بۆ مێژوو..

مەسعود بارزانی

چاپی سێیەم

بۆ مێژوو...

مەسعود بارزانی

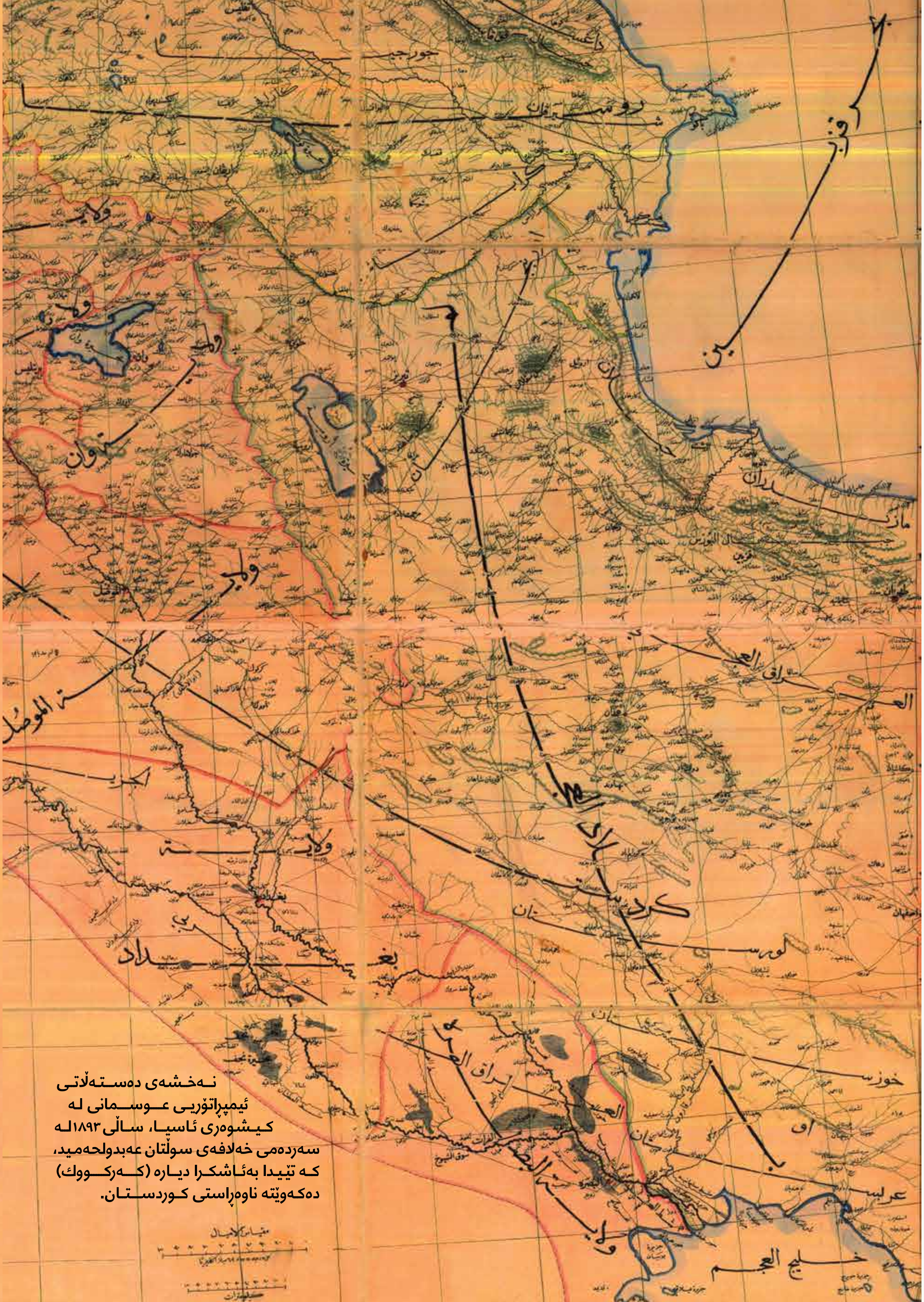

نەخشەی دەستەڵاتی
ئیمپڕاتۆریی عوسمانی لە
کیشوەری ئاسیا، ساڵی ١٨٩٣لە
سەردەمی خەلافەی سوڵتان عەبدولحەمید،
کە تێیدا بەئاشکرا دیارە (کەرکووك)
دەکەوێتە ناوەڕاستی کوردستان.

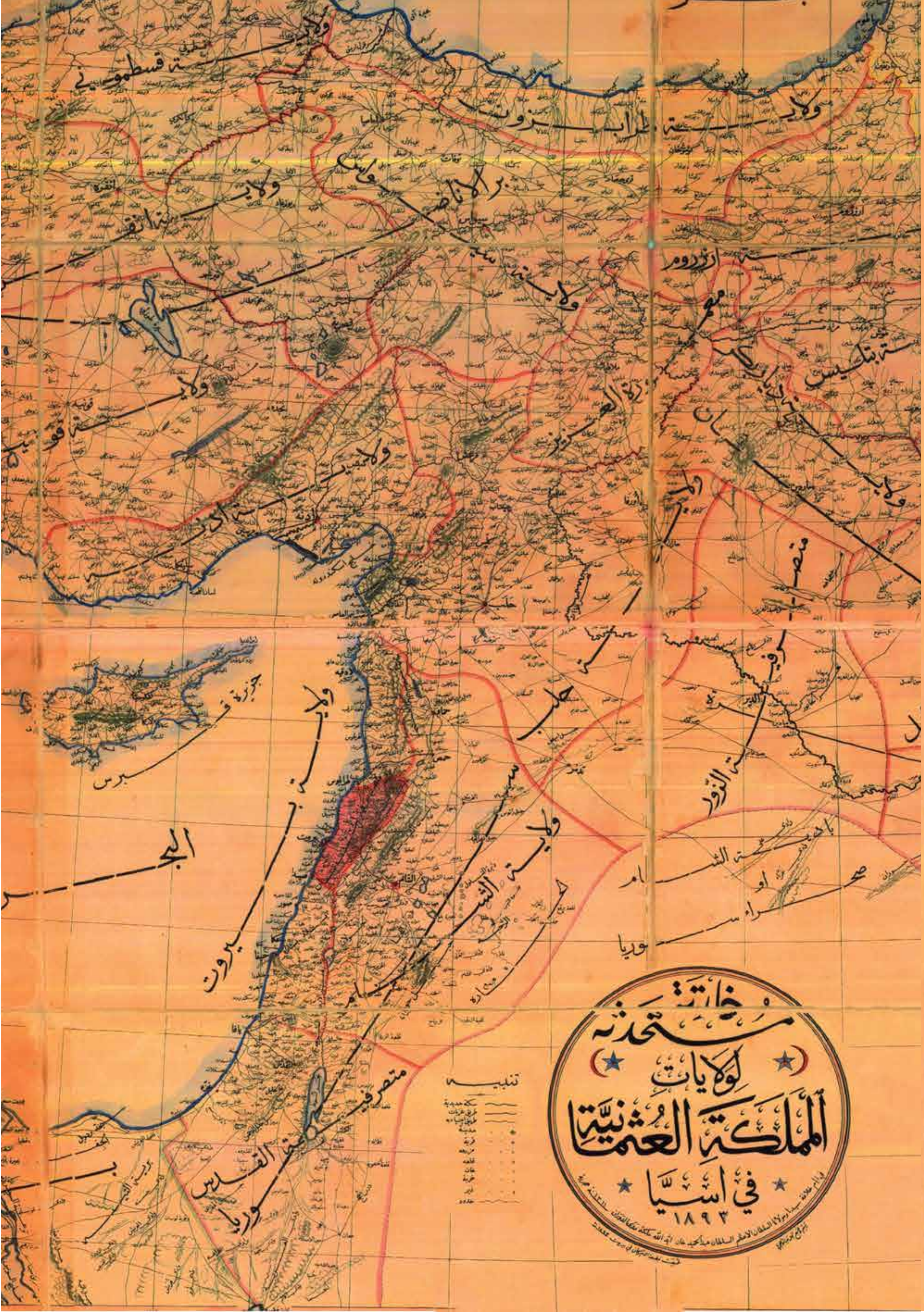

خارطة مستحدثة
لولايات
الممالك العثمانية
في اسيا
١٨٩٣
تنبيه
جزيرة قبرص
حلب
ارضروم

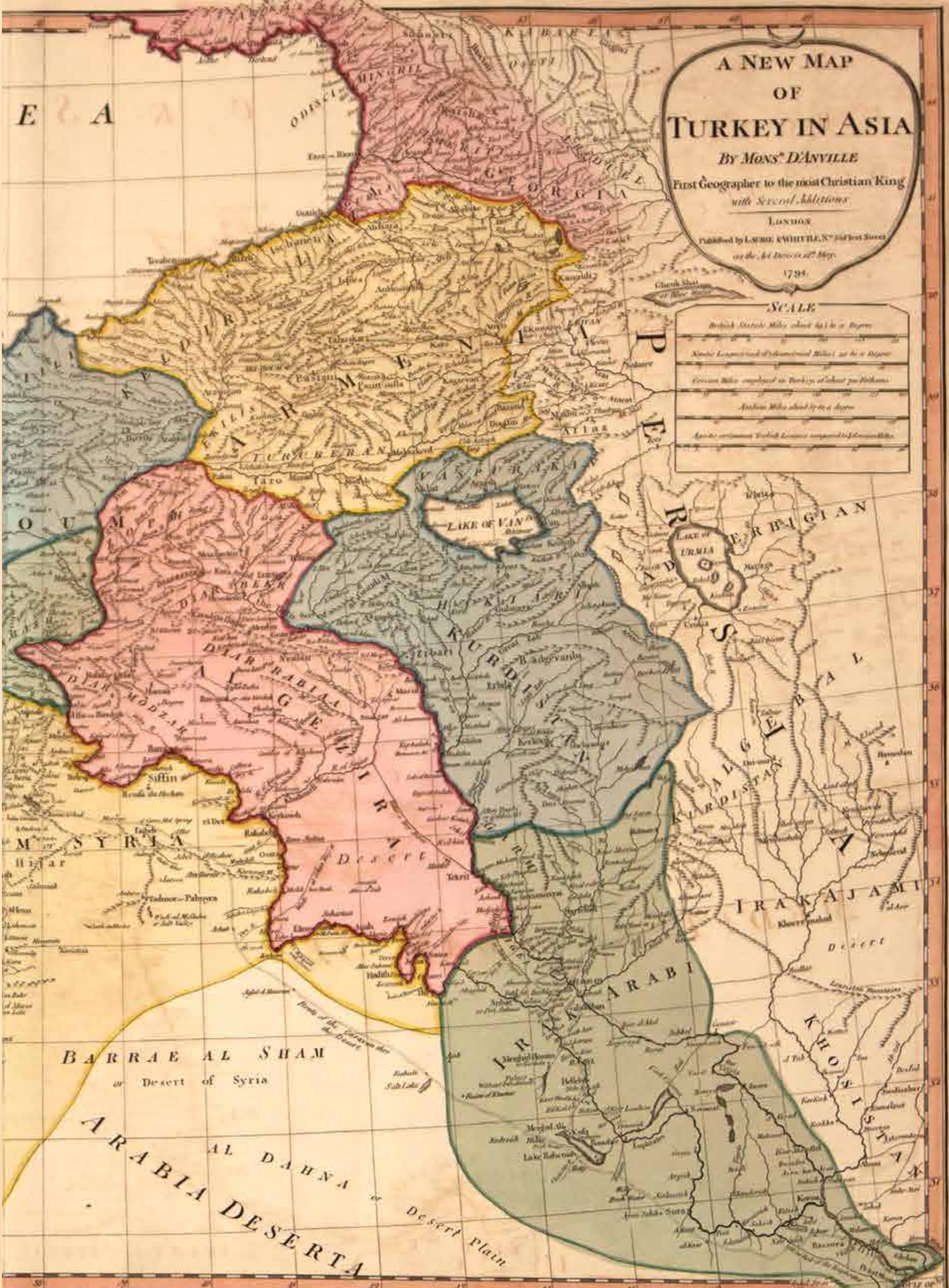
A NEW MAP
OF
TURKEY IN ASIA
BY MONSR. D'ANVILLE
First Geographer to the most Christian King
with Several Additions
LONDON
SCALE
ARMENIA
KURDISTAN
AL GEZIRA
DIAR BEKR
DIAR RABIAH
DIAR MODZAR
SYRIA
GEORGIA
MINGRELIA
IRAK ARABI
IRAK AJAMI
KHOZISTAN
AL GEBAL
PERSIA
ADERBIGIAN
LAKE OF VAN
LAKE OF URMIA
BARRAE AL SHAM
or Desert of Syria
ARABIA DESERTA
AL DAHNA or Desert Plain
Siffin
Tadmor or Palmyra
Taro
Erzerum
Lake Bahcouf
GULF OF PERSIA

نەخشەی ئیمپڕاتۆریی عوسمانی کە ١٢ی ئایاری ١٧٩٤ لە لەندەن، (Mons. R Danville) کێشاویەتی و تێیدا ئاماژە بە بەشێك لە جیۆگرافیای کوردستان کراوە..

TURKEY IN ASIA.
British Miles 69 to a degree
20 40 60 80 100
Turkish Agachs or Leagues 22 to a degree
10 20 30 40 50
ARMENIA
KOURDISTAN
AL GEZIRA
IRAK ARABI
SYRIA
SYRIAN DESERT
ARABIA
PERSIA
TREBISOND
L. Van
Erzeroum
Diarbekir
Mosul
Bagdad
Aleppo
Palmyra
Tabriz
Kars
Bayazid
Mt Ararat

نـەخشەی ئیمپڕاتۆریـی عوسمانـی کـە لـە ساڵـی ١٨٣٤
(Henry Treesdale & Co.) لـە لەنـدەن بڵاوی کردووەتـەوە و
تـێیـدا ئاماژە بـە بەشـێك لـە جیۆگرافیـای کوردسـتان کـراوە..

ناوی کتێب: بۆ مێژوو..
نووسـینی: مەسعود بارزانی

گرافیست: ئاسۆ مامزادە
چاپی سێیەم: هەولێر / تشرینی دووەمی٢٠٢٠
تیراژ: ٥٠٠٠
چاپخانە: رۆکسانا

لە بەڕێوبەرایەتیی گشـتیی کتێبخانە گشتییەکان
ژمارەی سپاردنی(٧٧٧)ـی ساڵی ٢٠٢٠ـی پێدراوە.

مافی وەرگێڕان و لەچاپدانەوەی پارێزراوە بۆ
دەزگای خێرخوازیی بارزانی

داهاتی فرۆشی ئەم کتێبە بۆ هاوکاریی مرۆیی تەرخان دەکرێت.

پێشکەش بە

ئەوانەی خۆ ناچەمێنن..

پێڕست

• پێشـەکی	١٥
• دابەشبوونی کوردستان	٢٠
• دامەزراندنی دەوڵەتی عێراق	٢٧
• شۆڕشی ئەیلوول	٣٣
• پلانی لەناوبردن و تواندنەوەی گەلی کورد لەناو دەوڵەتی عێراقدا	٣٩
• ڕاپەڕین	٤٣
• کۆنگرەی ئۆپۆزسیۆنی عێراقی و ڕووخانی ڕژێمی پێشوو	٤٦
• شەڕی داعش	٥٣
• نائومێدبوونی کورد لە عێراقی تازەدا	٦١
• سەردان بۆ ئەمەریکا	٦٦
• سەردان بۆ بەغدا	٧٠
• بڕیاری ئەنجامدانی ڕیفراندۆم	٧٣
• کاردانەوە و گوشارە نێودەوڵەتییەکان	٨٨
• کۆبوونەوەکەی سحێلا	٩٢
• گەل دەنگی دا	١٠٠

• کاردانەوەکانی حکوومەتی عێراق	١٠٤
• شازدەی ئۆکتۆبەر	١٠٩
• وتەی کۆتایی	١١٨
• پاشکۆکان	١٢٥
• بەڵگەنامەکان	٢١٩
• پێڕستی ناو، ناونیشان و شوێنەکان	٢٦٧
• نەخشەکان	٢٨٣

١٦ی نۆڤەمبەری ٢٠١٦

باشیك - ئاهەنگی سەرکەوتنی
ئۆپەراسیۆنی ئازادکردنی باشیك.

Photo: Adnan Muhammed

پێشەکی

کورد نەتەوەیەکە خاوەنی مێژوو و جیۆگرافیا و زمان و فەرهەنگ و داب و نەریتی تایبەت بە خۆیەتی و هەزاران ساڵ لەسەر خاکی خۆی ژیاوە. لەو ماوەیەدا پابەندی بنەماکانی لێبووردەیی و پێکەوەژیان بووە و جێگەی شانازییە کە فەرهەنگی پێکەوەژیان لەگەڵ نەتەوە و ئایینەکانی تر لەناو گەلی کورددا ڕەگ و ڕیشەی قووڵ و مێژوویی هەیە. لە پێنجسەد ساڵی ڕابردوودا نەتەوەی کورد توانیویەتی لە زۆر هەوڵی تواندنەوە و لەناوبردن خۆی ڕزگار بکات.

پێنج سەدە بەر لە ئێستا وڵاتی کورد بەسەر دوو ئیمپڕاتۆریەتی عوسمانی و سەفەویدا دابەش کرا و دوای یەکەم شەڕی جیهانییش بەبێ ویستی خۆی، کورد بەسەر چوار دەوڵەتدا دابەش کرا. ئەم دابەشبوونە بارودۆخێکی جیۆسیاسیی زۆر ئاڵۆزی دروست کرد.

بە داخـەوە لـە هیچ پارچەیـەك دان بـە مافـە ڕەواكانـی كـورد نەنـرا و نكۆڵـی لـە هەبوونـی كـرا. لـە ئەنجامـی ئـەو سیاسـەتە چەوتەشـدا، ململانێیەكـی دوورودرێـژ هاتـە كایـەوە كـە نـە حكوومەتـەكان توانییـان گەلـی كوردسـتان لەنـاو بـەرن و نـە كوردیـش توانـی ئـەو ڕژێمانـە بڕووخێنـێ. لەمـەدا زەرەرمەنـدی سـەرەكی گەلانـی ناوچەكـە و ئاشـتی و سـەقامگیری بـووە و خوێنێكـی زۆر ڕژا. ئـەم واقیعـە ناتەندروسـتە پێمان دەڵێت دەبـێ هـەر دوو لا بـە خۆیانـدا بچنـەوە. لەبـری شـەڕ و نكۆڵیكـردن بیـر لـە چارەسـەری دیموكراتـی و ئاشـتیانە بكەنـەوە. بـە حوكمـی ئـەو واقیعـەی لـەم سەدسـاڵەدا دروسـت بـووە هـەر پارچەیـەك لـە كوردسـتان تایبەتمەندیـی خـۆی پەیـدا كـردووە، ناشـكرێت كێشـە و چارەسـەرەكانی هـەر پارچەیـەك ببێتـە نموونـە بـۆ پارچەكانـی تـر. دەبـێ كێشـەی هـەر پارچەیـەك بەپێـی تایبەتمەندییەكانـی خـۆی و بارودۆخـی خـۆی لـە چوارچێـوەی دیالـۆگ و ئامـرازی ئاشـتیانە و دیموكراتیانـەدا چارەسـەر بكرێـت.

ئـەم كتێبـە هـەوڵ دەدات ڕۆشـنایی بخاتـە سـەر مێـژوو و ئـازاری ئـەو پارچەیـەی كوردسـتان كـە سـەد سـاڵە بـە عێراقـەوە لكێنـدراوە. بـە بـەراورد لەگـەڵ پارچەكانـی تـر لـە كوردسـتانی عێراقـدا بزووتنـەوەی ڕزگاریخـوازی كـورد گەشـەی زیاتـری هەبـووە و ململانێـی حكوومەتەكان لەگـەڵ كـورد توندتـر بـووە، هەروەهـا پەراوێزخسـتن و ئازاردانـی كوردیش خەسـتتر بـووە، تەنانـەت گەیشـتووەتە ڕادەی جینۆسـایدكردنی نەتـەوەی كـورد، بـەڵام لـە هەمان كاتیشـدا دەرفەتـی ڕێككەوتـن و هەوڵدان بـۆ چارەسـەركردنی دۆزی كـورد زیاتـر بـووە، لەنـاو لایەنـە سیاسـییەكان و

ناوەندەکانی عێراقیشدا زۆر کەسایەتیی عەرەبی هەبوونە کە دۆستی کورد بوونە و تێگەییشتنیان بۆ دۆزی ڕەوای گەلی کوردستان هەبووە.

دەوڵەتی عێراق لە سەرەتای دروستبوونییەوە هەتا قۆناغی ٢٠٠٣، شەراکەت و هاوبەشیی کوردی جێبەجێ نەکرد و هەوڵی دا، کورد وەك پاشکۆیەك بهێڵێتەوە و لەناو نەتەوەی سەردەستی عەرەبی عێراقدا بیتوێنێتەوە، بەڵام لەوەدا سەرنەکەوت. دوای ساڵی ٢٠٠٣، کورد پاش دابڕانێکی دوازدە ساڵە لە دەوڵەتی عێراق، بە شێوەیەکی ئارەزوومەندانە گەڕایەوە بۆ ناو عێراق و بەشدار بوو لە بنیاتنانی عێراقێکی دیموکرات و فیدڕاڵدا کە تێیدا دەستوور مافی هەموو لایەك زامن بکات. بە داخەوە لە دوای ئەو دەرفەتە، حوکمڕانە تازەکانی عێراق پەندیان لە مێژوو وەرنەگرت و هەڵەکانی ڕابردوویان دووبارە کردنەوە.

دەوڵەتی دیموکراتی فیدڕاڵی، شێوەی دەوڵەتێکی تایەفی وەرگرت کە کاری بۆ پەراوێزخستن و دەستبەسەرداگرتنی ئیرادەی هەردوو پێکهاتەی کورد و سوننە دەکرد. دەستەڵاتدارانی نوێی عێراق ڕێگەی تۆڵەسەندنەوەیان گرتە بەر. بڕیار و هەڵسوکەوتەکانی دەستەڵاتی عێراق تایەفیانە بوون و ئەوە خۆی لە خۆیدا بەڵگە بوو کە دەستەڵاتدارانی تازەی عێراق خۆیان بە ئاراستەی دابەشبوونی وڵات هەنگاویان نا. ئەوان لە دوای ٢٠٠٥ـەوە، وردە وردە کە جێ پێیان قایم کرد، پشتیان لە دەستوور و شەراکەت و پرەنسیپەکانی تەوافوق و تەوازون کرد. پەنجاوپێنج ماددەی دەستووریان پێشێل کرد. پێشێلکردنی دەستوور و کارکردن بە نەفەسی تایەفی هیچ

مانایەکـی بـۆ یەکپارچەییـی عێـراق و هاودەنگیـی نیشـتیمانی نەهێشـتەوە. پابەندنەبوونـی حکوومەتەکانـی عێـراق بـە دەسـتوور و پشتگوێخسـتنی بنەماکانـی شـەراکەت و تەوافـوق و تـەوازون و هەوڵـدان بـۆ پەراوێزخسـتن و بچووککردنـەوەی ڕۆڵـی کوردسـتان و ئـەو ناسـەقامگیرییەی کـە لـە عێراقـدا هەبـوو، هانـی گەلـی کوردسـتانی دا کـە بیـر لـە ڕێگەچارەیەکـی تـر بکاتـەوە.

ئـەو دۆخـەی کـە لـە عێراقـدا هاتبـووە ئـاراوە، گەلـی کوردسـتانی لـێ بەرپرسـیار نەبـوو، بەڵکـو بەرپرسـیارێتیی سـەرەکی لەسـەر شـانی حوکمڕانانـی تـازەی عێـراق بـوو کـە باوەڕیـان بـە دەسـتوور و بنەماکانـی شـەراکەت نەبـوو. بۆیـە گەلـی کوردسـتان مافـی خـۆی بـوو پرسـیار بـکات، باشـە دوای ئـەو هەمـوو نەهامەتـی و ئـازارە بێسـنوورە، بۆچـی ئامـادە نیـن شـەراکەتی کـورد لـە دەوڵەتـدا قبـووڵ بکـەن؟ ئەگـەر ئـەوان شـەریکیان ناوێـت، کـورد دەبـێ چـی بـکات؟ ئایـا وەك پاشـکۆ لەگەڵیانـدا بمێنێتـەوە؟ ئـەوان شـەراکەتیان نـاوێ کوردیـش پاشـکۆبوونی نـاوێ. باشـە گەلـی کوردسـتان چـی بـکات و چ ڕێگایـەك بگرێتـە بـەر؟ پرسـیاری جەوهـەری ئـەوە بـوو، بۆچـی ڕێـگای چارەسـەرێکی بنەڕەتـی بـۆ ئـەو گرفتـە مێژووییـە پـڕ لـە ئـازارە نەگرینـە بـەر، کـە ئاشـتیانە بێـت و برایەتـی و ئاشـتیی هەمیشـەیی لـێ بـەدی بێـت؟ لەگـەڵ ئەوەیشـدا لـەم دۆخـەدا پێویسـت بـوو بزانـدرێ گەلـی کوردسـتان چـی دەوێـت و گوێـی لـێ بگیرێـت.

ئایا دەیەوێت بەردەوام بێت لەم نەهامەتی و کارەساتەدا و وەك پاشکۆ بمێنێتەوە یان سەربەخۆیی دەوێت؟ لە ٢٥ی ئەیلوولی ٢٠١٧دا، گەلی کوردستان بە شێوازێکی ئاشتیانە دەنگی خۆی ئاشکرا کرد و ئەو دەنگە ڕەوایە سەرکەوتنی بە دەست هێنا. کاردانەوەکانی عێراق و دراوسێکان و کۆمەڵگای نێودەوڵەتی لە بەرانبەر دەنگی ئاشتیانەی خەڵکی کوردستان زاڵمانە بوو، دوور بوو لە پرەنسیپەکانی مرۆڤسالاری و پێکەوەژیان. پێدەچوو هەموو لایەك لەسەر ئەوە کۆك بن کە دەبێ ئازارەکانی گەلی کوردستان و ژیان لەگەڵ عەقڵیەتی نکۆڵیکار بەردەوام بێت، چونکە بەرژەوەندییەکانیان ئەوەی دەخواست.

مەسعود بارزانی

ئەیلوولی ٢٠٢٠

دابەشبوونی کوردستان

لە شەڕی چاڵدێراندا[١] کە لە ١٥١٤ لە نێوان هەردوو ئیمپڕاتۆریەتی عوسمانی و سەفەوی دا ڕووی دا، کوردستان بووە گۆڕەپانی شەڕی نێوان ئەو دوو ئیمپڕاتۆریەتە. ئەنجامەکەی دابەشبوونی خاکی کوردستان بەسەر ئەم دوو ئیمپڕاتۆریە و پەرتەوازەبوونی نەتەوەی کورد بوو. دواجار لە ساڵی ١٦٣٩دا هەردوو ئیمپڕاتۆریی ئێرانی و عوسمانی لەژێر ناوی پەیمانی زەهاودا لە شارۆچکەی سەرپولی زەهاو[٢]، پەیمانی دابەشکردنی کوردستانیان مۆر کرد. بەم پێیە سێ لە چواری خاکی کوردستان چووە ژێر دەستەڵاتی عوسمانییەکان و یەك لە چواریشی کەوتە ژێر دەستەڵاتی ئێرانییەکانەوە. بەڵام ئەو دابەشکاری و زۆردارییە بە مانای ئەوە نەبوو کەوا ئەم دوو زلهێزەی ئەوکات بتوانن نەتەوەی کوردیش بتوێننەوە و لە ناوی بەرن. گەلی کوردستان سەرباری ئەو دابەشکردنە زۆرەملێییەدا، بۆ ماوەیەکی دورودرێژ توانی زمان و داب و نەریتی خۆی

١- شەڕی چاڵدێران لە ٢٣ـی ئابی ١٥١٤ لەنێوان ئیمپڕاتۆرییەتی عوسمانی و سەفەوی دا ڕووی دا. لەو شەڕەدا عوسمانییەکان توانییان سەفەوییەکان بشکێنن و شاری تەورێز پایتەختی ئەو کاتی سەفەوییەکان بگرن.

٢- شارۆچکەی سەرپولی زەهاو کەوتووەتە پارێزگای کرماشان لە ڕۆژئاوای ئێران و دانیشتوانی کوردن.

بپارێزێ و لە ڕێی سەرهەڵدان و شۆڕش و قبووڵنەکردنی ستەمکارییەوە پارێزگاری لە ناسنامەی خۆی بکات. ئەگەرچی شۆڕش و سەرهەڵدانەکانی کورد دووچاری سەرکوتکردن و نەمان دەبوونەوە، بەڵام بەرەنگاربوونەوەی زوڵم، یەکێک لە تایبەتمەندییەکانی مرۆڤی کورد بوو لە سەدەکانی ڕابردوودا.

بەهاری ١٩٠٧، بە بەشداریی شێخ عەبدولسەلامی دووەمی بارزانی لە ماڵی شێخ نوورەددین محەممەد بریفکانی، پێشەوای تەکیەی قادری لە (بریفکان) کۆبوونەوەیەک بەڕێوە چوو. هەر وەکوو پێشتر لە کتێبی (بارزانی و بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی کورد)دا نووسیومە، لەو کۆبوونەوەیەدا ژمارەیەکی زۆر سەرۆکهۆز و گەورەی کورد لە بروسکەیەکدا داوایان لە سوڵتانی عوسمانی لە ئیستانبووڵ کرد تا ڕێگا بدەن:

١- زمانی کوردی لە ناوچە کوردییەکاندا بکرێت بە زمانی ڕەسمی و خوێندن بە زمانی کوردی بێت.

٢- قایمقام و مودیر ناحیە و کاربەدەستانی ناوچە کوردییەکان زمانی کوردی بزانن.

٣- چونکە ئایینی دەوڵەت ئیسلامە، بڕیارەکانی بەپێی شەریعەتی ئیسلام دەربکرێن.

٤- (باجەکانی خزمەتکردنی میر) بۆ چاککردنی ڕێگاوبان و کردنەوەی خوێندنگا لە ناوچە کوردییەکاندا خەرج بکرێن[٣].

٣- مەسعود بارزانی، بارزانی و بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی کورد، بەرگی یەکەم ١٩٥٨- ١٩٣١، چاپخانەی ڕۆژهەڵات، ٢٠٢٠ ل ٢٠.

لەو کۆبوونەوەیەدا، ئامادەبووان سوێندیان خوارد داخوازییەکانیان بپارێزن و وازیان لێ نەهێنن و، داوایان کرد شێخ عەبدولسەلام لە جیاتی هەمووان بروسکەکە واژۆ بکات. کاتێک دەوڵەتی عوسمانی بروسکەکەی وەرگرت، ئەوی بە دەرچوون لە فەرمانی میری و داوای جیابوونەوە و جیاوازییخوازیی دانا. بەم بۆنەیەوە، لە کۆتاییی ساڵی ١٩٠٧ـدا هێزێکی بە فەرماندەییی محەممەد فازڵ پاشای داغستانی نارده سەریان. هیچکام لە سەرۆکهۆزەکان بەرگرییان نەکرد و هەموو قورساییەکەیان خستە سەر بارزان. شێخ عەبدولسەلام بارزانی فەرمانی بەرگریکردنی دا و بارزانییەکان بۆ ماوەی دوو مانگ بەرگرییان کرد. سەرئەنجام شێخ ناچار کرا ناوچەکەی بەجێ بهێڵێت و پەنا بۆ مارشەمعوونی ئاشووری ببات. داغستانی گەیشتە بارزان و گوندی بارزانی سووتاند و مستەفا بارزانیی تەمەن سێ ساڵانی لەگەڵ دایکی بە دیل گرت و، بۆ ماوەی یەک ساڵ لە بەندیخانەی مووسڵدا بەند کران.[٤]

ساڵی ١٩٠٨، شێخ عەبدولسەلام گەڕایەوە ناوچەی بارزان، ژمارەیەک بارزانیی لە گوندی (باب سێڤا)ی پشت چیای شیرین کە دەکەوێتە باکووری گوندی بارزان، کۆ کردەوە و پەلاماری ئەو هێزەی تورکانی دا کە لە ناوچەکەدا بوون و زیانێکی زۆری بە سوپای عوسمانی گەیاند. بەو سەرکەوتنە مەزنە، عوسمانییەکان داوای وتووێژیان لە شێخ عەبدولسەلام کرد و لە ئاکامی ئەو وتووێژەدا، شێخ دیلەکانی عوسمانیی ئازاد کردن و ئەوانیش قەرەبووی زیانی بارزانییەکانیان کردەوە. بەڵام ساڵی ١٩١٣ـدا، سلێمان نەزیف پاشا والیی مووسڵ، سەرلەنوێ پەلاماری ناوچەی بارزانی دایەوە و دیسان شێخ ناوچەکەی بەجێ هێشت و ئەم جارەیان ڕووی لە گوندی ڕاژانی نزیک ورمێی ڕۆژهەڵاتی

٤- مەسعود بارزانی، سەرچاوەی پێشوو، ل ٢٠.

کوردستان کرد و چووە لای سەید تەهای محەممەد سدیق نەهری. سوڵتانی عوسمانی خەڵاتێکی زۆری بۆ گرتن، یان کوشتنی شێخ دیاری کرد.[٥]

هێزی سەربەخۆییخوازی لای سەرکردە و گەورەپیاوانی کورد بەر لەوەی ئیمپراتۆریەتی عوسمانییش بڕووخێ، هەبووە. نووسەر و گەڕیدەی بەریتانیایی دەبلیو. ئی. ویگرام، لە کتێبەکەیدا (مهد البشرية الحياة في شرق كردستان) باسی ئەوەی کردووە کە چاوی بە شێخ عەبدولسەلامی بارزانی کەوتووە. کاتێکیش کە ویستویەتی بۆ چەند مانگێک بگەڕێتەوە بەریتانیا، شێخ عەبدولسەلام ئامادەیی خۆی نیشان داوە کە لەگەڵیدا بچێتە بەریتانیا بۆ ئەوەی بتوانێ لە بەریتانیا داوا لە سەرۆکی کەنیسەی کانتەربەری بکات کە قوتابخانە لە گوندەکانی کوردستان دروست بکات. پاشان سەردانی مەلیک جۆرج بکات و لەگەڵیدا دابنیشێت و لە کێشەی کوردستان بکۆڵنەوە و گفتوگۆ لەبارەی سەربەخۆییەوە بکەن.[٦]

لە ساڵی ١٩١٤دا لە گوندی"ڕاژان"، شێخ عەبدولسەلام لەگەڵ مارشەمعونی ئاشووری و ئەندرانیک پاشای ئەرمەنیدا چوون بۆ تبلیس[٧] و چاویان بە نێردراوی قەیسەری ڕووس کەوت و، لەسەر دامەزراندنی دەوڵەتێکی فیدراڵی تێکەڵ لە کورد و ئەرمەن و ئاشووری قسەیان لەگەڵ نێردراوی ڕووس کرد. نێردراوی ڕووس بەڵێنی پشتگیریی پێدان کە بۆ ڕزگاربوونیان لە عوسمانییەکان هاوکارییان بکەن. شایانی باسە، سێرگێی لاڤرۆف، وەزیری دەرەوەی ڕووسیا کە لە ٧ی ئۆکتۆبەری ٢٠١٩ دا سەردانی هەرێمی کوردستانی کرد، لە شاری هەولێر پێی گوتم کە بەپێی بەڵگەنامەکانی

٥- هەمان سەرچاوە، ل ٢١.

٦- مهد البشرية الحياة في شرق كردستان، دەبلیو. ئەی. ویكرام، نقله الى العربية جرجيس فتح الله، دار اراس للطباعة و النشر، اربيل ٢٠١٠، ل ١٢٣.

٧- پایتەختی کۆماری جۆرجیا.

ڕووسیا یەکێکی بنەماڵەی بارزانی کە مەبەستی شێخ عەبدولسەلام بارزانی بووە، سەردانی ڕووسیای کردووە و قەیسەری ڕووسیا[٨]ی بینیوە. ئەم زانیارییە بۆ من زۆر نوێ بوو چونکە هەتا ئەوکات واماندەزانی شێخ عەبدولسەلام تەنیا نوێنەری قەیسەری ڕووسیای لە "تبلیس" بینیوە. ڕووداوەکانی دوای ئەو سەردانە و هەروەها ڕوودانی شۆڕشی ئۆکتۆبەری ١٩١٧ لە ڕووسیا، ئەو بیرۆکەیەیشی لەناو برد کە ڕووسیاییەکان پاڵپشتی لە دامەزراندنی دەوڵەتێکی لەم شێوەیە بکەن.

دوای گەڕانەوەیان لە "تبلیس"، شێخ عەبدولسەلام و هاوڕێکانی لە پیلانێکی نەگریسدا دەستگیر کران و درانە دەست عوسمانییەکان. عوسمانییەکان سەرەتا شێخ عەبدولسەلامیان گواستەوە بۆ وان و لەوێیشەوە بۆ مووسڵ، لە کاتێکدا چەند ڕۆژێك بوو یەکەم جەنگی جیهانی دەستی پێ کردبوو[٩]، ڕۆژی ١٤ی کانوونی یەکەمی ١٩١٤، شێخ عەبدولسەلامیان لەگەڵ سێ هاوڕێکانی لەسێدارە دا.

پێویستە بڵێم، دوای شەهیدکردنی شێخ عەبدولسەلام، شێخ ئەحمەدی برای کە تەمەنی تەنیا ١٨ ساڵ بوو، سەرۆکایەتیی بارزانییەکانی لەئەستۆ گرت. ئەوە لە کاتێکدا بوو کە سوپای ئینگلیز هاوکات لەگەڵ هەڵگیرسانی

٨- قەیسەری ڕووس، نیکۆلای ئەلەکساندرۆڤیچ ڕۆمانۆڤ یان نیکۆلای دووەم ١٨٦٨-١٩١٨، دوایین قەیسەری ڕووسیا، لە ١٨٩٤ هەتا ١٩١٧ ئیمپڕاتۆری ڕووسیا بوو.

٩- بە بیانووی تیرۆری شازادەی جێنشین (ئارشیدوک فرانز فێردیناند Archduke Franz Ferdinand) بەدەستی (گاڤریلۆ پرینسیپ Gavrilo Princip) کە ئەندامی گرووپێکی سەربەخۆییخوازی سڕبیایی بوو، ڕۆژی ١٩١٤/٦/٢٨ (ئیمپڕاتۆریی نەمسا - هەنگاریا (ئوتریش- مەجارستان) دژی سربستان شەڕی ڕاگەیاند و ڕۆژی دوایی ئیمپڕاتۆریی ڕووسیا و بریتانیا، فەڕەنسا و دواتریش ئیتالیا، پرتوگال، ڕۆمانیا لایەنگرییان لە سڕبستان کرد و لە بەرامبەریشیدا دوو دەوڵەتی ئەڵمانیا و عوسمانی خۆیان لە شەڕەکە گلاند. ئەو شەڕە کە بە جەنگی یەکەمی جیهانی دەناسرێت، زیاتر لە دە ملیۆن خەڵکی تێدا کوژرا و ڕۆژی ١٩١٨/١١/١١ بە شکانی بەرەی ئەڵمانیا و (نەمسا - هەنگاریا) و ئیمپڕاتۆریی عوسمانیی بە کۆتا هات.

یەکەم جەنگی جیهانی، خاکی عێراق و باشووری کوردستانی داگیر کردبوو. پێش ئەوەی جەنگەکە کۆتایی پێ بێ، دەسەڵاتدارە هاوپەیمانەکان زنجیرەیەک ڕێککەوتننامەیان لەنێوخۆدا مۆر کرد، بۆ ئەوەی بڕیار بدەن ئاخۆ چۆن سەرپەرشتیی ناوچەکانی عوسمانییەکان بکەن و کامە هێزی هاوپەیمانیش دەست بە سەر کامە بەشی ئیمپراتۆریەتی شکستخواردووی عوسمانیدا بگرێ.

هەر لەو چوارچێوەیەدا بە مەبەستی دابەشکردنی ناوچەکانی دەوڵەتی عوسمانی، مارک سایکس، دیپلۆماتکاری بەریتانیا و فەڕەنسوا جۆرج پیکۆ، دیپلۆماتکاری فەڕەنسایی لە بەیرووت، دوای ڕێککەوتنێکی دووقۆڵی و نامەگۆڕینەوە لەگەڵ سێرگێیی سازانۆفی وەزیری دەرەوەی ڕووسیا لە شاری سانت پیتەرسبورگ کۆ بوونەوە و بڕیاریان دا، بەو پلانە نهێنییەی مارک سایکس و فەڕەنسوا پیکۆ دایانڕشتبوو خاکی عوسمانی دابەش بکەن. بەم جۆرە، دەوڵەتانی هاوپەیمانان ڕۆژی ١٦ی ئایاری ١٩١٦ پێشنیازەکەیان لەژێر ناوی (سایکس - پیکۆ) بۆ دابەشکردنی دەوڵەتی عوسمانی واژۆ کرد. لەو پەیمانەدا، بڕیار درابوو ناوچەکانی ئەرزڕۆم، ترابزۆن، وان و ئەرمەنستانی عوسمانی بدرێن بە ڕووسیای قەیسەری[١٠]. فەڕەنسایش هەرێمەکانی سووریا و لوبنان وەرگرێت و ئینگلیزیش ببێتە قەیومی عێراق و ئوردن و فەلەستین.

لەو دابەشکردنەدا، کوردستانی ژێردەستی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی کرا بە سێ بەشەوە. بەشی گەورەی خاک و نەتەوەی کوردیان وەک خۆی هێشتەوە و دوو بەشەکەی تریان بەبێ ڕەزامەندیی کورد خۆی، دابەش کرد بەسەر دوو دەوڵەتی عێراق و سووریا دا کە هێشتا پێکیش نەهاتبوون.

١٠- لە ئۆکتۆبەری ١٩١٧، کۆمۆنیستەکانی ڕوسیا بە سەرۆکایەتیی لینین کۆتاییان بە دەسەڵاتی قەیسەری ڕوسیا هێنا و لەو ڕێککەوتنە کشانەوە و ڕۆژی ١٩١٧/١١/١٧ دەقی پەیمانەکەیان لە ڕۆژنامەکانی پراودا و ئیزۆستیادا بۆ ڕای گشتی و گەلانی ئەو ناوچانە ئاشکرا کرد و دوای سێ ڕۆژ ڕۆژنامەی گاردییەن مەنچستێر ناوەڕۆکی پەیمانەکەی بڵاو کردەوە.

لـە نیسـانی ١٩٢٠ــدا، هێـزە هاوپەیمانـەکان لـە کۆبوونـەوەی (سـان ریمـۆ)[11]دا گەیشـتنە ڕێککەوتنێـک کـە چـۆن ڕۆژهەڵاتـی ناویـن دابـەش بکـەن. دوای ئامادەکـردن و داڕشـتنی ڕەشنووسـی ڕێککەوتننامەکـە، بـە شـێوەیەکی نـووسراو درایـە سـوڵتانی عوسـمانی. لـە کۆتاییشـدا لـە ڕۆژی ١٠ـی ئابـی ١٩٢٠ـدا لـە گونـدی سیڤەری نزیـک پاریـس، پەیمانـی ئاشـتی لـە نێـوان هێـزە هاوپەیمانـەکان و نوێنـەری حکوومەتـی عوسـمانیدا واژۆ کـرا و شـام (لوبنـان و سـووریا)، عێـراق، ئـوردن و ئەزمیـر لە دەوڵەتـی عوسـمانی جیـا کرایـەوە.

پەیمانـی سـیڤەر (لـە دەی ئابـی ١٩٢٠ مـۆر کـرا)، بەشـێکی خـۆی تەرخـان کردبـوو بـۆ گەلـی کـورد کـە بـە کوردسـتان ناسرابـوو. لـە بەنـدی ٦٤ــی پەیمانـی سـیڤەردا گوترابـوو:

> " لـە مـاوەی سـاڵیک بـە دوای ئـەم پەیماننامەیـەدا، ئەگـەر کـوردی ناوچـە باسـکراوەکان لـە بەنـدی ٦٢، داوا لـە کۆمەڵـی نەتـەوەکان بـکات بـۆ سـەربەخۆیی و ئەگـەر زۆربـەی کـوردەکان سـەلماندیان خوازیـاری سـەربەخۆیین و کۆمەڵـی نەتـەوەکان دانـی بـەوەدا نـا، کـورد شـیاوی سـەربەخۆیین[12]."

١١- ئـەم کۆبوونەوەیـە لـە نیسـانی ١٩٢٠ــدا لەنێـوان بریتانیـا و فەڕەنسـا و ویلایەتـە یەکگرتووەکانـدا بەسـترا و بـاری وڵاتـە عەرەبەکانـی دیـاری کـرد، ویلایەتـی مووسـڵ کەوتبـووە ژێـر دەسـتەڵاتی فەڕەنسـاوە بەپێـی ئـەو ڕێککەوتنـە نهێنییـەی نێـوان بریتانیـا و فەڕەنسـا، بـەڵام فەڕەنسـا لـەو کۆبوونەوەیـەدا دەسـتی لـە ویلایەتـی مووسـڵ هەڵگـرت بـۆ بریتانیـای هاوپەیمانـی خـۆی. کاری بەڕێوەبردنـی عێـراق و فەلەسـتین درایـە بریتانیـا، بـە مەرجـێ (بەڵێن)ــی بەلفـۆر بهێنێتەجـێ. سـووریا و لوبنانیـش خرانـە ژێـر دەسـتی فەڕەنسـا. (سـان ریمـۆ شـارێکە لـە وڵاتـی ئیتالیـا).

١٢- مەسعود بارزانی، سەرچاوەی پێشوو، ل ٦٢.

دامەزراندنی دەوڵەتی عێراق

هەرێمی باشووری کوردستان کە ویلایەتی مووسڵی لەخۆ گرتبوو، لەگەڵ بەشێکی زۆری باکووری کوردستان دەکەوتنە نێو پڕۆژەی پەیمانی سیڤەرەوە. دوای ئەو پەیمانە، لەسەر داوای راستەوخۆی وینستۆن چەرچڵ، وەزیری موستەعمەراتی بەریتانیا و بەرپرسی کاروباری عێراق، کۆنگرەی قاهیرە لە ئاداری ١٩٢١ بەسترا؛ لە میانەی ئەم کۆنگرەیەدا بڕیار درا مەملەکەتی عێراق دابمەزرێ و بەپێی چوارچێوەی سەرەکیی سیاسەتی بەریتانیایی لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست، ئەمیر فەیسەڵ، دووەم کوڕی حوسێن شەریفی مەککە وەک شای عێراق دەستنیشان کرا، هەڵبەت بەبێ ڕەچاوکردنی تایبەتمەندییەکانی گەلانی دانیشتووی ئەم هەرێمە ئاڵۆز و پڕکێشەیە، بنەمای دەوڵەتێکیان داڕشت کە ماوەی سەد ساڵ ئارامیی بە خۆیەوە نەدیت.[١٢] بە دوای ئەو کۆنگرەیەدا (کۆنگرەی قاهیرە)، مەلیک فەیسەڵی پاشای عێراق، لە دوو نامەدا داوای لە مەندوبی

١٢- کورد تورک عەرەب، سیسیل جۆن ئیدمۆندس، وەرگێڕانی حامید گەوهەری ناوەندی ئاوییەر بۆ چاپ و بڵاوکردنەوە، لاپەڕەی ١٥٥.

سامیی بەریتانیا لە عێراق کردبوو، کوردستان بخەنە سەر عێراق. وینستۆن چەرچڵ کە ئەوکات وەزیری موستەعمەراتی بەریتانیا بووە، وەڵامی داوەتەوە کە:

"ئێمە بەڵێنی دەوڵەتمان بە تۆ داوە نەك ئیمپڕاتۆری...! کورد خۆیان نەتەوەیەکن کە خاوەنی جیۆگرافیای خۆیانن و سنوورشیان زنجیرەچیای حەمرینە.

بەپێی ئەم بڕیارە، فەیسەڵ لە مانگی حوزەیرانی ١٩٢٠ـدا بە پاپۆڕێکی ئینگلیزی لە مەککەوە هێندرایە بەسرە و ڕۆژی ٢٣ـی ئابی ١٩٢١ کردیان بە شای عێراق. [١٤]

لە ڕۆژی ١ـی تشرینی دووەمی ١٩٢٢، سیستەمی پاشایەتیی عوسمانیان گۆڕدرا بۆ سیستەمی کۆماری و ناوی ئیمپراتۆریی عوسمانییان کرد بە تورکیا و مستەفا کەمال بوو بە سەرۆککۆمار. دوای ئەوە تورکیا لەپێناو توندوتۆڵترکردنی کۆماری تازە، داوای کرد هاوپەیمانان بگەڕێنەوە سەر مێزی وتووێژ. نوێنەرانی بەریتانیا، فەڕەنسا، ئەمەریکا، ڕووسیا، ئیتالیا، ژاپۆن، ڕۆمانی، تورکیا و چەند وڵاتی تر، لە نێوان ١٥ـی تشرینی دووەمی ١٩٢٢ تا ٢٣ـی حوزەیرانی ١٩٢٣، چەندان جار لە شاری لۆزانی سویسرا کۆ بوونەوە و دواجار لەژێر ناوی پەیمانی (لۆزان) بۆ ئاشتی، پەیمانی سیڤەریان هەڵوەشاندەوە و ئاواتی نەتەوەی کوردیان بۆ گەیشتن بە مافی ڕەوای سەربەخۆیی وەستاند. [١٥]

بڕگەی دووەم لە بەندی سێیەمی پەیمانی لۆزان دەڵێت:

"ئەگەر تا نۆ مانگ لە مێژووی پەیماننامەکە، ناکۆکیی سنووری نێوان عێراق و تورکیا لەسەر ویلایەتی مووسڵ ڕوو بدات و

١٤- سیسیل جۆن ئیدمۆندس، سەرچاوەی پێشوو، هەمان لاپەڕە.

١٥- لە ٢٤ـی تەمووزی ١٩٢٣ پەیمانی سیڤەر هەڵوەشایەوە و پەیمانی لۆزان مۆر کرا و بەپێی پەیمانی لۆزان تورکیا هەموو وڵاتەکەی بۆ مایەوە و باسی هیچ مافێکی کورد نەکرا، تەنیا ئاماژە بە خێرخوازیی حکوومەتە هاوپەیمانەکان لە ڕاست هەموو کەمایەتییەکانی ناو تورکیا درا.

تورکیا و بەریتانیا ڕێگاچارەی ئاشتیانە بۆ کێشەکە نەدۆزنەوە، کێشەکە دەدرێت بە ئەنجوومەنی کۆمەڵەی گەلان."[١٦]

ئەو گفتوگۆیانە بە یادداشتێکی بەریتانیا و لەژێر چاودێریی سێر (پێرسی کاکس) و (ڕ. ف. جاردین) جێگری ئیداریی پارێزگای مووسڵ لە ڕۆژی ١٩ی ئایاری ١٩٢٤ دەستی پێکرد، بەڵام ئەنجامی نەبوو. کۆمەڵی گەلان، ڕۆژی ٣٠ی ئەیلوولی ١٩٢٤ ئەرکەکەی گرتە ئەستۆ و لیژنەیەکی نێودەوڵەتی لە وڵاتانی: سوید، هەنگاریا، بەلژیکا، ئیتالیا و سویسڕا بۆ نووسینی پرۆتۆکۆڵی لیژنەکە دیاری کرد.[١٧] لیژنەی چارەکردنی سنووری نێوان تورکیا و عێراق ڕۆژی ١٦ی کانوونی دووەمی ١٩٢٥ گەیشتە بەغدا و دواتر چووە مووسڵ و دوای دوو مانگ گەڕان بە ناوچە کێشە لەسەرەکاندا و گفتوگۆ لەگەڵ خەڵکی ناوچەکە، ڕاپۆرتێکی ئاراستەی کۆمەڵی گەلان کرد و داوای کرد ناوچەکانی خوار هێڵی برۆکسل[١٨] بدرێت بە عێراق، بەو مەرجەی عێراق بۆ ماوەی بیستوپێنج ساڵ لەژێر دەستی بەریتانیادا بمێنێتەوە و حکوومەتی تازەدامەزراوی عێراق بەرژەوەندیی کورد بپارێزێ لە بەڕێوەبردنی کاروباری خۆیدا و، زمانی کوردی لە خوێندن و نووسین و ئیدارە و دادگاکاندا ببێتە زمانی ڕەسمی.

١٦-مەسعود بارزانی، سەرچاوەی پێشوو، ل ١٢.

١٧ - ناوی ئەندامانی لیژنەکە بریتی بوون لە: ئەینار. ئاف ویرسێن Einar af Wirsén لە سوید، کۆنت پاول تلکی Count Paul Telcki لە هەنگاریا، کۆلۆنێل ئەی. پاولس A. Pauli لە بەلژیک، سینیۆر ڕۆدۆلۆ Signor Roddolo لە ئیتالیا و کۆنت هۆراس دوپرتالن Count Horacede Portales لە سویسڕا.

١٨-هێڵی برۆکسل: پاش مۆرکردنی پەیمانی لۆزان، کۆمەڵی نەتەوە یەکگرتووەکان، لیژنەیەکی لە برۆکسل پێکهێنا بۆ کێشانی سنوور لە نێوان تورکیا و عێراق. دوای پێکهێنانی ئەو لیژنەیە، کۆمەڵی نەتەوەکان لیژنەیەکی تری لە سێ ئەندام بەناوەکانی: ئەینار. ئاف ویرسێن Einar af Wirsén لە سوید، کۆنت پاول تلکی Count Paul Telcki لە هەنگاریا، کۆلۆنێل ئەی. پاولس A. Pauli لە بەلژیک پێکهێنا و ئەرکی ئەو لیژنەیە لێکۆڵینەوە بوو لە کێشەی سنووری نێوان تورکیا و عێراق.

بەپێی ڕاپۆرتەکە، زۆربەی ئەو دانیشتوانەی پرسیان پێ کراوە(کورد)، ڕایان وا بووە کە لە بری گەڕانەوەیان بۆ ژێر حوکمی تورك، بچنە پاڵ عێراق و لەگەڵ عێراقدا بژێن. ئەم راپرسییە تەنیا دوو هەڵبژاردەی (مانەوە لەگەڵ تورکیا یان چوونە پاڵی عێراقیان) بە دانیشتوانی ئەو ناوچەیەی کوردستان دابوو و، لە پرس پێکردنەکەدا مەبەستیان هەڵبژاردنی سەربەخۆیی نەبووە. کۆمەڵەی گەلان ئەم پڕۆژەیەی پەسەند کرد، بەڵام ئەو مەرجانەی باسی لە پاراستنی بەرژەوەندیی کورد دەکرد، هەرگیز بە ئەنجام نەگەیشتن و ئەو دەوڵەتە تازەیەی لەسەر بنەمای شەراکەتی نێوان کورد و عەرەب دامەزرابوو، شەراکەتی کوردی پێشێل کرد.

کورد ویلایەتی (مووسڵ)ی لەدەست تورکیا ڕزگار کرد، بەڵام ئایا عەرەب ئەوەی بەبیر ما؟ هەروەک سیسیل جی ئیدمۆندز، مەندووبی بەریتانیاییش لە کتێبەکەی خۆی (کورد و تورک و عەرەب)دا ئاماژەی داوە کە "ئایا لە ئاست ئەمەدا حکوومەتی عێراق دەتوانێ لە بەرانبەر ئەمەدا چاوی بکاتەوە و سیاسەتێکی دووربینانەی دڵفراوان لە ئاست کوردەکان بگرێتە بەر؟" [١٩]. بەڵام دەبینین ئەو ڕووداو و کارەساتانەی لەلایەن دەوڵەتی عێراق بەسەر نەتەوەی کورددا هاتن، بەڵگەن بۆ ئەوەی کە عەرەب ئەو چاکەیەی کوردی لەیاد کرد.

لە ڕەوتی ئەو ململانێیەدا، پێشتر شێخ مەحموودی حەفید ساڵی ١٩١٩ دژی دەسەڵاتدارێتیی ئینگلیز و بۆ دەستەبەرکردنی مافی لەدەستچووی گەلی کوردستان لە دەوڵەتە تازەدامەزراوەکاندا، لە سلێمانی ڕاپەڕی و دەوڵەتی کوردستانی ڕاگەیاند. شێخ ئەحمەدی بارزان بە نامەیەک سەرۆک هۆزەکانی ئاگادار کردەوە کە یارمەتیی شێخ مەحموود بدەن و بۆ خۆیشی هێزێکی

١٩- كورد ترك عرب، سي جي ادموندز، ترجمة جرجيس فتح الله ، دار اراس للطباعة و النشر اربيل ٢٠١٢ ص ٥٧٤.

چەکداری بە سەرۆکایەتیی مستەفا بارزانی بۆ یارمەتیدانی شێخ ڕەوانەی دەڤەری سلێمانی کرد. مستەفا بارزانی بە دوو هێڵی باڵەک[٢٠] و دۆڵی بیاو[٢١]دا بۆ یارمەتیی شێخ مەحموود بەڕێ کەوت. هەردوو هێز دوای دەربازبوونیان لە چەندان کەمین، خۆیان گەیاندە دەوروبەری سلێمانی، بەڵام هەوڵەکانیان بێئاکام بوون، چوونکە ئینگلیزەکان بە هێرشی هەوایی و زەمینی، دەوڵەتی ڕاگەیێندراوی شێخ مەحموودیان تێکشکاند و خودی شێخیش بە برینداری لە دەربەندی بازیان بە دیلی کەوتە دەستیان و بۆ هیندستان دووریان خستەوە، بەڵام دواتر لەژێر گوشاری خەڵکدا ناچار بوون ساڵی ١٩٢٢ شێخ بگەڕێننەوە سلێمانی.

پاش ئەوەی ویلایەتی مووسڵ کە زۆرینەی دانیشتوانی کورد بوون بە دەوڵەتی تازەی عێراقەوە لکێندرا، لە ١٩٢٥ یەکەم دەستوور بۆ دەوڵەتی تازەی عێراق نووسرا کە بە دەستووری سەردەمی پاشایی بەناووبانگە. بەریتانیا هەوڵەکانی بۆ بەهێزکردن و توندوتۆڵکردنی دەوڵەتە تازەکەی عێراق چڕ کردەوە. هەر بەم هۆیەوە دوو بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی کوردیان لە ساڵەکانی ١٩٣١ و ١٩٣٢ بە ڕابەرایەتیی شێخ ئەحمەد بارزانی و ساڵانی ١٩٤٣ و ١٩٤٥ بە ڕابەرایەتیی مەلا مستەفا بارزانی، بە بۆردومانکردنی فڕۆکە جەنگییەکانی ئینگلیز و هێزی زەمینیی سوپای عێراق و بە هاوکاریی جاشە خۆماڵییەکان شکاند و، شەڕکەرە بارزانییەکانیان ناچار کرد ڕۆژی ١١ی تشرینی یەکەمی ١٩٤٥ بە ژن و منداڵەوە بە شاخەکاندا خۆیان بگەیەننە ناوچەی شنۆ و مەرگەوەڕی کوردستانی ئێران[٢٢].

٢٠- ئەو ناوچەیە کەوتووەتە باکووری ڕەواندوز لەسەر ڕێی هامیلتۆندا تا دەگاتە گوندی ڕایەت.

٢١- دۆڵی بیاو بەشێکە لە ناوچەی سوورچی، کەوتووەتە ڕۆژهەڵاتی بارزان، ڕێگەی خەلیفان - بارزان بەم ناوچەیەدا تێدەپەڕێ.

٢٢- دوای ڕاگەیاندنی کۆماری کوردستان لە مهاباد لە ١٩٤٦/١/٢٢، بارزانییەکان بە سەرۆکایەتیی مستەفا بارزانی بە ڕێککەوتن لەگەڵ پێشەوا قازی محەممەد، وەک پێشمەرگە بەشدارییان کرد لە پارێزگاریکردنی کۆماری کوردستان.

ئەم پێشینە مێژووییەم بۆیە باس کرد تا ئاماژە بە حەقیقەتێك بدەم کە بە داخەوە بەشێکی زۆری عێراقییەکان بە سیاسییەکانیشیەوە، ئەو مێژووە نازانن و یان ئەگەر بیشیزانن لەو کاتانەی کە قسە دێتە سەر مافەکانی گەلی کورد، ئەو مێژووە فەرامۆش دەکەن یان پشتگوێی دەخەن و ڕەچاوی ناکەن. کێشەی کورد بەر لە دامەزراندنی دەوڵەتی عێراق هەبووە. بەر لەوەی دەوڵەتی عێراق لە لایەن ئینگلیزەکانەوە دروست بکرێت و پاشای بۆ دابنرێت، کورد لەو ناوچەیە کە دواتر ناوی دەوڵەتی عێراقی لێ نرا، خاوەنی جیۆگرافیای خۆی بووە. هەروەها لە ململانێی نێوان زلهێزەکان و هێزە هەرێمایەتی و خۆجێییەکان مافی کورد وەك نەتەوە پێشێل کرا.

شۆڕش و جووڵانەوە ئازادیخوازییەکانی کوردستانی عێراق لە سەردەمی پاشایەتیدا بەڵگەی ئەوە بوون کە کورد دۆخی تازەی دەوڵەتی عێراقی قبووڵ نەبوو و لە دژی هەوڵەکانی حکوومەت بۆ پەراوێزخستن و تواندنەوەی نەتەوەی کورد بە توندی دەوەستێتەوە. دەوڵەتی عێراق لەو کاتدا شەراکەتی کورد و عەرەبی پێشێل کرد و ئەو بەڵێنانەی لە سەرەتای دروستبوونی عێراقدا بۆ پاراستنی بەرژەوەندییەکانی کورد درابوون و لە پڕۆژەکەی لیژنەی "کۆمەڵەی گەلان"یشدا ئاماژەی پێکرابوو، پشتگوێ خست. لەگەڵ ئەوەیشدا ئەگەر حکوومەتی عێراق بە یارمەتیی ئینگلیزەکان بۆ ماوەیەکیش توانیبێتی لەو کاتدا شۆڕشەکان خامۆش بکات، بەڵام هەموو جار شۆڕش و سەرهەڵدانی تازە بە گوڕوتینێکی زیاترەوە دەستی پێ کردووەتەوە. دەرفەتی بنیاتنانی دەوڵەتی عێراق لەسەر بنەمای شەراکەتی کورد و عەرەب و ڕێزگرتن لە مافی هاووڵاتیبوون لە سەردەمی پاشایەتیدا لە دەست چوو، بەڵام ئایا لە دەرفەتەکانی تردا سوود لە هەڵەکان وەرگیرا بۆ ئەوەی کورد بتوانێت بە ئاسوودەیی لە ناو دەوڵەتی عێراقدا بژیێت؟

شۆڕشی ئەیلوول

شۆڕشــی ١٤ــی تەممــووزی ١٩٥٨ وەرچەرخــان و دەرفەتێکــی تــازە بــوو. دوای سـەرکەوتنی شۆڕشــی تەممــووز، جەنابــی بارزانیــی نەمــر و هەڤاڵانــی لــە یەکێتیــی سـۆڤییێت بـۆ عێـراق گەڕانـەوە. شۆڕشـی تەممـووز دۆخێکـی تـازە و دەرفەتێکـی نوێـی خوڵقاندبـوو بـۆ ئـەوەی دەوڵەتـی عێـراق دووبـارە دابڕێژرێتـەوە و هەمـوو پێکهاتەکانـی عێـراق و هاووڵاتیـان بتوانـن بـە ئاسـوودەیی لەژێـر سـایەی دەوڵەتێکـی سـەردەمیانەدا بژییێـن. لـە دەسـتووری ١٩٥٨ــدا زۆر بـە ڕوونـی دان بـەوە دانـرا کـە عـەرەب و کـورد لـە دەوڵەتـدا شـەریکن و دەسـتوور مافـە نەتەوەییـەکان گەرەنتـی دەکات. بـەڵام بەداخـەوە دیسـان لەژێـر کاریگەریـی خەڵکـی شـۆڤێنی و هەلپەرسـت، مافەکانـی گەلـی کـورد پشـتگوێ خـران و دوای دوو سـاڵ و نیـو لـە سـەرکەوتنی شۆڕشـی تەممـووز، کوردسـتان خرایـە بـەر ئاگـری بۆردومانـی تـۆپ و فڕۆکـەی عێراقـی و شۆڕشـی کـورد لـە ١١ــی ئەیلوولـی ١٩٦١ دەسـتی پـێ کـرد.

شۆڕشی ئەیلوول شۆڕشێکی کوردستانی و لە هەمان کاتدا عێراقیش بوو. دروشمی سەرەکیی شۆڕش دیموکراسی بۆ عێراق و ئۆتۆنۆمی بۆ کوردستان بوو. شۆڕشی ئەیلوول ببووە پەناگەیەکیش بۆ خەڵکی تێکۆشەر و خەباتگێڕی عێراقی. بە درێژایی شۆڕش تەنانەت بۆ یەک جاریش کردەوەی تۆقاندن و خوێنڕشتن لە بەرانبەر خەڵکی سڤیل ئەنجام نەدرا. هەموو هەوڵی جەنابی بارزانی ئەوە بوو کە لە کاتی شەڕ و ئاگربەس و حاڵەتی نە شەڕ نە ئاشتیدا، ڕێگە لە شەڕ و خوێنڕشتن بگیرێت.

بە درێژاییی شۆڕشی ئەیلوول چەندین جار وتوویژ و دانوستان لەگەڵ دەستەڵاتدارانی ئەوکاتی عێراقدا کرا، بەڵام وەک هەمیشە بەغدا بە مەبەستی تاکتیکی و کڕینی کات پەنای بۆ دانوستان لەگەڵ کورد دەبرد. دوای کودەتاکەی بەعسییەکان لە دژی عەبدولکەریم قاسم لە ٨ـی شوباتی ١٩٦٣، ماوەی چوار مانگ شەڕ لە نێوان حکوومەت و شۆڕش ڕاوەستا و دانوستان و وتوویژ لەنێوان شۆڕش و حکوومەتی ئەوکات لە ئارادا بوو. بەڵام لە ڕاستیدا هەموو ئامانجی بەعسییەکان بۆ دانوستان لەگەڵ کورد لەوکاتدا ئەوە بوو کە جێ پێی خۆیان قایم بکەن. ئەوان بڕوایان بە چارەکردنی کێشەکان نەبوو. بۆیە کە دۆخی خۆیان باشتر بوو و لە سووریایش بەعسییەکان کودەتایان کردبوو و هەستیان کرد بەهێز بوونەتەوە، لە مانگی حوزەیرانی هەمانساڵدا بە هاوکاری و پیلانی هەرێمایەتی، نەفیرعام و شەڕیان لە دژی کورد دەست پێ کردەوە.

لە تشرینی دووەمی ١٩٦٣ـدا، عەبدولسەلام عارف کودەتای کرد و بەعسییەکانی دەرکرد. چەند مانگ دواتر و لە ١٠ـی شوباتی ١٩٦٤ـدا، ڕێککەوتنێک لەنێوان بارزانیی نەمر و عەبدوسەلام عارف ئیمزا کرا کە تێیدا بڕیار لەسەر چەند خاڵێک درا، لەوانە دانتان بە مافە نەتەوەییەکانی گەلی کورد بوو. بەڵام

سـاڵێکی نەبـرد دیسان شـەڕ بەسـەر گەلـی کوردسـتاندا سـەپێندرایەوە. ئـەوە لـە حاڵێکدا بـوو کـە هەمـوو هەوڵەکانـی جەنابـی بارزانـی و سـەرکردایەتیی شـۆڕش لەپێنـاو ئـەوە بـوو کـە ڕێگـە لـە شـەڕ بگیرێـت. لـە سـاڵی ١٩٦٥ـدا حکوومەتـی عێراقـی توانـا سـەربازییەکانی خـۆی بـۆ لەناوبردنـی شۆڕشـی ئەیلـوول تەرخـان کـرد.

شـەڕی زۆر گـەورە لـە چیـای سـەفین و پیرەمەگـروون و بەنـی هەریـر و هەندرێـن و ناوچـەی ڕەوانـدوز و ڕانیـە و قـەڵادزێ ڕووی دا. لـەم شـەڕانەدا حکوومەتـی عێراقـی سیاسـەتی زەویـی سـووتاو و تێکدانـی ژێرخانـی ئابووریـی خەڵکـی کوردسـتانی پێـڕۆ دەکـرد. ئـەم سـتەمکاری و سـەپاندنی شـەڕ و ئاوارەکردنـی خەڵکـی کوردسـتان وایکـرد، بارزانیـی نەمـر لـە ١ـی کانوونـی دووەمـی ١٩٦٦ نامەیـەك بـۆ نەتـەوە یەکگرتـووەکان بنووسـێت و تێیـدا داوای کـرد، نەتـەوە یەکگرتـووەکان لیژنەیەکـی تایبـەت بـۆ کوردسـتان بنێرێـت هەتـا لـە نزیکـەوە ڕادەی ئـەو زوڵـم و کاولکارییـە ببینـن کـە دەرهـەق گەلـی کوردسـتان دەکرێـت.

دوای ئـەوەی لـە مانگـی نیسـانی ١٩٦٦ـدا عەبدولسـەلام عـارف لەنـاو هیلکۆپتـەردا سـووتا، برایەکـەی، عەبدولڕەحـمان جێـی ئـەوی گرتـەوە. بـەر لـە مردنـی عەبدولسـەلام، پلانـی شـەڕی سەرتاسـەری لـە دژی کوردسـتان هەبـوو کـە عەبدولعەزیـز عەقیلـی وەزیـری بەرگریـی عێـراق بـە پلانـی (توکلت علی الله) نـاوی دەهێنـا. ئامانجـی پلانەکـە لەناوبردنـی شـۆڕش بـوو لـە داسـتانی (هەندرێـن) و (زۆزك)ـدا لـە ١٢ـی ئایـاری ١٩٦٦ لـە شـەڕێکی قارەمانانـەدا لـە لایەن شۆڕشـەوە، ئـەو پلانـە تێـك شـکێندرا و زەبرێکـی گـەورەی سـەربازی بـەر حکوومـەت کـەوت؛ دوای ئـەو شکسـتە گەورەیـە حکوومـەت داوای دانوسـتانی کـرد و ڕایگەیانـد کـە ئامادەیـە بـە ڕێـگای ئاشـتیانە کێشـەکانی لەگـەڵ کـورد چـارە بـکات. لـە دوای

ئـەوە لـە ٢٩ـــی حوزەیرانـی ١٩٦٦ بەیاننامەیەکـی دوازدە خاڵـی لەنێـوان شـۆڕش و حکوومـەت ئیمـزا کـرا، بـەڵام لـە ڕاسـتیدا ئـەم بەیاننامەیـە ڕێککەوتـن نەبـوو، بەڵکـو جۆرێـك بـوو لـە ئاگربـەس. هـەر چەنـدە چـوار مانـگ دواتـر جەنابـی بارزانـی و عەبدولڕەحـمان عارفـی سـەرۆککۆماری عێـراق[٢٣] یەکتریشـیان دیـت، بـەڵام پێشـێلکارییەکان و دەسـتدرێژیکردنە سـەر مـاڵ و مڵکـی کـورد و سیاسـەتی بـە عەرەبکـردن بـەردەوام بـوو.

لـە مـاوەی دە سـاڵدا، حـەوت کودەتـا لـە عێراقـدا ئەنجـام دران. هیچـکام لـەو کودەتایانـە نەیانتوانـی ئاسـایش و ئەمنیەتـی عێـراق بپارێـزن و کودەتاچییەکانیش توانایـان نەبـوو عێـراق بـەرەو دیموکراتـی بـەرن و مافـی مـرۆڤ بپارێـزن و دان بـە مافـی نەتـەوەی کـورد، تورکمان و کریسـتیان لـە عێراقـدا بنێـن. کودەتاچییـەکان کـە بـە تێکـڕا ئەندامانـی سـوپا بـوون، حکوومەتیـان لەنێـوان ئەفسـەرانی کودەتاچیـدا دەسـاودەس پـێ دەکـرد و، هـەزاران کەسـی بێتاوانیـان کوشـت و بـە بەهـای سـەدان ملیـار دۆلار زیانیـان بـە ئابووریـی عێـراق گەیانـد، کەچـی گیانـی خۆیشـیان لـە کودەتاکانیانـدا پـێ ڕزگار نەکـرا.

هـۆی سـەرهەڵدانی ئـەو کودەتایانـە لـە عێـراق بـۆ دوو دیـاردە دەگەڕایـەوە، یەکەمیـان وڵات لەلایـەن سـوپاوە بەڕێـوە دەچـوو و حکوومەتەکەیـان حکوومەتـی سـەربازی بـوو، دووەمیشـیان جگـە لـە ڕێـگای کودەتـا، هیـچ گۆڕانێـک لـە سیسـتەم و شـێوەی بەڕێوەریـی وڵاتـدا بـەدی نەدەهـات. لـە کودەتاکانیشـیاندا پـتر لـە تاقیکردنـەوەی کودەتـای شـوباتی ١٩٦٣ و کەسـانی خـاوەن دەسـەڵاتی نـاو حکوومەتەکەیـان کەڵکیـان وەردەگـرت.

٢٣-عەبدوڵڕەحمان عارف جیاواز بوو لە براکەی و ئەهلی خێر و ئاشتی بوو بەڵام دەوڵەتی سێبەر لەو بەهێزتر بوو.

ڕۆژی ١٧ـی تەممووزی ١٩٦٨، عەبدولڕەزاق نایف، ئیبراهیم داوود و سەعدوون غێدان کودەتایان بەسەر عەبدولڕەحمان محەممەد عارفدا کرد. دوای ئەو کودەتایە، بەعسییەکان لە ٣٠ـی تەممووزی ١٩٦٨ سەرلەنوێ کودەتایەکی تریان بە سەرۆکایەتیی ئەحمەد حەسەن بەکر کردەوە و عەبدولڕەزاق نایفیان بە سواری فڕۆکە لە عێراق دەرکرد.

گەورەترین دەستکەوتی شۆڕشی ئەیلوول ڕێککەوتننامەی یازدەی ئازاری ساڵی ١٩٧٠ بوو کە لەنێوان بارزانیی نەمر و سەددام حوسێندا ئیمزا کرا. ئەم هەنگاوە کوردی بردە قۆناغێکی نوێی ژیانی سیاسییەوە. بەو ڕێککەوتنە، کوردی ئەم بەشەی کوردستان لەسەر خاکی خۆی بە بەشێک لە مافە نەتەوەیی و یاساییەکانی خۆی گەیشت. دەوڵەتی عێراق قبووڵی کرد کورد نەتەوەیە و لەسەر خاکی خۆی لە مافەکانی بێبەش و زوڵملێکراو بووە. ئەمەش سەرکەوتنێکی گەورە بوو بۆ نەتەوەی کورد لە هەرچوار پارچەی کوردستاندا، بۆ سەرکردایەتیی شۆڕش، بۆ پارتی دیموکرات و بۆ پێشمەرگە قارەمانەکانی کوردستان کە بە دڵ و گیان لە پشت مستەفا بارزانیی سەرۆکیانەوە بوون.

ڕێککەوتنی یازدەی ئازار وەرچەرخانێکی مێژوویی بوو لە پێوەندیی نێوان گەلی کوردستان و دەوڵەتی عێراقدا، بەڵام بە داخەوە حکوومەتی عێراقی بە شێوازی جۆراوجۆر لە سیاسەتی نکۆڵیکاری دژی شۆڕش و کورد بەردەوام بوو. چەند مانگ دوای ڕێککەوتنەکە حکوومەت دەستی کرد بە ئازاردان و دەرکردنی کوردە فەیلییەکان. لە ڕێی تەقاندنەوەی مەلاکانەوە، لە ٢٩ـی ئەیلوولی ١٩٧١ـدا هەوڵی تیرۆرکردنی جەنابی بارزانییان دا. ئەم کردەوانە بوونە هۆی ئەوەی متمانەی نێوان شۆڕشی کوردستان و حکوومەتی عێراق کەم بێتەوە. هەروەها بە بیانووی جۆراوجۆر حکوومەت خۆی لە جێبەجێکردنی بڕگەکانی

ڕێککەوتننامـە و دەرکردنـی یاسـای ئۆتۆنۆمـی بـۆ جاڕدانـی ئۆتۆنۆمـی لـە ١٩٧٤ دەدزییـەوە. هـاوکات کەوتـە گرتـن و ئـازاردان و لەسـێدارەدانی ئەنـدام و ڕێکخسـتنەکانی پارتـی لـە بەغـدا، لەوانـە شـەهید لەیـلا قاسـم و هاوڕێکانـی. شـەهید لەیـلا قاسـم کـە بەرپرسـیارەتیی ڕێکخسـتنە حیزبییەکانـی پارتـی دیموکراتـی کوردسـتانی لـە شـاری بەغـدا هەبـوو، یەکـەم کچـی کـورد بـوو کـە لـە لایـەن حکوومەتـی عێراقـەوە و بـە هـۆی کاری سیاسـییەوە لـە ١٢ـی ئایـاری ١٩٧٤ لـە سـێدارە درا و شـەهید کـرا.

دواجاریـش حکوومەتـی عێراقـی لـە ١٩٧٥ لـە گەلەکۆمەکییەکـی نێودەوڵەتیـدا دژی کـورد، لەژێـر نـاوی ڕێککەوتنـی جەزاییـر تەنازولـی لـە خـاك و سـیادەی عێـراق کـرد بـۆ شـای ئێـران، کـە بـە هۆیـەوە شـۆڕشـی ئەیلـوول تووشـی نسـکۆ بـوو و ڕێککەوتننامـەی یـازدەی ئـازاری ١٩٧٠ـیش جێبەجـێ نەکـرا.

لـە دوای ١٩٧٥ـەوە قۆناغێکـی تـری خەباتـی گەلـی کوردسـتان و بزووتنـەوەی ڕزگاریخـوازی کـورد لـە عێراقـدا دەسـتی پـێ کـردەوە و سـەرباری ئـەوەی کـە شـۆڕش تووشـی نسـکۆ ببـوو و سـەدانهەزار کـەس ئـاوارەی وڵاتـان ببـوون، بـەڵام هاوتەریـب لەگـەڵ ئـەوەدا بزووتنـەوەی ڕزگاریخـوازی کـورد لـە کوردسـتانی عێـراق بەرفراوانـتر بـوو و بـەرەو جیهانـی دەرەوە کرایـەوە و پێوەندیـی کـورد لەگـەڵ دنیـای دەرەوە چـووە قۆناغێکـی تـرەوە. شـەڕی هەشـت سـاڵەی نێـوان عێـراق و ئێرانیـش هاوکێشـە و دەرفەتـی تـری بـۆ هێـز و لایەنـە کوردسـتانییەکان لـە عێـراق هێنایـە کایـەوە.

پلانی لەناوبردن و تواندنەوەی گەلی کورد لەناو دەوڵەتی عێراقدا

لە پڕۆسەیەکی دوورودرێژدا خاکی گەلی کوردستان بەسەر چوار دەوڵەتدا دابەش کرا. هەروەك ئاماژەی پێدرا لەو بەشەی کەوتە سەر دەوڵەتی عێراق، شەراکەتی نێوان کورد و عەرەب پێشێل کرا و ڕەچاوی تایبەتمەندیی نەتەوەیی گەلی کورد نەکرا. ئەو زوڵمەی لە کورد کرا تەنیا ئەوە نەبوو کە مافە نەتەوەییەکانی پشتگوێ بخرێن، بەڵکو لە ماوەی سەدساڵی ڕابردوودا پلان و بەرنامەی چڕی دەستەڵاتدارانی عێراق بۆ لەناوبردن و تواندنەوەی گەلی کوردستانیش جێبەجێ کرا. بەپێی سیاسەتێکی ڕێکخراو و بە قۆناغی جۆراوجۆردا کار بۆ ئەوە دەکرا، دیمۆگرافیای ناوچەکانی کوردستانی عێراق بگۆڕن کە لە دێرزەمانەوە نەتەوەی کورد و پێکهاتەکانی تری تێدا نیشتەجێ بوون.

یەکـەم هەوڵـی گۆڕینـی دیمۆگرافیـی ناوچـە کوردنشـینەکان لـە چوارچێـوەی سیاسـەتی ڕاگواسـتنی بـەزۆر بـوو. ڕاگواسـتن و عەرەبانـدن لـەو ناوچـە کوردسـتانیانەی کەوتنـە سـەر دەوڵەتـی عێـراق، بـەر لـە دروسـتبوونی دەوڵەتـی عێراقیـش پێـڕۆ کـراوە. لـە سـەدەی نۆزدەیەمـدا ئـەو کاتـەی مەدحـەت پاشـا[٢٤] والیـی بەغـدا بـوو، ژمارەیەکـی زۆری هـۆزە عەرەبـەکان لـە دەشـتاییەکانی مەندەلـی و بەلـەدرووز و قەرەتەپـە و کفـری و دووز و حەویجـە و قـەراج و باشـووری مەخمـوور و دەشـتەکانی نەینـەوا نیشـتەجێ کـراون. لـە دوای دروسـتبوونی دەوڵەتـی عێـراق و لـە سـەردەمی پاشـایەتیدا بـۆ چەسـپاندنی هەسـتی عێراقیبـوون لـە نـاو هاووڵاتیانـی دەوڵەتـی تـازەدا، بەرنامـەی عەرەبانـدن لـە پرۆسـەیەکی لەسـەرەخۆدا کاری بـۆ کـرا و لـە سـی و چـل و پەنجاکانـی سـەدەی ڕابـردوودا ژمارەیەکـی زۆری عـەرەب لـە حەویجـە و مەندەلـی و جەلـەولا و قـەراج و دەشـتەکانی نەینەوا و شـنگال نیشـتەجێ کران و سـەدان گونـدی تازەیـان بـۆ دروسـت کـران. لـە دوای شـۆڕشـی ١٤ـی تەممووزی ١٩٥٨ـیشەوە هەتـا هاتنـی بەعسـییەکان، سیاسـەتی عەرەبانـدن لـە دەڤـەری شـنگال و زومـار و ناوچـە سـنوورییەکانی عێـراق و سـووریا بـەردەوام بـوو.

لـە ١٩٦٣ و دوای هاتنـی بەعسـییەکان بـۆ سـەر حوکـم، پلانـی ڕاگواسـتن و عەرەبانـدن و بـە بەعسـیکردن کەوتـە قۆناغێکـی بەرفـراوان و توندتـرەوە. لـەو ماوەیـەدا ٤٢٪ـی خاکـی کوردسـتان کەوتـە بـەر شـاڵاوی ڕاگواسـتن و هەڵکەندنـی دانیشـتوانەکەی لەسـەر زێـدی بـاب و باپیرانیـان. لـە سـاڵی ١٩٧٠ـدا حکوومەتـی عێراقـی تاوانـی ڕاگواسـتنی زۆرەملێـی هـەزاران کـوردی فەیلـی دەسـت پێکـرد. هەروەهـا لـە دوای ئـەوە قۆناغێکـی تـری ڕاگواسـتن کـە هاوتەریـب بـوو لەگـەڵ وێرانکردنـی گونـدەکان لـە دوای ١٩٧٤ـەوە دەسـتی پـێ کـرد و تـا ١٩٧٩ درێـژەی

٢٤- مەدحەت پاشا، والیی عوسمانییەکان بوو لە بەغدا لە ١٨٦٩ هەتا ١٨٧٢.

کێشا. لەم قۆناغەدا دەڤەرەکانی بارزان، باڵەك، قوورەتوو، کرمەك ، ناودەشت، هەڵەبجە، کارێزە و زاخۆ، کەوتنە بەر شاڵاوی کاولکاری و وێرانکردنی گوندەکان. لە مانگی نۆڤەمبەری ١٩٧٥، گەورەترین هەڵمەتی ڕاگواستن و خاپوورکردنی گوندەکان لە دەڤەری بارزان لە لایەن حکوومەتی عێراقەوە ئەنجام درا، دانیشتوانی دەڤەری بارزان بە زۆر بۆ بیابان و کۆمەڵگاکانی باشووری عێراق گوازرانەوە و بە ناهەق لە نیشتیمانیان دوور خرانەوە و دوای پێنج ساڵ لە سەختی و دژواریی ژیان و گوزەرانیان، لە سەرەتای ساڵی ١٩٨٠ بارزانییە ڕاگوازراوەکان لە باشووری عێراقەوە بۆ کوردستان هێنرانەوە، بەڵام ئەمجارەیان لە دەوروبەری هەولێر لە کۆمەڵگای زۆرەملێی قادسیە و قودس بە زۆر نیشتەجێ کران.

تاوانێکی تری حکوومەتەکانی عێراق بێسەروشوێنکردن و ئەنفال و کۆمەڵکوژیی هاووڵاتیانی کورد بوو. لە ساڵی ١٩٨٠دا دوازدە هەزار گەنجی کوردی فەیلی لە لایەن حکوومەتی عێراقی بێسەروشوێن کران، هەر لە درێژەی تاوانی دژی کوردە فەیلییەکان دەیانهەزاریان بە زۆر لە عێراق دەرکران و ناسنامەیان لێ سەندرایەوە و ڕەوانەی ئێران کران. تاوانە ڕێکخستووەکانی حکوومەتی عێراق لە دژی نەتەوەی کورد بەردەوام بوو. ئەوە بوو لە ٣١ـی تەممووزی ١٩٨٣ـدا هێزەکانی ڕژێمی عێراق پەلاماری کۆمەڵگە زۆرەملێکانی قوشتەپە (قودس و قادسیە) و هەریر و بەحرکە و دیانایان دا و هەشت هەزار پیاوی بارزانییان دەستبەسەر و بێسەروشوێن کرد، کە بیست و چەند ساڵ دواتر و دوای ڕووخانی ڕژێم تەرمەکانیان لە گۆڕە بەکۆمەڵەکانی بیابانەکانی باشووری عێراق دۆزرانەوە. لە درێژەی پیڕۆکردنی پلانی جینۆسایدکردنی نەتەوەی کورد لە لایەن حکوومەتی عێراقەوە، لە ساڵی ١٩٨٨ لە ئۆپەراسیۆنێکی

نامرۆڤانـەدا و لەژێـر نـاوی (ئەنفـال) و بـە هەشـت قۆنـاغ، ڕژێمـی پێشووی عێـراق ١٨٢٠٠٠ هاووڵاتـی کـوردی بێتاوانـی گەرمیـان، قـەرەداغ، بادینـان، پارێزگاکانـی کەرکـووك، هەولێـر و سـلێمانیی بێسەروشـوێن کـردن. هـەر لـە هەمـان سـاڵدا تاوانـی کیمیابارانکردنـی هەڵەبجـە لـە لایـەن ڕژێمـەوە ئەنجـام درا کـە بـووە هـۆی شـەهیدبوونی پێنجهـەزار کەسـی مەدەنـی. کیمیابارانکردنـی کوردسـتان زۆربـەی ناوچەکانـی کوردسـتانی گرتـەوە، بـەڵام هەڵەبجـە بـە هـۆی ژمـارەی زۆری شـەهید لـە یـەك کاتـدا بـووە هێمایـەك بـۆ تاوانـی کیمیابارانکردنـی کوردسـتان.

لـە پـاڵ هەمـوو ئـەو تاوانانـەدا، تێکدانـی ژینگـەی کوردسـتان و مینرێژکردنـی دارسـتان و چیـا و ڕێ و بانـەکان و وێرانکردنـی ٤٥٠٠ گونـد و هەڵوەشـاندنەوەی ژێرخانـی ژیانـی گوندنشـینی و کشـتوکاڵ و نیشـتەجێکردنی بـەزۆر لـە کۆمەڵـگاکان و تێکدانـی ژێرخانـی ئابـووری و شـیرازەی ژیانـی کۆمەڵایەتیـی نەتـەوەی کـورد، گرتنـی ڕەمەکـی و زیندانیکـردن و ئەشـکەنجە و لەسـێدارەدان و گوللەبارانکردنـی هاووڵاتیانـی کـورد و ئاوارەکردنـی سـەدانهەزار هاووڵاتیـی کـورد و بۆردومانکردنـی قـەڵادزێ لـە ٢٤ـی نیسـانی ١٩٧٤ و بۆردومانکردنـی پەنابـەران لـە ئـۆردووگای پەنابەرانـی زێـوە لـە ٩ـی حوزەیرانـی ١٩٨٥، بەشـێکی تـر بـوون لـە تاوانەکانـی دەوڵەتـی عێـراق لـە دژی گەلـی کوردسـتان. ئەمانـەی گوتـران بـە هـەزاران بەڵگـە سـەلمێندراون و هەموویـان دەچنـە خانـەی تاوانـی دژی مرۆڤایەتـی و تاوانـی کۆمەڵکـوژی و هەوڵدانـی ئامانجـدار و سیسـتەماتیکی دەوڵەتـی عێراقـەوە، کـە بـە درێژایـی سـەد سـاڵ بـۆ تواندنـەوە و لەناوبردنـی نەتـەوەی کـورد کـراون.

ڕاپەڕین

دوای ڕاپەڕینی گەلی کوردستان لە بەهاری ١٩٩١، دەرفەتێکی تر بۆ گەلی کوردستان و بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی کوردستان هاتە پێش. ڕاپەڕین وەرچەرخانێکی مێژوویی بوو لە ژیانی گەلی کوردستاندا. لە ڕاپەڕیندا خەڵکی کوردستان نموونەی ڕەوشت و فەرهەنگی بەرزی خۆیان پێشان دا. ئەوکات گەلی کوردستان دەستی بۆ تۆڵەسەندنەوە نەبرد. بە پێچەوانەوە گیانی هەزاران سەربازی عێراقی پاراست کە خۆیان ڕادەست کردبوو. لەپێناو کردنەوەی لاپەڕەیەکی تازەش لەگەڵ دەوڵەتی عێراقدا، سەرکردایەتیی کورد داواکاریی حکوومەتی بۆ گفتوگۆ و دانوستانی پەسەند کرد و بڕیاری دانوستانی لەگەڵ دەستەڵاتدارانی ئەوکاتی عێراقی دا. ئێمە لەگەڵ خوا لێی خۆش بێ مام جەلال کە بۆ دانوستان چووینە بەغدا، لە ڕاستیدا هەموو ئەو تاوانە دڕندانەمان لەبەرچاو بوو کە دەوڵەتی عێراق لە دژی گەلی کوردستان ئەنجامی دابوون و، بە نێو ڕووباری خوێندا ڕۆییشتین و تۆقەمان لەگەڵ ئەو دەستانەدا کرد کە بە خوێنی گەلەکەمان سوور بوون. بەڵام نیەتی سەرەکیی ئێمە کردنەوەی لاپەڕە و قۆناغێکی تازە و بەدیهێنانی ئاشتی بوو، ئەو بڕیارەش سەختترین بڕیاری ژیانم بووە.

سیوهەشت کەسی خانەوادەکەم و هەشت هەزار کەسی عەشیرەتەکەم و سەدوهەشتا هەزار کەسی نەتەوەکەم بە شێوەیەکی دڕندانە ئەنفال کرابوون، لەگەڵ ئەوەشدا بڕیارم دا بچمە بەغدا بۆ ئەوەی دواتر نەڵێن لەبەر ڕقی شەخسی نەیوست دانوستان بکات و دەرفەتی چارەسەری بۆ گەلی کورد لە دەست بدات.

ئەو باجە مرۆیی و ماددیانەی گەلی کوردستان لە بیستەکانی سەدەی ڕابردوو هەتا ڕاپەڕین لە ئەنجامی ژیانی لەگەڵ دەوڵەتی عێراقدا دانی، یەکجار گەورە بوون. ئەنجامی ئەندامبوونمان لەناو دەوڵەتی عێراق و شەریکبوونی کورد لەگەڵ عێراق، شەڕ و شۆڕش و کاولکاری و نەهامەتی، خوێن و ئازاردانی گەلی کورد بوو. عێراق بە نەوتی کوردستان بووە دەوڵەت و بە پارەی ئەو نەوتە شەڕی گەلی کوردستانی دەکرد و پەلاماری دراوسێکانی دا. بە داخەوە بابەتی نەوت هەر لە سەرەتاوە بووە هۆی نادیتەگرتنی مافەکانی خەڵکی کوردستان. کاتی خۆیشی کە ئینگلیزەکان بەڵێنی حوکمڕانی و دەوڵەتیان بە شێخ مەحموودی نەمر دابوو، هەر کە زانییان کەرکووک نەوتی هەیە لە بەڵێنەکەی خۆیان پاشگەز بوونەوە و ویستیان بە نەوتی کەرکووک و کوردستان، دەوڵەتی عێراق بەهێز بکەن. بەڵام بینیمان لە سەدەی بیستدا ئەو سەروەتەی کە دەبوایە بۆ خۆشگوزەرانی و پێشکەوتن سوودی لێ وەرگیرابا، بۆ قەڵاچۆکردنی گەلی کوردستان بە کار هات.

بۆردومان و نەفیرعامی بەردەوام بۆ سەر کورد، چەندین کودەتا، دیکتاتۆری و شۆڤێنیەت، بێسەروشوێنکردنی دوازدە هەزار کوردی فەیلی، ئەنفالکردنی هەشت هەزار بارزانی و سەدوهەشتاودوو هەزار هاووڵاتی بێگوناحی کوردستان لە گەرمیان و ناوچەکانی تر، کیمیابارانکردنی هەڵەبجە و ناوچە جیاجیاکانی کوردستان، ڕاگواستن و عەرەباندن و بە بەعسیکردن و دەرکردن و ئاوارەکردن، ئەنجامی دروستبوونی دەوڵەتی عێراق و ژیانی ئێمە بوو لەگەڵ

ئـەو دەوڵەتـەدا. لەگـەڵ هەمـوو ئەوانـەدا کـورد ئاشـتی و پێکەوەژیـان و لاپـەڕەی تـازەی دەویسـت.

دانوسـتانەکانی دوای ڕاپەڕیـن لەگـەڵ ڕژێمـی عێـراق سـەری نەگـرت. ئـەوکات عەقڵیەتـی نکۆڵیـکاری و شـۆڤێنیەت و بەپاشـکۆدیتنی کـورد هـەر بـەردەوام بـوو. سـەرباری ئـەو مێـژووە پـڕ لـە خوێـن و ناحەقـی و سـتەمکارییە، وایلێهاتبـوو لـە بەغـدا بـە چـاوی تاوانبـار سـەیری ئێمەیـان دەکـرد. چونکـە کـورد زوڵمـی قبـووڵ نەکردبـوو و لـە بەرانبـەر جینۆسـاید و دیکتاتۆریـدا خـۆی بەدەسـتەوە نەدابـوو.

لـە دوای ڕاپەڕینـی گەلـی کوردسـتان لەژێـر کاریگەریـی دۆخـی تـازە و شکسـتی سـەربازی لـە دەربەنـدی کـۆڕێ، ڕژێـم کارگێڕیـی حکوومەتـی لـە بەشـێکی کوردسـتان هەڵپەسـارد و یەکـە ئیدارییەکانـی لـە کوردسـتان کشـاندنەوە و بـۆ مـاوەی دوازدە سـاڵ هیـچ جـۆرە پێوەندییێکـی سیاسـی و ئابـووری و ئیـداری لـە نێـوان کوردسـتان و بەغـدادا نەمـا. هەرێمـی کوردسـتان ئـەوکات لەژێـر ئابڵۆقـەی ڕژێـم و ئـەو ئابڵۆقـە نێودەوڵەتییانـەدا بـوو کـە لـە دوای شـەڕی کوێـت بەسـەر عێراقـدا سـەپێندرابوون. لەگـەڵ ئەوەشـدا لـە کوردسـتان بـۆ یەکەمجـار لـە ١٩ـی ٥ـی ١٩٩٢ لـە هەڵبژاردنێکـی ئـازاد و دیموکراتیانـەدا پارلەمـان و حکوومەتـی هەرێـم پێـك هێـنران. سـەرباری هەبوونـی گرفتـی گـەورەی ئابـووری و کێشـەی نێوخۆییـی نێـوان لایەنـە سیاسـییەکانی کوردسـتان، بـەڵام سـەرئەنجام هەرێمـی کوردسـتان لـەو دوازدە سـاڵەدا توانـی خـۆی بسـەلمێنێ و پـەرە بـە خـۆی بـدات، لـە هەمانکاتـدا هەرێمـی کوردسـتان بـووە پەناگایـەك بـۆ بەشـێکی زۆری لێقەومـاوان و تێکۆشـەران و ئازادیخوازانـی عێـراق و ئـەو هێـزە ئۆپۆزسـیۆنانەی ئێسـتا لـە عێراقـدا حوکمیـان بـە دەسـتەوەیە، بـە هیـچ شـێوەیەکیش نەبـووە هەڕەشـە بـۆ سـەر دراوسـێکانی.

کۆنگرەی ئۆپۆزسیۆنی عێراقی و ڕووخانی ڕژێمی پێشوو

ساڵی ٢٠٠٣ و هێرشی ئەمەریکا بۆ سەر عێراق و ڕووخانی ڕژێمی پێشوو دەستپێکی قۆناغێکی گرینگ و یەکلاکەرەوە بوو بۆ گەلانی عێراق. لەمەڕ پاشەڕۆژی عێراق بەر لە دەستپێکی هێرشی ئەمەریکا دانیشتن و دانوستانمان لەگەڵ هێزە ئۆپۆزسیۆنەکانی عێراقدا هەبوو. لە کۆنگرەی ئۆپۆزسیۆنی عێراقیدا لە لەندەن، چالاکانە بەشداریمان کرد. ئەوکاتیش هەموو هەوڵمان دا بۆ ئەوەی دوای هەر گۆڕانکارییەك لە عێراق، پێویستە کەس بیر لە تۆڵەسەندنەوە نەکاتەوە. لە کۆنگرەکەدا بە ڕوونی بە لایەنە عێراقییەکانم ڕاگەیاند، ئەگەر بێتو هەموو بیر لە تۆڵە بکەنەوە ئەوا کەس لە عێراقدا نامێنێت. لە کۆنگرەی ئۆپۆزسیۆنی عێراقیدا کە لە ڕۆژانی ١٤ و ١٥ی کانوونی یەکەمی ٢٠٠٢ لە لەندەن بەسترا، لایەنە کوردستانییەکان کاریان بۆ ئەوە کرد کە لاپەڕەیەکی تازە لەگەڵ دەوڵەتی عێراقدا بکەنەوە. کۆنگرەی ئۆپۆزسیۆنی عێراقی لە لەندەن لە پرۆژەی قۆناغی گواستنەوە و ڕاگەیێندراوی سیاسیی خۆیدا بڕیاری لەسەر ئەوەدا کە عێراقی

داهاتوو عێراقێکی دیموکراتی و پارلەمانی و فرەلایەن و فیدراڵی (بۆ هەموو عێراق) بێت. هەروەها بنەماکانی شەراکەت و تەوافوق لە نێوان پێکهاتەکان ببنە زەمینەی دروستکردنەوەی دەوڵەت. لەو دوو بەڵگەنامەیەدا ئۆپۆزسیۆنی ئەوکاتی عێراقی داوای کرد کە هەرچی هەوڵی حکوومەتەکانی عێراق بۆ گۆڕینی دیمۆگرافی و واقیعی نەتەوەیی کەرکووك و مەخموور و خانەقین و شنگال و شێخان و زوممار و مەندەلی ئەنجامیان داوە، نابێ بمێنێت و لەو چوارچێوەیەدا هەرچی ڕێوشوێنی ئیداری کە لە دوای ١٩٦٨ـەوە بە مەبەستی گۆڕینی دیمۆگرافی لە لایەن حکوومەتەوە کراوە، دەبێ هەڵوەشێندرێنەوە. کۆنگرەکە وێڕای دانان بە تاوانی ئەنفال و جینۆسایدکردنی گەلی کوردستان داوایشی کرد کە قوربانیانی ئەنفال و کیمیاباران و ڕاگواستن و جینۆسایدی گەلی کوردستان قەرەبوو بکرێنەوە. هەروەها ڕێز لە ئیرادەی ئازادی گەلی کوردستان بگیرێت کە لە پاش ڕووخانی ڕژێم بتوانن (سیغە)ی گونجاوی خۆیان بۆ شەراکەت لە چوارچێوەی یەکگرتنی ئارەزوومەندانەدا لەگەڵ دەوڵەتی عێراق هەڵبژێرن.[٢٥]

بەر لە ڕووخانی ڕژێمی پێشوو لە لایەن ئەمەریکا و بەر لە کۆنگرەکەی ئۆپۆزسیۆنی عێراقی لە لەندەن، کوردستان ئەوکات قەوارەیەکی نیمچەسەربەخۆ بوو و هیچ پێوەندی بە عێراقەوە نەمابوو. لە سالانی دوای ڕاپەڕین لە هەرێمی کوردستان بنەمایەکی باشی حوکمڕانی هەبوو و فیدراڵیەت لەلایەن پارلەمانی کوردستانەوە پەسەند کرابوو. بیرۆکەی فیدراڵی بۆ کاتی کۆتاییەکانی شۆڕشی ئەیلوول دەگەڕایەوە. ئەوکات جەنابی بارزانی، ئیبراهیم ئەحمەد و جەرجیس فەتحوڵڵا و چەند پسپۆڕێکی تری ڕاسپارد کار لەسەر ئەو پڕۆژەیە بکەن. فیدراڵیزم و حکوومەتی هەرێمی کوردستان خۆی لە خۆیدا دەستکەوتێکی باش بوو بۆ گەلی کوردستان. هەرچەندە لە قۆناغی دانانی

٢٥- بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە دەقی بەیاننامەی کۆتاییی کۆنگرەی ئۆپۆزیسیۆنی عێراقی لە لەندەن، لاپەڕەی ١٨٥.

یاسای کاتی بۆ بەڕێوەبردنی عێراق و مەجلیسی حوکم، پۆل بریمەر[٢٦]، حاکمی مەدەنیی عێراق زۆر هەوڵی دا سنوور ببەزێنێ و تەنگ بە هەرێم هەڵچنێ و تەجاوزی سەر کیانی هەرێمی کوردستان و دەستکەوتەکانی گەلی کوردستان بکات، بەڵام لە هەوڵەکانیدا سەرکەوتوو نەبوو.

لە ٢٠٠٥دا دەستوورێکی تازە بۆ عێراق نووسرا و لە لایەن گەلانی عێراقەوە پەسەند کرا. دەستووری تازە بۆ ئەوە بوو کە عێراقێکی دیموکراتی و فرەلایەن و فیدراڵی بنیات بنرێت و شەراکەتی نێوان پێکهاتەکان هەبێت و مافی هەموو لایەك پارێزراو بێت. دەستوورەکە بەراورد بە دەستوورەکانی پێشووی عێراق و تەنانەت دەستوورەکانی ناوچەکەیش، دەستوورێکی باش و سەردەمیانە بوو هەرچەندە بێ کەموکوڕیش نەبوو. لایەنە کوردستانییەکان لە داڕشتن و دەنگدان و سەرخستنی دەستووری تازەی عێراق ڕۆڵێکی زۆر کاریگەریان هەبوو لە جێگیرکردنی مافی پێکهاتەکان و سیمای شەراکەت و دیموکراسی لە دەقی دەستووردا و، ئەگەر کوردستان بەشدار نەبا لە نووسینەوەی دەستوور بەمشێوەیە نەدەنووسرا.

ئەگەریش ئەو دەستوورە وەك خۆی جێبەجێ کرابا ئێستا عێراق زۆرێك لەو کێشانەی نەبوو کە ئێستا لەگەڵیدا دەستەویەخەیە. لە پرۆسەی نووسینەوەی دەستووردا من ماوەیەکی زۆر لە بەغدا مامەوە. تیمی کوردستانی بۆ نووسینەوەی دەستوور جگە لە من، لە خوا لێی خۆش بێ نەوشیروان مستەفا و د. ڕۆژ نووری شاوێس و مامۆستا سەلاحەددین بەهائەدین و محەممەدی حاجی مەحموود و مەسروور بارزانی و، کەرخی ئاڵتی برماغ وەك نوێنەری پێکهاتەی تورکمان و ڕۆمیۆ هەکاری وەك نوێنەری پێکهاتەی کریستیان پێکهاتبوو.

٢٦- دوای ڕووخانی ڕژێمی پێشوو لە لایەن ئەمەریکا لە ٦ی ئایاری ٢٠٠٣دا سەرۆك بووش سەرۆکی ئەو کاتی ئەمەریکا لە بڕیارێکدا پۆڵ بریمەری کردە حاکمی مەدەنیی عێراق.

تیمە کوردستانییەکە لە نووسینەوەی دەستوور و سەرخستنیدا و هەروەها لە داکۆکیکردن لە مافەکانی گەلی کوردستان و پێکهاتە نەتەوەیی و ئایینەکانی عێراقدا هەماهەنگی و یەکگرتوویی و تەباییی زۆر باش و مێژوویییان لەگەڵ یەکتردا هەبوو.

بە داخەوە هاوپەیمانە شیعەکانمان کە پێکەوە عێراقی تازەمان دامەزراندبوو، کە بینییان جێی پێیان لە عێراقدا قایم بوو، کەوتنە ناو پرۆسەیەکی مەترسیدار و هەڵەوە کە ئەویش پێشێلکردنی دەستوور و پەراوێزخستنی پێکهاتەکان و هەوڵدان بوو بۆ بچووککردنەوەی کورد لە دامودەزگاکانی دەوڵەتدا. سەرچاوەی ئەو پێشێلکارییەش دەگەڕایەوە بۆ بێباوەڕییان بە دەستووری تازەی عێراق. لە دیباچەی دەستووری تازەی عێراقدا هاتووە کە پابەندبوون بەم دەستوورە مەرجە بۆ مانەوەی عێراق بە یەکپارچەیی. هەر ئەوە وایکرد کە کورد دەنگ بە دەستوور بدات. لە ڕاستیدا ئێمە لە کاتی نووسینەوەی دەستووردا ئەو نیگەرانییەمان هەبوو کە هزری شۆڤێنیەت لە عێراقدا بەردەوام بێت، بۆیە ئەوەی لە دیباچەی دەستووردا هاتبوو وەك بەربەستمان دەدیت بۆ ڕێگەگرتن لە گەڕانەوەی بیری شۆڤێنیەت و خۆسەپاندن.

ئاماژەکانی پێشێلکردنی دەستوور و پشتکردنە بەڵێن و ڕێککەوتنەکان لە خۆدزینەوە لە جێبەجێکردنی ماددەی ١٤٠دا دەرکەوتن. بەپێی دەستوور پێویست بوو قۆناغەکانی ئاساییکردنەوە و سەرژمێری و ڕاپرسی لە ناوچە جێناکۆکەکان لە ٢٠٠٧دا بە کردەنی پیادە کرابان، کەچی هێشتا هیچ یەك لەم هەنگاوانە نەنراون و هۆکارەکەشی بۆ خۆدزینەوە و پابەندنەبوونی حکوومەتی عێراقی بە دەستوور دەگەڕێتەوە.

لـه دوای ٢٠٠٥ـــەوە هــەر هەڵبژاردنێـك كرابێـت یاسـاكانی هەڵبـژاردن بـە جۆرێـك دادەڕێـژران، لـە ئەنجامـدا ڕێـژەی كورسـیی هەرێمـی كوردسـتان كـەم دەبوویـەوە. تـا ئێسـتا بـە هـۆكاری جۆراوجـۆر سـەرژمێری لـە عێراقـدا نەكـراوە هەرچەنـدە بڕیاریـش وا بـوو ئـەو سـەرژمێرییە ئەنجـام بدرێـت. چەندینجـار لەسـەر بەڵێنـی ئەمەریكاییـەكان لـە مافەكانـی خۆمـان خـۆش دەبوویـن و بەشـداری پڕۆسـەی سیاسـی دەبوویـن، بـەڵام ئەوانیـش كاریـان بـە بەڵێنەكانـی خۆیـان نەدەكـرد. پۆسـتی سـیادیی سـەرۆككۆمار كـە ئیسـتحقاقی گەلـی كـورد بـوو، لـە یەكـەم گـەڕی سـەرۆكایەتیی كۆمـار لـە دوای ڕووخانـی ڕژێـم، مـام جـەلال بـوو بـە سـەرۆككۆمار بـەڵام لـە گـەڕی دووەمـدا لـە سـاڵی ٢٠١٠ ئەمەریكاییـەكان دەیانویسـت ئـەو پۆسـتە نەدرێتـەوە كـورد. دوای هەڵبژاردنەكانـی ساڵی٢٠١٠ــی عێـراق لیسـتی ئەیـاد عەلـلاوی بـراوەی هەڵبژاردنـەكان بـوو بـەڵام ئێـران و ئەمەریـكا بـە بیانـووی جۆراوجـۆر نەیانهێشـت عەلـلاوی ببێتـە سـەرۆك وەزیرانـی عێـراق. هەروەهـا ئەمەریكاییـەكان دەیانویسـت كەسـێكی سـوونە بكەنـە سـەرۆك كۆمـار و سـەرۆكی ئەنجوومەنـی نوێنەرانیـش بدرێتـە كـورد.

كـە ئەمەریكاییـەكان ئـەو بابەتەیـان لەگـەڵ مـن بـاس كـرد، لێیانم پرسـی ئایـا مەبەسـتتان ئەوەیـە مـام جـەلال وەك سـەرۆك كۆمـار نەمێنـێ یـان مەبەسـتتانە پۆسـتی سـەرۆك كۆمـار هـەر بـۆ كـورد نەبـێ. گوتیـان هەردووكمان مەبەسـتە. منیـش وەڵامـم دانـەوە كـە پۆسـتی سـەرۆك كۆمـار ئیسـتحقاقی كـوردە و دەبـێ هـەر مـام جـەلال ببێتـەوە سـەرۆككۆمار. ناكـرێ سـەرۆك وەزیـران و سـەرۆك كۆمـار هەردووكیـان بـۆ عـەرەب بـن. ئـەوە بـوو مـام جـەلال بـۆ جـاری دووەمیش بـووەوە سـەرۆككۆماری عێـراق. ئـەم بابەتـە لـە كتێبـی (یاریـی كۆتایـی، دیـوی نـاوەوەی شـەڕ لەپێنـاو عێراقـدا لـە جـۆرج بووشـەوە هەتـا بـاراك ئۆبامـا)

(THE END GAME) کە (مایکڵ گۆردەن و بێرنـارد ترایـنۆر)[27] نووسـیویانە، زۆر بـە وردی بـاس کـراوە.

زۆر جـار ئەمەریکاییـەکان لـە خوێندنـەوەی هاوکێشـەکانی عێراقـدا نەدەکەوتنە سـەر ڕێگایەکـی دروسـت و ئەگـەر هەڵەیەکیشـان کردبـا، هەمـوو جـار دەبوایـە کـورد باجەکـەی دابـا و لـە مافـی خـۆی خـۆش بووبایە. بینیمان لـە کاتـی ڕیفراندۆمیش گەورەتریـن هـۆکاری دژایەتیـی ئەمەریـکا بـۆ ڕیفرانـدۆم ئەوەبـوو کـە پێیـان وابـوو ڕیفرانـدۆم دەبێتـە هـۆی لاوازبوونـی عەبـادی و ئەگـەر ڕیفرانـدۆم نەکرێـت، عەبـادی بەهێـز دەبێـت و ئێـران لـە گۆڕەپانـی سیاسـیی عێـراق دەردەکات. ئـەو خوێندنەوەیـەی ئەمەریکاییـەکان ڕاسـت نەبـوو، دەشیانویسـت لەبـەر خاتـری کەسـێك، گەلـی کوردسـتان لـە مافـی خـۆی خـۆش بێـت.

سـەبارەت بـە بابەتـی نـەوت و گازیـش، هەرێمـی کوردسـتان هیـچ هەنگاوێکـی پێچەوانـەی دەسـتوور نەنـاوە. لـە شـوباتی ٢٠٠٧ـدا هەمـوو ئامادەکارییـەکان بـۆ یاسـای نـەوت و گاز تـەواو بـوو، بـەڵام حکوومەتـی عێراقـی دەسـتی کـرد بـە کاتکوشـتن و بیانووهێنانـەوە. لـە کۆبوونەوەیەکـدا کـە زاڵـمای خەلیلزاد[28]یـش ئامـادەی بـوو، وەزیرێکـی دەستڕۆییشـتووی شـیعە باسـی ئـەوەی کردبـوو کـە پێویسـتە حکوومەتـی عێراقـی خەمسـاردی لـەو بابەتـە بـکات و کات بکـوژێ، کـوردەکان ئـەو توانایەیـان نابـێ خۆیـان نـەوت دەربهێنـن.

27- Michael R. Gordon - General Bernard E. Trainor - The End Game, the inside story of the struggle for Iraq from George W. Buch to Barack Obama, Random House, March 2013, P.642 - 646.

٢٨- دیپلۆماتـکاری ئەمەریکایـی بـە ڕەچەڵـەك ئەفغـان کـە لـە سـاڵانی ٢٠٠٥ و ٢٠٠٦ و ٢٠٠٧ باڵیـۆزی ئەمەریـکا لـە عێـراق بـوو.

ئەمە نیەتی حوکمڕانەکانی بەغدای ڕوونتر کرد کە بڕوایان بە دەستوور و شەراکەت نییە. هەرێمی کوردستان خۆی نەوتی دۆزییەوە و دەریهێنا، بەڵام کاتێك هەرێم ناچار بوو نەوت هەناردەی دەرەوەی بکات کە حکوومەتی عێراق لە مانگی شوباتی ٢٠١٤ـدا بودجەی هەرێمی بڕی. بڕینی بودجەی خەڵکی کوردستان هەنگاوێکی نایاسایی و نادەستووری و تاوانێکی گەورە بوو کە هیچی کەمتر نەبوو لە تاوانی کیمیابارانکردنی خەڵکی کوردستان لە لایەن ڕژێمی پێشووەوە، بگرە لەو تاوانە زیاتریش بوو. چونکە بە بڕینی بودجە سەرجەم خەڵکی کوردستان و تەنانەت منداڵی شیرەخۆریش کرانە ئامانج.

هەر لەبەر ئەو کردەوە نادەستووریەی حکوومەتی عێراق و بۆ ئەوەی هەرێم بتوانێ بودجە دابین بکات، حکوومەتی هەرێم دەستی کرد بە هەناردەکردنی نەوت. لە دوای ئەوەوە بە داخەوە لە بەغدا دەست کرا بە هەڵمەتی چەواشەکاری و شێواندنی ڕاستییەکان و دروستکردنی دۆخێک کە هەر کەس زیاتر دژایەتیی کورد بکات ئەوا پێگەی جەماوەریی بەرزتر دەبێ و لە هەڵبژاردنیش دەنگی زیاتر دەهێنێت.

شەڕی داعش

سیاسـەتە هەڵەکانـی حکوومەتـی عێـراق وڵاتـی بـەرەو لێـواری ڕووخـان بـرد. سیاسـەتی تایەفەگـەری و تاکڕۆیـی و پەراوێزخسـتنی پێکهاتـەکان و گەندەڵـی، عێراقـی لـە مانـای دەوڵەتبـوون بەتـاڵ کردبـووەوە. سـوپا و هێـزە ئەمنییـەکان لەسـەر بنەمـای وابەسـتەیی بـۆ شـەخس و نـەک ئینتما بـۆ نیشـتیمان ڕێـك خرابـوون. هەمـوو ئـەو سیاسـەتە هەڵانـە ژینگەیەکـی لەبـاری بـۆ گەشـەی تیرۆریسـتان لـە ڕۆژئـاوای ئەنبـار و مووسـڵ ڕەخسـاند. لـە ئەنجامـدا لـە دەی حوزەیرانـی ٢٠١٤دا لـە چاوتروکاندنێکـدا شـاری مووسـڵ کەوتـە دەسـت تیرۆریسـتانی داعـش و تیرۆریسـتان هەتـا دەروازەکانـی بەغـدا پێشـڕەوییان کـرد. چەنـد مانـگ بـەر لـەم ڕووداوە لـە ڕێگـەی سـەید عەمـمار حەکیم و د. ڕۆژ نـووری شـاوێس کـە جێگـری سـەرۆك وەزیرانـی عێـراق بـوو و، هەروەهـا لـە ڕێـی ڕۆبێـرت سـتیڤن بیکرۆفـت، باڵیـۆزی پێشـووی ئەمەریـکا لـە عێـراق، دەسـتەڵاتدارانی

بەغدام لەوە ئاگادار کردەوە کە تیرۆریستان لە ڕۆژئاوای نەینەوا و لە نزیک (حەزەر)[٢٩] لە چالاکی و جموجۆڵی بەردەوامدان و مەترسیی کەوتنی مووسڵ لە ئارادایە، بەڵام مالکیی سەرۆك وەزیرانی ئەوکاتی عێراق ئەم هۆشداریانەی بەهەند وەرنەگرت و دواجار بەشێکی زۆری ڕۆژئاوای عێراق و پارێزگاکانی ناوەند کەوتنە ژێر داگیرکاریی تیرۆریستانەوە.

جارێکی دیکە و بەر لە کەوتنی مووسڵ بە تەلەفۆن نووری مالکیم لە مەترسیی جموجۆڵی داعش لە ڕۆژئاوای مووسڵ ئاگادار کردەوە. هەروەها هێزەکانی پێشمەرگە پێشنیازی ئەوەیان بە هێزە عێراقییەکان دا بوو کە ئۆپەراسیۆنێکی سەربازیی هاوبەش بۆ ڕاماڵینی داعش لەو ناوچەیە ئەنجام بدەن بەڵام بە داخەوە ئامۆژگاری و پێشنیازەکانیان بە هەند وەرنەگرت.

دوای ئەوەی لە دەی حوزەیرانی ٢٠١٤ داعش دەستی بەسەر مووسڵدا گرت، پێشڕەوییەکانی داعش لە ناوەڕاستی عێراقدا خێرا بوون، ئەوان لە بەغدا نزیک کەوتنەوە. بەڵام بە شێوەیەکی لەناکاو ئاراستەی شەڕیان بۆ لای کوردستان گۆڕی و پەلاماری کوردستانیان دا. ئەم بابەتە یەکێکە لە نهێنییە گەورەکانی شەڕی داعش کە بۆچی داعش پەلاماری کوردستانی دا!. پێدەچوو ئەم پەلامارە بە دڵی زۆر لایەنی شۆڤێنیی ناوچەکەش بووبێت. کوردستان شوێنێکی ستراتیژی و دەوڵەمەند بوو بە سامانی ئاو و نەوت و ئەوەش هۆکارێك بوو کە داعش چاوی تێ ببڕێت و داگیری بکات. داعش وای لێکدابووەوە کە کورد بەرگریی پێ ناکرێت و زوو لێکهەڵدەوەشێت و خۆی بە دەستەوە دەدات. ئاگاداری ئەوە بوو پێشمەرگە چەکی باشی نییە و لە لایەن بەغدا و جیهانەوە ئابلۆقەی لەسەرە. لەگەڵ ئەوەشدا کوردستان پێی نابووە ناو ڕێڕەوی بووژانەوە و

٢٩- قەزای حەزەر کەوتووەتە باشووری ڕۆژئاوای شاری مووسڵ و نزیکە لە سنووری سووریا.

پێشکەوتن. پەلاماری داعش هۆکارێکیش بوو بۆ ڕێگەگرتن لە سەربەخۆیی و پێشکەوتنی کوردستان. جگە لەوەش ڕەوتی شۆڤێنیی ناو داعش دەیەویست ناوچە کێشەلەسەرەکان بە زەبری چەك لە بن دەستی کورد دەربهێنێت و کورد و پێکهاتەکان لەم ناوچانە نەهێڵێت. / (نەخشەی ژمارە ١).

ئەوان چاوەڕێی ئەوە بوون پێشمەرگە تێکبشکێت و بە ئاسانی ناوچەکانی ماددەی ١٤٠ بگرن و جیهانیش بێدەنگەی لێ بکات. ئێمە بە تایبەت لە ڕیفراندۆم و ڕووداوەکانی شازدەی ئۆکتۆبەر بەو ئەنجامە گەیيشتين کە ئەوانەی یارمەتیی داعشیان دا بۆ ئەوەی بەهێز ببێت و گەشە بکات، ئەوانەی مەشقیان بە ئەندامانی داعش دەکرد و پڕچەکیان دەکردن و ڕێڕەو و لۆجستیکیان بۆ دابین دەکرد، هەر ئەوانەیش بوون هانی داعشیان دا کە لە مانگی ئابی ٢٠١٤ پەلاماری کوردستان بدەن. داعش چەکێك بوو لە دەستی هێزە شۆڤێنیەکانی ناوچەکە بۆ وەستاندنی بووژانەوە و سەربەخۆیی کوردستان.

لە شەڕی داعشدا گەلی کوردستان باجی زۆر گەورەی مرۆیی و ئابووری دا. لە کاتێکدا کە بودجەی هەرێمی کوردستان لە لایەن حکوومەتی عێراقەوە بڕدرابوو و نرخی نەوتیش زۆر دابەزیبوو، تێچوونی شەڕێکی دژوار و سەخت بە درێژاییی هەزاروپەنجا کیلۆمەتریش یەکجار زۆر بوو. جگە لەوەش هەرێمی کوردستان میوانداریی ملیۆنێك و شەشسەد هەزار ئاوارەی عێراقی و سووریایی دەکرد. لەو شەڕەدا ١٩٢١ پێشمەرگە گیانی خۆیان فیدای گەل و نیشتیمان کرد و ١٠٧٥٧ پێشمەرگەش بریندار بوون و ٦٣یش دیل و بێ سەروشوێن بوون. بە سەدان داستانی قارەمانانە تۆمار کران و، پێشمەرگەی زۆر ئازیز و قارەمانمان لە دەست دان. هەموو بستێکی خاکی داگیرکراوی کوردستان بە خوێنی ئازیز و قارەمانێك لە دەستی تیرۆریستان ئازاد کرابوو. بە داخەوە بینیمان لە ناوخۆی کوردیشدا خەڵکانێك هەبوون دەیانەویست لە

بەهای قارەمانەتی و قوربانیدانی پێشمەرگە کەم بکەنەوە و پێیان وابوو کە فڕۆکەی هاوپەیمانان شەڕی داعشیان کرد و پێشمەرگە ڕۆڵی نەبووە. ڕاستە پشتیوانیی ئاسمانیی هاوپەیمانان هاوکارییەکی زۆر باش بوو و ئێمە هەمیشە سوپاسگوزاری ڕۆڵی هێزی هاوپەیمانان و یارمەتیدانیانین بۆ پێشمەرگە، بەڵام ئەوەی لە مەیداندا خوێنی دا و دوژمنی شکاند پێشمەرگە بوو و ئەم حەقیقەتە دەبێ وەك خۆی بۆ نەوەکانی داهاتوو بگوازرێتەوە.

داعش ئازار و زیانێکی زۆری گەیاندە گەلی کوردستان. تاوانی ناخەهژێنی لە بەرانبەر کوردانی ئێزدی ئەنجام دا کە ڕادەی قێزەوەنیی تیرۆریستان و ئایدیۆلۆژیاکەیانی پێشان دەدا. لە سەرەتاکانی شەڕی داعشدا هێزی پێشمەرگە چەکی پێویستی لە بەردەست نەبوو. عێراق ئابلۆقەی چەکی خستبووە سەر پێشمەرگە و ئەمەریکایش ڕێی نەدەدا وڵاتان چەك بە پێشمەرگە بفرۆشن. کەچی داعش بەشێکی زۆری چەك و ئیمکانیاتی سوپاکانی دوو دەوڵەتی سووریا و عێراقی کەوتبووە دەست. لەکاتی داگیرکردنی شنگالدا لە لایەن داعشەوە لە ٣ـی ئابی ٢٠١٤ پێشمەرگە تەنیا چەکی سووکی لە بەردەست بوو. ئەو پێشمەرگانەی کە ئەوکات لە شنگال بوون هێزێکی پڕچەك و زۆر نەبوون. لە ڕووی جیۆگرافییەوە شنگال وەك دوورگەیەك بوو کە حەفتا کیلۆمەتر لە هەرێمی کوردستان و سەنگەرەکانی پێشمەرگەوە دوور بوو و، ئەو ڕێگە سەرەکییانەشی هەرێمی بە شنگالەوە دەبەستەوە لە لایەن بەشێك لەو هۆزە عەرەبانە گیران کە دەستیان لەگەڵ داعش تێکەڵ کردبوو و، ڕێگە بۆ چوونی هێزی پشتیوانی بۆ شنگال لە ماوەیەکی زۆر کەمدا گیرا. ئەوکات ئەمەریکا و هێزی هاوپەیمانانیش لەناو شەڕدا نەبوون تا بتوانن یارمەتیی پێشمەرگە بدەن. لەبەر ئەو هۆکارانە بوو داعش توانی شنگال داگیر بکات.

ئەو پێشمەرگانەش کە لە چیای شنگال لەگەڵ خەڵك و ئاوارەکان مانەوە، قارەمانانە چیای شنگال و شەرفەددینیان لە پەلامارەکانی داعش پاراست و ڕێیان نەدا دەستی داعش بگاتە ئەو سەدانهەزار خەڵکەی پەنایان بۆ چیای شنگال بردبوو. بە داخەوە زۆر جار گوێبیستی موزایەداتی هەندێ خەڵك دەبین کە بە حیسابی خۆیان ئەوان شنگالیان پاراستووە. ئەوە لە حاڵێکدا بوو کە هەتا پێشمەرگە خۆی ڕێك نەخستەوە و هێرشی نەکردە سەر داعش و ڕێی سحێلا بۆ شنگال و حەوزی زومار و چیای شنگال و شاری شنگالی ئازاد نەکرد[٣٠]، هیچ کام

٣٠- هەر لە سەرەتای پەلاماری داعش بۆ کوردستان هەتا کۆتاییەکانی مانگی سێپتەمبەری ٢٠١٤ نیگەرانی و خەمی سەرەکیی من ئەوە بوو چۆن بتوانین کوردستان و خەڵك و پێشمەرگە بگەڕێنینەوە دۆخێکی سرووشتیی وەها کە کوردستان ئامادە ببێت بۆ شەڕێکی درێژخایەن و پێشمەرگەیش لە ڕووی پلان و ڕێکخستن و ورەوە بگاتە ئەو ئاستەی ئیتر دەست بە هێرشکردن بکات و ناوچەکان بە زەبری شەڕ لە چنگی داعش دەربهێنێت. بۆ ئەوەی چیتریش بوار بە داعش نەدرێت بیر لە گرتنی زەوی و ناوچەی تر بکاتەوە. دوای ئەوەی گەییشتمە ئەو قەناعەتەی کە هەم پێشمەرگە و هەمیش هاووڵاتیان ئامادەیی ئەوەیان پەیدا کردووە کە کوردستان بکەوێتە دۆخی هێرشبردنێکی تەواو بۆ ئازادکردنی ناوچە داگیرکراوەکان، ئەوە بوو فەرمانی دەستپێکردنی ئۆپەراسیۆنی ڕەبیعە درا و لە بەرەبەیانیی ڕۆژی ٣٠ی سێبتەمبەری ٢٠١٤ بە مەبەستی نەهێشتنی هەڕەشەی داعش لە ناوچە سنوورییەکان و هەروەها سنووردارکردنی پەیوەندیی داعش لەنێوان سووریا و عێراق، ئۆپەڕاسیۆنی ئازادکردنی ڕەبیعە بە بەشداریی پێنجهەزار پێشمەرگە دەستی پێ کرد (نەخشەی ژمارە ٢). ئەم ئۆپەڕاسیۆنە یەکێك بوو لەو زنجیرە ئۆپەراسیۆنە هەرە گرنگانەی کە بووە هۆی شکانی ئەفسانەی داعش لەسەر دەستی پێشمەرگە. هەروەها ڕێگە بۆ گەییشتن بە چیای شنگالیش خۆش بوو کە ئەو کات گەییشتن بە چیای شنگال ئامانجێکی ستراتیژیی هێزی پێشمەرگەی کوردستان بوو. دوای ئەو سەرکەوتنە لە بەرەبەیانیی ڕۆژی ٢٥ی ئۆکتۆبەری ٢٠١٤ هێزەکانی پێشمەرگە ناحیەی زومار و گوندەکانی دەرووبەریان لە دەست تیرۆریستان دەرهێنا و گورزێکی کوشندەیان لە تیرۆریستانی داعشدا، (نەخشەی ژمارە ٣). دوای ئەوەش تەواوی پەلامارە یەك لە دوای یەکەکانی دوژمنیان لە هەموو بەرەکانی شەڕ تێکشکاند.

ئازادکردنی ڕەبیعە و زومار ڕێگەی بۆ ئازادکردنی دەڤەری شنگال و شکاندنی ئابڵۆقەی چیای شنگال خۆش کردبوو. ئەوە بوو لە بەرەبەیانیی ڕۆژی ١٧ی دیسەمبەری ٢٠١٤ کە ڕۆژی ئاڵای -کوردستانیش بوو فەرمانی دەستپێکردنی ئۆپەڕاسیۆنی ئازادکردنی دەڤەری شنگال دەرکرا، (نەخشەی ژمارە ٤). هێرشی پێشمەرگە لە میحوەری زومار بۆ سێڕیانی (حەردان) لەناو -

لەوانە دیار نەبوون. کە پێشمەرگە بەسەر داعشدا سەرکەوت ئینجا دەستیان کرد بە موزایەدات و خۆدەرخستن.

لەگەڵ هەموو ئەوانەدا پێشمەرگە لە شەڕی داعشدا دەستی بۆ تۆڵەسەندنەوە نەبرد. پێشمەرگە لەو شەڕەدا پابەندی هەموو یاساکانی شەڕ بوو و تەنانەت بۆ یەک جار یەک شوێنی سڤیلی نەکردە ئامانج. پێشمەرگە ئەفسانەی داعشی شکاند و مەردانە و لە مەیدانی شەڕدا تۆڵەی خوشک و برا ئێزدییەکانی کردەوە و سەری داعشی خستە ژێر پێی کوردانی ئێزدی.

جێی داخێکی زۆرە کە دەوڵەتی عێراق لە شەڕی داعشدا ئەوە هیچ کە نەیتوانی پێکهاتەکان بپارێزێ، یارمەتیی پێشمەرگەشی نەدا. تەنانەت یەک فیشەکیش لە لایەن حکوومەتی عێراقەوە بۆ هەرێم نەهات. ئەوە لە حاڵێکدا بوو کە پێشمەرگە بۆ ماوەی دەساڵ لە چەک و موستەحقاتی خۆی لە لایەن حکوومەتی عێراقەوە بێبەش کرا بوو؛ ئەگەرچی بەپێی دەستوور و ڕێککەوتنەکان پێشمەرگە بەشێك بوو لە سیستمی بەرگریی عێراق. حکوومەتی عێراقی نەک تەنیا هاوکاریی پێشمەرگەی نەکرد، بەڵکو کۆسپ و تەگەرەشی بۆ ئەو هاوکاریانە دروست دەکرد کە لە لایەن وڵاتانی جیهانەوە بۆ پێشمەرگە دەهات.

جەرگەی دوژمن دەستی پێکرد. هەروەها ئەو پێشمەرگانەی لە چیای شنگال بۆ ماوەی چوار مانگ بەرخودانێکی قارەمانانەیان کردبوو و ڕێگەیان نەدابوو داعش چیای شنگال بگرێت لەسەر چیاوە هێرشیان کردە سەر چەکدارانی داعش و لەماوەیەکی کەمدا هەردوو هێزی پێشمەرگە لە حەردان بە یەک گەییشتن و سەرکەوتنێکی مێژوویی تۆمار کرا و ئابڵۆقەی سەر چیای شنگال کە دوانزەهەزار ئێزیدی تێدابوو شکێندرا. لە ڕۆژی ١٢ـی نۆڤەمبەری ٢٠١٥ـدا بە مەبەستی ئازادکردنی یەکجارەکیی شاری شنگال و دەروبەری لە تیرۆریستان و پاککردنەوەی ئەو ناوچەیە لە داعش و پچڕاندنی پەیوەندیی داعش لەنێوان عێراق و سووریادا ئۆپەڕاسیۆنی ئازادکردنی شنگال لە لایەن هێزی پێشمەرگەی کوردستان و بە پاڵپشتیی ئاسمانیی فڕۆکەی هاوپەیمانان لە سێ قۆڵەوە دەستی پێکرد. لەو ئۆپەراسیۆنەدا شاری شنگال ئازاد کرا.

لێرەدا پرسیاری سەرەکی ئەوەیە، بۆچی عێراق لە شەڕی داعشدا هاوکاریی هەرێمی نەکرد و بەردەوام بوو لە سەپاندنی ئابلۆقە و بڕینی بودجەی هەرێم؟ بە پێچەوانەوە لە شەڕی داعشدا ئەوە پێشمەرگە بوو یارمەتیی عێراقی دا و کەرکووک و ناوچە دابڕێندراوەکانی پاراست. ئەگەر هێزی پێشمەرگەی کوردستان بەرگری لە کەرکووک نەکردبا، چارەنووسی ئەو شارە لە مووسڵ باشتر نەدەبوو و دەکەوتە دەست تیرۆریستانی داعشەوە. زۆرجار دەمانبیست کە شۆڤێنیەکان پێیان وابوو پێشمەرگە کەرکووک و ناوچەکانی تری داگیر کردووە، بەڵام پێچەوانەکەی ڕاست بوو. پێشمەرگە کەرکووک و ناوچە دابڕێندراوەکان و کێڵگە نەوتییەکانی لە داگیرکاری و پەلاماری تیرۆریستان پاراست. لە شەڕی مووسڵدا هێڵە بەرگرییەکانی داعشی شکاند و کلیلی سەرکەوتنی دایە دەست عەبادی. لەوپەڕی متمانە و بە دڵفراوانییەوە پێشمەرگە میحوەرەکانی بۆ هاتنی هێزە عێراقییەکان کردەوە.

هەرێمی کوردستان سەرباری ئەو شەڕە قورسە و ئابلۆقەی دارایی لە لایەن بەغداوە و دابەزینی نرخی نەوت لە جیهاندا، بوو بە پەناگای ملیونێك و شەسەد هەزار ئاوارەی سووریایی و عێراقی. ئەم ژمارەیە یەکسان بوو لەگەڵ ٢٥٪ی دانیشتوانی هەرێم. خەڵك و حکوومەت و ڕێکخراوەکان و ئۆرگانە حیزبییەکانی هەرێم ڕۆڵێکی باڵایان لە یارمەتیدانی ئاوارەکان و پێشمەرگەدا هەبوو. ژمارەیەکی زۆری خەڵکی خۆبەخش لە بەرەکانی شەڕ و لە یارمەتیدانی ئاوارەکان بوون. کەچی حکوومەتی عێراقی بۆ حەواندنەوە و نیشتەجێکردنی ئاوارەکانی یارمەتیی حکوومەتی هەرێمی نەدا کە بەشی هەرە زۆری ئاوارەکان هاووڵاتیی پارێزگاکانی ناوەند و سوننەی عێراق بوون، واتا عێراقی بوون.

بۆچـی حکوومەتـی عێـراق کـە پارەیەکـی زۆریشـی لـە بەردەسـت بـوو لـە حەواندنـەوەی ئـاوارەکان یارمەتیـی هەرێمـی نـەدا؟ ئایـا هەرێمـی کوردسـتان بەشـێك نەبـوو لـە عێـراق؟ یـان ئەوەتـا هـەر لـە بنەڕەتـدا دەسـتەڵاتدارانی عێـراق کوردسـتانیان بـە بەشـێك لـە عێـراق نەدەزانـی؟ ئـەو بابەتـە کـە حکوومەتـی عێراقـی لـە پرسـی حەواندنـەوەی ئاوارەکانـدا یارمەتیـی هەرێمـی نـەداوە، بـە دەیانجـار لەگـەڵ میوانـە بیانییـەکان و شـاندەکانی عێراقیـدا باسـم کـردووە، بـەڵام ئەنجامـی نەبـووە. بـان کـی مـوون، سـکرتێری ڕێکخـراوی نەتـەوە یەکگرتـووەکان[٣١] دووجـار لـە ٢٤ـی تەممـووزی ٢٠١٤ و لـە ٢٦ـی ئـازاری ٢٠١٦ سـەردانی هەرێمـی کـرد. هـەر دووجـار پێمگـوت کـە بـاری ئـاوارەکان زۆر قورسـە و هەرێـم بـە تەنیـا شـانی داوەتـە بـەر و یارمەتییەکانـی کۆمەڵـگای نێودەوڵەتـی لـە ئاسـتی پێویسـت نیـن و حکوومەتـی عێراقیـش بـە هیـچ شـێوەیەك هاوکاریـی هەرێمـی نەکـردووە. بـە بـان کـی موونـم گـوت، بەغـدا ئـاوارە عێراقییـەکان بـە هاوڵاتیـی خـۆی نازانـێ بۆیـە یارمەتییـان نـادات.

٣١- (بان کی موون) دیپلۆماتکار و وەزیری پێشووی دەرەوەی کۆریای باشوور کە لە لە ساڵی ٢٠٠٦ هەتا کۆتاییەکانی ٢٠١٦ بۆ ماوەی دە ساڵ سکرتێری گشتیی ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان بوو.

نائومێدبوونـی کورد لە عێراقی تازەدا

مـن هـەر لـە سـاڵی ٢٠١٠ــەوە هەسـتم بەوە کـرد کـە عێراقـی تـازەی دوای ٢٠٠٣ بـەرەو هەڵدێـر و تاکڕۆیـی دەڕوا و لـە زۆر کۆبوونـەوە و چاوپێکەوتـن و لێدوانـدا ئامـاژەم بـەو مەترسییە دا، هەوڵـم دا هەمـوو لایـەك ئـاگادار بکەمـەوە کـە ئەگـەر پێشـێلکاریی دەسـتوور بـەردەوام بێـت و ڕەچـاوی شـەراکەت نەکرێـت، عێـراق تووشـی نەهامەتیـی زۆر گـەورە دەبێت. بـە داخـەوە هۆشـداری و ئامۆژگارییـەکان بـە هەنـد وەرنەگیـران و ڕەوشـی عێـراق و پێوەندییەکانـی هەرێـم و بەغدایـش ڕۆژ لـە دوای ڕۆژ کێشـەی زیاتـری تێدەکـەوت.

گەلـی کوردسـتان پرسـیاری ئـەوە بـوو دەبـێ چ ڕێگایـەك بگرینـە بـەر؟ چـارەی بنەڕەتـی دەبـێ چـۆن بـێ؟ لە سـەردەمی پاشـایی و کۆمـاری و بەعسدا شـەراکەتی کورد ژێـر پـێ خـرا و گەلـی کوردسـتان جینۆسـاید کـرا. لـە عێراقـی فیدڕاڵـی و دیموکراتیـی دوای ٢٠٠٣ــیشدا هیـچ هیوایـەك نەمـاوە. کـورد دەبـێ چـی بـکات؟ ئایـا سـەدەیەکی

تریش شەڕ بکات؟ نە ئێمە دەتوانین لە ڕێگەی شەڕ کۆتایی بە دەوڵەتی عێراق بهێنین و نە حکوومەتەکانی عێراقیش توانیویانە بە زەبروزەنگ و ئابلۆقە و جینۆسایدکردن کۆتایی بە گەلی کوردستان بهێنن و بیتوێننەوە. باشە بۆچی ئەو دۆزەخە بەردەوام بێت؟ بۆ دەبێ هەر شەڕ و کێشە و ململانێ لە نێوانمان هەبێت؟ بۆ بیر لە ڕێگایەکی تر نەکەینەوە بۆ ئەوەی ئاشتی و برایەتی بۆ هەمیشە لە نێوانماندا بەرقەرار ببێت؟

ئەزموونە مێژووییەکان پێمان دەڵێن کە لێکترازاندنی بەزۆری میللەتان، سەر ناگرێت. بە هەمان شێوەش پێکەوەلکاندنی بەزۆری میللەتان ئەنجامی نابێت. لە دوای دووەم شەڕی جیهانیدا ئەڵمانیا لە لایەن هێزە هاوپەیمانەکانەوە بەسەر دوو بەشی ئەڵمانیای ڕۆژهەڵات و ئەڵمانیای ڕۆژئاوادا دابەش کرا. ئەگەرچی ئەم دابەشکردنە چەند دەیەی خایاند، بەڵام سەرئەنجام لە کۆتایی هەشتاکانی سەدەی ڕابردوودا بە ڕووخاندنی دیواری بەرلین کۆتایی بەم دابەشکارییە زۆرەملێیە هێنرا و ئێستا هەردوو بەشی ئەڵمانیا یەکیان گرتووەتەوە. ئەم بابەتە بۆ چیك و سلۆڤاکیایش بە شێوەیەکی تر بوو. چیك و سلۆڤاکیا پێشتر بە زۆر لێك دران و دەوڵەتی چیکۆسلۆڤاکیای لێ کەوتەوە. بەڵام دواتر لە یەکتر جیا بوونەوە و ئێستا دوو دەوڵەتی جیان و بە ئاشتی لە تەك یەکتردا دەژیێن.

بە زۆر پێکەوەلکاندنی پێکهاتەکانی عێراقیش لە سەد ساڵی ڕابردوودا کارەساتی گەورەی لێ کەوتووەتەوە. ڕەنگە دوو برا لەناو یەك ماڵدا تووشی کێشە و ناکۆکی ببن. بەڵام ئەگەر براکان ماڵیان جیا بکەنەوە کۆتایی بە ناکۆکییان دێت و تا هەتا برا و پشتی یەکتر دەبن. ئەمە چارەسەرێکی بنەڕەتی بوو بۆ پێوەندیی نێوان کوردستان و بەشەکانی تری عێراقیش. هەڵبەت ئەم

پرسیارانە ببوونە باسی ڕۆژانەی خەڵکی کوردستان و ناوەندە سیاسییەکان. بۆچی بە لێکتێگەیشتن و برایانە نەبینە دوو برا و دوو دراوسێ و تاهەتایە لە تەنیشت یەکتر بە ئاشتی نەژیێین؟ بۆ نەبینە پشتی یەکتر و قووڵایی ستراتیژی و ئابووری و ئەمنیی یەکتر؟

بۆ نەبینە تەواوکاری بووژانەوە و پێشکەوتنی ئابووری و بوارەکانی تر لە ناوچەکەمان و بۆ هەمیشە کۆتایی بە کارەسات و گرفتە ئاڵۆزەکانمان نەهێنین؟ ئەم پرسیارانە بۆیە هاتنە ئاراوە چونکە بە داخەوە ڕێگای تریان بۆ گەلی کوردستان نەهێشتەوە تا بتوانین بە ئاشتی و بەبێ کێشە لەناو دەوڵەتی عێراقدا بژین. هەموو ڕێگاکانمان تاقی کردنەوە، بەڵام ئەنجامەکەی شکست بوو. بە درێژایی چەند ساڵی ڕابردوو ئەم ڕاستییەم لەگەڵ زۆر لە کەسایەتی و بەرپرسانی عێراقی و هەروەها کەسایەتی و دیپلۆماتکارە بیانییەکاندا باس کردووە. پێم ڕاگەیاندوون کە ئێمە ڕووبەڕووی کێشەیەکی چارەنەکراوی سەد ساڵەین. ماندوو بووین و چیتر ئەو توانایەمان نەماوە لەگەڵ کێشە و قەیران و شەڕدا هەڵ بکەین. ئێوە وەرن پێمان بڵێن کە گەلی کورد چی تر بکات بۆ ئەوەی عێراق بە یەکپارچەیی بمێنێتەوە و گەلی کوردستان چ ڕێگایەکی تر تاقی بکاتەوە بۆ ئەوەی بتوانێ لە عێراقدا بمێنێتەوە؟. تاکە زامنی مانەوەی ئێمە لەگەڵ عێراقدا دەستوورە. دەستووریش پێشێل کراوە و ڕۆژانە زێدەڕۆیی بەسەر داوا و مافەکانی خەڵکی کوردستاندا دەکرێت.

بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی کورد هەرگیز کێشەی لەگەڵ برا عەرەبەکانمان نەبووە. کێشەی ئێمە لەگەڵ ڕژێمەکان و عەقڵیەتی حوکمڕان بووە لە عێراقدا. هەر لەسەر بڕوابوون بەو بنەمایەش کە دروشمی سەرەکیی شۆڕشی ئەیلوول، دیموکراسی بۆ عێراق و ئۆتۆنۆمی بۆ کوردستان بووە. بە درێژایی خەبات و

شۆڕشی گەلی کورد تەنانەت یەك جاریش شۆڕشی کورد پەنای بۆ کردەی تیرۆریستی یان ترساندن و تۆقاندنی خەڵکی سڤیلی عەرەب نەبردووە، بۆ ئەوەی گرفتی سیاسیی نێوان ئێمە و حکوومەت نەکرێتە گرفتێکی نەتەوەیی. ئەگەر ئەو گرفتانەی ئێستا هەن هەر وا بمێننەوە، ئەوا ئەگەری زۆرە گرفتەکان ببنە کێشە و ناکۆکیی نەتەوەیی و ئەتنیکی و کارەساتە ڕاستەقینەکە ئەوکات دەست پێ دەکات.

هەر لەو میانەیە و هاوکات لەگەڵ شەڕی داعشدا، بە داخەوە دەمانبینی کە بە مەبەست شەپۆلێك هەیە بۆ ئەوەی شەقامی عەرەبی لە دژی کورد هان بدەن. ئەوە کارێکی نابەرپرسانە و بێویژدانانە بوو کە هەندێک لایەنی عێراقی دەیانەویست بەمجۆرە و لەسەر دژایەتیکردنی مافەکانی کورد پێگە و دەنگ بۆ خۆیان مسۆگەر بکەن. ئەمانە هەمووی زەنگی مەترسیی جیددی بوون کە داهاتووی عێراق تاریکتر و نادیارتر بکات. بە پێشکەوتن و ئاوەدانی و بووژانەوەی ژیان لە هەرێم تەنگاو بوون. دەیانگوت کوردەکان دەوڵەمەند بوونە و پارە و نەوتی عێراق دەبەن. کەچی دەوڵەتی عێراق سەد ساڵە نەوتی کوردستان دەبات و بە نەوتی کوردستان بووە دەوڵەت و چەکی پێ کڕی و شەڕی کورد و دراوسێکانیشی پێ کرد.

لەم بارودۆخەدا ئێمە بە تەواوەتی نائومێد بووین کە لەگەڵ عێراقدا بمێنینەوە. پێویست بوو بە ئاشکرایی باسی مافی ڕەوای گەلی خۆمان بکەین کە سەربەخۆیی و سەروەرییە. گەلی کوردستان هەموو ئەو بنەما سەرەکییانەی هەیە بۆ ئەوەی وەك گەلانی تری جیهان دەوڵەتی خۆی هەبێت. بەڵام دەبێ پیادەکردنی ئەو مافە بە شێوەیەکی ئاشتیانە و لە ڕێی دیالۆگەوە بێت لەگەڵ بەغدا و وڵاتانی ناوچەکە و جیهان. ئەوەشمان باش دەزانی کە ماف ئەگەر

نەسەندرێت، نادرێت. ئەگەر کوردستان چاوەڕێی ئەوە بێت کە لەسەر سینییەکی زێڕین سەربەخۆیی پێشکەش بکرێ، بە دڵنیاییەوە هەرگیز ئەو چاوەڕوانییەی نایەتە دی.

ئێمە لە ١٩٩١ بەملاوە، بۆ دراوسێکان سەلماندمان کە سەرچاوەی هەڕەشە نین. دراوسێکان پێشتر بە گومان و بە چاوی هەڕەشەوە سەیری بابەتی فیدرالیزمیان دەکرد. لەناو عێراقیشدا بە هەمانشێوە دوودڵی و دوژمنکاری بەرانبەر سیستمی فیدراڵی هەبوو. بەڵام مانای فیدراڵیزم زۆر سادە بوو. فیدراڵیزم دابەشکردنی دادپەروەرانەی هێز و سامانە کە لە بەشێکی زۆری وڵاتانی جیهان پیڕۆ دەکرێ کە فرەپێکهاتە و فرەنەتەوەن.

لە ٢ی شوباتی ٢٠١٥ لە کۆنفرانسی میونشن[٣٢]، ژمارەیەك لە سەرکردەکانی وڵاتانم بینی. لە نێوانیاندا خاتوو ئەنگێلا میرکڵ، ڕاوێژکاری ئەڵمانیا و جۆ بایدن، جێگری سەرۆکی ئەمەریکا. سەرۆك و سەرکردەکانی وڵاتان هەر هەموویان سەرسام بوون بە سەرکەوتن و قارەمانێتیی پێشمەرگە لە شەڕی تیرۆر. هەستم کرد وەك پێشان باسکردنی سەربەخۆیی بۆ کوردستان بە لای کۆمەڵگای نێودەوڵەتییەوە تابۆ و قەدەغە نییە. دەکرا ڕاشکاوانە باسی ئەو مافە سرووشتیەی گەلی کوردستان بکرێت. هەر لە کۆنفرانسی میونشن بابەتی هەنگاونان بەرەو سەربەخۆییم لەگەڵ عەبادیی سەرۆك وەزیرانی عێراق باس کرد و پێم ڕاگەیاند، دەبێ ئەو بابەتە بە لێکتێگەییشتن و دیالۆگ و ئاشتیانە چارە بکرێت.

٣٢- کۆنفرانسی ئاساییشی میونشن، کۆنفرانسێکی نێودەوڵەتیی بەرفراوانە کە ساڵانە بە بەشداریی نوێنەرانی وڵاتان لە بوارەکانی سیاسیی، ئابووریی، سەربازیی و هەواڵگریی لە شاری میونشنی ئەڵمانیا بەڕێوە دەچێت.

سەردان بۆ ئەمەریکا

لـە مانگـی ئایـاری ٢٠١٥ـدا سـەردانی ئەمەریکامـان کـرد و لەگـەڵ سـەرۆك ئۆبامـا و جـۆ بایـدن کـە ئـەوکات جێگـری سـەرۆك بـوو، کـۆ بووینـەوە. بـەر لـە سـەردانەکە لەگـەڵ تێکڕای پارتـە سیاسـییەکانی کوردسـتان کـۆ بوومـەوە و پرسـیارم لـێ کـردن ئایـا پێیـان باشـە بابەتـی سـەربەخۆیی لەگـەڵ سـەرۆکی ئەمەریـکا بـاس بکـەم. هەمـوو لایەنـەکان پێیـان بـاش بـوو کـە لەگـەڵ سـەرۆك ئۆبامـا باسـی سـەربەخۆییی کوردسـتان بکـەم.

دوای بەدەسـتهێنانی ئـەو پشـتگیرییە سیاسـییەی لایەنەکانـی هەرێـم، ئامادەکارییـەکان بـۆ سـەردانەکەمان بـۆ ئەمەریـکا ئەنجـام دران. لـە سـەفەرەکەدا بـە مەبەسـت ویسـتم قوبـاد تاڵەبانیـی جێگـری سـەرۆکی حکوومـەت کـە کـوڕی خـوا لێـی خـۆش بـێ مـام جەلالـە و دەربـاز کـۆسرەت کـە وەزیـری حکوومـەت و کـوڕی کـۆسرەت ڕەسـووڵ و هەروەهـا مسـتەفا سـەیدقادر کـە لـە بزووتنـەوەی گـۆڕان

بوو و وەزیری پێشمەرگە بوو، لەگەڵ ئەو شاندە کوردستانییە بن کە سەردانی کۆشکی سپی دەکەین. ویستم ئەوان دواتر شاهیدیی ئەوە بدەن کە لەگەڵ سەرۆک ئۆباما و بەرپرسە ئەمەریکاییەکان چۆن باسی سەربەخۆیی و مافەکانی گەلی کوردستانم کردووە و هەڵوێستی ئەمەریکایش ببینن و بۆ حیزبەکانیان و جەماوەری خۆیان باسی بکەن. ویستم ئەوانم لەگەڵ بن و شاهید بن بۆ ئەوەی دواتر کەس نەڵێ سەربەخۆیی بابەتێکی شەخسیی مەسعود بارزانییە. بەڵکو، ئەوە بزانن کە سەربەخۆیی پەیوەستە بە ژیان و چارەنووسی هەموو هاووڵاتیان بە بێ جیاوازیی سیاسی و نەتەوەیی و ئایینی و مافی هەمووانە.

بەپێی خشتەی سەردانەکەی شاندی هەرێم بۆ ئەمەریکا ڕۆژی سێشەممە ٥ی ئایاری ٢٠١٥، لە کۆشکی سپی سەرۆک ئۆباما پێشوازی لێ کردین. لە کۆبوونەوەکەدا جۆ بایدن، جێگری سەرۆکی ئامەریکا و باڵیۆزی ئەمەریکا لە عێراق و چەند ڕاوێژکارێکی کۆشکی سپی ئامادە بوون. زۆر بە ڕاشکاوی موعاناتی سەد ساڵەی گەلی کوردستانم بۆ سەرۆک ئۆباما باس کرد و پێم گوت، ئێمە هەموو ڕێگەیەکمان تاقی کردووە و لەم دۆخە ماندووین. گەلی کوردستانیش سەد ساڵە قوربانی دەدات و بەپێی هەموو یاسا و عورفە ئاسمانی و مرۆڤییەکانیش مافی خۆیەتی بڕیار لە چارەنووسی خۆی بدات و خۆی ببێتە خاوەنی بڕیاری خۆی و ئەو ڕێگایە بگرێتە بەر کە بە باشی دەزانێت. پێم گوت کە ئێمە بەرەو ڕیفراندۆم دەڕۆین، بەڵام ئێستا ئەولەویەتی سەرەکیی ئێمە شەڕی داعشە. بەغدا شەراکەتی پێ قبووڵ ناکرێ و ئێمەیش ناتوانین پاشکۆبوون قبووڵ بکەین. ئەگەر ئەو سیاسەتەی بەغدا بەردەوام بێت ئێمە ناتوانین بەم جۆرە لەگەڵیان بەردەوام بین؛ سەرۆک ئۆباما زۆر بە باشی گوێی بۆ قسەکانم گرتبوو. گوتی لەبارەی کوردم خوێندووەتەوە و ئاگاداری مێژووی کورد و خەبات و نەهامەتییەکانی

گەلی کوردستانم. لە نیاز و تەمای گەلی کوردستان بۆ سەربەخۆیی تێدەگەم، بەختەوەریشم کە لێتان دەبیستم لە ئێستادا ئەولەوییەت ڕامالّین و نەهێشتنی داعشە. سەرۆك ئۆباما گوتیشی دۆسیەی کورد و عێراق لە دەستی جێگری سەرۆك (جۆ بایدن)ـە. لەگەڵ جێگری سەرۆك دانیشن و قسە لەسەر ئەو بابەتە بکەن.

ڕۆژی دواتر لە ٦ی ئایاری ٢٠١٥ بۆ نانی بەیانی میوانی جێگری سەرۆکی ئەمەریکا بووم. دانیشتنێکی درێژمان هەبوو کە چەند سەعاتێکی خایاند. زۆر بە وردی گفتوگۆمان لەبارەی مێژووی هاوبەشی سەدساڵەمان لەگەڵ عێراق و بابەتی سەربەخۆییی کوردستان کرد. ئەو تێڕوانینی وڵاتەکەی لەبارەی سەربەخۆییی کوردستان و کێشە و ئاڵۆزییەکانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست بە وردی خستەڕوو و لە کۆتاییی قسەکانیشیدا پێی گوتم، "من و تۆ هەردووکمان لە تەمەنی خۆماندا سەربەخۆییی کوردستان بە چاوی خۆمان دەبینین.

" هەر لەو سەردانەدا لە ئەمەریکا لەگەڵ ئاشتن کارتەر، وەزیری بەرگری و ژمارەیەك کۆنگرێسمانی ئەمەریکادا کۆ بوومەوە. هەروەها لەگەڵ سەرۆکی ژووری ئابووریی ئەمەریکا و ژمارەیەك لە ئاکادیمی و میدیاکاران و ڕەوەندی کورد لەو وڵاتە دیدارم هەبوو. لە هیچ کامێك لەو دیدارانەدا کەس نەیدەگوت نابێ ڕیفراندۆم بکەن یان نابێ بەرەو سەربەخۆیی بڕۆن، تەنیا پرسیاری کاتەکەیان دەکرد. بەرپرس و سیاسەتمەدارانی ئەمەریکا زۆر سوپاسگوزاری فیداکاریی پێشمەرگە بوون و پێزانینیان بۆ خۆڕاگریی گەلی کوردستان و دڵفراوانیی خەڵکی کوردستان هەبوو لە حەواندنەوەی سەدانهەزار ئاوارەی بێ نەوا کە بە هۆی هەڕەشە و ستەمکاریی تیرۆریستانی داعشەوە ڕوویان لە هەرێمی کوردستان کردبوو.

دوای گەڕانەوەم لە ئەمەریکا، دەستبەجێ لەگەڵ لایەنە سیاسییەکانی کوردستان دانیشتم و ئەنجامی سەردانەکەم بۆ لایەنەکان باس کرد. لە کۆبوونەوە مێژووییەکەی ١٨ی ئایاری ٢٠١٥دا لایەنەکان ڕا و بۆچوونی خۆیان بۆ پشتگیریکردنی پرۆسەی سەربەخۆیی بە ئاشکرا دەربڕی. بیرم دێت هەر لەو کۆبوونەوەیەدا بەڕێز عەلی باپیر، ئەمیری کۆمەڵی ئیسلامی سەرسامیی خۆی بە ئەنجام و دەستکەوتەکانی سەردانەکەمان بۆ ئەمەریکا نیشان دا و گوتیشی: "جەنابی کاک مەسعود، پێدەچێ بە دەستێکی پڕ گەڕابیتەوە بۆ کوردستان، ئەوە کارێکی زۆر گەورەیە و بەرپرسیارێتییێکی گەورەیشە. ئایا تۆ ئامادەی ئەو بەرپرسیارێتییە قبووڵ بکەی؟" لە وەڵامدا پێم گوت "بەڵێ مامۆستا بەرپرسیارێتییەکی گەورە و مێژوویيە و ئامادە هەڵیبگرم بەڵام، بە مەرجێك لەناوخۆدا تێکی نەدەن."

ڕاستییەکەی ئەو وەڵامەم لەبەر ئەوە بوو چونکە لەوە دڵنیا نەبووم کە ئایا بەشێك لە حیزبەکان هەتا سەر لە پرۆسەی سەربەخۆییدا لەگەڵ گەلی کوردستاندا دەمێننەوە، یان بە پێچەوانەوە و لە نیوەی ڕێدا پشت لە ویست و ئیرادەی گەلەکەیان دەکەن. مانگێك دوای ئەو کۆبوونەوەیە لە بری کارکردن بۆ بابەتێکی چارەنووسسازی وەك سەربەخۆیی، بینیمان کە حیزبەکان لە پارلەمان سەرقاڵی دروستکردنی قەیران و کودەتا بوون و ڕووداوەکانی بیست و سێی حوزەیران و دواتری لێ کەوتەوە. ئەگەر لە ساڵی ٢٠١٥ لایەنەکان کاریان بە بەڵێنەکانی خۆیان کردبا و بەرەو قەیرانسازی نەڕۆییشتبان، ئێستا هەمووومان لە دۆخێکی تردا بووین. بینیشمان لە ڕیفراندۆمی ٢٠١٧ چۆن هەندێ لایەن بە هەموو هێزەوە لە دژی ڕیفراندۆم وەستان و ڕووداوەکانی دوای ڕیفراندۆمیش گەواهیین بۆ سەلماندنی ئەو ترسەی من کە بەردەوام هەمبووە.

سەردان بۆ بەغدا

لە ٢٩ی مانگی ئەیلوولی ٢٠١٦ کە داعش دووچاری شکستی یەک لە دوای یەک و لاواز بوو، لەگەڵ شاندێکی باڵای لایەنە سیاسییەکانی کوردستان سەردانی بەغدامان کرد.

یەکەم وێستگەی سەردانەکەمان دیتنی حەیدەر عەبادی سەرۆک وەزیرانی ئەو کاتی عێراق بوو. لەگەڵ عەبادی باسی تەحەدییاتی هاوبەشی عێراق و هەرێممان کرد کە بریتی بوو لە شەڕی داعش و مەسەلەی ئاوارەکان. پێشمڕاگەیاند کە شاندی کوردستان بۆ ئەوە هاتووە ڕۆشنایی بخاتە سەر ئاییندەی پێوەندییەکان و جۆری پێوەندی و هەوڵی هاوبەشی هەردوو لا بۆ سەقامگیری و ئاسایش و بووژانەوەی ئابووری و دووبارە ئاوەدانکردنەوە. ویستمان بە سەرۆک وەزیرانی عێراق بڵێین کە هاتووین بە زمانی لێکتێگەییشتن و دیالۆگ و نیەتێکی سافەوە لەبارەی ئاییندەوە قسە بکەین و عێراق و هەرێم ببنە قووڵاییی بەرژەوەندی و ستراتیژیی یەکتر.

هەر هەمان ڕۆژ دیدارێکی بەرفراوانمان لەگەڵ کەسایەتییە عێراقییەکان و سەرۆک کوتلە سیاسییەکانی عێراقدا هەبوو و داوام لێ کردن، بۆ نەهێشتنی کێشەکان بیر لە ڕێچارەیەکی بنەڕەتی بکرێتەوە. هەروەها دیدارمان لەگەڵ کوتلەی سەدر و ئیئتیلافی نیشتیمانی و ئیئتیلافی عەرەبی و سەرکردە سوننەکان و سەرکردایەتیی حیزبی دەعوە هەبوو. ئێوارەی هەمان ڕۆژ کۆبوونەوەیەکی بەرفراوانمان لەگەڵ لایەن و کەسایەتییە شیعەکان لە ماڵی سەید عەممار حەکیم ئەنجام دا.

لەو کۆبوونەوەیەدا وتەیەکم پێشکەشی ئامادەبووان کرد و باسم لەوە کرد کە هاتنی ئێمە پەیامە بۆ چارەکردنی گرفتە سەد ساڵەکەی نێوانمان. بە هەوڵی هەموو لایەک وا داعش ڕووی لە شکستە و پێویستە خۆمان بۆ قۆناغی دوای داعش ئامادە بکەین. بە ڕاشکاوی بۆ نوێنەر و کەسایەتییە شیعەکانم ڕوون کردەوە کە کورد لە دوای ٢٠٠٣وە وایدەزانی دەستوور بنەمای پرۆسەی سیاسی و ژیانی تازەیە. بە داخەوە ترازانێك دروست بووە و وای لێهاتووە ئەو شیعەیە کە بە پاک و باش وەسف دەکرێت، دژایەتیی مافەکانی کورد بکات. بەشی ئێمە لە شەراکەت لەگەڵ دەوڵەتی عێراق ٤٥٠٠ گوندی وێران و ١٢٠٠٠ گەنجی کوردی فەیلی بێسەروشوێن و ٨٠٠٠ ئەنفالی بارزانی و ١٨٢٠٠٠ هاووڵاتی تر لە نەتەوەی کورد ئەنفال کراون و هەزاران کوردیش بوونە قوربانیی چەکی کیمیایی.

لە پاش ١٩٩١ لەپێناو عێراق و بۆ هەڵدانەوەی لاپەڕەی تازە و ئاشتی، لەگەڵ تاوانبارانـدا دانیشتین و تۆقەمان لەگەڵ ئەو دەستانەدا کرد کە بە خوێنی میللەتەکەمان سوور بوون. من کە ئەو کات هاتمە بەغدا بەنێو ڕووباری خوێنی گەلەکەمدا هاتمە بەغدا. بەڵام بۆ ئەوە هاتینە بەغدا کە لەبەر خاتری عێراق و لەبەر خاتری پێکەوەژیان و ئاشتی لاپەڕەیەکی تازە هەڵدەینەوە. کەچی ئەوەیشیان پێ ڕەوا نەبینین و وەك تاوانبار سەیری

ئێمەیان دەکرد. ئێستایش بە داخەوە دوای قۆناغی ٢٠٠٣ وای لێهات شیعە کە هاوپەیمانی کورد بوو، نانی کوردی بڕی. نەدەبوا بە ئاسانی دەستیان بۆ ئەوە بچێ گەلی کورد سزا بدەن.

بە سەرکردە شیعەکانم گوت، ئێمە لە هەر دوو قۆناغ لە شەراکەت فەشەلمان هێناوە و دەبێ بە دوای چارەیەکی تازەدا بگەڕێین و داهاتوو لەسەر بنەمایەکی تر بنیات بنێین. وەرن با بە لێکتێگەیشتن ببینە دوو برا و دوو دراوسێی ڕاستەقینە، مادام ناتوانین شەریک بین. داوا دەکەین لێمان تێ بگەن. هەر لەو دانیشتنە بەرفراوانەدا زۆربەی کەسایەتییە شیعەکان لەسەر ئەوە هاوڕا بوون کە لە ڕابردوودا هەڵەی زۆر ڕووی داوە و دەبێ بە دوای چارەدا بگەڕێین. بەڵام هەر ڕێگەیەك و بژاردەیەك هەبێ نابێ شەڕ و خوێنڕشتن ڕوو بدات. هەر لەوێ بڕیار لەسەر ئەوە درا کە لە بەغدا لیژنەیەکی تایبەت پێکبهێنرێت بۆ گفتوگۆ و دیراسەکردنی پێوەندییەکان لە داهاتوودا کە ئایا شەریك بمێنینەوە یان ببینە دراوسێ، لە هەموو حاڵەتێکدا دەبێ لێکتێگەییشتن هەبێت.

بڕیاری ئەنجامدانی ڕیفراندۆم

سەردانەکەی بەغدا و گەیاندنی پەیامی هەرێم بۆ لایەنە عێراقییەکان هیچی لە دۆخەکە نەگۆڕی و حکوومەتی عێراق بەردەوام بوو لە بڕینی بودجە، هەرچەندە لە شەڕی داعشدا هێزەکانی پێشمەرگە و هێزە عێراقییەکان هەماهەنگییان هەبوو. پێشتر و بەر لە سەردانم بۆ بەغدا شاندێکی لایەنە شیعەکان کە پێکهاتبوون لە هادی عامری و خالید عەتییە و سادق رکابی سەردانیان کردم. بە شاندەکەم گوت، وەرن با چارەیەك بۆ ئەم دۆخە بدۆزینەوە. یان با شەراکەت جێبەجێ بکرێت یان بە شێوەیەکی ئاشتیانە ببینە دوو برا و دوو دراوسێ، یانیش بەپێی ئاماژەکان دەبێ شەڕ لە نێوانماندا ڕوو بدات. لەوێ بوو هادی عامری گوتی نەعوزو بیللا موستەحیلە نابێ شەڕ لەنێوانماندا ڕوو بدات. دواتر ئایەتێکی قورئانی پیرۆزی لەبارەی جیابوونەوە هێنایەوە و گوتی: "فامساك بمعروف او تسريح باحسان."[٣٣]

٣٣- فامساك بمعروف او تسريح باحسان، دەستپێکی ئایەتی ٢٢٩ـی سوورەتی (بەقەرە)ـی قورئانی پیرۆزە کە باس لە بابەتی جیابوونەوە دەکات.

هەموو ئەو پێشێلکارییە دەستوورییانەی ڕوویان دا، لەگەڵ پێشێلکردنی ڕێککەوتنەکان و تێکچوونی تەوافوق لە یاسادانان و نەمانی تەوازون لە دامەزراوەکانی دەوڵەت و بڕینی بودجە و گوشارهێنان بۆ کوردستان، وای لە ئێمە کرد بگەین بەو باوەڕەی کە ئێمە لە دەوڵەتی عێراقی دوای ٢٠٠٣ شەریك نین و لە داهاتوویشدا بە شەریکمان نازانن، بۆیە دەبێ بە دوای چارەدا بگەڕێین.

هەر لەو چوارچێوەیەدا، پێشتر لە ٣ـی تەمموزی ٢٠١٤ سەردانی پارلەمانی کوردستانم کرد. لە پارلەمانی کوردستان وتەیەکم پێشکەش کرد و تێیدا باسی بارودۆخی سیاسیی عێراق و قەیرانی ئەم دواییەم کرد و ئاماژەم دا، کە کوردستان دە ساڵ هەوڵی دا پرۆسەی سیاسی و دیموکراسی و پێکەوەژیان لە عێراقدا سەربکەوێت، بەڵام پێشێلکردنی دەستوور و هزری تاکڕۆیی و خۆسەپاندن و پەراوێزخستن نەیهێشت ئەم هەوڵانە سەر بگرن و عێراق گەییشتە ئەم ڕۆژەی کە ئێستا دەیبینن. گوتیشم کە کوردستان بە هیچ شێوەیەك هۆکاری ئەم دۆخەی ئێستای عێراق نییە و ئەوانەی کە دەستیان هەبووە دەبێ بەرپرسیارێتییەکەی هەڵگرن. ئێستا کاتیەتی کە کوردستان خۆی بڕیار لە چارەنووسی خۆی بدات و ئەو مافەش دەستوورییە و دەستووری عێراق ڕێگەی داوە کوردستان چارەنووسی خۆی دیاری بکات، چونکە لە دەستووردا هاتووە پابەندبوون بەم دەستوورە یەکپارچەیی عێراق دەپارێزێت. داوایشم لە پارلەمانی کوردستان کرد پەلە بکەن لە پەسەندکردنی یاسای کۆمیسیۆنی هەڵبژاردن و ڕاپرسی لە هەرێمی کوردستان و بە زووترین کات دەستەی باڵای کۆمیسیۆنی هەڵبژاردن دابمەزرێت، هەروەها پارلەمانی کوردستان خۆی بۆ ئەو ڕێوشوێنانە ئامادە بکات کە بۆ ڕیفراندۆمی دیاریکردنی چارەنووسی گەلی کوردستان پێویستە.

لە دوای ئەو ڕێکەوتەشەوە پێشێلکارییەکانی حکوومەتی عێراق بەردەوام بوون. هەروەك پێشتر ئاماژەم پێدا، هەرێم باجێکی گەورەی مرۆیی و ئابووری لە شەڕی داعش دا. میواندارییی سەدانهەزار ئاوارەی کرد. کەچی حکوومەتی عێراق بەردەوام بوو لە بڕینی قووتی خەڵك و بە بیانووی جۆراوجۆر شانی نەدەدایە بەر چارەکردنی کێشەکان. جێی داخ بوو نەشمانبیست مەرجەعیەتی شیعی بۆ یەکجاریش ئامۆژگاریی حکوومەتی عێراق بکات تا بودجەی هەرێمی کوردستان بداتەوە کە بە ڕێکارێکی نایاسایی بڕیبووی.

لە ئۆپەراسیۆنی ئازادکردنی مووسڵ، ڕێککەوتن لەسەر ئەوە کرا کە پاش ئەوەی هێزی پێشمەرگە هێڵی بەرگریی داعشی بە درێژایی ١٠٧ کیلۆمەتر شکاند، ئینجا ئەو هێزە بگەڕێتەوە خاڵی پێش ١٧ی ١٠ی ٢٠١٦ کە ڕۆژی دەستپێکی ئۆپەراسیۆنی ئازادکردنی مووسڵ بوو. پێشمەرگە شەڕی کرد و هێڵی بەرگریی داعشی شکاند و کلیلی مووسڵی دایە دەست هێزە عێراقییەکان و بە تەواوەتی پابەندی ڕێککەوتنەکە بوو، (نەخشەی ژمارە ٥)، بەڵام حەشد و هێزە عێراقییەکان ڕێککەوتنەکەیان پێشێل کرد. لە ئۆپەراسیۆنی ئازادکردنی مووسڵدا وا بڕیار بوو سەرۆك وەزیرانی عێراق بڕی دە ملیار دینار وەك یارمەتی بۆ هێزەکانی پێشمەرگە بنێرێت بۆ تۆکمەکردنی هێڵی نوێی پێشمەرگە، کەچی ئەو بەڵێنەشی پشتگوێ خست.

جگە لە هەموو ئەوانەش ئێمە زانیاریمان هەبوو کە هێزە عێراقییەکان و حەشدی شەعبی کە ڕێککەوتنی ئۆپەراسیۆنی ئازادکردنی مووسڵیشیان پێشێل کردبوو، پلانی ئەوەیان هەیە کە دوای شەڕی داعش لە ناوچەکان پاشەکشە نەکەن و داوای ئەوەیان لە پێشمەرگە دەکرد کە بگەڕێنەوە بۆ سنوورەکانی ٢٠٠٣. لە حاڵێکدا سنووری ٢٠٠٣ سنووری نێوان پێشمەرگە و ڕژێمی بەعس بوو و بە هیچ شێوەیەك سنوورێکی سیاسی و ئیداری نەبوو. / (نەخشەی ژمارە ٦).

پلانی ئەوەیان هەبوو کە شنگال و ناوچەکانی تری ١٤٠ کە پێشمەرگە بە خوێنی خۆی بۆ ماوەی چوار ساڵ پاراستبوونی بگرنەوە. جگە لەوەش داعش لە تەلەعفەر[٣٤] شەڕی نەکرد و بەبێ شەڕ شارەکەی بۆ حەشد چۆڵ کرد. هەروەها ئۆپەراسیۆنی ئازادکردنی حەویجە بە بیانووی جۆراوجۆر دواخرا.

مەترسیی دواخستنی ئۆپەراسیۆنی ڕزگارکردنی حەویجەمان بۆ دوای ئازادکردنی مووسڵ لەبەرچاو بوو. دواخستنی دوایین مەنزڵگای داعش (حەویجە)[٣٥] ئاماژەیەکی ڕوون بوو کە دەیانەوێ دوای ئازادکردنی هەموو شوێنەکان لە داعش بە ناوی ئازادکردنی حەویجە و بەو بیانووەوە هێزێکی زۆر بهێننە دەوروبەری کەرکووک. چونکە لە بنەڕەتدا مەبەستیان بوو کەرکووك لە ژێر کۆنترۆڵی پێشمەرگە دەربێنن. پێشێلکردنی ڕێککەوتنی ئۆپەراسیۆنی ئازادکردنی مووسڵ ئاماژە و پەیامی مەترسیداری تێدا بوون.

ئێمە کە بە نیەتێکی ساف هەماهەنگی و هاوکاریمان کرد بۆ گرتنەوەی مووسڵ، بە هیچ شێوەیەك بیرمان لەوە نەدەکردەوە ئەوان بەمجۆرە خیانەت بکەن و ڕێککەوتن پێشێل بکەن و بەمشێوەیە هەڵسوکەوت بکەن. پێشبینیمان نەدەکرد برایانی شیعە کە لەسەر شانی ئێمە و بە هاوکاریی ئێمە هاتنە سەر دەستەڵات، بەرانبەر گەلی کورد هەڵوێستیان دوژمنکارانە بێت. هەر بە هۆی ئێمەوە بوو کە ئەمەریکا لە دوای ڕووخانی ڕژێمی پێشوو ئامادە بوو لەگەڵ بەشێکی سیاسەتمەدارانی شیعە مامەڵە بکات. سەرباری ئەوەش ئێمە لەوە پشتڕاست بووین کە گەلی کوردستان کێشەی تایەفی نییە و ناشبێتە بەشێك لەو گرفتە قووڵەی لەگەڵ عێراقدا هەیە.

٣٤- کەوتووەتە ڕۆژئاوای پارێزگای نەینەوا و حەفتا کیلۆمەتر لە شاری مووسڵەوە دوورە و نزیکەی شەست کیلۆمەتریش لە سنووری سووریاوە دوورە و بەشی زۆری دانیشتوانی ئەم شارە پێکهاتەی تورکمانن.

٣٥- چل و هەشت کیلۆمەتر لە باشووری ڕۆژئاوای شاری کەرکووکەوە دوورە و زۆربەی دانیشتوانی عەرەبی سوننەن.

کوردستان بنەماکانی وڵاتی هەیە و مافی خۆیەتی گوزارشت لە ویستی خۆی بکات. ئەو دەستوورەی کە بووە بنەمای پێکەوەبوونی پێکهاتەکانی عێراق پێشێل کرابوو. لە دیباچەی دەستووری عێراقیدا بە ڕوونی هاتووە کە پابەندبوون بەم دەستوورە زامنی مانەوەی عێراقە بە یەکگرتوویی.

لە ساڵانی ڕابردوودا حکوومەتی عێراقی ٥٥ ماددەی دەستووری پێشێل کردبوون. پرەنسیپەکانی شەراکەت لە حوکمڕانی و هاوسەنگی لە دامەزراوەکانی دەوڵەت و سوپا و ئابووری و سازان لە بڕیاردان و یاسادانان بە تەواوەتی پێشێل کرابوون. لۆژیکی سەپاندنی ڕای زۆرینە شوێنی ئەو پرەنسیپانەی گرتبوو کە عێراقی نوێی لەسەر دامەزرابوو. بەپێی لۆژیکی سەپاندنی ڕای زۆرینە، ئیدی هیچ گۆڕەپانێك بۆ کورد و پێکهاتەکانی تر مانای نەمابوو. بەردەوام ڕێککەوتنەکان پێشێل دەکران. هەموو ساڵێك لە یاسای بودجەدا هەوڵ دەدرا شایستە داراییەکانی هەرێم بچووك و بچووکتر بکەن و پاشان هەر بڕیان. ئیتر هیچ پاڵنەرێکی تر بۆ ئێمە نەمابوو کە بتوانین بەردەوام بین و لەگەڵ عەقڵیەتێکدا بژیین بڕوای بەوە نییە شەریك قبووڵ بکات. پرسیار ئەوەیە مادام ڕێ نەدرێ ئێمە لە وڵاتدا شەریك بین، بە چ ئومێدێك لەو وڵاتەدا ئەندام بین؟ لە زۆر قۆناغیشدا لەبەر خاتری عێراقی تازە و لەسەر بەڵێنی ئەمەریکا چاوپۆشیمان لە زۆر لە مافەکانی خۆمان و زێدەڕۆییەکانی حکوومەتی عێراقی کردبوو.

هەموو ئەوانە هۆکار بوون تا لەگەڵ لایەنە کوردستانییەکان بگەینە ئەو ئەنجامە کە یان دەبێ شەریك بین لە دەوڵەتی عێراق، یانیش وەك سەدساڵی ڕابردوو هەر لە بازنەیەکی بەتاڵدا بسووڕێینەوە. کە بەغدایش نەتوانێ ئێمە وەك شەریك قبووڵ بکات، دەبێ ڕێی خۆمان بگرینە بەر.

قەیرانی سیاسی و ناوخۆییش بەرۆکی هەرێمی گرتبوو و هەندێک لایەن چوونە بەرەی دژی هەنگاونان بەرەو سەربەخۆییەوە، بەڵام کاتی ئەوە هاتبوو کە ڕێ بدرێت گەل قسەی خۆی بکات و هەموو لایەك بزانن ویستی خەڵکی کوردستان چییە. بۆ ئەوەی ئەو بیانووەش نەمێنێ کە سەربەخۆیی بە بابەتێکی تاکەکەسی یان ویستی لایەنێك بزانن. دەبوایە بگەڕێینەوە بۆ باڵاترین سەرچاوەی شەرعیەت کە ویست و خواستی گەلە.

ئەوە بوو ڕۆژی چوارشەممە ٧ی حوزەیرانی ٢٠١٧، لە کۆبوونەوەیەکی مێژووییدا، سەرۆکایەتیی هەرێم و لایەنە سیاسییەکانی هەرێمی کوردستان و نوێنەری پێکهاتەکانی کوردستان، بڕیارێکی مێژووییان دا و ٢٥ی ئەیلوولی ٢٠١٧یان وەك ڕۆژی ئەنجامدانی ڕیفراندۆم دەستنیشان کرد. لە ڕاستیدا بەر لە کۆبوونەوەکە کەس نەیدەزانی کە لە چ ڕۆژێکدا ڕیفراندۆم ئەنجام دەدرێت. دیاریکردنی ئەو ڕۆژە لەسەر پێشنیازی لایەنە سیاسییەکان و بە ڕاوێژ لەگەڵ کۆمیسیۆنی باڵای هەڵبژاردن و ڕاپرسیی هەرێمی کوردستان بوو. کۆمیسیۆن بە ڕەچاوکردنی ئەو ڕێوشوێنانەی کە پێویستە بۆ ئەنجامدانی پرۆسەیەکی وەها مەزن پێویستی بە کات بوو. نوێنەرانی کۆمیسیۆن کە لە کۆبوونەوەکەدا ئامادە بوون ڕایانگەیاند، لە نێوان بیست تا سیی ئەیلوول ئەوان دەتوانن پرۆسەکە ئەنجام بدەن. کۆبوونەوەکەش ڕۆژی ٢٥ی ئەیلوولی بۆ بەڕێوەچوونی ڕیفراندۆم لە هەرێمی کوردستان و ناوچە کوردستانییەکانی دەرەوەی ئیدارەی هەرێم دەستنیشان کرد. شیاوی ئاماژەپێدانە لایەنە سیاسییەکان لە کۆبوونەوەکەدا پێداگرییەکی زۆریان لەسەر ئەوە کرد کە پێویستە ڕیفراندۆم لە کەرکووك و ناوچەکانی تری ١٤٠ بکرێت.

هەر لە کۆبوونەوەکەدا دوای دیاریکردنی ئەو ڕۆژە، ئامادەبووان لەسەر ئەوە ڕێککەوتن کە بۆ مسۆگەرکردنی کۆدەنگیی نیشتیمانی، پارلەمانی

کوردستان کارا بکرێتەوە و هەوڵی نەهێشتنی کێشە سیاسییە ناوخۆییەکان بدرێت. لە هەمان کاتیشدا کار بۆ باشترکردنی بژێویی خەڵك و مووچەخۆر و چینوتوێژەکانی کوردستان بکرێت. کۆبوونەوەکە بڕیاریشی دا ئەنجوومەنی باڵای ڕیفراندۆم بە سەرۆکایەتیی سەرۆکی هەرێم پێك بهێنرێت و حیزبەکان لە ماوەی پێنج ڕۆژدا نوێنەرەکانیان بۆ کۆمیتە تایبەتەکانی ڕیفراندۆم دیاری بکەن.

ئەو حیزبانەی ئیمزایان لەسەر کۆنووسی کۆبوونەوەکە کرد بریتی بوون لە: پارتیی دیموکراتی کوردستان، یەکێتیی نیشتیمانیی کوردستان، یەکگرتووی ئیسلامیی کوردستان، بزووتنەوەی ئیسلامیی کوردستان، حیزبی شیوعیی کوردستان، حیزبی سۆسیالیست دیموکراتی کوردستان، حیزبی زەحمەتکێشانی کوردستان، پارتیی کرێکاران و ڕەنجدەرانی کوردستان، پارتیی چاکسازیی پێشکەوتووی کوردستان، لیستی هەولێری تورکمانی، بەرەی تورکمانیی عێراق، پارتیی گەشەپێدانی تورکمان، لیستی ئەرمەن لە پارلەمانی کوردستان، بزووتنەوەی دیموکراتی ئاشووری، ئەنجوومەنی گەلی کلدان سریان ئاشوور. دوای تەواوبوونی کۆبوونەوەکە لە ڕاگەیێندراوێکدا گەلی کوردستان لەو بڕیارە مێژووییە ئاگادار کرانەوە. دەقی ڕاگەیێندراوەکە بەمشێوەیەی خوارەوە بوو:

> ڕۆژی چوارشەممە ٧ـی ٦ـی ٢٠١٧ لە سەڵاحەددین نوێنەرە باڵاکانی پارتە سیاسییەکانی ناو پارلەمان و حکوومەتی هەرێمی کوردستان بە ئامادەبوونی جێگری سەرۆکی هەرێم و سەرۆکی حکوومەت و سەرۆك و جێگری کۆمیسیۆنی باڵای هەڵبژاردنەکانی کوردستان سەرۆکی هەرێمی کوردستان کۆ بوونەوە.
>
> لە کۆبوونەکەدا بە تێروتەسەلی بابەتی ڕیفراندۆم و هەڵبژاردنی پارلەمانی کوردستان و کێشە سیاسییەکانی ناوخۆی هەرێم و بارودۆخی

ناوچەیی و جیهانی تاوتوێ کران و ئامادەبووانی کۆبوونەوەکە بیروبۆچوونی خۆیان لەسەر پێویستیی ڕیفراندۆم و چارەکردنی کێشە ناوخۆییەکانی هەرێم و بارودۆخی زاتی و مەوزووعیی هەرێمی کوردستان خستەڕوو.

هەر لەم کۆبوونەوەیەدا ئامادەبووانی کۆبوونەوەکە بە تێکڕای دەنگ لەسەر ئەم خاڵانە ڕێککەوتن:

یەکەم: ڕۆژی بیستوپێنجی ئەیلوولی ٢٠١٧ وەك ڕۆژی ئەنجامدانی ڕیفراندۆم لە هەرێمی کوردستانی عێراق و ناوچە کوردستانییەکانی دەرەوەی ئیدارەی هەرێم دیاری کرا.

دووەم: هەر لە ڕۆژی کۆتاییی کۆبوونەوەکە هەتا کاتی بەڕێوەچوونی ڕیفراندۆم لایەنەکان کار بۆ کاراکردنەوەی پارلەمان و چارەکردنی کێشە سیاسییەکان بکەن، ئەوەش لەپێناو بەدەستهێنانی کۆدەنگیی نیشتیمانی.

سێیەم: جەخت لەسەر چاککردنەوەی بژێویی خەڵك و ئاوڕدانەوە لە کێشە ئابوورییەکانی هاووڵاتیانی کوردستان و مووچەخۆر و چینوتوێژەکان و خەڵکی کەمداهات کرایەوە.

چوارەم: بڕیار درا بە پێکهێنانی ئەنجوومەنی باڵای ڕیفراندۆم بە سەرۆکایەتیی سەرۆکی هەرێم. هەروەها بڕیار درا تا ڕێککەوتی ١٢ی ٦ی ٢٠١٧ پارتییە سیاسییەکان نوێنەری خۆیان بۆ بەشداربوون لە چەند کۆمیتەی تایبەت بە ڕیفراندۆم و دوای ڕیفراندۆم دیاری بکەن.

- پارتیی دیموکراتی کوردستان
- یەکێتیی نیشتیمانیی کوردستان

- یەکگرتووی ئیسلامیی کوردستان
- بزووتنەوەی ئیسلامیی کوردستان
- حیزبی شیوعیی کوردستان
- حیزبی سۆسیالیست دیموکراتی کوردستان
- حیزبی زەحمەتکێشانی کوردستان
- پارتیی کرێکاران و ڕەنجدەرانی کوردستان
- پارتیی چاکسازیی تورکمان
- لیستی هەولێری تورکمانی
- بەرەی تورکمانیی عێراق
- پارتیی گەشەپێدانی تورکمان
- لیستی ئەرمەن لە پارلەمانی کوردستان
- بزووتنەوەی دیموکراتی ئاشووری
- ئەنجوومەنی گەلی کلدان سریان ئاشوور

ڕۆژی دواتریش بە فەرمانی هەرێمیی ژمارە ١٠٦ لە ٨ی ٦ی ٢٠١٧ بڕیاری ئەنجامدانی ڕیفراندۆمم دەرکرد کە لە ٢٥ی ئەیلوولی ٢٠١٧ بەڕێوە بچێت و کۆمیسیۆنی بالای هەڵبژاردن و ڕاپرسیی هەرێمم بە جێبەجێکردنی ئەو فەرمانە ڕاسپارد.

لە فەرمانەکەدا سنووری ئەو ڕاپرسییە هەرێمی کوردستان و ناوچە ئیدارییەکانی دەرەوەی ئیدارەی هەرێمی کوردستان دیاری کرابوو و پرسیاری ڕاپرسییش بەمشێوەیە بوو، "ئایا دەتەوێ هەرێمی کوردستان و ناوچە کوردستانییەکانی دەرەوەی ئیدارەی هەرێم ببێتە دەوڵەتێکی سەربەخۆ؟". وەڵامی پرسیارەکەیش بە بەڵێ یان نەخێر لە لایەن هاووڵاتیانەوە بدرێتەوە. فەرمانەکە کۆمیسیۆنیشی ڕاسپاردبوو بۆ ئەوەی بوار بۆ ڕەخساندنی هاووڵاتیانی کوردستانی عێراق کە

لـە دەرەوەی وڵاتـن بتوانـن بەشـداری ڕیفرانـدۆم بـن. لـە فەرمانـە هەرێمییەکـەدا ئـەوەش هاتبـوو کـە دامـەزراوە حکوومـی و حیزبییـەکان بـە هیچ شـێوەیەك بۆیـان نییـە دەسـتوەردەنە کاروبـاری بەرپرسـان و سەرپەرشـتیاران و ئەنجامدەرانـی پرۆسـەی ڕاپرسـییەوە. فەرمانەکـە پێشـەکی و سـێزدە خاڵـی لەخـۆ گرتبـوو و لـە پێشـەکییەکەیدا ئـەو هۆکارانـە ڕوون کرابوونـەوە کـە لـە پشـتەوەی دەرکردنـی فەرمانـە هەرێمییەکـەدان بـۆ ئەنجامدانـی ڕیفرانـدۆم.[٣٦]

لـە دوای ئـەو هەنـگاوە لـە ١٠ــی حوزەیرانـی ٢٠١٧ لـە سـەڵاحەددین لەگـەڵ ١٩ حیـزب و لایەنـی سیاسـیی دەرەوەی حکوومـەت و پارلەمانـی کوردسـتان کـۆ بوومـەوە و دوای شـیکردنەوەی هۆکارەکانـی بڕیـاری ئەنجامدانـی ڕیفرانـدۆم، ئامادەبووانـی کۆبوونەوەکـە داوایـان کـرد کـە ڕۆڵیـان هەبێـت لـە ئامادەکارییەکانـی پرۆسـەی ڕیفرانـدۆم و جەختیـان لـەوە کـردەوە کـە هەمـوو توانـا سیاسـی و جەماوەرییەکانیـان دەخەنـە خزمـەت پرۆسـەی سەرخسـتنی ڕیفراندۆمـی گەلـی کوردسـتان. لایەنـە سیاسـییە بەشـداربووەکانی ئـەو کۆبوونەوەیـە بریتـی بـوون لـە: (یەکێتیـی نەتەوەیـی دیموکراتـی کوردسـتان، بزووتنـەوەی دیموکراتـی گەلـی کوردسـتان، پارتیـی نەتەوەیـی کوردسـتان، بزووتنـەوەی ئاشـتیخوازانی کوردسـتان، پارتیـی پێشـکەوتنخوازی دیموکراتـی کوردسـتان، بزووتنـەوەی ڕزگاریـی دیموکراتـی کوردسـتان، حیزبـی بێـت نەهرێنـی دیموکراتـی، حیزبـی ئیتیحـادی دیموکراتی کلدانـی، ئەنجوومەنـی نەتەوەیی کلـدان، پارتیـی نیشـتیمانیی ئاشـووری، یەکێتیـی بێـت نەهرێنـی نیشـتیمانی، مینبـەری دیموکراتـی کلدانـی، بزووتنـەوەی دیموکراتـی تورکـمان، بزووتنـەوەی تورکمانـی بێلایـەن، پارتیـی دیموکراتـی تورکمانـی کوردسـتان، کۆمەڵـەی ڕۆشـنبیریی تورکـمان لـە کوردسـتان، پارتیـی گەلـی تورکـمان، کۆمەڵـەی لیبراڵـی تورکـمان، پارتیـی ڕزگاریـی نەتەوەییـی تورکمانـی).

٣٦- بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە بەڵگەنامەی ژمارە ١، فەرمانی هەرێمیی ژمارە١٠٦، لاپەڕەی ٢٢١.

هەروەها بە مەبەستی هەنگاونانی پراکتیکیی زیاتر و ڕێکخستنی ڕاگەیاندنەکان و کاروباری ئەنجوومەنی باڵای ڕیفراندۆم و جێبەجێکردنی ڕاسپاردەکانی ئەنجوومەنی باڵای ڕیفراندۆم لە ١١ی ئەیلوولی ٢٠١٧ فەرمانی هەرێمیی ژمارە ٤م ئیمزا کرد، ناوەڕۆکی ئەو فەرمانە بڕیارێکی شەش خاڵی بوو.[٣٧] لە بڕیارەکەدا سکرتاریەتی ئەنجوومەنی باڵای ڕیفراندۆم پێک هێندرا، ئەرکی سکرتارییەتەکە بریتی بوو لە ڕێکخستنی کۆبوونەوەکانی ئەنجوومەنی باڵای ڕیفراندۆم و دیکۆمێنتکردنیان و هەروەها ئامادەکردنی ئەجێندای کۆبوونەوەکان و بەدواداچوون بۆ بڕیارەکانی ئەنجوومەن و ئاگادارکردنەوەی ئەندامانی ئەنجوومەنی باڵا لە دەرئەنجامەکان. ڕێکخستنی سەردانی شاندەکان و هەماهەنگی لەگەڵ حکوومەتی عێراق و دراوسێکان و کۆمەڵگای نێودەوڵەتی ئەرکێکی تری ئەو سکرتاریەتە بوو.

پێکهێنانی کۆمیتەی تایبەتی ڕاگەیاندن خاڵێکی تری ئەو بڕیارە بوو. بەپێی بڕیارەکە کۆمیتەکە سێ ئەرکی سەرەکی لەسەر شان بوو. ئامادەکردنی پڕۆگرام و چالاکییەکانی ڕاگەیاندنی ناوخۆ و عەرەبی و جیهانی و ئاشناکردنی هاووڵاتیان لەمەڕ پڕۆسەی ڕیفراندۆم و هەروەها هاندانی هاووڵاتیانی کوردستان بۆ بەشداریکردن لە پڕۆسەی ڕیفراندۆم.

خاڵی سێیەمی ئەو بڕیارە دیاریکردنی گوتەبێژی ئەنجوومەنی باڵای ڕیفراندۆم بوو کە دکتۆر فواد حوسێن بوو بە گوتەبێژی ئەنجوومەنی باڵای ڕیفراندۆم. خاڵی چوارەمی بڕیارەکە ئامادەکردنی ڕەشنووسی بەڵگەنامەی تایبەت بە مافی پێکهاتەکان لە دەوڵەتی داهاتووی کوردستانی لەخۆ دەگرت. بۆ ئامادەکردنی ڕەشنووسی بەڵگەنامەی تایبەت بە مافی پێکهاتەکان لە

٣٧- بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە بەڵگەنامەی ژمارە ٢، فەرمانی هەرێمیی ژمارە٤ی ساڵی ٢٠١٧، لاپەڕەی ٢٣٤.

دەوڵەتی داهاتووی کوردستاندا لیژنەیەکی تایبەت پێک هێنرا کە د. خەلیل ئیبراهیم سەرپەرشتیی دەکرد.[٣٨] خاڵی پێنجەمی ئەو بڕیارە ئامادەکردنی ڕەشنووسی ڕاگەیاندنی بنەما سەرەکییەکانی دەوڵەت بوو لە دەوڵەتی داهاتووی کوردستاندا کە د. کاوە مەحموود بۆ ئامادەکردنی ئەو ڕەشنووسە ڕاسپێردرا[٣٩] و شەشەمین خاڵی ئەو بڕیارەش پێکهێنان و ناردنی شاندێک بوو بۆ سەردانکردنی لایەنە عەرەبییەکانی کەرکووک.

لەژێر ڕۆشنایی کۆبوونەوەی ٨ی تەمموزی ٢٠١٧ی ئەنجوومەنی باڵای ڕیفراندۆم و پارتییە سیاسییەکان بۆ هەنگاونانی پراکتیکی لە ئامادەکارییەکان، هەیکەلی کاری ئەنجوومەن و کۆمیتە لاوەکییەکان دیاری کران.

لە هەیکەلی ئەنجوومەنی باڵای ڕیفراندۆمدا ئەرکی من سەرۆکایەتیکردنی ئەنجوومەنی باڵای ڕیفراندۆم بوو. ئەندامانی ئەو ئەنجوومەنە باڵایە، مەلا بەختیار و د. ڕۆژ نووری شاوێس و هۆشیار زێباری و سەعدی ئەحمەد پیرە و د. فواد حوسێن و د. خەلیل ئیبراهیم و نوێنەرانی پێکهاتەی تورکمان و نوێنەرانی پێکهاتەی کریستیانەکان بوون و، لە بەشێک لە کۆبوونەوەکاندا بەپێی پێشهات و زەرووەرتە سیاسییەکان کۆسرەت ڕەسووڵ، جێگری سەرۆکی هەرێم و نێچیرڤان بارزانی، سەرۆکی حکوومەتی هەرێم و مەسروور بارزانی، ڕاوێژکاری ئەنجوومەنی ئاسایش و ئەندامانی مەکتەبی سیاسیی پارتی و یەکێتی و یەکگرتووی ئیسلامی و حیزبی شیوعی و حیزبی سۆسیالیست دیموکرات و حیزبی زەحمەتکێشان و حیزبەکانی تر بەشدار دەبوون.

وایش بڕیار درا کە ئەنجوومەنی باڵای ڕیفراندۆم سکرتاریەتێکی هەبێت بۆ بەدواداچوونی کاروباری ڕۆژانەی ئەنجوومەن و کاری هەماهەنگی و هەروەها

٣٨- بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە بەڵگەنامەی سیاسیی گرێنتیکردنی مافی پێکهاتە نەتەوەیی و ئایینەکانی کوردستان، لاپەڕەی ٢٠٣.
٣٩- بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە جاڕنامەی بنەما دەستووریەکان، لاپەڕەی ٢٠٨.

لە کۆبوونەوەکانی تر بڕیاری دیاریکردنی گوتەبێژی ڕیفراندۆمیش درا. بارەگای ئەو سکرتاریەتە لە دیوانی سەرۆکایەتیی هەرێم لە شاری هەولێر بوو.

هەر لە کۆبوونەوەی ٨ی تەممووزی ٢٠١٧ی ئەنجوومەنی باڵای ڕیفراندۆم و پارتە سیاسییەکان، ڕێککەوتنمان لەسەر ئەوە کرد حەوت کۆمیتەی فەرعی پێک بهێندرێن بۆ ڕاپەڕاندنی ئیشوکارەکان کە بریتی بوون لە کۆمیتەی یاسایی و کۆمیسیۆنی هەڵبژاردن، کۆمیتەی گفتوگۆ لەگەڵ پێکهاتەکانی کەرکووک و دەشتی نەینەوا، کۆمیتەی هەماهەنگی و کاروباری ڕاگەیاندن، کۆمیتەی سیاسی و ئابووری بۆ دەستەبەرکردنی پشتیوانی ناوخۆییی هەرێم، کۆمیتەی دیپلۆماسیی پێوەندی لەگەڵ ئەمەریکا و یەکێتیی ئەورووپا و ڕووسیا و بەریتانیا و چین و وڵاتانی تر، کۆمیتەی دیپلۆماسی بۆ پێوەندی لەگەڵ وڵاتانی عەرەبی و ئیسلامی و ئێران و تورکیا، هەروەها کۆمیتەی گفتوگۆ لەگەڵ حکوومەت و لایەنە سیاسییەکانی عێراق.

٧ی حوزەیرانی ٢٠١٧

سەلاحەددین / نووسینگەی سەرۆکایەتیی هەرێم،
ئەندامانی ئەنجومەنی باڵای ڕیفراندۆم.
بڕیاری دیاریکردنی ڕۆژی ئەنجامدانی ڕیفراندۆم.

Photo: Adnan Muhammed

کاردانەوە و گوشارە نێودەوڵەتییەکان

پاش ئەوەی هەرێمی کوردستان بیستوپێنجی ئەیلوولی وەك ڕۆژی بەڕێوەچوونی ڕیفراندۆم دیاری کرد، هەوڵمان دا پەیامی گەلی کوردستان و هۆکارەکانی وەرگرتنی ئەو بڕیارە بۆ لایەنە عێراقییەکان و نوێنەرانی وڵاتان و کۆمەڵگای نێودەوڵەتی و دراوسێکان شیی بکەینەوە. لە مانگی حوزەیران و تەممووز و ئابی ٢٠١٧دا لەگەڵ ژمارەیەکی زۆر لە باڵیۆز و کۆنسوولی وڵاتان و میوانە بیانییەکان کۆبوونەوەم هەبوو. هەروەها لە ناوەڕاستی مانگی ئابیشدا شاندی دانوستانکاری هەرێم سەردانی بەغدای کرد و لەگەڵ سەرۆك وەزیران و لایەنە شیعی و سوننەکان بە وردی باسی ئەو پاڵنەرانەیان کردبوو کە هانی گەلی کوردستانی داوە بۆ ئەوەی بەرەو ڕیفراندۆم هەنگاو بنێن.

من خۆم سەردانی ئەورووپا و چەند وڵاتێکی عەرەبیم کرد. ڕۆژی سێشەممە ١١ی تەممووزی ٢٠١٧ لە پارلەمانی ئەورووپا وتارێکم پێشکەش کرد. لە سەرەتای وتارەکەمدا ئەندامانی ئەو شاندەم ناساند کە لەگەڵ من سەردانی

پارلەمانی ئەورووپایان کردبوو و ئاماژەم بەوەدا کە ئەم شاندە هەڵگری پەیامی خەڵکی کوردستانە و پێکهاتووە لە، هۆشیار زێباری، ئەندامی مەکتەبی سیاسیی پارتی و نەجمەددین کەریم، ئەندامی مەکتەبی سیاسیی یەکێتی و محەممەد هاودیانی، ئەندامی سەرکردایەتیی یەکگرتووی ئیسلامی و محەممەد سەعدەددین، نوێنەری تورکمان و وەحیدە یاقو هورمز، نوێنەری کریستیانەکان و شێخ شامۆ، نوێنەری ئێزدییەکان.

دواتر بە نوێنەرانی ئەورووپام ڕاگەیاند، کە ئێمە دەمانەوێت ڕێمان بدەن دەربارەی دوو تەوەر بۆچوونی خۆمان بگەیێنین، یەکێکیان لە بارەی ریفراندۆمەوەیە کە بڕیاری لێ دراوە و ئەوەی دیکەشیان لە بارەی تیرۆرەوەیە. ئێمە وەکو خەڵکی کوردستان بە هەموو پێکهاتەکانەوە سەد ساڵ زیاترە هەموو هەوڵێکمان دا تا بتوانین شەراکەتێکی ڕاستەقینە بنیات بنێین و بەم دواییانەش عێراقێکی فیدراڵی دیموکراتی دروست بکەین، بە داخەوە هیچ ئەنجامێکی نەبوو.

لە درێژەی قسەکانمدا باسی مێژووی ژیانی گەلی کوردستانم کرد لەگەڵ دەوڵەتی عێراق و باسی خواستی ڕاستەقینەی کوردستانیانم کرد و گوتم: ئەگەر ئێمە پێوەندیی خۆمان لەگەڵ بەغدا دابەش بکەین، دەتوانین بڵێین بۆ دوو قۆناغە و یەکەمیان لە یەکەم جەنگی جیهانەوەیە بۆ ۲۰۰۳ و، دووەمیان لە دوای ۲۰۰۳وەیە تا ئێستا؛ کە قۆناغی یەکەم حوکمی سوننەکان بوو و قۆناغی دووەمیش شیعەن حوکمی عێراق دەکەن. ڕەنگە زۆر جار وا وێنا کرابێ کە ئەگەر ئەوە ڕوو بدات، ئاسایشی ناوچەکە تێک بچێت، بەڵام پێچەوانەکەی ڕاستە و مەترسیی ئەوە هەیە ئەگەر ئەمە نەبێت(ڕیفراندۆم)، ئەوا ناوچەکە بەرەوڕووی کێشەی گەورە و تێکچوونی ئاسایش و سەقامگیرییەکەی ببێتەوە.

لە دەستووری عێراقیشدا کە لە ساڵی دووهەزاروپێنجدا دەنگی بۆ درا و کورد بە ڕێژەیەکی زۆر بەشداریی کرد، تێیدا هاتووە، کە پابەندی بە دەستوورەوە یەکێتیی عێراق دەپارێزێت و بە داخەوە دەمەوێ پێتان بڵێم، هیچ پابەندییەک بەو دەستوورەوە نەکراوە و دەستووریش ڕێمان پێ دەدات ئەو هەنگاوە بنێین. ئێمە شانازی بە فەرهەنگی میللەتی خۆمانەوە دەکەین کە فەرهەنگی یەکدی قبووڵکردن و بەیەکەوە ژیانە، ئایین و پێکهاتەی جیاواز بەیەکەوە دەژیێن و ئەمە بڕیاری هەموو خەڵکی کوردستان و تەواوی پێکهاتەکانیەتی و بۆ داهاتوویش ئێمە پابەند دەبین بەوەی کە هەموو پێکهاتە و ئایینەکان لە کوردستاندا مافیان پارێزراو بێت و بە بەشداریی خۆیان ڕازیی بن. ئێمە ناشمانەوێت ئەو دەردیسەری و نەهامەتییەی نەوەی ئێمە و نەوەی پێش ئێمە بینییان، بە جێ بهێڵین بۆ نەوەی دوای خۆمان و حەز دەکەین منداڵانی ئێمە بخوێنن و ئازاد بن و، ئێمەش وەکو هەموو گەلانی جیهان ئەو مافەمان هەیە و نازانم بۆچی بۆ هەموو جیهان ڕەوایە ئازاد بن، بەڵام بە گەلی ئێمە ڕەوا نەبیندرێت. ئێمە داوامان لە دۆستەکانمان ئەوەیە پشتیوانیمان بکەن، ئەگەر لەبەر هەر هۆیەک نەتوانن پشتیوانیمان بکەن، لانیکەم دژی ئێمە نەوەستنەوە و لە ئێستایشەوە داوەتتان دەکەین کە نوێنەرتان هەبێ و وەک چاودێر بەشدار بن.

لە دوو سێ مانگی دوای بڕیاری ئەنجامدانی ڕیفراندۆم، سەرەتا وڵاتان و کۆمەڵگەی نێودەوڵەتی و تەنانەت بەغدایش زۆر بایەخیان بەم بابەتە نەدا و، لە هەندێ شوێن ئەوە دەبیسترا کە هەرێم لە ڕیفراندۆمدا جیددی نییە و تەنیا وەك کارتێکی گوشار بۆ بەغدا بە کاری دەهێنێت. هەڵوێستی زۆربەی وڵاتان لەوەدا خۆی دەدیتەوە کە گرفتیان لەگەڵ ئەوە نییە خەڵکی کوردستان مافەکانی خۆی پێڕۆ بکات. بەڵام گرفتیان لەگەڵ کاتی ڕیفراندۆمدا هەبوو.

زۆربەیـان باسـی ئەوەیـان دەکـرد کـە لـە ڕێـگای دیالـۆگ و دانوسـتان کێشـەکانتان لەگـەڵ بەغـدا چـارە بکـەن. لـە کۆتاییەکانـدا کـە هەمـوو لایـەك لـە جیددیبوونـی هەرێمـی کوردسـتان بـۆ سـازدانی ڕیفرانـدۆم گەییشـتن، ئیـدی گوشـاری زۆریـان بـۆ هەرێـم هێنـا کـە نابـێ ڕیفرانـدۆم بکرێـت و دەسـتبەرداری ڕیفرانـدۆم بـن. بەبـێ ئـەوەی ئەلتەرناتیڤێکـی گونجـاو پێشـکەش بکـەن بـۆ ئـەوەی لەبەرانبەریـدا خەڵکـی کوردسـتان دەسـتبەرداری ئـەو مافـەی خـۆی ببێـت. ئـەو گوشـارانە لـە حاڵێکـدا بـوون کـە ڕیفرانـدۆم لـە قەزیەیەکـی سیاسـییەوە ببـووە بابەتێکـی نیشـتیمانی و نەتەوەیـی و کەوتبـووە دەسـتی خەڵکـی کوردسـتانەوە. چیـتر قەزیـەی لایەنێکـی سیاسـی یـان کەسـێك نەبـوو تـا بتوانـرێ بـە ئاسـانی بڕیـاری ئـەوە بدرێـت کـە ڕیفرانـدۆم ئەنجـام نەدرێـت.

کۆبوونەوەکەی سحێلا

گرنگترین جموجۆڵە دیپلۆماسییەکانی مانگی ئەیلوولی ٢٠١٧، کۆبوونەوەکەی سحێلا[٤٠] و تەلەفۆنەکان و نامەی تیلەرسن، وەزیری دەرەوەی ئەمەریکا و پێوەندییە تەلەفۆنییەکەی وەزیری دەرەوەی بەریتانیا و پێوەندییە تەلەفۆنییەکەی سەرۆک ماکرۆن، سەرۆکی فەرەنسا بوو.

بە مەبەستی بەشداریکردن لە کەمپین و ئاهەنگە جەماوەرییەکان بۆ پاڵپشتیی ڕیفراندۆم، سەردانی پارێزگای دهۆکم کرد. لەوێ هەواڵیان بۆ هێنام کە شاندێکی باڵای هاوپەیمانان و نەتەوە یەکگرتووەکان داوای دیدار دەکەن. ئەوە بوو ڕۆژی پێنجشەممە ١٤ی ئەیلوولی ٢٠١٧ لە بارەگای فەرماندەیی شەڕی داعش لە سحێلا لە ڕۆژئاوای دیجلە، لەگەڵ شاندەکە کۆ بوومەوە کە پێکهاتبوو لە برێت مەکگورک، نێردەی

٤٠- ناوچەیەکی سنوورییە لەسەر ڕۆخی ڕۆژئاوای ڕووباری دیجلە و نزیکە لە سنووری سووریا و پیشخابوور.

تایبەتـی سـەرۆکی ئەمەریکا بـۆ هاوپەیمانێتیـی دژی شـەڕی داعش و یـان کۆبیچ، نێردەی تایبەتیـی سـکرتێری گشـتیی نەتـەوە یەکگرتـووەکان و دۆگلاس سـلێمان، باڵیـۆزی ئەمەریـکا لـە عێـراق و فرانـك بەیکـەر، باڵیـۆزی بەریتانیـا لـە عێـراق.

شـوێنی ئـەو کۆبوونەوەیـە لـە تەنیشـت ڕووبـاری دیجلـە و نزیـك سـنووری سـووریا بـوو. کاتـی خۆی قۆناغی دەسـتپێکردنی هێرشـبردنی هێزی پێشـمەرگەی کوردسـتان بۆ سـەر تیرۆریسـتانی داعـش لەو خاڵـەوە دەسـتی پێکردبـوو. شـاندەکە لـە کۆبوونەوەکەدا ڕایانگەیانـد کـە تێگەییشـتنمان بـۆ خواسـتی گەلـی کوردسـتان هەیە، بـەڵام پێیان باشـە کوردسـتان بچێتـەوە سـەر ڕێـگای دیالـۆگ و ئەگـەر نەگەییشـتنە ئەنجام، نامەیـەك لـە وەزیـری دەرەوەی ئەمەریـکا دەهێنـن کـە تێیـدا تێگەییشـتنی خـۆی بـۆ پێویسـتیی بەڕێوەچوونـی ڕیفرانـدۆم ڕابگەیێنێـت. مەبەسـتی سـەرەکیی شـاندەکە لـەو پێشـنیازە دواخسـتنی ڕیفرانـدۆم بـوو. لـە وەڵامـدا بـە شـاندە نێودەوڵەتییەکـەم گـوت، کـە بڕیـاری ڕیفرانـدۆم بڕیـاری تاکـە کەسـێك نییـە، بەڵکـو هەمـوو حیزبەکانـی کوردسـتان لـە دەرکردنـی ئـەو بڕیـارەدا بەشـدار بـوون و مـن ناتوانـم بـە تەنیـا بڕیـار بـدەم. هـاوکات پێمڕاگەیانـدن کـە ئێمـە هەرگیـز دەرگـەی گفتوگـۆ لەگەڵ بەغـدا داناخەیـن، بـەڵام ئەوانن ئێمـە وەك شـەریکی ڕاسـتەقینە نابینـن و تەنیـا وەك پاشـکۆ سـەیری گەلـی کوردسـتان دەکـەن و ئێمەیـش دوای ئـەو هەمـوو نەهامەتییـە، پاشـکۆیەتی قبـووڵ ناکەیـن.

بـە ڕوونـی پێمگوتـن، ئامانجـی ئێمـە ئەوەیـە بـە شـێوازی ئاشـتیانە ببینـە دوو دراوسـێی بـاش و ڕیفراندۆمیـش ڕێگەیەکـە بـۆ گەییشـتن بـەم ئامانجـە. ئەگـەر کۆمەڵگای نێودەوڵەتـی و ئەمەریکا ڕێگایەکـی تریـان هەیـە بـۆ ئـەوەی ئێمـە بگەیێنێتـە ئـەو ئامانجـە، ئـەوا پێویسـت بـە ئەنجامدانـی ڕیفرانـدۆم نـاکات. بـەڵام پێشـنیازەکەی ئێـوە پابەندبـوون و گەرەنتیـی تێـدا نییـە. هـەر کات ئەلتەرناتیڤێکتـان هەبـوو کـە هەمـان ئامانجـی ڕیفرانـدۆم بپێکـێ، ئـەوا ڕیفراندۆمـمان پێویسـت نابێـت.

بابەتێك كە لە ڕۆژانی بەر لە ڕیفراندۆم و دوای ڕیفراندۆم جێگەی مشتومڕێکی زۆری میدیاکان و ناوەندە سیاسییەکان بوو، نامەکەی وەزیری دەرەوەی ئەمەریکا بوو بۆ من، کە تێیدا کۆمەڵێك بیرۆکە و پێشنیاز خرابوونەڕوو لە بەرانبەر ئەنجامنەدانی ڕیفراندۆمدا. لە ڕاستیدا نامەکە نامەی ڕەسمیی نەبوو بەڵکو ڕەشنووسی نامەیەك بوو کە برێت مەکگورك، نوێنەری تایبەتی سەرۆکی ئەمەریکا لە شەڕی داعش (کە دواتر لە تویتێکدا سەرۆك ترامپ ئاماژەی بەوەدا بوو کە نایناسێت) و دۆگلاس سلێمان، باڵیۆزی ئەمەریکا لە عێراق و چەند کەسی تر ئامادەیان کردبوو. دیاریش نەبوو کە ئایا نامەکە هەر لە لایەن وەزیرەوە پەسەند و ئیمزا دەکرێ یان نا.

دیپلۆماتە ئەمەریکاییەکان وایان دانابوو کە ئەگەر بڕیار لە دواخستن یان هەڵوەشاندنەوەی ڕیفراندۆم بدرێت ئینجا وەزیری دەرەوەی ئەمەریکا نامەکە ئیمزا بکات. بە لای ئێمەوە نامەکە لە ڕووی داڕشتن و ناوەڕۆکەوە باش بوو، بەڵام گەرەنتیی پێویستی تێدا نەبوو بۆ ئەوەی ئێمە بتوانین پشتی پێ ببەستین یان متمانەی پێ بکەین و، بە هۆیەوە بڕوا بە گەلەکەمان بێنین تا واز لە مافێکی ڕەوا و سرووشتیی خۆیان بێنن. بەدیلە پێشنیازکراوەکەی ناو نامەکەی تیلەرسن لەسەر بنەمای دانوستان لەگەڵ عێراقدا دامەزرابوو و، هەڵوێستی ئەمەریکایش پاڵپشتیکردنی ئەو دانوستانانە بووە. ئێمە ئەزموونێکی دوورودرێژی دانوستان و ڕێککەوتنمان لەگەڵ عێراقییەکاندا هەبووە کە دواتر زۆر بە ئاسانی پشتگوێ خراون. لەگەڵ هەموو ئەوانەشدا بڕیار ئەوە بوو کە نامەکەی تیلەرسن و پێشنیاز و بەدیلەکانی تر لە لایەن ئەنجوومەنی باڵای ڕیفراندۆمەوە هەڵسەنگاندنی بۆ بکرێت. ئەوە لە کاتێکدا بوو کە هەموو ئەو گوشار و پێشنیازانە لە چەند ڕۆژی بەر لە ڕیفراندۆم خرانە ڕوو و،

ڕیفراندۆم لە دەست کەس و لایەنەکان نەمابوو و کەوتبووە دەست خەڵکی کوردستانەوە.

نامەکەی تیلەرسن دەکرا ببێتە بنەمایەك بۆ ئەوەی گەرەنتییێکی وای هەبێ کە خەڵکی کوردستان ڕازی بن دەستبەرداری ڕیفراندۆم ببن. بۆیە لەو شوێنەی کە باسی ئەوە دەکرا ڕیفراندۆم دوو ساڵ دوا بخرێ و ئەگەر هاتوو دانوستانەکان لەگەڵ عێراقدا سەری نەگرت، ئەوکات هەرێم با ڕیفراندۆمی خۆی بکات و ئەمەریکایش ڕێز لە ئەنجامەکان دەگرێت. داوام لە حکوومەتی ئەمەریکا کرد کە لە بری وشەی ڕێزگرتن لە نامەکەدا، وشەی پاڵپشتی دابنرێت؛ بەڵام ئەمەریکاییەکان خۆیان لەوە بوارد و گوتیان ناتوانن وشەی پاڵپشتی بە کار بهێنن، منیش پێمگوتن ئەگەر ئێوە نەتوانن یەك وشە بگۆڕن، ئەی چۆن چاوەڕوانی ئەوە دەکەن ئێمە بتوانین قەناعەت بە خەڵکی کوردستان بهێنین ڕیفراندۆم نەکەن؟

هەموو ئەو گوشارانە هاوکات بوون لەگەڵ هەڕەشە و چاوسوورکردنەوەی دراوسێکان و لایەنە عێراقییەکان کە بۆنی شۆڤێنیزمی لێ نیشتبوو. کار گەییشتە ئەوەی کە شەڕی ئیرادەی خەڵکی کوردستان بکەن. ئەوکات پرسیاری سەرەکی ئەوە بوو، ئایا ئێمە گەلێکین خاوەن ئیرادەی خۆمانین یانیش دەبێ خەڵکی تر بڕیار لە چارەنووسمان بدات؟ ئەمە زوڵمێکی زۆر گەورە بوو کە لە گەلی کوردستانیان دەکرد. ئەگەر لە ڕووی هاوکێشە نێودەوڵەتییەکانەوە ڕێ نەدرێت گەلی کوردستان بڕیار لە مافی چارەنووسی خۆی بدات، ئایا ڕەوایە مافی گوتنیشی لێ بستێندرێ و ڕێ نەدرێ تەنانەت گەلی کوردستان بڵێن کە چیمان دەوێ؟ لە کۆتا ڕۆژەکاندا کاریان گەیاندە ئەو ئاستەی کە شەڕی ئیرادەی گەلی کوردستان بکەن و گوێ بە ڕەوایەتیی ویستی گەلی کوردستان نەدەن. کە وای لێهات،

بڕیارمان دا ڕیفراندۆم هەر لە کاتی دیاریکراوی خۆیدا بکرێت و هەرچییەك بێت با ببێت، بەڵام ناهێڵین ئیرادەی گەلەکەمان بشکێت.

لە لایەکی ترەوە ئەمە سووکایەتیکردن بوو بە خەڵکی کوردستان کە ئیرادەکەی ببەستریتەوە بە سەرکەوتن یان دۆڕانی کەسێکەوە. ئەمەریکاییەکان پێیان وابوو ئەگەر ڕیفراندۆم بکرێت ئەوا دەبێتە هۆی لاوازبوونی عەبادی. ئەگەر ڕیفراندۆم نەکرێ عەبادی بەهێز دەبێ و ئێران لە عێراق دەردەکات. یەك دوو ڕۆژ بەر لە ڕیفراندۆم تەلەفۆن و پێوەندی و گوشارهێنانەکان لە هەموو لایەك (ئەمەریکا و لایەنە هەرێمایەتییەکان) زۆر بوون بۆ هەڵوەشاندنەوەی ئەنجامدانی ڕیفراندۆم. ئەوەی بە لامانەوە سەیر بوو قسەی هەموویان وەك یەك بوو. لە دژایەتیکردنی مافی ڕەوای گەلی کوردستاندا ئەمەریکا و بەریتانیا و ئێران و تورکیا و عێراق هاوئاواز بوون و هەماهەنگییان لەگەڵ یەکتر هەبوو بۆ گوشارهێنانی دیپلۆماسی و سیاسی. قسەکانیان زۆر لە یەك دەچوون. هەموویان داوای پاشەکشەیان دەکرد، بەڵام ئەو پاشەکشەکردنە دەبوایە تەنیا لەسەر حیسابی مافەکانی گەلی کوردستان بێت. لە لایەکی تریشەوە ئەگەر هاتبا و پاشەکشەمان لە بڕیاری ئەنجامدانی ڕیفراندۆم کردبا، نەیارە ناوخۆییەکانی ڕیفراندۆم ئەوکات دەستیان بە قسەی تر دەکرد و تۆمەتی تریان دەبەخشیەوە کە دەرفەت بۆ خەڵکی کوردستان دروست بوو، بەڵام ئەو دەرفەتەیان لە کیس دا و پاشەکشەیان کرد.

لە دوو ڕۆژی بەر لە دەنگدان هەوڵیان دا کە ڕیفراندۆم لە کەرکووك ئەنجام نەدەین. خۆی لە ڕاستیدا بەر لە حەوتی حوزەیرانی ٢٠١٧، بۆچوونێك لەناو سەرکردایەتیی سیاسیی کوردستاندا هەبوو کە ڕیفراندۆم لە کەرکووك و ناوچەکانی تری ١٤٠ ئەنجام نەدرێ. لە سۆنگەی ئەوەوە هیچ بیانوویەك

نەدرێتە دەست ناحەزانی گەلی کوردستان، بابەتی کەرکووک و ناوچە جێناکۆکەکان بۆ دانوستان بهێڵدرێنەوە. کە کەرکووک خرایە سەر نەخشەی ڕیفراندۆم، هەڵبەت ئەوە لەسەر داوا و پێداگریی ئەو لایەنە بوو کە دواتر بووە هۆی ڕووداوەکەی شازدەی ئۆکتۆبەر. ئەوانەی کەرکووکیان ڕادەست کرد، هەر ئەوانیش لە حەوتی حوزەیرانی ٢٠١٧دا گوتیان، پێویستە ڕیفراندۆم لە کەرکووکیش بکرێت.

٢٢ی سێپتەمبەری ٢٠١٧

هەولێر / یاریگای نێودەوڵەتیی شەهید فرەنسۆ هەریری ،
کارنەڤاڵی جەماوەریی شاری هەولێر بۆ پشتگیریی ڕیفراندۆم.

Photo: Adnan Muhammed

گەل دەنگی دا

لە پڕۆسەیەکی دوورودرێژدا کە نزیکەی سەد ساڵی خایاند، گەلی کوردستان لەناو دەوڵەتی عێراقدا دووچاری نەهامەتی و ئاوارەیی و جینۆساید بووەتەوە. کورد بە مەرجی شەراکەت بەشداریی لە دامەزراندنی دەوڵەتی عێراقدا کرد، بەڵام هەموو ڕێوشوێن و بڕیاری حکوومەتە یەك لە دوای یەکەکانی عێراق بۆ چەسپاندنی حوکمی مەرکەزی و پەراوێزخستنی کورد و نادیتەگرتنی داوا ڕەواکانی کورد بوون. سەرباری ئەوەش دەستەڵاتدارانی عێراق ڕێگای تواندنەوە و جینۆساید و پاکتاوکردنیان گرتە بەر. لە دوای ٢٠٠٣ـیش ئەگەرچی کورد چالاکانە و بە نییەتی پاکەوە بەشداری سەرەکی بوو لە بنیاتنانەوەی عێراقی فیدڕاڵی و دیموکراتی و، دەستوور کرا بە پارێزەری سیستەمی تازە، بەڵام ئەو هەوڵەشی بۆ ژیانێکی سرووشتی و ئاشتیانە و دیموکراتی لەگەڵ عێراقدا سەری نەگرت.

کاتی ئەوە هاتبوو خودی هاووڵاتیان و دانیشتوانی هەرێمی کوردستان لە کەشێکی ئازاد و لە پڕۆسەیەکی تەواو ئاشتیانە و دیموکراتیدا ڕای خۆیان لەبارەی مانەوە یان نەمانەوە لەگەڵ عێراقدا بخەنە ڕوو. کاتی ئەوە هاتبوو پرسیار لە خەڵکی کوردستان بکەن، کە ئایا دەوڵەتێکی سەربەخۆیان دەوێ یان بەردەوام بن لە ئەو ئەزموونانەی بە درێژایی سەد ساڵ شکستی خواردووە. لە حەوتی حوزەیرانی ٢٠١٧ کە بڕیاری ئەنجامدانی ڕیفراندۆم دەرچوو، هەتا بیستوپێنجی ئەیلوولی ٢٠١٧، هەرێمی کوردستان سەرقاڵی ئامادەکاری بوو بۆ سازدانی پڕۆسەکە. ئیتر کاتی ئەوە بوو کە لە ڕۆژێکی مێژوویی پڕشنگداردا دادپەروەرەی پیرۆز بکرێ و خودی خەڵك قسەی خۆیان بکەن و دەنگیان بە جیهانیان بگەیێنن. شەرعیەتی ئەو دەنگە لە سەرووی هەموو شەرعیەت و دەنگی کەس و لایەن و حیزبێکەوەیە. ئەمە نە تاوان بوو و نە کارێکی دژی یاسا و نە شەڕفرۆشتن و داگیرکاری و تیرۆر، ئەمە پیرۆکردنی مافێکی ڕەوا و سروشتیی هاووڵاتیانی کوردستان بوو بە شێوازی ئاشتیانە.

ئەوە بوو دواجار ڕۆژە مەزنەکە هات و لە بەرەبەیانی ٢٥ی ئەیلوولی ٢٠١٧دا، هاووڵاتیانی هەرێمی کوردستان و ناوچە کوردستانییەکانی دەرەوەی هەرێم، بۆ یەکەمجار لە مێژوودا بە شێوەیەکی ئازادانە و ئاشتیانە و دوور لە توندوتیژی و خۆسەپاندن و ناسەقامگیری، چوونە سەر سندووقەکانی دەنگدان و دەنگیان دا. ڕۆژی بەڕێوەچوونی ڕیفراندۆم زیاتر لە جەژن دەچوو. جەژنێك کە هەموو هاووڵاتیانی کوردستان جیاوازی و ناکۆکییەکانیان بەلاوە نا و بەشدارییان لە پڕۆسەیەکی ڕەوا و مێژووییدا کرد. ڕۆژی ڕیفراندۆم ڕۆژی گەل و ڕۆژی هاووڵاتی و ڕۆژی تاك تاکی کوردستانیان بوو. لە دەنگدانەکەدا ئیتر کەس دەنگی بە کەس و لایەن نەدەدا. هەموویان دەنگیان بە خۆیان و وڵاتەکەیان دەدا. دەنگیان بە یەکتر و بە نەوەکانی داهاتوو و چارەنووسیان دەدا. ئەمە خۆی لە خۆیدا دروستبوونی

ڕووحیەتی هاوبەشی نیشتیمانی و هاودەنگی بوو لەناو هاووڵاتیانی کوردستاندا. داواکردنی ماف و پیرۆزکردنی ماف و ئیرادە بوو و پێموانییە لە ژیانی سیاسیی گەلاندا هیچ شتێك لەوە پیرۆزتر بێ کە مافی دەنگدانی گەل پیرۆ بکرێ و ئیرادەی گەل سەرکەوێ. بۆیە دەتوانم بڵێم، ڕۆژی ڕیفراندۆم ڕۆژێکی پیرۆز بوو.

مەبەست لە ئەنجامدانی ڕیفراندۆم ئەوە بوو کە عێراق و وڵاتانی ناوچەکە و جیهان ویستی ڕاستەقینەی گەلی کوردستان بزانن. کەس بڕیاری ئەوەی نەدابوو کە ڕۆژی دوای ڕیفراندۆم دەوڵەتێکی سەربەخۆ ڕابگەیێندرێ، بەڵکو بۆ ئەوە بوو سەرکردایەتیی سیاسیی هەرێم ڕێپێدان(تەفویز) و ڕاسپاردەی گەلی پێ بێت بۆ قۆناغی داهاتوو و لەگەڵ حکوومەتی عێراق بکەونە گفتوگۆ و دیالۆگی کراوەوە. ئەو بابەتەمان بە ڕاشکاوی لەگەڵ بەغدا و ئەمەریکا و وڵاتانی تر باس کردبوو، کە ڕیفراندۆم بۆ ئەوەیە ڕێ بە خەڵکی کوردستان بدرێت قسەی خۆیان بکەن.

دوو ڕۆژ دوای ئەنجامدانی ڕیفراندۆم کۆمیسیۆنی باڵای هەڵبژاردن و ڕاپرسیی هەرێم، ئەنجامە بەراییەکانی ڕیفراندۆمی ڕاگەیاند و ٩٢,٧٣٪ی دەنگدەران بە بەڵێ دەنگیان دابوو. لە ڕاستیدا ئەمە سەرکەوتنی ئیرادەی گەل بوو بۆ گەییشتن بە سەربەخۆیی. زۆرینەی هەرەزۆری خەڵکی کوردستان نەیاندەویست ئەزموونە شکستخواردووەکان و نەهامەتی و زوڵم چیتر درێژەی هەبێ، بەڵکو دەوڵەتێکی سەربەخۆیان دەویست. ئەمە سەرکەوتنی پرۆسەی ڕیفراندۆم بوو. ڕیفراندۆم کاتێك شکستی دەخوارد ئەگەر گەلی کوردستان بە نەخێر وەڵامی پرسیارەکەیان دابایەوە.

ڕیفراندۆم بۆ کەرکووك و ناوچە کوردستانییەکانی دەرووەری هەرێمیش

سەرکەوتن و دەستکەوتێکی گرینگ بوو. بایەخی ئەنجامدانی ڕیفراندۆم و سەرکەوتنی لەو ناوچانە لەوەدا بوو، کە سەرباری هەوڵی دەیان ساڵەی عەرەباندن و تۆقاندن و سەرکوتکاری و پێشێلکارییە دەستوورییەکانی دوای ٢٠٠٥، بەڵام ئیرادەی دانیشتوانەکەی بە هەموو پێکهاتەکانییەوە کە دەنگێکی زوڵاڵ ئەوەی حەق و ڕاست بوو بە جیهانیان ڕاگەیاند کە دەیانەوێ لەگەڵ دەوڵەتی سەربەخۆی کوردستاندا بژیێن. لەو ناوچانەدا پێکهاتە نەتەوەیی و ئاییینەکان و خوشك و برا عەرەب و تورکمان و کریستیانەکان دەنگیان بەوەدا کە لەگەڵ دەوڵەتی کوردستاندا بژیێن. ئیرادەی ڕاستەقینەی پێکهاتەکان لە ڕۆژی ڕیفراندۆمدا دەرکەوت کە دەیانەوێ لەگەڵ ئەو دەوڵەتەدا بژیێن کە بڕوای بە پێکەوەژیانی ئاییینی و نەتەوەیی هەیە و شۆڤێنیەتی نەتەوەیی و تایەفی ئاراستەی ناکات.

کاردانەوەکانی حکوومەتی عێراق

لە بەرانبەر پەیامی ئاشتیخوازانەی گەلی کوردستاندا، بە داخەوە کۆمەڵێک کاردانەوەی زۆر نابەجێمان لە سەرۆك وەزیران و کاربەردەستانی عێراقی بینی کە بۆنی شۆڤێنیەت و ئینکارکردنێکی ئاشکرای لێ دەهات. ئەم کاردانەوانە حەقیقەت و ناخی هەموو ئەوانەی دەرخست کە لە بنەڕەتدا دژی مافەکانی گەلی کوردستان بوون و تەنیا مەنتقی هەڕەشە و خۆسەپاندنیان دەزانی.

دوو ڕۆژ دوای ڕیفراندۆم، ئەنجوومەنی نوێنەرانی عێراق بەبێ ئامادەبوونی نوێنەرانی کوردستان، لە یەك دانیشتندا سێزدە بڕیاری نایاسایی و نادەستووری لە دژی هەرێم دەرکرد کە ئامانج لێیان سزادانی بە کۆمەڵی خەڵکی کوردستان بوو. ئەم بڕیارانە دەستی عەبادی واڵا کرد لەوەی ڕۆژانە بە زمانی هەڕەشە و سووکایەتیکردن بدوێت و ڕێی بۆ خۆش بکرێ کە هێز و چەك لە دژی هەرێم و ناوچە کوردستانییەکانی دەرەوەی ئیدارەی هەرێم بە کار بهێنێت. لە یەکێك لە بڕیارەکاندا فەرماندەی هێزە چەکدارەکان پابەند کرابوو بۆ بڵاوەپێکردنی هێز لە ناوچە کێشە لەسەرەکان و کەرکووك. ئەمە بە ڕاشکاوی هەڵکردنی چرای سەوز بوو

بۆ شەڕ و بەکارهێنانی هێزی چەکدار بۆ یەکلاکردنەوەی ناکۆکییە سیاسییەکان. ئەمە خۆی لە خۆیدا پێشێلکردنێکی ئاشکرای دەستووری هەمیشەییی عێراق بوو کە تێیدا بەکارهێنانی هێزی چەکدار بۆ داپڵۆسینی گەل قەدەغە کراوە. لە بڕیارێکی تری ئەنجوومەنی نوێنەرانی عێراق لە دوای ڕیفراندۆم، پرەنسیپی جیاکردنەوەی دەستەڵاتەکان پێشێل دەکرێ و ئەنجوومەنی نوێنەران شوێنی دەستەڵاتی دادوەری دەگرێتەوە کە داوای سزادان بۆ بەرپرسانی هەرێم دەکات و ئەنجامدانی ڕیفراندۆم بە تاوان دەزانێ. ئەنجوومەنی نوێنەرانی عێراق هەر ئەو ڕۆژە بڕیاری داخستنی سنوورەکان و ئابڵۆقەدان و برسیکردنی خەڵکی هەرێمی کوردستانی دا.[٤١]

بۆ یەکەمجار بوو کە ئەنجوومەنی نوێنەرانی عێراق لە یەك دانیشتندا ئەو ژمارە بڕیارە دەربکات ئەویش بەبێ ڕەچاوکردنی پرەنسیپی تەوافوق و بەبێ ئامادەبوونی نوێنەرانی کوردستان لە پارلەمان. چونکە بڕیارەکان لە دژی هەرێمی کوردستان بوون و نەفەسی شۆڤێنیەتی بەسەردا زاڵ بوو، زۆر خێرا و بە کۆدەنگیی ئامادەبووان پەسەند کران. پێشتریش لە ١٢ی ٩ی ٢٠١٧دا بەبێ ڕەچاوکردنی پرەنسیپی تەوافوق، ئەنجوومەنی نوێنەرانی عێراق کۆمەڵە بڕیارێکی تری لە دژی ڕیفراندۆم پەسەند کردبوون.

لە ڕاستیدا دوای دەیان ساڵ، عەقڵیەت و بیرکردنەوەی شۆڤێنی لە بەغدا گۆڕانی بەسەردا نەهاتبوو. باش دەمزانی لە بەغدا تەنیا دەموچاوەکان گۆڕاون ئەگینا بەردەوام عەقڵیەتی شۆڤێنی لە بەغدا دەستەڵاتدارە و بڕوای بە شەراکەت و دەنگی ڕەوا و دادپەروەری نییە. لە بڕیارەکانی پارلەمانی عێراق و کردەوە دڵڕەقانە و نادەستوورییەکانی سەرۆك وەزیرانی ئەوکاتی عێراقەوە دەرکەوت، کە بێمتمانەییمان بە بەڵێن و گەرەنتییە بەتاڵەکانی ئەمەریکا و حکوومەتی عێراق لە پێش ڕیفراندۆم چەند ڕاست بووە. زێدەڕۆییەکانی عەبادی گەییشتە

٤١- بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە پاشکۆی ڕەهەندە دەستووری و یاساییەکانی ڕیفراندۆمی سەربەخۆییی هەرێمی کوردستان، لاپەڕەی ١٢٦.

ئاستێك كە بڕیاری داخستنی فڕۆكەخانەكانی هەرێمی دا و لە وتەكانیدا وەك سەردەمی بەعس، لە بری هەرێم، دەستەواژەی باكووری عێراقی بە كار دەهێنا. عەبادی خۆی بەوە هەڵدەكێشا كە گوایە دەستەڵاتی یاسا بەسەر هەرێمی كوردستاندا دەسەپێنێ كەچی تەنانەت نەیدەتوانی یاسا بەسەر ناوچەی سەوزیشدا بسەپێنێ..

هەموو ئەو ڕێكارە نادەستووریانە بە بیانووی سەپاندنی سەروەرییەوە بوون. ئەوە لە حاڵێكدابوو كە ڕێكارەكان خۆی پێشێلكردنی سەروەری بوو كاتێك هەڕەشەی بەكارهێنانی هێز لە ئارادا بوو، هەڵبەت بە هەماهەنگی لەگەڵ وڵاتانی دراوسێ. حكوومەتی عێراقی بە یارمەتیی بێگانە خەڵكی كوردستانی خستە ژێر هەڕەشە و ئابڵۆقەوە.

ئەم كاردانەوانە مایەی شەرمەزاری بوون. پێشانی دا كە كاربەدەستانی عێراقی پەندیان لە مێژوو وەرنەگرتووە و هیچ كاتیش نیازی چارەكردنی كێشەكانیان نەبووە. دۆخێكیان هێنابووە ئارا كە لە دژایەتیكردنی مافەكانی گەلی كوردستاندا هەموویان كۆك و هاوڕا بوون و دامەزراوە تەشریعی و قەزایی و ئەمنی و ئابووریی دەوڵەتیشیان بە ئاراستەی ئەو دژایەتیكردنە بە كار دەهێنا. پێشتر بۆ ماوەی سەد ساڵ ڕژێمەكانی عێراق خۆیان تاقی كردبووەوە كە ئیرادەی گەلی كوردستان بە چەك بشكێنن، بەڵام خۆیان تووشی شكست و ڕووخان بوونەوە. لە بەرانبەر ئەو كاردانەوانەدا هەڵوێستی ئێمە ڕەتكردنەوەی زمانی هەڕەشە و چەك بوو و بە لای هەرێمی كوردستانەوە سەرجەم بڕیارەكان نایاسایی و دژی دەستوور و سیادە و دژی پێكەوەژیان و ئاشتی بوون. بەڵێ، وەڵامی پەیامی ئاشتیخوازانەی گەلی كوردستان شۆڤێنیەت و چەك بوو. ئەمە ئەو بابەتەیە كە بە درێژاییی تەمەنی دەوڵەتی عێراق هەمیشە هەبووە و لە هەموو دیدارە دیپلۆماسییەكان و چاوپێكەوتن و لێدوانەكانمدا

لە ساڵانی بەر لە ڕیفراندۆم ئاماژەم پێیان دابوو.

ئەو ڕێکار و زەبروزەنگەی لە بەرانبەر هەرێم دەکرا، لە لایەن بەشێکی زۆری ئەو لایەنە شیعانەوە بوو کە پێشتر لە یەك سەنگەردا بووین و بە یارمەتیی کورد چوونە بەغدا و بوون بە حاکم. لە دوای ٢٠٠٣ لایەنە شیعەکان مەمنوون بوون کە عێراق ببێتە دەوڵەتێکی فیدراڵی و، لە عێراقدا جێیان ببێتەوە. ئەوکات سوننەکان دژی فیدراڵی بوون و دەوڵەتی ناوەندگەرای هاوشێوەی سەردەمی پێشوویان دەویست. کەچی لەو کاتەوەی لایەنە شیعەکان دەستیان بە دەستەڵاتەوە گیر بوو، کەوتنە دوای ئەو سیاسەتە هەڵەیەی کە لە سەردەمی پێشوودا لە عێراق جێبەجێ دەکرا. بەڵام جیاوازییەکەی ئەوە بوو ئەم جار تایەفەگەریشی لەگەڵ بوو و حەزیان دەکرد لە دوای داعش دەست بەسەر تەواوی ناوچەکەدا بگرن. لەوەدا بەبێ ڕەچاوکردنی سیادەی عێراق و دەستوور و ماهیەتی نوێی دەوڵەتی عێراق، بوونە بەشێك لە ئەجێندایەکی هەرێمایەتی و تایەفیی گشتگیر لە ناوچەکەدا. بڕینی بودجە و ئابڵۆقەدانی کوردستان لە شەڕی داعش و سزادانی خەڵکی کوردستان و ڕێکاری نادەستووری لە دوای ڕیفراندۆمیش بە ئاراستەی ئەو ئەجێندایە بوو. ئێمە لەمێژ بوو درکمان بەو پیلانە کردبوو کە پاش شەڕی داعش بەرنامەی ئەوە هەیە تەنگ بە هەرێمی کوردستان هەڵچنن و پەلامارمان بدەن.

داواکاریی حکوومەتی عێراق، هەڵوەشاندنەوەی ئەنجامەکانی ڕیفراندۆم بوو. ئەم داواکارییە زیاتر بۆ گوشارهێنان و ئاڵۆزترکردنی بارودۆخ بوو. ئەگینا ئەوان باش دەیانزانی کە هەڵوەشاندنەوەی ئەنجامی ڕیفراندۆم لە توانای هیچ کەس و لایەن و دامەزراوەیەکدا نییە. چۆن دەکرێ دەنگی سێ ملیۆن مرۆڤ هەڵبوەشێتەوە؟

ئەنجامدانی ڕیفراندۆم کارێکی نایاسایی نەبوو وەك نەیاران و دژەکانی

ڕیفراندۆم پێناسەیان دەکرد، بەڵکو دەربڕینی خواست و بۆچوونی خەڵکی کوردستان بوو پێوەست بە چارەنووسیانەوە. لە هەموو جیهانیش دەربڕینی هەست و بۆچوونی خەڵك ڕەوایە و ڕێپێدراوە. لە لایەکی تر گەلی کوردستان تەنیا دەنگی دابوو و لە لایەن هەرێمەوە سەربەخۆیی ڕانەگەیێندرابوو کە حکوومەتی عێراق و خەڵکی تر بەمشێوەیە بە هێزی چەکدار پەلاماری کوردستان بدەن. هێشتا هەرێمی کوردستان بە فەرمی بەشێك بوو لە عێراق و بەکارهێنانی هێز کردەوەیەکی نادەستووری و نایاسایی بوو. بەڵام لە بێکەسیی کورد و بەهۆی نادیتەگرتنی مافە ڕەواکانی گەلان (کە لە چارتەری نەتەوە یەکگرتووەکانیشدا هاتووە)، وڵاتە بەرژەوەندخوازەکان لایەنگریی حکوومەتی عێراقیان کرد و ڕێیان پێ دا بە شێوەیەکی نایاسایی هێز لە دژی خەڵکی کوردستان بجووڵێنێ.

شازدەی ئۆکتۆبەر

دوای ئۆپەڕاسیۆنی ئازادکردنی مووسڵ لە دەستی داعش و بەر لەوەی گەلی کوردستان بڕیاری ئەنجامدانی ڕیفراندۆم بدات، هەندێ ئاماژەی نیگەتیڤ لە هەڵسوکەوت و ئامادەکارییەکانی حکوومەتی عێراقدا بەدی دەکران، بەڵگەی ئەوە بوون کە دوای تەواوبوونی شەڕی داعش نیازی خراپیان بەرانبەر ناوچە جێناکۆکەکان و هەرێمی کوردستان هەیە. پێشێلکردنی ڕێککەوتنی ئۆپەراسیۆنی ئازادکردنی شاری مووسڵ لەلایەن عێراق و دواخستنی ئۆپەراسیۆنی ئازادکردنی حەویجە و هەروەها دواتر چۆڵکردنی حەویجە لە لایەن داعشەوە بەبێ شەڕ، کە سەنتەرێکی بەهێزی داعشیش بوو لە لایەك و، چۆڵکردنی تەلەعفەر لە لایەن داعش بەبێ شەڕ جێگای پرسیاری گەورە بوون. پێشانی دەدا کە جۆرێك لە هەماهەنگی هەیە لەنێوان هێزە هەرێمایەتییەکان بۆ گرتنەوەی ناوچە جێناکۆکەکان و ئامادەکاری بۆ گوشارهێنان بۆ کوردستان. هاتنی هێزەکانی حەشد

بۆ تەلەعفەر و دەشتی نەینەوا کە پێچەوانەی ڕێککەوتنەکان بوون و، بەردەوامبوونی حکوومەتی عێراق لە بڕینی بودجە و هەروەها لێدوانی شۆڤێنی و هەڕەشەی سەرکردە سەربازییەکانی حەشد، ئەو ئاماژانە بوون کە دەریاندەخست عێراق لە بەرانبەر هەرێم بەرنامەی تری لە بەردەستە. ئەوە لە حاڵێکدابوو کە لە شەڕی داعشدا، هەرێم زۆرترین هاوکاری و هەماهەنگی لەگەڵ عێراقدا هەبوو. پیلانی پەلاماردانی هەرێم لە ئارادابوو. ئەو پیلانە هەر جێبەجێ دەکرا ئەگەر هاتباو ڕیفراندۆمیش نەکرابا. ڕیفراندۆم تەنیا بیانوو بوو بۆ ئەوەی پیلانەکە بە شێوەیەکی خێرا و بە هاوکاریی هێزێکی ناوخۆیی کورد و بە دەستتێوەردانی ئاشکرای هێزە هەرێمایەتی و بیانییەکان ئەنجام بدەن.

دوای سەرکەوتنی ڕیفراندۆم هەندێ باس لە گۆڕێ بوو کە بەشێکی یەکێتی سەرقاڵی جۆرێک لە سەودا (سەفەقە)ی نهێنین لەگەڵ حەشد بۆ بەدەستەوەدانی کەرکووک. لە ١٢ی ئۆکتۆبەری ٢٠١٧ بەشێك لە هێزەکانیان بە بێ هەماهەنگی لەگەڵ وەزارەتی پێشمەرگە لە باشووری کەرکووک کشاندەوە بە بیانووی ئەوەی دوای شەڕی داعش پێویست بەوە ناکات هێز لەو ناوچانە بمێنێت. هەر هەمان ڕۆژیش هێزێکی سەر بە حەشدی شەعبی لە میحوەری باشوور و ڕۆژئاوای کەرکووك هەوڵی پێشڕەوییان دابوو بەڵام لە لایەن هێزی پێشمەرگە بەرپەرچدرانەوە. لە ڕۆژی ١٣ی ١٠ی ٢٠١٧یش هێزەکانی پشتیوانیی ٢ بە فەرمانی بەرپرسێکی سەربازیی یەکێتی پێگەی خۆیان لە گوندی ستراتیژیی عەبادات چۆڵ کرد و ڕێگەی سەرەکیی خورماتوو-کەرکووک کەوتە دەست حەشدی شەعبی و دابڕان لەنێوان ئەو پێشمەرگانەدا دروست بوو کە لە خورماتوو هەتا داقووق سەنگەریان گرتبوو. لە ١٢ و ١٣ی ئۆکتۆبەر هەتا ١٥ی ئۆکتۆبەر بە درێژایی بەرەکان لەو میحورەدا ناوچەکانی سەبعە

نیسان و داقووق و دوزخورماتوو و مریەم بەگ هەر هەمووی لە ڕێککەوتنێکی نهێنیدا ڕادەستی ئێرانییەکان و حەشدی شەعبی کرابوون..

لە ١٥ی ئۆکتۆبەری ٢٠١٧ لە ماڵی خوا لێی خۆش بێ مام جەلال لە هاوینەهەواری دوکان بەشداریی کۆبوونەوەی هەردوو مەکتەبی سیاسیی یەکێتی و پارتیم کرد. لە کۆبوونەوەکەدا برادەرانی یەکێتی باسی پێشنیازێکیان کرد کە بۆ هەماهەنگیی نێوان هەر سێ لا هێزێکی پێشمەرگە و هێزێکی ئەمەریکایی و هێزێکی عێراقی لە سەربازگەی (K1)ی کەرکووک جێگیر ببن و بۆ ئەوەی شەڕ لە کەرکووک دوور بکەوێتەوە، لیوای پاسەوانیی سەرۆک کۆماریش شاری کەرکووک بپارێزێ. زۆر ڕوون بوو کە ئەمە ڕاست نییە چونکە بابەتی هەماهەنگی شتێکی ئاسایی بوو و پێشتریش لە زۆر شوێن بنکەی هەماهەنگیی نێوان هێزە ئەمەریکاییەکان و پێشمەرگە و هێزە عێراقییەکان هەبوو. جگە لەوەش زۆر زەحمەت بوو کە ڕێگە بدەن لیوای پاسەوانی سەرۆک کۆمار بێتە کەرکووک.

هەر لە سەرەتای کۆبوونەوەکەی دوکان دیار بوو کەشوهەوایەکی ناسرووشتی لای برادەرانی یەکێتی هەیە. دوای ئەوە نێچیرڤان بارزانی کە ئەو کات سەرۆکی حکوومەتی هەرێم بوو پرسیاری لێ کردن کە ئایا هیچ ڕێککەوتنێکتان کردووە؟ لە وەڵامدا چ ئەوانەی ڕێککەوتنیان کردبوو و ئەوانەشی ئاگایان لە ڕێککەوتن نەبوو گوتیان ئاگامان لە ڕێککەوتن نییە. کەچی دواتر دەرکەوت هەندێ کەسی ناو یەکێتی ڕێککەوتنیان بە بێ ئاگاداری دامەزراوەکان و ئەنجوومەنی باڵای سیاسیی و سەرکردایەتیی کوردستان کردبوو. تەنانەت بەشێکی مەکتەبی سیاسیی یەکێتیش ئاگای لەم ڕێککەوتنە نەبوو کە بە هۆیەوە کەرکووک ڕادەستی هێزەکانی حەشدی شەعبی و ئێرانی و عێراقی کرا. لە کۆتایی کۆبوونەوەکەی دوکان بڕیار درا سەرۆک کۆمار دەستبەجێ بگەڕێتەوە بەغدا بۆ

مەبەستی هەماهەنگی و گفتوگۆی بنیاتنەرانەی نێوان هەرێم و بەغدا. سەرۆك کۆمار گەڕایەوە بەغدا بەڵام لە بەغدا کەس ئامادە نەبوو لەگەڵیدا دابنیشێت. لە کۆتایی کۆبوونەوەکەی دوکان ڕاگەیێندراوێکی هاوبەشی هەردوو حیزب دەرچوو کە دەقەکەی بەمشێویە بوو:

ڕاگەیێندراوی کۆبوونەوەی دوکان

لە (٢٠١٧/١٠/١٥) لەدوکان، بارەگای هاوینەهەواری سەرۆك مام جەلال، کۆبوونەوەی هاوبەشی مەکتەبی سیاسی (یەکێتی- پارتی) ئەنجامدراو، دۆخی عێراق و ناوچەکە و کوردستان، هەڵسەنگێندرا. سەرەنجام:

یەکەم: جەخت لەسەر یەکڕیزیی گەلەکەمان و هێزە سیاسییەکانی کوردستان کرایەوە، کە دەستەبەری راپەڕاندنی ئەرکە هاوبەشەکانن، لەم قۆناغەدا.

دووەم: کۆبوونەوە، سووربونی خۆی لەسەر چارەسەرکردنی تێکڕای کێشەکان، بەدیالۆگێکی بێ مەرجی بەرپرسیارانەی بونیاتنەر، لەنێوان هەولێر- بەغداد، رادەگەیەنێ.

سێهەم: هێزە کوردستانییەکان، ئێستاش، هەر ئامادەن گفتوگۆیەکی بێ مەرج و کراوە و بونیاتنەر، لەسەر بنەمای بەرژەوەندی بەغدادو هەولێر و پرنسیپە دەستورییەکان، ئەنجام بدەن.

چوارەم: کۆبوونەوە، لە بەرژەوەندیی هەموولایەکی دەزانێ، لایەنە سیاسییە سەرەکییەکانی عیراقو کوردستان، بەشداری دانوستاندنی نێوان هەرێمو بەغداد بکەن. هەروەها لایەنە نێودەوڵەتییەکانیش چاودێریی پرۆسەکە بکەن.

پێنجەم: لەسەر کێشەی سەربازیی و ئاساییش، لە ناوچەکانی دەرەوەی هەرێمی کوردستان، یان هەر شوێنێکی دیکە، هەموو چەشنە دەستتێوەردانێکی سەربازی، یان جووڵاندنی هێز و هەڕەشە و گوڕەشە، جگە لەمەترسییەکانی لەسەر پەیوەندی هەرێم و بەغداد، هەڕەشەشە لەسەر هەر جۆرە هەوڵێکی راستگۆیانە، بۆ چارەسەری ئاشتییانەی کێشەکان. هەروەها، راستەوخۆ پێشێلکردنی یاسا و رێسایە کە بڕیاریان لێ دراوە، هێزە چەکدارەکانی عیراق، بۆ یەکلایی کردنی کێشە سیاسییە ناوخۆییەکان، بەکار بهێندرێ.

لەکۆتایشدا، هەردوولا، سڵاو بۆ پێشمەرگە قارەمانەکان دەنێرین، کە لە شەڕی تێکشکاندنی داعشدا، پێناسەی پارێزەری ئازادیی جیهانیان وەرگرت و ئێستاش، سەنگەری پێشەوەی بەدیهێنانی ئامانجەکانمانن..

هەر لە هەمان ڕۆژی کۆبوونەوەکەی دوکان لە ١٥ی ئۆکتۆبەری ٢٠١٧ لە کاتی کۆبوونەوەکەدا شا عەبدوڵڵای پاشای ئوردن بە تەلەفۆن پەیوەندیی پێوە کردم و گوتی تۆ و عەبادی وەرن میوانی من بن بۆ ئەوەی باسی گرفتەکان بکەین و پێکەوە بگەنە لێکتێگەییشتنێك. ئەیاد عەللاوییش ئاگاداری ئەو داواکارییەی شای ئوردن بوو. پێم گوت من ئامادەم بێم بەڵام فڕۆکەخانەکانیان گرتووە. شا عەبدوڵڵا گوتی من خۆم فڕۆکەت بۆ دەنێرم. عەبادیش لە وەڵامی ئەو دەستپێشخەرییەی شای ئۆردۆندا گوتبووی بە مەرجێك ئامادەی ئەو دانیشتنە دەبم کە پێشتر مەسعود بارزانی بێتە سەر تەلەفزیۆن و هەڵوەشاندنەوەی ڕیفراندۆم ڕابگەیێنێت. ئەو مەرجەی عەبادی بۆ کۆبوونەوە زۆر نابەجێ بوو و خۆشی چاك دەیزانی کە کەس ئەو ماف و ئەو توانایەی نیە کە دەنگی ملیۆنان هاووڵاتی هەڵوەشێنێتەوە. بەڵام ئەو داوا نابەجێیەی نیشانەی لەخۆباییبوونی بوو و جۆری عەقلییەتی دەردەخست.

زۆر بەر لە ڕیفراندۆم من ئەو ڕاستییەم دەزانی کە هێزەکانی عێراقی بۆیان بڕەخسێت پەلاماری ناوچە جێناکۆکەکان و هەرێم دەدەن. ئەوەم چەندین جار لەگەڵ ئەمەریکایی و ئەورووپایی و لایەنە کوردستانییەکانیش باس کردووە. ڕیفراندۆمیش ڕێگەیەك بوو بۆ ئەوەی چارەیەك بخرێتە ڕوو و ڕێ لە هەڵگیرسانی شەڕ بگیرێت. بەڵام هەروەك بینیمان ڕۆژی دوای کۆبوونەوەکەی دوکان لە شازدەی ئۆکتۆبەری ٢٠١٧دا لە گەلەکۆمەکییەکی هەرێمایەتی و بە ڕێخۆشکەریی ناپاکانی ناوخۆیی و بەبەرچاوی ئەمەریکا و بە چەك و دەبابەی

ئەمەریکایی، هێزەکانی حەشد بە هاوکاریی ژمارەیکی زۆری پاسداری ئێرانی و بە فەرماندەیی پاسدارێك بە ناوی ئیقبالپوور، پەلاماری کەرکووك و ناوچە جێناکۆکەکان درا. ئێمە هەرگیز پێشبینیی ئەوەمان نەدەکرد بە چاودێریی ئەمەریکا و بە چەکی ئەمەریکا، پەلاماری پێشمەرگە بدرێت. ئەوەشمان پێشبینی نەکردبوو کە هێزێکی نێوخۆیی تەجاوزی ئیرادە و دەنگی گەلی خۆی و دامەزراوەکانی هەرێمی کوردستان بکات و لەگەڵ سەرکردەکانی حەشد ڕێك بکەوێ بۆ ئەوەی خاکی کوردستان داگیر بکرێت.(نەخشەکانی ژمارە ٧ و ٨).

ئەم ناپاکییە لە ڕووی دەروونییەوە گورزێکی گەورەی لە پێشمەرگە دا. هەماهەنگی و پێوەندییە سەربازییەکانی پێشمەرگە لە بەرەکانی شەڕ پچڕا. لە هەندێ شوێن پێشمەرگە بەبێ فەرمان پاشەکشەی کردبوو. ئێمە هەموومان باش دەزانین ناپاکیکردن لە بەرەکانی شەڕدا چیی بەسەر ڕۆحی شەڕکردنی جەنگاوەران دەهێنێ. پێشمەرگە کە ئەفسانەی داعشی شکاندبوو، ناچار کرا فرمێسکی شکست و نائومێدی بڕێژێت. هەموو هەوڵی من ئەوە بوو کە ئەم ناپاکییە گەورەیە وا نەکات لەگەڵ عێراقییەکاندا خوێنی زۆر بڕژێت و یان پێشمەرگە دووچاری شەڕی نێوخۆیی ببێت.

لە شنگال پێشتر بۆ دروستکردنی پەرتەوازەیی و دووبەرەکی لەناو ئێزدییەکان هێزی حەشدی ئێزدی دروست کرابوو. لە شازدەی ئۆکتۆبەردا دەڤەری شنگالیش وەبەر شەپۆلی زاڵمانەی ئەو پیلانە ڕەشە کەوت. لەو سەروبەندەدا کەسایەتی و ڕیشسپیانی شنگال داوایان کرد کە پێشمەرگە لە شنگال پاشەکشە بکات. بۆ ئەوەی شەڕی نێوخۆیی لەنێو ئێزدیان ڕوو نەدات. گوتیان ئێمە بەرگەی کارەساتی تر ناگرین. هەر بۆیەش بەو مەرجەی کە پێویستە شنگال بدرێتەوە دەست شنگال و ئێزدییەکان خۆیان ئیدارەی خۆیان بکەن و بۆ

ئـەوەی شـەڕ دروسـت نەبێـت و خوێنـی ئێزدییـەکان نەڕژێتـەوە، فەرمانـم دەرکـرد بـە پاشەکشـەکردنی پێشـمەرگە لـە دەڤـەری شـنگال. کەچـی ئێسـتایشی لەگەڵـدا بێـت شـنگال نەدراوەتـەوە دەسـت ئێزدییـەکان و خەڵکـی تـر لـەوێ حوکـم دەکـەن و خەڵکـی شـنگالیش نەگەڕاونەتـەوە شـوێنی خۆیـان.

دەمـەوێ لێـرەدا بـۆ مێـژوو باسـی ڕۆڵـی نێگەتیڤـی دوو دیپلۆماتـکاری بەریتانیایـی و ئەمەریکایـی بکـەم. لـە دوای ئـەوەی کـە ٧ـی حوزەیرانـی ٢٠١٧ بڕیـاری ئەنجامدانـی ڕیفرانـدۆم درا، فرانـك بەیکـەر، باڵیـۆزی بەریتانیـا لـە عێـراق، لـە سـەرەتاکاندا بەرانبـەر ئـەو بابەتـە کـراوە بـوو و باسـی هەماهەنگـی و هاوکاریـی وڵاتەکـەی و کوردسـتانی دەکـرد لـە قۆناغەکانـی داهاتـوودا. بـەڵام لـە کۆتاییەکانـدا ئـەو ڕۆڵێکـی زۆر خراپـی لـە دژی کوردسـتان گێـڕا و ئـاگاداری زۆر لـە فیتنەگێـڕی و پیلانگێڕیـی نهێنییـەکان بـوو لـە دژی کوردسـتان و، دەسـتیشی تێـدا بـوو. دۆگـڵاس سـلێمانی باڵیـۆزی ئەمەریـکا لـە عێراقیـش ڕۆڵـی زۆر خراپـی گێـڕا، هـەم لـە هاندانـی نەیارانـی کوردسـتان و هەمیـش لـە پێدانـی ڕاپـۆرت و زانیاریـی هەڵـە لەبـارەی کوردسـتان بـۆ واشـینگتۆن. (جەنـەڕاڵ پـۆڵ فانـك)ـیش کـە فەرمانـدەی ئۆپەراسـیۆنە سـەربازییەکانی ئەمەریـکا بـوو لـە عێـراق و تـازە دەسـتبەکار ببـوو، ڕۆڵێکـی نەرێنـی لـە دژایەتیکردنـی ڕیفرانـدۆمی گەلـی کوردسـتاندا گێـڕا.

لـە بـارەی ڕیفرانـدۆمـەوە ڕاسـتە ئەمەریکاییـەکان گوتیـان پێمـان ناخۆشـە و نابـێ ڕیفڕانـدۆم بکـەن، بـەڵام ئەوەشـیان پـێ نەگوتیـن کـە چـەك و ئابرامـز دەدەینـە حەشـد بـۆ ئـەوەی شـەڕی پێشـمەرگەی پـێ بکـەن. کەچـی لـە بنەڕەتـدا چـەك و دەبابـەی ئەمەریکایـی بـۆ شـەڕی داعـش بـە سـوپای عێـراق درابـوو، بـۆ ئـەوە نەبـوو بدرێنـە حەشـدی شـەعبی. ئەمەریکاییـەکان دەیانتوانـی ڕێ لـەو دوژمنکارییـە بگـرن، دەیانتوانـی لانیکـەم دەبابـەی ئابرامـز نەدەنـە دەسـت حەشـد

لـە دژی پێشـمەرگە، بـەڵام نەیانکـرد. هەڵوێسـتی ئەمەریکاییـەکان بـە تایبـەت باڵیـۆزی ئەمەریـکا لـە بەغـدا هێنـدەی تـر نەیارانـی کوردسـتانی هـان دابـوو بـۆ ئـەوەی نەفیرعـام دژی هەرێـم ئەنجام بـدەن.

ڕۆژی ١٧ـی ئۆکتۆبـەر باڵیـۆزی ئەمەریکا لـە بەغـدا، دۆگڵاس سلێمان پەیامێکی بـۆ ئێمـە ناردبـوو بـەو دەقـە کـە "دنیـا گـۆڕاوە، ئیمـڕۆ دوێنـێ نییـە، پێویسـتە بـە خۆتانـدا بچنـەوە". لـە دوای داگیرکردنـی کەرکـووك و ناوچەکانـی تـر و ئاوارەبوونـی دەیانهـەزار هاووڵاتـی، تـاوان و پێشـێلکاریی بەرفـراوان لـە لایـەن هێزەکانـی حەشدەوە بەرانبـەر خەڵـك لـە کەرکـووك و دوز ئەنجـام دران. عەبـادی و سـەرکردەکانی حەشـد تووشـی غرووریـکی وا ببـوون دۆخەکەیـان بـە دەرفـەت زانـی بـۆ ئـەوەی پەلامـاری هەرێـم بـدەن و بـە حیسـابی خۆیـان هەولێـر و دهۆکیـش بگـرن و، بـە قسـەی خۆیـان سـەرانی ڕیفرانـدۆم لـە دار بـدەن و خەڵکـی ناپاکیش بکەنـە دەمڕاسـت و نوێنـەری کـورد. مـن لـە بنەڕەتـدا دژی شـەڕکردن بـووم، بـەڵام کـە کار بگاتـە ئـەوەی ئیـرادەی خەڵکـی کوردسـتان بشـکێنن، دەبوایـە بەرگـری لـە ئیـرادەی گەلەکەمـان بکرێـت. ئـەوە بـوو لـە ڕۆژی بیسـتی ئۆکتۆبـەری ٢٠١٧ هێزەکانـی حەشـد و عەبـادی چانسـی خۆیـان تاقیـی کـردەوە و ویسـتیان بـەرەو هەولێـر پێشـڕەوی بکـەن. کـە ئێمـە زانیمـان ئـەوان پیلانـی لەناوبـردن و داگیرکردنـی هەرێمیـان لەسـەردایە، ئیدی بڕیـاری مقاوەمـەی سەرتاسـەریمان دا و لـە ڕۆژی بیسـتی ئۆکتۆبـەر و لـە پـردێ، پێشـمەرگە قارەمانێتیـی مەزنـی تۆمـار کـرد و هێرشـی حەشـد و هێزەکانـی عێراقـی تێـك شـکاند.

بـۆ یەکەمیـن جاریش لـە مێـژوودا تانکـی ئابرامـزی ئەمەریکایـی کە لـە لایەن حەشـدی شـەعبییەوە بـە کار هێنـرا، بـە دەسـتی هێـزی پێشـمەرگەی کوردسـتان تێـك شـکێندرا. پـاش ئـەو سـەرکەوتنە گەورەیـە، وەڵامـی پەیامەکـەی دۆگڵاس سـلێمانی باڵیـۆزی

ئەمەریکاییم ناردەوە و گوتم، کە بە جەنابی باڵیۆز بڵێن: "ئەمڕۆ دوێنێ نییە و سبەینێیش وەک ئەمڕۆ نابێت." بەرخودانی پێشمەرگە لە هەموو بەرەکان بەردەوام بوو هەتا لە ٢٦ی ئۆکتۆبەر لە بەرەی مەحموودیە و سحێلا، هێزەکانی عێراقی و حەشد بە هاوکاریی هێزەکانی ئێرانی و حیزبوڵڵای لوبنان و بە فەرماندەیی ڕاستەوخۆی ئەفسەرێکی پاسداری ئێرانی بە ناوی سەیدموختار (کە لەو شەڕەدا برینداریش بوو)، بە مەبەستی گرتنی پیشخابوور پەلاماری سەنگەرەکانی پێشمەرگەیان دا، بەڵام دووچاری شکستێکی زۆر گەورە بوونەوە. شەڕی سحێلا یەکێکە لە گەورەترین نەبەردییەکانی مێژووی نوێی گەلی کوردستان. ئەو شکستە گۆڕانی بەسەر هاوکێشەکاندا هێنا و دانوستان دەستی پێ کرد. عەبادی هێشتا هەر لووتبەرز و مەغروور بوو و ئامادەی دانوستانی سیاسی نەبوو، داوای ئەوەی دەکرد کە تیمە فەنییە سەربازییەکان دانوستان بکەن.

لە یەکەم گەڕی دانوستاندا نوێنەرانی هێزە عێراقییەکان و نوێنەری سوپای پاسداران و حیزبوڵڵای لوبنان ئامادە ببوون. لە دانوستانەکاندا عێراقییەکان بەپێی قسە و فەرمانی نوێنەرانی ئێران و حیزبوڵڵا دەجووڵانەوە. ئەمە لە ڕاستیدا ئەوپەڕی سووکایەتیکردنی عەبادی بوو بە سەرووەریی عێراق کە خەڵکی بیانی بێت و بڕیار لەسەر دیاریکردنی هێڵەکانی تەماس بدات. بۆیە بڕیارم دا چیتر تیمی دانوستانکاری ئێمە لەگەڵیاندا دانەنیشن.

وتەی کۆتایی

لـە شـازدەی ئۆکتۆبـەردا ناحەزانـی گەلـی کوردسـتان نیـازی ئەوەیـان هەبـوو ئەگـەر بۆیـان بکرێـت ئەزموونـی هەرێمـی کوردسـتان لەنـاو بـەرن. خۆڕاگریـی خەڵکـی کوردسـتان و پێشـمەرگە ڕێگـەی لـەوە گـرت ئـەم پیلانـە سـەر بگـرێ. بـەڵام هەتـا عەقڵیەتـی نکۆڵیـکاری و شـۆڤێنیەت لـە عێراقـدا جـێ پێـی هەبـێ، هەڕەشـە بـۆ سـەر مـاف و داوا ڕەواکانـی گەلـی کوردسـتانیش بەردەوامیـی هەیـە. گەلـی کوردسـتان خاوەنـی دۆزێکـی ڕەوای نەتەوەیـی و مێژوویـی و دەسـتوورییە و هیـچ ڕووداو و بەربەسـتێك ناتوانـێ لـە ڕەوایەتیـی ئـەو دۆزە کـەم بکاتـەوە، گەلـی کوردسـتان بـە ئومێـد و هێـزەوە پێداگیـری لـەو دۆزە دەکات.

سـەرباری دڕندەیـی و تاوانەکانـی حکوومەتەکانـی عێـراق لـە دژی کـورد، بـەڵام بزووتنـەوەی ڕزگاریخـوازی کـورد بـە درێژاییـی مێـژووی خەباتـی خـۆی، ڕێـی نـەدا ئـەو ناکۆکییـە سیاسـییەی کـە لەگـەڵ سیسـتمی سیاسـی و دەوڵەتـی عێراقـدا هەیبـووە، ببێتـە ناکۆکیـی نەتەوەیـی و تایەفـی نێـوان گەلـی کوردسـتان و خەڵکـی

عێراق و نەیهێشت ناکۆکییەکان بۆ ناو جەماوەر شۆڕ ببنەوە. ئەو ڕوانگایەی بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی کورد لە هەموو قۆناغەکان و لە ئێستا و داهاتوویشدا هەیە، کە لە هەموو دۆخێکدا برایەتیی کورد و عەرەب نابێ تێك بچێت.

لە دوای قۆناغی ٢٠٠٣ حوکمڕانە تازەکانی عێراق مێژووی خوێناوی و پڕ لە نکۆڵیکاریی عێراقیان لە یاد کرد. ئەو مێژووە دوورودرێژەی، کە پڕە لە فرمێسك و خوێنی گەلانی عێراق، دەکرا ببێتە وانەیەکی زۆر باش بۆ ئەوەی دەستەڵاتدارانی عێراق لە دوای ٢٠٠٣وە، بۆ چەسپاندنی بنەماکانی شەراکەت و پێشکەوتن و پێکەوەژیانی نێوان پێکهاتەکانی عێراق کەڵکی لێ وەرگرن. بەڵام نەك تەنیا پەندیان وەرنەگرت، بگرە خراپتریشیان کرد. بە داخەوە کاریان بۆ ئەوە کرد کە ناکۆکییە سیاسییەکان دابەزێننە نێو ڕای گشتی و جەماوەر و شێوەی ناکۆکیی نەتەوەیی و تایەفی وەرگرن. ئەمە هەڵەیەکی یەکجار گەورە و مەترسیدار بوو و لێکترازانی لە نێوان پێکهاتەکانی عێراقدا دروست کرد. زەبرێکی گەورە بوو لە پێکەوەژیان و برینێکی قووڵیشی لەسەر جەستەی عێراق دروست کرد، کە چاکبوونەوەی زەحمەتە و کاتی زۆری دەوێت. ڕژێمەکانی پێشووی عێراق نەیانتوانی ناکۆکییە سیاسییەکان بکەنە ناکۆکیی جەماوەری و نەتەوەیی و تایەفی، بەڵام لە دوای ٢٠٠٣وە حوکمڕانە نوێیەکانی عێراق ئەمەیان کرد.

ئێستا بەداخەوە لە بری ئەوەی برینەکانی گەلی کوردستان سارێژ بکەن، دۆخێکی وایان خوڵقاندووە، ئەوەی دژایەتیی زیاتری مافەکانی گەلی کوردستان بکات، پێگەی زیاتری دەست دەکەوێت. دژایەتیکردنی مافە ڕەواکانی گەلی کوردستان دەکەنە ماددەی بانگەشەی سیاسی و هەڵبژاردن. ڕۆژانە لە بابەتی بودجە و میزانیەدا وەك منەت بە چاوی خەڵکی کوردستاندا دەدەنەوە کە هەرێم بودجەی عێراق دەبات. ئەوە لە حاڵێکدایە کە دەوڵەتی عێراق بە نەوت و

سامانی کوردستان بووەتە دەوڵەت. لەسەر دەوڵەتی عێراق پێویستە قەرەبووی خەڵکی کوردستان بکات و بودجەش بنێرێت. دەوڵەتی عێراق ناچارە ئەوە بکات، چونکە گەلی کوردستانی قڕ کردووە و تاوانی ئەنجام داوە. زۆر باشیش دەزانین کە لەناو سیاسەتمەدارانی عێراقیدا زۆر کەسن هەن کە لەگەڵ ئەو دوژمنداری و زبرییەدا نەبوون کە حکوومەتی عێراقی لە دژی گەلی کوردستان ئەنجامی دا و تێگەییشتنیان بۆ دۆزی ڕەوای گەلەکەمان هەیە.

هەرێمی کوردستان سەرباری بوونی کەموکوڕی، بەڵام لە ڕووی سەقامگیری و ئاسایش و بووژانەوە و ئاوەدانی هەنگاوی زۆر گەورەی بڕیوە. بەغدا نەیتوانی وەك هەرێم سەرکەوتن بە دەست بهێنێت و حوکمڕانانی بەغدا کە خۆیان نەیانتوانی پێشکەوتن و بووژانەوە بۆ گەلی عێراق بەدی بهێنن، ئێرەییان بە خەڵکی کوردستان دەبرد و هەوڵیان دا پێشکەوتن و گەشەی هەرێم ڕابگرن. بەشە بودجەی هەرێم ١٧٪ بوو بەڵام هیچ کات ڕێگەیان نەدا ئەوە بەشە وەك خۆی بێت و تەنیا ١٠ بۆ ١٢ لە سەددی بودجەیان بۆ هەرێم دەنارد هەتا کار گەییشتە ئەوەی هەموویان بڕی. هەرێمی کوردستان لەگەڵ ئەوەی بە هۆی بڕینی بودجە لە لایەن بەغدا و شەڕی داعش و دابەزینی نرخی نەوت تووشی گرفتی گەورەی ئابووری بوو بەڵام حکوومەتی عێراقی لە ساڵانی ڕابردوودا ٨٠٠ ملیار دۆلار داهاتی هەبووە.

پرسیار ئەوەیە ئەو هەموو داهاتە بۆ کوێ ڕۆییشت و لە چی سەرف کرا؟ ٦٠ ملیار دۆلار بۆ باشکردنی دۆخی کارەبای عێراق تەرخان کراوە کەچی دیار نییە ئەو پارەیە لە کوێیە و لە چی سەرف کراوە. ئەو هەموو داهاتە لە بری ئەوەی بۆ خزمەتگوزاری و بووژانەوە بە کار بهێنرێت لە دزی و گەندەڵی و بێسەروبەریدا بە هەدەر ڕۆییشت. بە داخەوە بەشێکی سیاسییەکانی عێراق دەیانەوێ ئەو

فەشـەلهێنانەی خۆیـان لـە بەڕێوەبردنـی وڵات بـە پەلامـاردان و بـە تاوانبارزانینـی هەرێمـی کوردسـتان بشـارنەوە. سـاڵی ٢٠١٩ نوێنەرانـی پارێزگاکانـی موسـەننا و بەسـڕا سـەردانیان کـردم. ئـەوان باسـی نەبوونـی خزمەتگـوزاری و بەشـخوراویی خۆیـان و ڕێـژەی بـەرزی هەژاریـی دانیشـتوانی ئـەو پارێزگایـە و پارێزگاکانـی باشـووریان کـرد. زۆر نیگـەران بـووم کـە حکوومەتـی عێراقـی ئـەو هەمـوو داهاتـەی لەبـەر دەسـت بـووە بـەڵام خەڵکـی عێـراق لـە نـەداری و بـێ خزمەتگوزاریـدا بژییـن. هـەر ئـەوەش وا دەکات ئێمـە زیاتـر هـان بدرێیـن بـۆ ئـەوەی هـاودەرد بیـن لەگـەڵ برایانمـان لـە باشـوور و ناوەنـدی عێـراق و بـەردەوام بیـن لـە پەیوەندیـی برایانـەی نێـوان دوو گـەل. بـە دڵنیاییـەوە ناکۆکیـی سیاسـیی و ئـەدای خراپـی حوکمڕانانـی عێـراق هیـچ کاریگەرییـەک لەسـەر برایەتـی و پەیوەندییەکانـی نێـوان گەلـی کوردسـتان و گەلانـی عێراقـدا نابێـت.

تەنیـا ڕێگـە بـۆ چارەکردنـی کێشـەکانی عێـراق و نەهێشـتنی گرفتەکانـی نێـوان هەرێـم و بەغـدا، تاکـە ڕێگـە بـۆ گەییشـتن بـە پێشـکەوتن و ئاشـتی، وازهێنانـە لـە عەقڵیەتـی شـۆڤێنی و، گرتنەبـەری فەرهەنگـی یەکترقبووڵکردنـە. ئەگـەر وەک قۆناغەکانـی ڕابـردوو دەسـتەڵاتدارانی عێـراق نەمانـی گەلـی کوردسـتانیان بوێـت، ئـەوا بـە دڵنیاییـەوە گرفتـەکان هێنـدەی تـر قووڵتـر دەبنـەوە و ئـەم دۆخـە بـەردەوام دەبـێ و ئـەو وڵاتـە هـەر لـە قەیرانـدا دەمێنێتـەوە. گەلـی کوردسـتان وەک هەمیشـە بـە گیانێکـی برایانـە و دۆسـتانە خوازیـاری چـارەی ئاشـتیانەیە بـۆ هەمـوو گرفتـەکان.

ڕیفرانـدۆم دەسـتکەوتێکی نەتەوەیـی و نیشـتیمانیی گـەورە بـوو بـۆ گەلـی کوردسـتان. ڕیفرانـدۆم سـەرکەوت، چونکـە زۆرینـەی خەڵکـی کوردسـتان بـە بەڵـێ دەنگیـان پێـی دا. ڕیفرانـدۆم ئـەوکات شکسـتی دەخـوارد کـە دەنگـی (نـا) زیاتـر بـا و

خەڵکی کوردستان داوای سەربەخۆیی نەکردبا. دەنگی حەق و دادخوازیی گەلی کوردستان سەرکەوت و ئێستا هەموو جیهان دەزانێ داخوازیی ڕاستەقینەی گەلی کوردستان چییە. لە هەمانکاتیشدا ڕیفراندۆم هەڵگری وانەی زۆر گەورە و پڕبەهایە بۆ گەلی کوردستان و نەوەکانی داهاتوو. یەکێك لە وانەکان ئەوەیە ئەگەر خۆت نەبی و خۆت پشت بە خۆت و خەڵکی خۆت و تواناکانت نەبەستی، بە نەبوو حیسابیت.

لە ڕەفتار و هەڵوێستی کۆمەڵگای نێودەوڵەتی لەمەڕ ڕیفراندۆمی کوردستاندا بە ڕوونی دەرکەوت، ئەوەی لە پێوەندییە نێودەوڵەتییەکاندا جووڵە بە هاوکێشە و شتەکان دەکات پڕەنسیپ و بنچینەی ماف و دادپەروەری نییە، بەڵکو لۆژیکی هێز و بەرژەوەندیخوازییە. بینیمان هەموویان دژ بە دەنگی ڕەوای خەڵك وەستابوونەوە، بەڵام کەسیان ڕێگری ئەوەی نەکرد کە لە دژی کوردستان چەك و زەبروزەنگ و ئابڵۆقەیان بەکار هێنا. هەڵوێستی زۆرێك لەو وڵاتانەی بە جیهانی ئازاد و بە کۆمەڵگای دیموکرات و خاوەن پڕەنسیپ ناوزەد کراون، یان هەڵوێستێکی لاواز و لەرزۆك، یان بێدەنگ و بێهەڵوێست بوون، یاخود هەڵوێستێکی شەرمن و بێکاریگەریان هەبوو. ژمارەیەکی کەمیشیان هەڵوێستیان هاوسەنگ بوو.

بە پێویستی دەزانم سوپاسی بێ پایانی خۆم ئاراستەی هەڵوێست و گەرموگوڕی و پشتیوانیی گەلی کورد بکەم لە پارچەکانی تر و هەموو ئەو کوردانەی لە دەرەوەی کوردستان کە پشتیوان و هاوسۆزی داوا ڕەواکانی خەڵکی هەرێمی کوردستان بوون. ئامۆژگارییم بۆ هەموو تاکێکی کورد و هەموو سیاسییەکی کورد لە بابەتی مافە ڕەواکانی گەلەکەماندا ئەوەیە، کە هیچ کات پشتی خۆتان بە لایەک گەرم نەکەن. جیهان، جیهانی بەرژەوەندییەکانە. ئەگەر

بەرژەوەندییان لەگەڵ کورد بگونجێ ئەوا دەبنە دۆست و ئەگەر بەرژەوەندییان نەگونجێ پشتتان تێ دەکەن و ناتانناسن. بۆیە تەنیا پشت بە خودا و پشت بە خۆتان ببەستن. ئەگەر پێشمەرگەی خۆمان هەبێت و هێزی خۆمان هەبێت، کوردستان دەتوانێ خۆی بپارێزێت. ئەگەر بێهێز بین ناپارێزرێین و لەناویشمان دەبەن. لە ڕیفراندۆمدا ئاستی ڕق و بوغز و دوژمنکاریی نەیارانی کوردستان و هەناو و ناخی خەڵکی شۆڤێنی و دڵڕەش زیاتر دەرکەوت و ڕوونیش بووەوە، کە ئەوان هەرگیز پەندیان لە مێژوو وەرنەگرتووە.

ڕەنگە هەندێ لایەن لە دەرەوەی هەرێمی کوردستان دڵی خۆیان بەوە خۆش بکەن و وا لێکی بدەنەوە کە بەهۆی چەواشە و میدیا و چەك و پارەی هەندێ کەسی بێ پرەنسیپ و خاکفرۆشی ناو کوردەوە دەتوانن وا لە گەلی کوردستان بکەن دەستبەرداری بەها و ئامانجەکانی خۆیان بن، ئەوە زۆر بە هەڵەدا چوونە. لە بەرانبەر ئەمانەدا بە ملیۆنان گەنجی کورد هەن کە بڕوایان بە بەها و ئامانجە باڵاکان هەیە و کەرامەت و شکۆی گەلەکەیان دەپارێزن.

ڕیفراندۆم تاوان نەبوو و گەلی کوردستانیش کە دەنگی دا، تاوانی ئەنجام نەداوە. ئەوەی گەلی کوردستان ئەنجامی دا پێچەوانەی دەستوور نەبوو. دیباچەی دەستووری عێراق ئەو مافەی بە گەلەکەمان داوە. لە دیباچەی دەستووری عێراقدا زۆر بە ڕوونی هاتووە کە "**پابەندبوون بەم دەستوورە پارێزگاری لە یەکگرتنە ئارزوومەندانەکەی عێراق دەکات بە گەل و سەرزەمین و سەروەرییەکەیەوە**". ئەوانە تاوانبارن کە دەستووریان پێشێل کرد و وەڵامی دەنگی حەق و ئاشتیانەی گەلێکی مەزڵوومیان بە چەك و ناپاکی دایەوە. زمانی چەك و خۆسەپاندن و ناپاکییش هەرگیز سەرکەوتن بە دەست ناهێنێت. ئەوانەشی لەبەرانبەر دەنگی ئاشتیانەی گەلی کوردستان هەروەك قۆناغەکانی

ڕابــردوو دەســتیان بــۆ چــەك و شــەڕ و زەبروزەنــگ بــرد، دەرکــەوت کــە وانەیــان لــە مێــژوو وەرنەگرتــووە. ئــەوان بــەر لــەوەی زوڵــم لــە گەلــی کوردســتان بکــەن، زوڵمیــان لــە خۆیــان و وڵاتەکانیشــیان کــردووە. کێشــەی گەلــی کوردســتان کێشــەیەکی ڕەوای سیاســی و جیۆگرافــی و نەتەوەیــی و مێژوویــی و یاسـاییە، سـەد سـاڵە هەمـوو جـۆرە چەکێکیــان بــۆ لەناوبــردن و تێکشــکاندنی ئیــرادەی گەلــی کوردســتان و نەهێشــتنی دۆزی ڕەوای گەلــی کــورد بــە کار هێنــاوە، کەچــی گەلــی کوردســتان هــەر مــاوە. نــە ئــەوان توانیویانــە کــورد لــە نــاو ببــەن و نــە کوردیــش توانیویەتــی ئــەوان لەنــاو ببــات.

ئێمــە دیالــۆگ و چــارەی ئاشــتیانە و برایەتیمــان ویســتووە و، دەمانــەوێ کێشــە نەمێنــن و گەلانــی ناوچەکــە لــە ئاشــتییدا بــەرەو پێشــکەوتن و بووژانــەوە هەنــگاو بنێــن. پێمــان وایــە بــە ئینکارکردنــی مافــی گەلــی کوردســتان و شــەڕ، کێشــەکان چــارە ناکرێــن. چ پێکــەوە بیــن یــان پێکــەوە نەبیــن پێویســتە ڕێزگرتــن و لێکتێگەییشــتن لــە نێوانمانــدا هەبێــت.

کەچــی ئــەوان نــەك تەنیــا کێشــە چــارە ناکــەن، بەڵکــو قووڵتریشــی دەکەنــەوە و بەبــێ ئــەوەی چارەیــان بکــەن گرفتــەکان بــۆ نەوەکانــی ئاییندە دەگوازنــەوە. ئەمــە هەڵــە و ســتەمێکی گەورەیــە کــە بەرانبــەر ئاشــتی و پێکەوەژیــان و ســەقامگیری دەکرێــت. لەگــەڵ ئەوەشــدا کــە لــە ژیانــی گەلانــدا نشووســتی و ســەرکەوتن هەیــە، بــەڵام خەبــات و وەســتانەوە دژی ســتەمکاری و شــۆڤێنیزم و ڕەگەزپەرســتیش هــەر بــەردەوام دەبێــت، چونکــە ئەمانــە هەموویــان لــە دژی سرووشــتی مرۆڤایەتیــن، گەلــی کوردســتان دەیەوێــت بەشــێك بێــت لــە مرۆڤایەتــی نــەك لــە ســتەمکاری.

پاشکۆکان

● ڕەهەندە دەستووری و یاساییەکانی ڕیفراندۆمی سەربەخۆیی هەرێمی کوردستان. ١٢٦

● دەقی بەیاننامەی کۆتاییی کۆنگرەی ئۆپۆزیسیۆنی عێراق لە لەندەن. ١٨٥

● بەڵگەنامەی سیاسیی گرێنتیکردنی مافی پێکهاتە نەتەوەیی و ئایینەکانی کوردستان. ٢٠٣

● جاڕنامەی بنەما دەستوورییەکان. ٢٠٨

ڕەهەندە دەستووری و یاساییەکانی ڕیفراندۆمی سەربەخۆیی هەرێمی کوردستان

لە ئامادەکردنی:

دەستەی ڕاوێژکاری لە فەرمانگەی یاسایی پارتیی دیموکراتی کوردستان

بەختیار حەیدر
د. چواس حەسن
د. عەبدولفەتاح عەبدولڕەزاق
د. عەبدولحەکیم خەسرۆ
د. کاوان ئیسماعیل

پێشەکی

ڕیفراندۆمی گەلی کوردستان لە عێراق کە لە ٢٠١٧/٩/٢٥ لەبارەی دیاریکردنی مافی چارەنووسی گەلی کوردستان بەڕێوە چوو، هەنگاوێکی گەورەی مێژوویی بوو بۆ کوردستانیان لە هەموو شوێنێکی جیهان، لە هەمانکاتدا سەدایەکی ناوچەیی و جیهانیی گەورەشی لەسەر ئاستە هەرەباڵاکانی سیاسی و دیپلۆماسی لێ کەوتەوە، بە شێوەیەک شانبەشانی هەڵوێستە سیاسییەکانی دەوڵەتان، گفتوگۆ سەرەتاییە زانستی و فیکریەکانیشی لەبارەی پرەنسیپی مافی دیاریکردنی چارەنووس سەرلەنوێ گەشاندەوە، وەک ئایا کێ مافی دیاریکردنی چارەنووسی هەیە؟ ئەو پرەنسیپە بۆ هەموو گەلانە یان تەنها ئەوانەی لەژێر دەستەڵاتی داگیرکاردا بوون؟ لە چ کاتێکدا دەکرێت ئەو مافە پێڕۆ بکرێت؟ و، گەلێک پرسیاری دیکەش. لەلایەکی دیکەشەوە لەسەر ئاستی ناوخۆی عێراق و دەستووری، جارێکی دیکە بابەتی دەستووریبوون و نەبوونی ڕیفراندۆمەکەی توند کردەوە، بەوەی ئایا ئەو ڕیفراندۆمە بنەمایەکی دەستووریی هەبوو؟ جێبەجێکردن و نەکردنی دەستوور چ پێوەندیی بەو مافەوە هەیە؟ ئەوە سەرەڕای ئەوەی کە لێکەوتە و پەرچەکردارەکانی دامەزراوە فیدراڵییەکان لەسەر ئاستەکانی

دامەزراوەی یاسادانان و جێبەجێکردن و دادوەری لەهەمبەر ڕیفراندۆمەکە و گەلی کوردستان تا ئەوەی لە ١٦ی ئۆکتۆبەری هەمان ساڵدا هێرشی سەربازیی بە دوای خۆیدا هێنا، ئەوە دەخوازێت کە هەڵسەنگاندنێکی یاساییان بۆ ئەنجام بدرێت تا دیاری بکرێت کە ئایا لە چوارچێوەیەکی ئاساییدا هاتبوون یان پەرچەکردارێکی توند و بێ پاساو بوون؟

لەو سۆنگەیەوە ئەم ڕاپۆرتە هەوڵ دەدات تیشک بخاتە سەر ئەو سێ لایەنە سەرەکییەی لە سەرەوە ئاماژەمان پێیان دا لە ڕێگای ئەم بەشانەی خوارەوە:

بەشی یەکەم
مافی دیاریکردنی چارەنووسی گەلی کورد لە چوارچێوەی یاسای گشتیی نێودەوڵەتیدا

تەوەری یەکەم: مانا و پەرەسەندنی چەمکی مافی دیاریکردنی چارەنووس

بە درێژاییی سەدەکانی هەژدە و نۆزدە، مافی دیاریکردنی چارەنووس وەك مافێکی گەلان لەوەی کە ئازادانە باری سیاسیی خۆیان دیاری بکەن، ڕۆڵێکی بەرچاو و کاریگەری لەسەر کۆمەڵگای نێودەوڵەتی بووە. لەوەشەوە، بەڵگەنامەی جاڕدانی سەربەخۆییی ئەمەریکایش ئاماژەی بەو پرەنسیپە کردووە، هەروەها شۆڕشی فەڕەنسایش جارێکی دیکە لە جاڕنامەی مافەکانی مرۆڤ و هاووڵاتی فەڕەنساییدا لە ساڵی ١٧٨٩ جەختی کردەوە لەسەر مافی گەلان لە دیاریکردنی چارەنووسیاندا [١].

١- د.مسعد عبدالرحمن زيدان قاسم: تدخل الأمم المتحدة في النزاعات المسلحة غير ذات الطابع الدولي، دار الجامعة الجديدة للنشر: الاسكندرية، ٢٠٠٣، ص٣٠١.

لە سەرەتای سەدەی نۆزدەدا گەلێك لە نووسەرە ئەڵمانیاییەکان جەختیان کردەوە لەسەر ئەوەی ئوممەت یەکێتییێکی سرووشتییە و مافی ئەوەی هەیە کە سیستم و دامەزراوە تایبەتە سیاسییەکانی پێش بخات بەبێ کاریگەریی یان ڕێگریی گەلانی دیکە، لە جیهانی سیاسیدا مافی ئەوەیان هەیە کە کەسایەتیی نیشتیمانیی تایبەتی خۆیان دەرببڕن. بۆیە هەر ئوممەتێك پێویستە کە دەوڵەتی نەتەوەییی (Nation-State) سەربەخۆی هەبێت [٢].

بەڵام لەسەر ئاستی پێوەندییە نێودەوڵەتییەکان، بۆ یەکەمین جار پرەنسیپی مافی گەلان لە دیاریکردنی چارەنووسیاندا لەلایەن سەرۆکی ئەمەریکا، وودرۆ ویڵسن (Woodrow Wilson) لە ساڵی ١٩١٨، لە چواردە پرەنسیپەکەیدا باس کراوە. لە پەیماننامەکانی دوای یەکەم جەنگی جیهانیدا ڕاستەوخۆ جێگایەك بۆ پرەنسیپی مافی گەلان لە دیاریکردنی چارەنووسیاندا نەکرایەوە. تا لە دوای دووەم جەنگی جیهانی لە ئامانجەکانی نەتەوە یەکگرتووەکاندا لە بڕگەی دووەم مادەدە (١) و ماددەی (٥٥) و ماددەی (٥٦)ی بەڵگەنامەکەیدا بۆ یەکەمین جار لە بەڵگەنامەیەکی نێودەوڵەتیدا جێگای پرەنسپەکە کرایەوە.

جێگای ئاماژە پێکردنیشە کە پرەنسیپەکە بەرەبەرە لە ڕێی گەلێك لە بڕیار و جاڕنامە نێودەوڵەتییەکانەوە پتر چەسپا، بڕیاری (XV) ١٥١٤ی ساڵی ١٩٦٠ کۆمەڵەی گشتیی نەتەوە یەکگرتووەکانیش، کە بە (بڕیاری نەهێشتنی ئیستعمار) ناسراوە لەوبارەیەوە دەرچوو، سەرەڕای ئەوەی کە لە ماددەی یەکەمی هەردوو پەیماننامەی نێودەوڵەتیی مافە مەدەنی و سیاسییەکان(ICCPR) و مافە کولتووری و کۆمەڵایەتی و ئابوورییەکان (ICESCR) جێگا و بایەخێکی تایبەتی پێ دراوە.

2- See: Thomas D. Musgrave. Self Determination and National Minorities. Oxford University Press: New York، First Published 1997،First Issued In Paperback: 2000. p. 5.

لەوەشـەوە پرەنسـیپی مـافی دیاریکـردنی چارەنـووس لـە تەنیـا پرەنسـیپێکی سیاسـییەوە گـۆڕدرا بـۆ پرەنسـیپێکی یاسـایی، هەروەهـا ڕای بەهێـزی زانایانیـش ئەوەیـە کـە مـافی دیاریکـردنی چارەنـووس بووەتـە ڕێسـایەك لـە ڕێسـا بەرفەرمانەکان (القواعـد الامـره)، بـە شـێوەیەك کـە دەکرێـت داواکاری و پابەندیـی یاسـایی ناوخۆیـی و نێودەوڵـەتی دروسـت بـکات. هەڵبـەت ناکرێـت تەنانـەت بـە ڕێککەوتنیش سـەرپێچیی لـێ بکرێـت، مەگـەر بـە ڕێسـایەکی بەهێـزی لـە سرووشـتی خـۆی نەبێـت[٣]. لەبـارەی نـاوەڕۆکی مـافی دیاریکـردنی چارەنووسیشـەوە، بـە تێپەڕبـوونی کات گۆڕانـکاری لـە ڕووی نـاوەڕۆك و مانـاوە بەسـەردا هاتـووە. کـە دەکرێـت بـەوە ئامـاژەی بـۆ بکرێـت کـە بریتییـە لـە توانـای گەلێـك یـان کەمینەیـەك، ئازادانـە لـە بـواری پێوەندییـە نێودەوڵەتییەکانـدا بـژاردەی سـەربەخۆیی یـان یەکگرتـن لەگـەڵ دەوڵەتیـکی تـردا هەڵبژێرێـت. یـان ئامـاژە بێـت بـۆ مـافی هاووڵاتیـانی وڵاتێـك لـە بەشـداریکردن لـە پڕۆسـەی دروسـتکردنی بڕیـار لـە وڵاتەکەیانـدا.

ئایـا مـافی دیاریکـردنی چارەنـووس تەنهـا بـۆ یـەك جـار لەلایـەن گەلـەوە پێـڕۆ دەکرێـت؟

پێویسـتە ئاگاداری ئـەوە بیـن کاتێـك گەلێـك مـافی دیاریکـردنی چارەنـووسی خـۆی پێـڕۆ دەکات، وەك مانـەوەی لـە چوارچێـوەی دەوڵەتێکـدا، مانـای ئـەوە ناگرێتـەوە کـە ئـەو گەلـە لـە داهاتـوودا بێبـەش دەبێـت لـە هەڵبـژاردنی شـێوازێکی دیکـەی مـافی دیاریکـردنی چارەنـووس، وەك هەڵبـژاردنی سـەربەخۆیی لـە داهاتـوودا. ئەمـەش چونکـە مـافی دیاریکـردنی چارەنـووس مافێکـە کـە بـە تێپەڕبـوونی کات و بەکارهێنـان لـە کار ناکەوێـت. بـۆ نموونـە پێڕۆکردنـی مـافی دیاریکردنی چارەنـووس لەلایـەن گەلـی تەیمـووری ڕۆژهـەڵات لـە سـاڵی ١٩٧٤ لـە

٣- الدكتور إبراهيم محمد العناني، القانون الدولي العام، ط٥، دار النهضة العربية: القاهرة، ٢٠٠٤-٢٠٠٥، ص٤١٤.

ڕێگـەی ڕیفراندۆمێکـەوە کـە لەژێـر سەرپەرشـتیی نەتـەوە یەکگرتووەکانـدا ئەنجـام درا و، تێیـدا گەلـی تەیمـووری ڕۆژهـەڵات چارەنووسـی چوونەپـاڵ ئەندەنووسـیای هەڵبـژارد، بـەڵام ئـەوە نەبـووە هـۆی ئـەو مافـەی بفەوتێت، بەڵکـو سـاڵی ١٩٩٩ جارێکی دیکە چارەنووسـی خـۆی دیـاری کـردەوە، ئەمجارەیـان بـە سـەربەخۆبوون لـە ئەندەنووسـیا ٤. هەروەهـا گەلـی کـورد لـە سـەرەتای شـۆڕشی ئەیلوولـەوە لـە سـاڵی ١٩٦١، شـێوازی ئۆتۆنۆمـی لـە چوارچێـوەی عێراقێـکی دیمۆکراسـیدا هەڵبـژارد، بـەڵام بـە ناهتنـەدی مافـەکان و ئامانجـەکانی بەپێـی ئـەو شـێوازە، داواکاریـی خـۆی گـۆڕی بـۆ شـێوازی فیدراڵـی کـە لـە پارلەمـانی هەڵبژێـردراوی کوردسـتاندا لـە سـاڵی ١٩٩٢ بڕیـاری لەسـەر درا.

تەوەری دووەم: ئەوانەی ئەو مافە دەیانگرێتەوە (أصحاب الحق في تقرير المصير):

ئـەو بەڵگەنامانـەی لـە پێشـەوە ئاماژەمـان پێیـان دا، بـە وردی دیارییـان نەکـردووە کـە کـێ (کۆمەڵێـک، گـەل، ئوممـەت) مـافی دیاریکـردنی چارەنووسـی خـۆی هەیـە؟ چونکە پرەنسـیپەکە ئامـاژەی بـە مـافی گـەلان داوە، بـە واتـای تەنیا گـەلان ڕێپێـدراون بـۆ پێڕۆکـردنی ئـەو مافـە و چارەنووسـی سیاسییان. بۆیـە لێرەدا پێویسـتە دەستنیشـانی بکەیـن کـە مەبەسـت لـە (گـەلان) کێـن؟

دیـارە کـە یاسـاناس و زانایـان کـۆك نیـن لەسـەر دیاریکـردنی مەدلـولی (گـەلان) کـە لـە پرەنسـیپەکەدا هاتـووە، لەوبارەیەشـەوە سـێ ئاراسـتە هـەن:

ئاراسـتەی یەکـەم/ پێـی وایـە کـە چەمکی گـەلان (Peoples) کـە لـە بەڵگەنامـەی نەتـەوە یەکگرتووەکانـدا هاتـووە، مەبەسـت لێـی دەوڵەتانـە (States)، بۆیـە وشـەی (گـەلان) هەمـان مانـای (دەوڵەتـان) دەگرێتـەوە٥.

٤- الدكتورة بدرية عبدالله العوضي: موقف القانون من الاحداث المحلية والدولية، جامعة الكويت: الكويت، ١٩٨٠، ص ص١١٨- ١١٩.

5- See: Thomas D. Musgrave. Op. Cit. p. 148.

بەڵام ئەو ڕایە دژ دێتەوە لەگەڵ ناوەڕۆکی پرەنسیپی مافی گەلان لە دیاریکردنی چارەنووسیاندا، بۆیە لەلای زۆربەی یاساناسان ڕەخنەی لێ گیراوە، بۆ ئەو مەبەستەش دەڵێن کاتێك کە بڕگەی دووەمی ماددەی یەکەم لە بەڵگەنامەی نەتەوە یەکگرتووەکان دادەڕێژرا، نوێنەری بەلژیکا پێشنیازی ئەوەی کرد کە وشەی (دەوڵەت) لەبری وشەی (گەل) بە کار بهێنرێت گونجاوترە، بەڵام پێشنیازەکەی لەلایەن لیژنەی داڕشتنەوە ڕەت کرایەوە. هەروەها لە بڕگەی (١)ی بڕیاری کۆمەڵەی گشتیی نەتەوە یەکگرتووەکان ژمارە(XXV) ٢٦٢٥ هاتووە کە هەموو گەلان (All Peoples) مافی دیاریکردنی چارەنووسیان هەیە و هەموو دەوڵەتێك (Evrey State) لەسەریەتی کە ڕێزی ئەو مافە بگرێت[٦].

لەلایەکی ترەوە بەڵگەنامەی نەتەوە یەکگرتووەکان چەندین چەمکی وەك (گەلان، دەوڵەتان، ئەندامانی نەتەوە یەکگرتووەکان، دەوڵەتانی ئەندام نین، هەرێمەکانی ئۆتۆنۆمییان نییە...) بە مانای لە یەکدی جیاواز بە کار دەهێنێت.

ئاراستەی دووەم/ پێیان وایە کە چەمکی (گەلان) کە لە پرەنسیپی مافی گەلاندا هاتووە، مەبەست لێی هەرێمەکانی ژێر دەستەڵاتی داگیرکارە (ئیستیعمار) و ئەو گەلانە ناگرێتەوە کە چارەنووسی کۆتاییيان دیاری کراوە بەوەی بوونەتە دانیشتوانی یەکێك لە دەوڵەتە سەربەخۆکان[٧]. بەڵام بە وردبینکردنی بڕیارەکانی نەتەوە یەکگرتووەکان بە تایبەت لە دوو دەیەی کۆتاییی سەدەی

6- See: Thomas D. Musgrave. Op. Cit. p. 149.

٧- أنظر إدمون جوف: علاقات دولية، ترجمة: منصور القاضي، ط١، المؤسسة الجامعية: بيروت، ١٩٩٣، ص٢٥٣-٢٥٤.

ڕابـردوودا، دەبینیـن کـە پێچەوانـەی ئـەم ئاراسـتەیەیە، بـەوەی کـە هەرچەنـدە بڕیـارەکانی لـە چوارچێـوەی نەهێشـتنی داگیـرکاردا هاتـوون، بـەڵام ناوەڕۆکەکەیـان بـە شـێوەیەك داڕێـژراوە کـە سـەرجەم گـەلان بگرێتـەوە. هەروەهـا هەندێـك لـە بڕیـارەکانی نەتـەوە یەکگرتـووەکان لەبـارەی مـافی دیاریکـردنی چارەنووسـەوە بـۆ گەلانێـك بـووە کـە لەژێـر دەسـتی داگیـرکاردا نەبـوون وەك بڕیـارەکانی پێوەسـت بـە گـەلی فەلەسـتینەوە، یـان وەك حاڵـەتی قبووڵکـردنی سـەربەخۆیی بەنگلادیـش. یـان دانپێدانـان بـەو دەوڵەتـە نوێیانـەی کـە ئەنجامـی هەڵوەشـانی یەکێتیـی سـۆڤیێت و یوگۆسـلاڤیا لـە کۆتاییـی سـەدەی ڕابـردوودا دروسـت بـوون[٨].

ئاراسـتەی سـێیەم/ بۆچـوونی لایەنگرانی ئـەو ئاراسـتەیە ئەوەیـە، کـە ئەوانـەی پرەنسـیپی مـافی گـەلان لـە دیاریکـردنی چارەنووسـدا دەیانگرێتـەوە، ئـەوا لەلایـەك مەبەسـت لێـی گەلانـە نـەك دەوڵەتـان و لەلایـەکی دیکەشـەوە سـەرجەم گـەلانی ژێـر دەسـتەڵاتی داگیـرکار و ئەوانـەشی ژێردەسـتەی داگیـرکار نیـن، مـافی یاسـاییيان هەیـە کـە ئازادانـە داهاتـووی سیاسـییان دیـاری بکـەن و دەوڵـەتی سـەربەخۆی خۆیـان دابمەزرێنـن[٩].

ئـەو ئاراسـتەیە ئاراسـتەی ڕاسـتە و، بـە پێچەوانـەی ئاراسـتەی یەکـەم و دووەم، لەگـەڵ ڕووحـی بەڵگەنامـەی نەتـەوە یەکگرتـووەکان و مەنتیقـی مـافی دیاریکـردنی چارەنـووس و هەڵوێسـتی نەتـەوە یەکگرتـووەکان و پەرەسـەندنەکانی ئێسـتای پێوەندییـە نێودەوڵەتییـەکان و یاسـای نێودەوڵەتیـدا دەگونجێـت.

8- See: Michael Akehurst. A Modern Introduction to International Law، London: The ACADEMIC Di-vision of Unwin Hyman Ltd، Sixth Edition، Second Impression، 1988. p. 300.

٩- د.حكمت شبر: الجوانب القانونية لنضال الشعب العربي من أجل الإستقلال، اصدارات وزارة الاعلام: بغداد،١٩٧٤، ص٣٤-٣٥.

تـەوەری سـێیەم: مافـی کەمینـە نەتەوەییـەکان لـە جیابوونـەوە لـەو دەوڵەتـەی کـە تیایـدا دەژیـن.

ئایا چەمکی گـەلان کەمینـە نەتـەوەکان دەگرێتـەوە بـەوەی کـە مافیـان پـێ بـدات تـا لـە چوارچێـوەی پرەنسـیپی مـافی گـەلان لـە دیاریکـردنی چارەنووسـیاندا لـە دەوڵـەتی دایـك جیـا ببنـەوە و، دەوڵـەتی خۆیـان دابمەزرێنـن؟

وشـەی (ئوممـە) بریتییـە لـە کۆمەڵـە کەسـانێك کـە لـە ژمارەیـەك خەسـڵەتی گرینگـدا هاوبەشـن وەك ئەمانـە: بنەچـەی ئیتنـی، ئاییـن، بیروبـاوەڕی سـیاسی، تـرس لـە هەمـان دوژمـن. بۆیـە یاساناسـان بەرەبـەرە چوونـە سـەر ئـەو بڕوایـەی کـە جیـاوازی لـە نێـوان چەمکـەکانی نەتـەوەکان (Nations)، ڕەگـەزەکان (Nationalites)، گـەلان (Peoples)، گـەلانی ڕەسـەندا (Indigenous Peoples) نییـە، هەموویـان هەمـان بیرۆکـەی جەوهـەری لەخـۆ دەگـرن[١٠]. هەروەهـا واقیعـی نێودەوڵەتییـش جەخـت لـەوە دەکاتـەوە کـە کەمینـەکان بـە گـەل وەسـف بـکات و دان بنـێ بـەوەدا کـە مافیـان هەیـە لـەوەی چارەنووسـی خۆیـان دیـاری بکـەن و لـە دەوڵـەتی دایـك جیـا ببنـەوە. بـەڵام بـەم مەرجانـەی خـوارەوە[١١]:

أ) پێویسـتە کەمینەکە خەسـڵەتەکانی ئوممەی تێدا بێت و خۆی وەك گەلێکی سـەربەخۆ دەربخات.

ب) بوونی ویستی هاوبەش لەلایەن تاکەکانی کەمینەکەوە بۆ پێکهێنانی قەوارەیەکی سیاسیی سەربەخۆ.

ج) کەمینەکـە هەرێمێکی دیاریکراوی هەبێت.

د) یەکێك لە پاساوەکانی پێڕۆکردنی مافی دیاریکردنی چارەنووسی هەبێت.

10-Thomas D. Musgrave. Op. Cit P.169.

١١- د.عبدالفتاح عبدالرزاق محمود، الإعلان عن الدولة، دار الكتب القانونية ودار شتات للنشر: القاهرة، ٢٠٠٩، ص٤٤٤.

تەوەری چوارەم: مافی هەرێمەکان (ویلایەتەکان)ی دەوڵەتی فیدراڵ لە جیابوونەوە

لە بواری یاسای دەستووریدا تێبینی دەکرێت کە دەستووری هەندێك وڵاتی فیدراڵی وەك یەکێتیی سۆڤیێتی پێشوو و یوگۆسلاڤیای پێشوو، بە ڕوونی مافی ئەوەی بە هەرێمە فیدراڵییەکانیان دابوو کە چارەنووسی خۆیان دیاری بکەن و جیا ببنەوە. دەستووری ئەسیوپیای ساڵی ١٩٩٤یش ئەو مافەی نەك تەنیا بە پێکهاتە هەرێمییەکانی دابوو، بەڵکو بۆ پێکهاتە ئیتنییەکانیشی سەلماندبوو[١٢]. لە هەندێك وڵاتانی دیکەی فیدراڵدا هەندێك لە گرووپە ئیتنییەکان توانیویانە کە مافی دیاریکردنی چارەنووس بە کار بهێنن و جیا ببنەوە، بۆ نموونە لە سەرەتای سییەکانی سەدەی ڕابردوو ڤەنزوێلاییەکان توانییان لە کۆلۆمبیای مەزن جیا ببنەوە، سەنگاپوورەش لە ساڵی ١٩٦٥ بە شێوەیەکی ئاشتیانە لە مالیزیا جیا بووەوە، هەرچیی بەنگلادیشیشە بە هێزی چەکداری لە پاکستان جیا بووەوە.

لە ڕاستیدا باسنەکردنی دستووری فیدراڵی لە مافی هەرێمەکان بە جیابوونەوە، هەرچەندە هەرێمەکان لە بنەمای یاسایی بە جیابوونەوە لەسەر ئاستی ناوخۆ ڕووت دەکاتەوە، بەڵام ئەوە مانای ئەوە ناگەیەنێت کە بێبەش دەبن لە پێڕۆکردنی مافی دیاریکردنی چارەنووسیان و جیابوونەوەیان لە چوارچێوەی نێودەوڵەتیدا، ئەگەر هاتوو بۆ پێڕۆکردنی دیاریکردنی چارەنووس گەل پێك بهێنێت و مەرجەکان و پاساوە یاساییەکانی تێدا بن، چونکە یاسای گشتیی نێودەوڵەتی جیابوونەوە قەدەغە ناکات، هیچ ڕێسایەکی نێودەوڵەتی نییە کە جیابوونەوە لە دەوڵەت (تەحریم) بکات. واتا لە یاسای نێودەوڵەتیدا ڕێگرییەك نییە لە جیابوونەوەی هەرێمەکان لە دەوڵەتی فیدراڵیدا، هەروەها

١٢- أنظر الدكتور فلاح إسماعيل حاجم: مبدأ السيادة وحق إنفصال الاقاليم في الدولة الفيدرالية، مقال منشور في: http://www.iraqcp.org/members4/0061022wwz18.htm

ئەزموونەکانی جیابوونەوە ئەوە دەسەلمێنن کە بابەتی جیابوونەوە لە دەوڵەتی فیدراڵیدا بابەتێکی ناوخۆییە، دەکرێت بە شێوازی ئاشتییانە بڕیاری لەبارەوە بدرێت وەك گەڕانەوە بۆ دەقی دەستوور، یان گەڕانەوە بۆ بڕیاری دادگای باڵای دەوڵەت، یان گەڕانەوە بۆ ڕای گەل بە ڕێگای ڕیفراندۆمێکی گشتی. یان دەکرێت بە شێوازی نائاشتیانە بێت، وەك بەکارهێنانی هێز، لەو کاتەشدا دەرەنجام هەرچییەك بێت ئەوا بەپێی یاسای گشتیی نێودەوڵەتی ڕەوایی هەیە[١٣].

کەواتە لە ڕووی یاساییەوە ئەو گرووپەی کە هەرێمێکی فیدراڵی پێك دەهێنن، مافی داواکردنی جێبەجێکردنی مافی دیاریکردنی چارەنووسی هەیە، ئەگەر هاتوو سیفەتی گەلی لەسەر جێبەجێ ببێت و مەرجە پێویستەکانی پێڕۆکردنی ئەو مافەی تێدا بێت.

تەوەری پێنجەم: مەرج و میکانیزمەکانی جێبەجێکردنی مافی دیاریکردنی چارەنووس

دەبێت بڵێین لەگەڵ ئەوەدا کە مافی دیاریکردنی چارەنووس بۆ سەرجەم گەلان و کەمینەکان کە خۆیانیان پێ گەلە چەسپاوە، بەڵام جێبەجێکردنی ئەو پرەنسیپە بە شێوەیەکی ڕەها و بەبێ مەرج و میکانیزمی دروستی یاسای نێودەوڵەتی، لەوانەیە ببێتە هۆکاری بەرپاکردنی پشێوی و ناسەقامگیری لە پێوەندییە نێودەوڵەتییەکاندا، بەڵکو دەبێتە هۆی پێشێلکردنی خودی مافی دیاریکردنی چارەنووس.

بۆیە هەندێك لە یاساناسان پێیان وایە، کە دەبێت لە جێبەجێکردنی ئەو مافەدا کۆمەڵێك مەرج لەژێر چاودێریی نەتەوە یەکگرتووەکاندا ڕەچاو بکرێن. بۆیە لە ڕاپۆرتی کریسکو (Critescu Report)ی نەتەوە یەکگرتووەکاندا کە ساڵی

13- Michael Akehurst. Op. Cit. Pp. 5354.

١٩٨١ بڵاوی کردووەتەوە، کۆمەڵێك مەرج هاتوون کە پێویستە لە هەر گەلێکدا هەبن تا بتوانێت داوای مافی دیاریکردنی چارەنووسی بکات، ئەو مەرجانەش بریتین لەمانەی خوارەوە[١٤]:

أ) گرووپەکە زمان یان کولتوور یان ئایینێکی جیاوازیان هەبێت.

ب) هەستکردن بە مێژووی هاوبەش لە نێوان ئەندامانی گرووپەکەدا هەبێت.

ج) پەیمانێك لە نێوان ئەندامانی گرووپەکەدا هەبێت بە پارێزگاریکردن لە ناسنامەکەیان.

د) گرووپەکە بە هەرێمێکی دیاریکراوەوە پێوەست بن.

دڵنیابوون لەو مەرجانەش لە زۆر کاتدا زەحمەت نییە، بۆ نموونە بەگوێرەی کوردەکان و تبتییەکان، یان دەکرێت دیاریکردنی گەلێك لە ڕێی هەندێك بەڵگەنامەی گشتی یان ئیداریی دەوڵەتەوە بێت، وەك سلۆڤاکاییەکان کە لەژێر سایەی دەستووری چیکۆسلۆڤاکیادا بارێکی تایبەتیان پێدرابوو، هەروەها سکۆتلەندایییەکان کە سیستمێکی دادوەری و پەروەردەیی جیاوازیان هەیە وەك لەوانەی ئینگلتەرا، هەروەها ڕەفتارەکانی دەوڵەتیش لەبەرامبەر گرووپێکی دیاریکراودا یارمەتیدەر دەبێت بۆ ناساندنی ئەو گەلە[١٥].

بەڵام لە کاتی داواکاریی نائاشتیانە یان لە کاتی خەباتی چەکداریدا، هەندێك پێیان وایە کە سەرەڕای ئەو مەرجانەی سەرەوە، دەبێت هەندێك مەرجی

14- Critescu Report، UN Doc. E/CN. 4/sub. 2404// Rev. 1. 1981.

١٥- ڕۆبرت ماك كوركوديل: حقوق الانسان وتقرير المصير، بحث منشور في مؤلف: مورتمر سيلرز: النظام العالمي الجديد، حدود السيادة، حقوق الانسان، تقرير مصاير الشعوب، ترجمة: صادق ابراهيم عودة، ط١، دار الفارس للنشر: الاردن، ٢٠٠١، ص٣٤.

دیکەش لە بزووتنەوە ڕزگاریخوازییەکاندا هەبن تا پێڕۆکردنی مافی دیاریکردنی چارەنووسیان بۆ بسەلمێندرێت، ئەو مەرجانەش بریتین لە[١٦]:

أ) کێشمەکێشەکە لە دژی داگیرکار یان داگیرکاری بیانی یان سیستمەکانی حوکمڕانیی ڕەگەزپەرستی بێت.

ب) پێویستە کە بزووتنەوە ڕزگاریخوازییەکە هێزێکی ڕێکخراو بێت لەژێر سەرکردایەتییەکی بەرپرس کە دیسپلینی ناوخۆیی هەبێت و، یاسای مرۆیی جێبەجێ بکات.

ج) بزووتنەوە ڕزگاریخوازەکە کۆنترۆڵی بەشێك لە خاکی نیشتیمانی کردبێت.

هەندێك لە یاساناسان پێیان وایە زۆر پێویستە کە میکانیزمەکانی جێبەجێکردن و بەدیهێنانی مافی دیاریکردنی چارەنووس دیاری بکرێن و، لە سیستمی نەتەوە یەکگرتووەکاندا بچەسپێندرێن و لیژنەیەکی تایبەت بۆ بڕیاردان لەسەر ئەو مافە پێك بهێنرێت.

تەوەری شەشەم: ئاستەنگ و ڕێگرییەکانی بەردەم پێڕۆکردنی مافی دیاریکردنی چارەنووس:

هەرچەندە مافی دیاریکردنی چارەنووس مافێکی جیهانییە و دانپێدانراوە بۆ سەرجەم گەلانی جیهان بەو مەرجانەی لە پێشەوە ئاماژەمان پێیان دا، بەڵام هەندێکجار پێڕۆکردنی ئەو مافە کێشە و ڕێگریی یاسایی لێ دەکەوێتەوە لە دەرەنجامی ناکۆکبوون و دژهاتنەوەی لەگەڵ هەندێك لە پرەنسیپ و ڕێسا یاساییە دانپێدانراوەکان، ئەوە سەرەڕای بەرکەوتنی بە بەربەستە سیاسی و

١٦- مورتمر سیلرز: المصدر السابق، ص١٨٩.

مێژوویی و جیۆگرافییەکان و چاوچنۆکی و سیاسەتە فراوانخوازییەکانی هەندێک لە دەوڵەتانیش وەك کێشەکانی (کشمیر، کوردستان، فەلەستین، قوبرس، کیوبك، ڤێتنام، بیابانی ڕۆژئاوا. ..هتد) [١٧].

مەبەست لەو ڕێگری و بەربەستە یاساییانەی کە لەوانەیە بێنە ڕێی جێبەجێکردنی مافی دیاریکردنی چارەنووسیش ئەوەیە، کە لە هەندێک باردا جێبەجێکردنی مافەکە لەوانەیە ببێتە پێشێلکردنی پرەنسیپێکی بنەڕەتی لە یاسای نێودەوڵەتی کە سیفەتی ڕێسای بەرفەرمانی (القواعد الامره) هەبێت، لەوکاتەشدا دەبێت هەوڵ بدرێت کە لەگەڵ یەکتریدا بگونجێندرێن، ئەگەر نەکرا ئەوا یەکێکیان بکرێتە قوربانی، بەڵام کامیان بۆ ئەوە گونجاوترە کە ببێتە قوربانی؟ لەم خاڵانەی خوارەوەدا ڕوونیان دەکەینەوە:

أ- کۆتی پرەنسیپی سەلامەتیی هەرێمی لەسەر پێڕۆکردنی مافی دیاریکردنی چارەنووس:

یەکەمین گرفتەکانی کە بەرەورووی گرووپەکان دەبنەوە کاتێک دەیانەوێت مافی دیاریکردنی چارەنووسیان پێڕۆ بکەن، لە بارەکانی جیابوونەوە و هەڵوەشاندا، بریتییە لە گرفتی هەڵبژاردنی ئەو زەوییەی کە دەوڵەتە سەربەخۆکەی لەسەر بنیات دەنێن[١٨]. لەبەر ئەوەی لەلایەنی یاساییەوە ئەو زەوییە هەر سەر بە دەوڵەتێکە و لەوەوپێش بە فەرمیی وەك زەویی ئەو دەوڵەتە دانی پێدا نراوە. چونکە هەردوو ماددەی (١٠)ی بەڵگەنامەی کۆمەڵەی گەلان و بڕگەی (٤) لە ماددەی (٢)ی بەڵگەنامەی نەتەوە یەکگرتووەکان، دانیان بە پرەنسیپی سەلامەتیی خاك و سەربەخۆیی سیاسیی سەرجەم دەوڵەتاندا

١٧- زهير شكر، الوسيط في القانون الدستوري، ج١، القانون الدستوري والمؤسسات السياسية، ط٣، المؤسسة الجامعية للدراسات والنشر والتوزيع: بيروت، ١٩٩٤، ص٤٠.

١٨- أنظر الدكتور مسعد عبدالرحمن زيدان قاسم: مصدر سابق، ص٣٧٣.

ناوە، بەڵگەنامەی نەتەوە یەکگرتووەکان سەرجەم دەوڵەتانی بەو خاڵەوە پابەند کردووە.

بەڵام واقیعی بارودۆخی جیهانی پێمان دەڵێت، کە پرەنسیپی سەلامەتیی خاکی وڵاتان بە ڕەهایی ڕێزی لێ نەگیراوە، بەڵکو سەرهەڵدانی ژمارەیەکی زۆری دەوڵەتان لە ئەنجامی جیابوونەوە یان هەڵوەشانی دەوڵەتان لە دوای دامەزرانی نەتەوە یەکگرتووەکان و دانپێدانانیان لەلایەن کۆمەڵگای نێودەوڵەتییەوە و وەرگرتنیان وەك ئەندام لە نەتەوە یەکگرتووەکاندا، وەك (هەڵوەشانی یەکێتیی سۆڤییێت و یوگۆسلاڤیا، جیابوونەوەی ئەریتیریا لە ئەسیوپیا، جیابوونەوەی تەیمووری ڕۆژهەڵات لە ئەندەنووسیا، خواروی سوودان لە سوودان،..) دەری دەخات کە ئەو پرەنسیپە ڕێگرییەکی ڕاستەقینە نییە لە بەردەم پرەنسیپی مافی گەلان لە دیاریکردنی چارەنووسیاندا.

ب) کۆتی پرەنسیپی پاراستنی دەستکەوتەکان لەسەر پێڕۆکردنی پرەنسیپی مافی دیاریکردنی چارەنووس:

لەوانەیە پێڕۆکردنی پرەنسیپی مافی دیاریکردنی چارەنووس لەپێناو ڕزگاربوون لە داگیرکار یان بۆ سەربەخۆبوون کۆتوبەند بکرێت بە پرەنسیپی پاراستنی دەستکەوتەکان (Uti possidetis)، کە مەبەست لێی پاراستنی سنوورەکانە کە داگیرکار کێشاونی. گوایە پێڕۆکردنی مافەکە لەو بارانەدا دەبێتە هۆی ناسەقامگیریی هەرێمی و لەوەشەوە هەڕەشە لە ئاشتی و ئاسایشی نێودەوڵەتی دەکات[١٩].

19- See: Uti possidetis. From Wikipedia، the free encyclopedia. Available at: http://www. Wikipe-dia.org/wiki/Uti - possidetis.

بەڵام پێویستە کە جەخت بکەینەوە لەسەر ئەوەی، کە ئەو پرەنسیپە یەکێکە لە شوێنەوارەکانی داگیرکار کە بۆ بەرژەوەندیی خۆیان و بەبێ ڕەچاوکردنی بەرژەوەندییەکانی گەلانی نیشتەجێبووی ئەو سنوورانەی کێشاویانە[٢٠]، هەروەها بێبەشکردنی گەلێك لە مافی بڕیاردان لە چارەنووسی، بە پاساوی ڕێزگرتنی پرەنسیپی پاراستنی دەستکەوتەکان کە واقیع سەپاندوویەتی، ئەو پرەنسیپە کە بنەماکەی واقیعە، نابێتە کۆتێکی یاسایی بۆ سەر پرەنسیپێکی وەك مافی دیاریکردنی چارەنووس کە پرەنسیپێکی یاساییە و بگرە یەکێکە لە ڕێسا یاساییە بەرفەرمانەکانیش. بۆیە ناکرێت سنوورێك کە واقیع بە پێچەوانەی پرەنسیپێکی یاسایی دانپێدانراو سەپاندوویەتی، بە تایبەتیش ئەگەر لەگەڵ ویست و ئارەزووەکانی گەلانی دانیشتووی ناو ئەو سنوورەدا یەك نەگرێتەوە[٢١].

ج) کۆتی پرەنسیپی قەدەغەکردنی بەکارهێنانی هێز لە پێوەندییە دەرەکییەکاندا لەسەر پێڕۆکردنی پرەنسیپی مافی دیاریکردنی چارەنووس:

هەندێك جار دەوڵەت لە بەرەنجامی بەکارهێنانی هێز، وەك جیابوونەوەی هەرێمێك لە دەوڵەتی دایك بە ڕێگای بەکارهێنانی توندوتیژی یان بە پشتیوانیی سەربازیی دەرەکی یان داگیرکاریی سەربازی دروست دەبێت. یان بە ڕێگای یەکگرتن لە نێوان دوو دەوڵەتدا لە دەرەنجامی بەکارهێنانی هێز، یان بەپێی پەیماننامەیەکی نێودەوڵەتی کە لەژێر هەڕەشەی بەکارهێنانی هێزدا بەسترابێت. لەوبارانەدا ئامرازی بەکارهێنراو بۆ دامەزراندنی دەوڵەتەکە سەرپێچییە لە یەکێك لە پرەنسیپە جێگرەکانی یاسای نێودەوڵەتی، ئەویش

20- See: Raul R. Hensel، Michael E. Allison and Ahmed Khanani: The Colonial Legacy and Border Sta-bility: Uti Possdeties and Territorial Claims in the Americas. p. 7.

٢١- د.عبدالفتاح عبدالرزاق محمود: مصدر سابق، ص ٤٦٤.

پرەنسیپی قەدەغەکردنی بەکارهێنانی هێزە لە پێوەندییە نێودەوڵەتییەکاندا هەروەك بڕگەی (٤) لە ماددەی (٢)ی بەڵگەنامەی نەتەوە یەکگرتووەکان ئاماژەی پێداوە.

زۆربەی یاساناسان کۆکن لەسەر نایاساییبوونی دروستکردنی بارودۆخی هەرێمی بە ڕێگای بەکارهێنانی هێز[٢٢]، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا نابێت وا تێبگەین کە بەکارهێنانی هێز بە ڕەهایی کۆتێکە لەسەر پرەنسیپی مافی دیاریکردنی چارەنووس، بەڵکو پێویستە جیاوازی بکرێت لە نێوان بەکارهێنانی هێز لەسەر ئاستی ناوخۆی دەوڵەت و بەکارهێنانی هێز لەسەر ئاستی پێوەندییە نێو دەوڵەتییەکان[٢٣].

لە ڕاستیدا بڕگەی (٤)ی ماددەی (٢)ی بەڵگەنامەی نەتەوە یەکگرتووەکان کە تایبەتە بە قەدەغەکردنی بەکارهێنانی هێز، تەنیا لە پێوەندییە نێودەوڵەتییەکاندا و حاڵەتەکانی بەکارهێنانی هێز لە نێوان دەوڵەتی دایك و هەرێمی جیابووەوە ناگرێتەوە[٢٤]، چونکە ئەوەی دواییان دەچێتە چوارچێوەی چەمکی (شەڕی ناوخۆیی)، بە بابەتێکی ناوخۆیی دەژمێردرێت و ڕێسایەکی نێودەوڵەتیمان نییە کە قەدەغەی بکات. هەروەك زۆر لە بڕیارە نێودەوڵەتییەکان و بڕیارەکانی کۆمەڵەی گشتیی نەتەوە یەکگرتووەکان ڕەواییان داوە بە خەباتی چەکداریی گەلانی ژێردەستەی داگیرکار. نموونەش بڕگەی (١٠) لە بڕیاری کۆمەڵەی گشتی ژمارە (xx) ٢١٠٥ لە ساڵی ١٩٦٥ و ماددەی (٧) لە پێناسەی نەتەوە یەکگرتووەکان بۆ (دوژمنکاری - العدوان) [٢٥].

٢٢- د.محمد عزيز شكري: المدخل الى القانون الدولي العام وقت السلم، ط٢، دار الفكر: دمشق، ١٩٧٣، ص١٣٢.
٢٣- د.عبدالفتاح عبدالرزاق محمود: مصدر سابق، ص ٤٧٠.
24- See: Thomas D. Musgrave. Op. Cit. P. 282.
٢٥- د.عبدالفتاح عبدالرزاق محمود: مصدر سابق، ص ٤٧٠.

د) كـۆتی مافـەكانی مـرۆڤ (تـاكی و بەكۆمـەڵ) لەسـەر پێڕۆكـردنی پرەنسـیپی مـافی دیاریكـردنی چارەنـووس:

ناكرێـت پشـت بـە مـافی دیاریكـردنی چارەنـووس ببەسـترێت وەك بنەمایـەك بـۆ جیابوونـەوە و جـاڕدانی دەوڵـەت ئەگـەر هاتـوو دامـەزرانی دەوڵەتـە نوێیەكـە پێشـێلكردنێكی مەترسـیداری مافـەكانی مـرۆڤ بـە گشـتی و مافـە بەكۆمەڵـەكانی مرۆڤـی وەك مـافی دیاریكـردنی چارەنووسـی لـێ بكەوێـتەوە [٢٦]، چونكـە دامەزرانـدنی دەوڵـەت بـە سـەرپێچیكردنی پرەنسـیپی مـافی دیاریكـردنی چارەنـووس بـە كارێـكی نـاڕەوا لـە یاسـای نێودەوڵەتیـدا دەژمێردرێـت. هـەر لـەو چوارچێوەیەشـدا، كاتی خـۆی كۆمەڵـەی گـەلان كۆمەڵێـك مەرجـی لەبـارەی پاراسـتنی مـافی كەمینەكانـەوە لـە كاتی جێبەجێكـردنی مـافی دیاریكـردنی چارەنـووسی ئـەو وڵاتانـەی كـە فرەپێكهاتـەی نەتەوەیـی و تایـەفی بـوون دانـا. وەك پەسـندكردنی مەرجداریـی عێـراق لـە ئەندامێتیـی كۆمەڵـەدا بـەوەی عێـراق پەیـمان بـدات بـە ڕێزگرتنـی مافـەكانی كـورد و نەتـەوەكانی دیكـەی كـە لێـی پێـك هاتـووە[٢٧].

تـەوەری حەوتـەم: پاڵنـەر و پاسـاوەكانی پێڕۆكـردنی مـافی دیاریكـردنی چارەنـووس

ئـەم بارانـەی خـوارەوە دەبنـە پاڵنـەر و پاسـاو بـۆ ئـەوەی هـەر گەلێـك مـافی دیاریكـردنی چارەنـووس خـۆی پێـڕۆ بـكات

أ- پاراسـتنی ئاشتی و ئاسایشی نێودەوڵەتی:

پاراسـتنی ئاشـتی و ئاسـایشی نێودەوڵـەتی بـە یەكێـك لـە ئامانجـە گرینـگ و بـەرزەكانی ڕێكخـراوی نەتـەوە یەكگرتـووەكان دەژمێردرێـت. لەوەشـەوە ئەگـەر

26- Michael Akehurst. Op. Cit. p. 298.

٢٧- د.عبدالفتاح عبدالرزاق محمود: مصدر سابق، ص ٤٧٣.

کێشمەکێشـەکە پێوەنـدار بـوو بـە مـافی دیارکـردنی چارەنـووس و ئەگـەری ئـەوە هەبـوو کـە ئاشـتی و ئاسـایشی نێودەوڵەتـی بخاتـە مەترسـییەوە، ئـەوا لەسـەر نەتـەوە یەکگرتـووەکان پێویسـتە کـە دەسـتتێوەردان بـکات بـۆ چارەکـردن (تەسـویەکردن)ی، لـەو پێناوەشـدا بـۆی هەیـە هەمـوو ڕێگایـەك بگرێتـە بـەر، لەوانـەش بڕیـاری پێویسـت بـدات بـۆ ئاسـانکاریی پێڕۆکـردنی مـافی دیاریکـردنی چارەنـووس[٢٨].

ب- بەرەوڕووبوونەوەی چەوساندنەوە:

تیـۆری چەوسـاندنەوە (The Oppression Theory) بـە یەکێـك لـە تیـۆرە بەناووبانگـەکانی پاسـاوی جیابوونـەوە بـە ڕێـگای جێبەجێکـردنی مـافی گـەلان لـە دیاریکـردنی چارەنووسـیان دەژمێردرێـت، بەپێـی ئـەو تیـۆرە جیابوونـەوەی بەشـێك لـە دانیشـتووانی دەوڵەتێـك یـان کەمینەیـەك و سـەربەخۆبوونیان لـە دەوڵـەتی دایك، پاسـاوی دەبێـت ئەگـەر هاتـوو بەدەسـت چەوسـاندنەوەی زۆرینـەوە دەیاننالاند[٢٩].

ئـەو تیـۆرە یەکێکـە لـە تیـۆرە چارەسـەرییەکانی جیابوونـەوە (النظریـات العلاجیە للإنفصـال - Remedial Theory of secession)، کـە لـە مەنتقێکـەوە دەردەچێـت دەڵێـت:

ئـەرکی حکوومەتـە کـە مافـە سـەرەکییەکانی هاووڵاتیـان بپارێـزت، تـا بـەو ئەرکـەش هەسـتێت ئـەوا شـایانی ئەوەیـە کـە هاووڵاتیـان ملکەچـی فەرمانـەکانی بـن، بـەڵام ئەگـەر حکوومـەت بـە شـێوەیەکی ڕێکخـراو و بـەردەوام پێشـێلی مافانەکانیـانی کـرد و، کاتێـك هیـچ چارەیێـکی دیکـە نەبێـت بـۆ کۆتاییهێنـان بـەو دۆخـە نالەبـارە، ئـەوا بۆیـان هەیـە

٢٨- د.عبدالفتاح عبدالرزاق محمود: مصدر سابق، ص ٤٧٧.

29- See: Y. N. Kly and D. Kly: In Pursuit of The Right to Self-Determination، Collected Papers & Pro-ceedings of the FIRST International Conference on the Right to Self-Determination & the United Nation ، Geneva 2000. P. 1.

لێـی یاخـی بـبن و لـە دەوڵـەت جیـا ببنـەوە. لەوەشـەوە دەوڵـەت ناتوانێـت دەسـت بگرێـت بـە پرەنسـیپی سـەلامەتیی خـاك و سـەربەخۆییی سیاسـی لـە دژی داواکاریـی جیابوونـەوە وەك مـافی دیاریکـردنی چارەنـووس[٣٠]، چونکـە لـەو کاتـەدا جیاخـوازەکان (الانفصالیـون) پشـت دەبەسـتن بـەو گریمانەیـە کـە دەڵێـت "هەرچەنـدە دەوڵـەت لەژێـر چەتـری یاسـای نێودەوڵەتیـدا ڕەوایـی وەرگرتبێـت و داواکارییـەکانی پێوەسـت بـە خاکەکـەی دروسـت بێـت، بـەڵام دەکرێـت ئـەو داواکاریانـە پشـتگوێ بخرێـن و پووچـەڵ بکرێنـەوە لەهەمبـەر ئـەو چەوسـاندنەوە بەردەوامـە مەترسـیدارانەی لەسـەر گرووپەکانی نـاوەوەی پێـڕۆی دەکات"[٣١].

چەوسـاندنەوە وەك پاسـاو بـۆ مـافی دیاریکـردنی چارەنـووس، مانایـەکی فـراوانی هەیـە، وەك ملپێکەچکـردن(Subjugation)، هەژمـوون(Domination)، بەکارهێنـان(Exploitation). لەکاتێکـدا هەندێـك زانـا پێیـان وایـە، بێبەشـکردن لـە بەشـداریکردن لـە حکوومەتێـکی نوێنەرایەتییشـدا پاسـاوێکە بـۆ جێبەجێکـردنی ئـەو مافـە[٣٢].

هـەروەك دادگای بـاڵای کەنـەدا دانی بـەو تیـۆرەدا نـاوە، کاتێـك لـە کێشـەی داوای هەرێمـی (کیوبیـك) بـۆ مـافی سـەربەخۆبوونی لەسـەر بنەمـای مـافی دیاریکـردنی چارەنووسـی دەروانی، ئامـاژەی بـە دوو حاڵـەت کـرد، کـە دەکرێت لە چوارچێـوەی مافی دیاریکـردنی چارەنووسـدا ببنـە بنەمـا بـۆ مـافی جیابوونـەوە، ئەوانیـش حاڵـەتی ئەوەی

٣٠- الحاكم عبدالرحمن سليمان الزيباري: الوضع القانوني لإقليم كردستان العراق في ظل قواعد القانون الدولي العام، ط١، مؤسسة موكرياني للطباعة: اربيل، ٢٠٠٢، ص٣٥٥.

31- See: Brilmayer، L. 1991، "Secession And Self-Determination. A Territorial Interpretation، Yale Jour-nal of International Law 16. 177202-. And Moore، m. 1998، Introduction in Secession and National Self-Determination. M. Moore (ed) oxford: oxford university press. Quoted from: Stanford Encyclopedia of Philosophy. http://plato.stanford.edu/ entries/ secession/

32- Thomas D. Musgrave. Op. Cit. P. 182.

بەشێك لـە دانیشـتووانی دەوڵـەت بـەرەوڕووی چەوساندنەوە ببنـەوە، لەگـەڵ حاڵـەتی ئـەوەی گرووپێـك نەتوانـن بەشـداری لـە حوکمڕانیـدا بکـەن بـۆ بەردەوامیـدان بـە گەشـەی سیاسی و ئابووری و کۆمەڵایـەتی و کولتـووری. بـە هەمـان ئاراسـتە لیژنـەی لاوەکیـی تایبـەت بـە قەدەغەکـردنی جیاکاریـی ڕەگـەزی و پاراسـتنی کەمینـەکان سـەر بـە نەتـەوە یەکگرتـووەکان، لـە سـاڵی ١٩٨١ وایدانـا کـە سـەربەخۆیی و سـەروەریی دەوڵـەت نابنـە ڕێگرێـك لەبـەردەم جیابوونـەوەی هەرێمێـك یـان بەشـێکی دەوڵـەت، ئەگـەر هاتـوو حاڵـەتی پێشـێلکردنی مافـەکانی مـرۆڤ هەبێـت و بـەو جیابوونەوەیـە ئـەو پێشـێلکارییە کۆتایـی هـات یـان ڕێگـری لـێ بکرێـت.

بـۆ ئـەوەشی کـە تیـۆری چەوسـانەوە ببێتـە پاسـاو بـۆ پێڕۆکـردنی مـافی دیاریکـردنی چارەنـووس، دەبێـت ئـەو گرووپـەی جیابوونـەوەی دەوێـت، بیسـەلمێنێت کـە چیـتر ناتوانـن بـە ئاسـایش و ئاشـتەوایی بژییـن یـان ویسـتە ڕەواکانی خۆیـان لـە چوارچێـوەی کۆمەڵـگا سیاسـییە گەورەکـەدا وەدی بهێنـن، بیشیسـەلمێنن کـە هەمـوو ڕێوشـوێنە سیاسـییەکانی دیکـە کـە دەتوانێـت گەرەنتیـی مافەکانیـان بـکات، لەلایـەن زۆرینـەی باڵادەسـتەوە ڕەت کراونەتـەوە. ئـەوەش ئەگـەر ئـەو مەرجانـەی خـوارەوەی هێنایـەدی[٣٣]:

١- ئـەو گرووپـە بیسـەلمێنێت کـە (گەل)ێـك پێـك دێنـن، چونکـە تەنهـا گـەلان دەتوانـن ئـەو پرەنسـیپە جێبەجـێ بکـەن.

٢- لـە دەسـت چەوسـاندنەوەی زۆرینـە بـە مانـای (ملپێکەچکـردن و هەژمـوون و بەکارهێنـان) بناڵێنێـت، بـە شـێوەیەك کـە لێـی قەدەغـە بێـت بگاتـە حکوومـەت و نوێنەرایەتیـی تێیـدا هەبێـت.

٣٣- د.عبدالفتاح عبدالرزاق محمود: مصدر سابق، ص ٤٨٤.

٣- بیسـەلمێنن کـە چیـتر ناتوانـن بـە ئاشـتی و ئاسـایش لـە چوارچێـوەی ئـەو دەوڵەتـەدا بژیێـن کـە تێیـدان.

٤- دەوڵــەت نەتوانێــت ڕێوشـوێنە سیاسـییەکانی دیکـەی دەکرێـت گەرەنتیـی مافەکانیـان بـکات، بێنێتـە دی یـان هـەر ڕەتیـان بکاتـەوە.

لـە ڕاسـتیدا بـاری گـەلی کـورد لـە دوای کۆچـی بەکۆمەڵـی سـاڵی ١٩٩١، لـە دوای پـتر لـە حـەوت دەیـە لـە ئـازار و سـەرکوتکردن و چەوسـاندنەوە و دەربەدەرکـردن و، ڕەتکردنـەوەی حکوومەتـە یـەك لـە دوای یەکـەکانی عێـراق، سـەرجەم ڕێوشـوێنە سیاسـییەکانی کـە دەکـرا گەرەنتیـی مافـەکانی کـوردی وەك گەلێـکی ئـازاد و جیـاواز بکردایـە، پاسـاوێکی تـەواو بـوو بـۆ ئـەوەی کـە دەوڵـەتی کـوردی ئەوسـا ڕابگەیێندرابـا، چونکـە حاڵەتێـکی نموونەیـی بێوێنـەی پێـك دەهێنـا و بـە دانپێدانـانی ئەنجوومـەنی ئاسـایشی نێودەوڵـەتی لـە بڕیارێـکی بەناووبانگیـدا بـە ژمـارە (٦٨٨) لـە ٥ی نیسـان ١٩٩١.

ئـەو تاوانانـەی حکوومەتـەکانی عێراقیـش، وەك لـە بەیاننامـەی جـاڕدانی فیدراڵیـدا هاتـوون، کـە پارلەمـانی کوردسـتان لـە ٤ تشرینـی یەکەمـی ١٩٩٢ بڕیـاری لـێ دا، بریتیـن لـە:

- ونکـردن و بێسەروشـوێنکردنی پـتر لـە ٨٠٠٠ بارزانیـی بێتـاوان لـە سـاڵی ١٩٨٣دا کـە تـا ئێسـتایشی لەگەڵـدا بێـت زۆربەیـان گۆڕگومـن.

- جینۆسـایدکردنی پـتر لـە ٥٠٠٠ ژن و منداڵ و پیـر و بێتـاوان بـە چـەکی کیمیـاوی و غـازی ژەهـراوی لـە شـاری هەڵەبجـە لـە ڕۆژی ١٦ ئـازار ١٩٨٨ و، ژمارەیـەکی دیکـەش لـە بادینـان و گەرمیـان و بالیسـان و ناوچـەکانی دیکـەی کوردسـتان.

- هەڵمەتێکی دیکەی هەمەجی کە بە هەموو پێوەرێك ئەوپەڕی زوڵم و زۆری و دڕەندەیی تێدا بە کار هێنرا، بە ناوی پڕۆسەکانی (ئەنفال) کە پتر لە ١٨٢ هەزار هاووڵاتی کوردی بێتاوانی تێدا بووە قوربانی و زیندەبەچاڵ کران.

- تێکدان و لەناوبردنی پتر لە (٤٥٠٠) گوند کە دەکاتە ٩٠٪ی گوندەکانی کوردستان.

- کوشتن و دەربەدەرکردن و دوورخستنەوەی هەزاران کوردی فەیلی، دەستگرتن بەسەر ماڵ و مڵکیاندا و لەسەر بنەمای سیاسی و ڕەگەزپەرستی ڕەگەزنامەی عێراقییان لێ سەندرایەوە.

ج- ئەستەمبوونی بەیەکەوەژیانی ئاشتیانە لە چوارچێوەی یەك دەوڵەتدا:

لە هەندێك باردا بە هۆکاری ئەو ڕووداوە خوێناویانەی کە بە درێژاییی مێژووی سیاسیی دەوڵەتێکی دیاریکراو ڕوویان داوە، دەبنە هۆکاری ئازار و برینێك لەلای گرووپە جیاجیاکان کە هەستی دوژمنکاری و ڕق و کینە دروست دەکەن، بە شێوەیەك هیچ کامیان ئەوی تریان پێ قبووڵ ناکرێت و بەیەکەوەژیانی ئاشتیانەی نێوان ئەستەم دەبێت. لەو کاتانەدا پێوەرە نێودەوڵەتییە تایبەتەکانی مافەکانی مرۆڤ پێوەست بە تاکییەکان و کەمینەکان کە لە پەیماننامە نێودەوڵەتییەکاندا هاتوون و ڕێچارە دەستوورییەکانی دیکەی وەك ئۆتۆنۆمی و فیدراڵیەت کاریگەر نامێنن و، بەڵکو هەندێك جار ئەستەمیش دەبن. بۆیە لەو کاتانەدا پێڕۆکردنی مافی بڕیاردانی چارەنووس دەبێتە تاکە ڕێچارە بۆ گەرەنتیی مافەکانی گرووپە جیاوازەکان[٣٤].

34- See: David A. Lake And Donald Rothchild. The International Spread of Ethnic Conflict، Fear، Dif-fusion، And Escalation. Princeton University Press: Princeton، Newjersey، 1998. P. 315.

د- مافە مێژووییەکان

مەبەست لە مافە مێژووییەکانی گرووپەکان وەك پاسا و بۆ پێڕۆکردنی مافی دیاریکردنی چارەنووس، بریتییە لەو مافانەی کە لە ڕاستییە مێژووییەکانەوە دەیسەلمێنێت کە گرووپێك لە ڕابردوودا حوکمی خۆی کردووە و بەڵام، بە هۆکارێك لە هۆکارەکان لە چوارچێوەی سنووری جیۆگرافیی دەوڵەتێکی دیکەدا خۆی بینیوەتەوە. هەندێك لە توێژینەوەکان نیشانی دەدەن کە زیاتر لە نیوەی گرووپە تایەفییەکان کە لە هەشتاکاندا داواکاریی سەربەخۆبوونیان هەبووە، لەوانە بوون کە لە ڕاستیدا بڕوایان وا بووە کە سەردەمانێك خۆیان حوکمی خۆیان کردووە[٣٥].

جێگای ئاماژەپێدانە، گەلی کورد کە لە ڕابردوودا جۆرێك لە سەربەخۆیی هەبووە و لە باپیرانێکەوە کە سەربەخۆییان هەبوو، هاتوونەتە بوون؛ بۆیە زۆرجار لە پڕۆژەکانی بنیاتنانی دەوڵەتی سەربەخۆدا، وەك پاساوێك بۆ داواکارییەکانی سەبارەت بە مافی دیاریکردنی چارەنووسی، پشتی بە مافە مێژووییەکان بەستووە. بۆ نموونە کاتێك شەریف پاشا داواکارییەکانی تایبەت بە کوردستانی لە ساڵی ١٩١٩ پێشکەش بە هاوپەیمانان کرد، جەختی کردەوە لەسەر ئەوەی کە ویلایەتی مووسڵ لە عێراق جیاواز بووە، دانیشتووانەکەشی ڕۆژێك لە ڕۆژان خۆیان بە بەشێك لە عێراق نەزانیوە و لەژێر ڕکێفی سەرورەرییەکەیدا نەبوون[٣٦].

تێبینی دەکرێت کە لیژنەی نێودەوڵەتیی تایبەت بە چارەکردنی کێشەی مووسڵ کە لەلایەن کۆمەڵەی گەلانەوە پێك هێنرابوو، ئەو ڕاستییەیان دووپات

٣٥- تيد روبرت جار: أقليات في خطر- ٢٣٠ أقلية في دراسة إحصائية وسياسية وإجتماعية، مراجعة وتقديم: د. رفعت سيد أحمد، تعريب: مجدي عبدالحكيم وسامية الشامي، ط١، مكتبة مدبولي: القاهرة، ١٩٩٥، ص١١٩.

٣٦- أنظر حول هذه المطاليب: الدكتور فاضل حسين: مشكلة الموصل، دراسة في الدبلوماسية العراقية – الانكليزية – التركية وفي الرأي العام، ط٣، مطبعة أشبيلية: بغداد، ١٩٧٧، ص ص٧٦-٧٧.

کـردەوە، کـە لـە دوای دیراسـەکردنی گەلێـك کتێبـی مێژوونووسـان و جیۆگرافیناسـان و عەرەبـە کۆنـەکان و ژمارەیـەکی زۆری نەخشـە عەرەبییـەکان و، سـەدان نەخشـەی ئەورووپایـی کـە لـە نێـوان سـەدەکانی شـازدە و بیسـتەمدا کێشراون و، کتێبـەکانی گەشـتی سـەرجەم سـەردەمەکان و سـەرچاوە جیۆگرافییـەکان و کتێبـە جیۆگرافییـەکانی قوتابخانـە ناوەندییـەکان لـە میسرٍ، لیژنەکـە گەیشـتنە ئـەوەی کـە سـێ ناوچـە هەبـوون: عێراقـی عەرەبـی و جەزیـرە و کوردسـتان، عێـراق لـە باکـورەوە لـە هیت-تکریـت یـان جەبـەل حەمرینـی زیاتـر تـێ نەپەڕانـدووە. هەروەهـا لیژنەکـە جەختـی کـردەوە لەسـەر ئـەوەی کـە لـە سـەرجەم ئەدەبیـاتی جیۆگرافـی لـە سـەردەمی فتوحـاتی ئیسـلامیی عەرەبییـەوە تـا سـاڵی ١٩٢٥، قـەت وا دانەنـدراوە و وا وەسـف نەکراوە و دەرنەکەوتـووە کـە ناوچـەی ویلایـەتی مووسـڵ ڕۆژێـك لـە ڕۆژان بەشـێك بووبێـت لـە عێـراق، لـە ڕابردوویشـدا دانیشـتووانی ویلایـەتی مووسـڵ ئاشـنا نەبـوون بـە نـاوی عێـراق وەك نـاوی وڵاتی خۆیـان[٣٧].

بۆیـە دەردەکەوێـت کـە بڕیـاری لیژنـەی نێودەوڵەتـی، تایبـەت بـە لێکۆڵینـەوە لـە کێشـەی مووسـڵ، بـە لکانـدنی مووسـڵ بـە عێراقـەوە، بڕیارێـك بـوو تەنیـا لـە گۆشـەنیگای ئابووریـی ڕووتـەوە وەرگیرابـوو، چونکـە لیژنەکـە بـە ڕاشـکاوی ئەوەیـان دەربـڕی کـە لـە گۆشـەی ئابوورییـەوە باشـترین ڕێچـارە ئەوەیە کە مووسـڵ بـە عێراقـەوە بلکێنرێـت، بـەڵام لـە گۆشـەنیگای ڕەگەزییـەوە لیژنەکـە وای دەبینـی کـە ئەگـەر گۆشـەنیگای ڕەگـەزی بـە بنەمـای یەکلاکـەرەوە وەربگیردرێـت، ئـەوا بـۆ چارەکـردنی کێشـەکە پێویسـتە دەوڵەتێـکی کوردیـی سـەربەخۆ دابمەزرێندرێـت، ئـەوەش چونکـە کـوردەکان پێنـج لـە هەشـتی دانیشـتووانی ویلایەتەکەیـان پێـك دەهێنـا. لەوەشـەوە دەگەینـە ئـەو دەرەنجامـەی کـە لیژنەکـە دوای پێشـنیازکردنی لکانـدنی ویلایـەتی مووسـڵ بـە عێراقیشـەوە، نەیتوانیـوە ئینـکاری ئـەو ڕاسـتییە

٣٧- الدكتور فاضل حسين ، المصدر السابق، ص٧٨.

بکات کە ئەو ناوچەیە لە ڕووی جیۆگرافی و ڕەگەزییەوە لە عێراقی عەرەبی جیا بووە. لە پێشنیازەکەشیدا کە کۆمەڵەی گەلان پەسندی کردووە، جەخت دەکاتەوە لەسەر ئەوەی کە دەبێت حکوومەتی بەریتانیا پەیمان بدات بە پێدانی گەرەنتیی پاراستنی مافەکانی کورد لە عێراقی نوێدا، دوای ئەوەی ویلایەتی مووسڵی پێوە دەلکێنرێت[٣٨].

ه) ڕاپرسینەکردن لە ناو گەلی هەرێمێکدا لەبارەی لکاندنی بە دەوڵەتێکی دیکەوە:

پرەنسیپی مافی دیاریکردنی چارەنووس وا دەخوازێت، کە لکاندن یان خستنەسەری گەلێك بە هەرێمی دەوڵەتێکی دیکەوە، ناکرێت ئەنجام بدرێت ئەگەر بە ڕێگای ڕاپرسییەکەوە ڕای دانیشتووانی ئەو هەرێمە وەرنەگیرێت( )[٣٩]، ئەگەرنا ئەوا پرۆسەکە بە ڕەهایی پووچەڵ دەبێت، چونکە ئەوە بە پێشلکاریی پرەنسیپی مافی دیاریکردنی چارەنووس دەژمێردرێت. بۆیە ڕاپرسنەکردن لەناو گەلێکدا کاتێك بە دەوڵەتێکی دیکەوە دەلکێنرێت، دەبێتە پاساوێکی یاسایی بۆ داواکاریی مافی دیاریکردنی چارەنووس[٤٠].

لێرەدا دەکرێت بڵێین کە کوردستانی باشووریش (ویلایەتی مووسڵ)، بەپێی بڕیارێکی لیژنەیەکی نێودەوڵەتی کە کۆمەڵەی گەلان پێکی هێنابوو، لە ساڵی ١٩٢٦ بەبێ ئەنجامدانی ڕاپرسییەکی فەرمی لەنێو دانیشتووانی ویلایەتەکەدا کە زۆرینەیان کوردن، بە عێراقی نوێوە لکێندرا، ئەوەش دەبێتە پاساوێکی یاسایی کە دەکرێت بخرێتە سەر پاساوەکانی دیکە لە حاڵەتی داواکردنی کورد بە پیرۆزکردنی مافی دیاریکردنی چارەنووسی.

٣٨- أنظر المصدر السابق، ص ص ١٧٣-١٧٤.

٣٩- د.عصام العطية: القانون الدولي العام، ط٦، وزارة التعليم العالي والبحث العلمي: بغداد، ٢٠٠١، ص٣٠٣.

٤٠- د.عبدالفتاح عبدالرزاق محمود: مصدر سابق، ص ٤٩٢.

و- پێشێلکردنی بەڵگەنامە (یان دەستوور)ی دامەزرێنەری یەکێتییێکی فیدراڵی:

فیدرالیەت بریتییە لە یەکگرتنێکی ئازادانەی دەوڵەتان یان هەرێمەکان لەسەر بنەما و ئەو مەرجانەی پێشوەختە لەسەری ڕێك دەکەون، کە لە بەڵگەنامە یان دەستووری دامەزرێنەری یەکگرتنەکەدا دەنووسرێنەوە. لەسەر ئەو بنەمایە پێشلێکردنێکی زەق و مەترسیداری ئەو بنەما و مەرجانە، دەبنە پاساوێکی بەهێز بۆ هەرێمە فیدراڵییەکان تا لە یەکگرتنەکە بکشێنەوە و لێی جیا ببنەوە.

پێویستە لێرەدا ئاماژە بەوە بکەین کە لە دیپاچەی دەستووری عێراقی فیدراڵدا، کە لە ساڵی ٢٠٠٥ بە ڕاپرسییەکی گشتی پەسند کراوە، حوکمێك هاتووە بە پەنهانی (ضمناً) باس لەوە دەکات کە یەکێتیی گەل و سەروەریی عێراق دەوەستێتە سەر ڕێزگرتنی دەستوورەکە و پابەندبوون بە ئەحکامەکانی، ئەوەش کاتێك دەڵێت: "پابەندبوون بەو دەستوورە یەکگرتنی ئازادانەی گەل و خاك و سەروەریی عێراق دەپارێزێت"، بە واتای پابەندنەبوون بە دەستوورەکە یان پێشێلکردنێکی مەترسیدار و گەورەی دەستوورەکە، دەبێتە پاساوێکی دەستووری لەلایەن ئەوانەی کە زەرەرمەند دەبن بۆ داواکردنی هەڵوەشاندنەوەی یەکگرتنەکە.

جگە لەو پێشێلکارییە، لە ڕاپۆرتێکی تایبەتیدا کە ژمارەیەك پسپۆڕی یاسای دەستووری و گشتی لە ساڵی ٢٠١٧دا ئامادەیان کردبوو، سەلمێنراوە کە حکوومەت و دەستەڵاتە فیدراڵییەکانی عێراق تا ئێستا پتر لە ٦٠ ماددەی دەستووری بە شێوەیەکی ڕاستەوخۆ و ناڕاستەوخۆ کە پێوەندییان هەیە بە مافەکانی گەلی کوردەوە لە عێراق، پێشێل کراون یان پشتگوێ خراون و جێبەجێ نەکراون. هەر لەو چوارچێوەیەشدا سەرکردایەتیی سیاسیی هەرێمی کوردستان لە زۆر بۆنەدا ئاماژەیان بەو ڕاستیانە داوە.

لە کۆتاییدا بە پێویستی دەزانین کە ئاماژە بە ڕای ڕاوێژکاری دادگای دادی نێودەوڵەتی لە ٢٢ تەممووزی ٢٠١٠ بدەین سەبارەت بە ڕاگەیاندنی

سەربەخۆیی تاکلایەنانەی کۆسۆڤا لە سربیا لە ١٧ی شوبات ٢٠٠٨، کە یەکێکە لەو پێشینە نێودەوڵەتیانەی کە بە سەرکەوتنێکی گەورە بۆ بڕیاردان لە مافی چارەنووس هەژمار دەکرێت، زۆر خاڵی ناکۆک و ڕای جیاوازی لەسەر بڕیاردان لە مافی چارەنووس یەکلا کردەوە. لەم ڕایە ڕاوێژکارییەی دادگای دادی نێودەوڵەتیدا سەبارەت بە ڕاگەیاندنی سەربەخۆیی تاکلایەنەی کۆسۆڤا، دانی بەم ڕاستیانەی خوارەوەدا نا:

١- ڕاگەیاندنی سەربەخۆیی تاکلایەنەی کۆسۆڤا لە سربیا، پێشێلکاری نییە بۆ ئەحکامەکانی یاسای نێودەوڵەتی.

٢- بڕیاردان لە مافی چارەنووس وەکو پرەنسیپ، مافی هەموو گەلێکە و وابەستە نییە تەنیا بە گەلانی ژێردەستەی دەوڵەتی کۆڵۆنیالیزمەوە.

٣- بڕیاردان لە مافی چارەنووس، باڵاترە لە پرەنسیپی سەلامەتیی هەرێمی.

٤- پرەنسیپی سەلامەتیی هەرێمی کە وەکو پاساوێک بۆ ڕێگریکردن لە جیابوونەوە بە کار دەهێندرێت، بە ڕای دادگا ئەم پرەنسیپە تەنیا بۆ پێوەندیی نێوان دەوڵەتەکانە نەک لە نێوان دەوڵەت و بەشێک لە گەلەکەی.

٥- ڕاگەیاندنی سەربەخۆیی، دەکرێت لە دەوڵەتی فیدراڵی، تاکلایەنە بێت بەبێ ڕەزامەندیی حکوومەتی فیدراڵی لە ناوەند(مەرکەز).

٦- دادگا دانی نا بە پرەنسیپی جیابوونەوەی (عیلاجی) (Remedial Secession) کاتێک پێکەوەژیان ئەستەم دەبێت.

بەشی دووەم
پێشێلکارییەکانی دەستووری هەمیشەییی عێراق (ماددەی ١٤٠، بڕینی بەشەبودجەی هەرێم، نەوت و گاز)

تەوەری یەکەم: ماددەی ١٤٠

لێرەدا ڕۆشنایی دەخەینە سەر ڕەوشی ناوچە کوردستانییەکانی دەرەوەی ئیدارەی هەرێم و ماددەی ١٤٠ی دەستوور و کارەکان و هەنگاوەکانی لیژنەی جێبەجێکردنی ماددەی ١٤٠ی دەستووری هەمیشەییی عێراق لە کاتی دروستبوونی تاکو کۆتاییی ساڵی ٢٠١٢، ئەو فاکتەرانەی بوونە هۆکاری پەکخستنی کارەکانی لیژنەی ماددەی ١٤٠ کە یەکێکە لە گرینگترین ئەو پێشێلکاریانەی تا ئێستا بۆ دەستووری هەمیشەییی عێراق کراون و، هیچ مانا و بەهایەکیشی بۆ شەراکەتی ڕاستەقینە لە عێراقی نوێدا نەهێشتەوە.

١/ پێکهێنانی لیژنەی جێبەجێکردنی ماددەی ١٤٠ی دەستوور

• لیژنەیەك بە فەرمانی ژمارە (٤٦) لە ٢٠٠٦/٨/٩ بە سەرۆکایەتیی بەڕێز (هاشم الشبلي) پێك هات و پاشان گۆڕدرا و بە بەڕێز (رائد فهمي). لەم لیژنەیەدا نوێنەری حکوومەتی هەرێم ئەندام بوو کە بەڕێز (د.محەممەد ئیحسان) وەزیری وەزارەتی کاروباری ناوچەکانی دەرەوەی ئەوکات و سەرۆکی دەستەی ناوچە کوردستانییەکانی پێشوو بوو، لەگەڵ خاتوو (نەرمین عوسمان) کە ئەوکات وەزیری ژینگەی عێراقی و جێگری سەرۆکی لیژنەی جێبەجێکردنی ماددەی ١٤٠ی دەستوور بوو لە هەمان کاتدا سەرۆکی لیژنەی داراییی لیژنەکەش بوو.

• لیژنـەی جێبەجێکردنـی مـاددەی ١٤٠ دەسـتوور بـە درێژاییـی کارکردنـی، (٧) بڕیـاری دەرکـرد کـە (٤) بڕیـاری زۆر گرینـگ بـوون بـۆ چارەکردنـی پرسـی ناوچـە جێناکۆکـەکان. گرینگتریـن ئـەو بڕیارانـەی کـە بـۆ ئاسـاییکردنەوەی بارودۆخـی ناوچـە کوردسـتانییەکان دەرچـوون، بڕیاڕەکانـی لیژنـەی بـاڵای جێبەجێکردنـی مـاددەی ١٤٠ بـوون کـە لەلایـەن ئەنجوومەنـی وەزیرانـی عێراقـەوە لـە ڕێکەوتـی ٢٠٠٧/٤/١٩ بـە ژمـارە (ق ٦٧٥٦/٢٧/١/٢) پەسـەند کـران:

١) هەمـوو ئـەو فەرمانبەرانـەی کـە دەرکرابوون(فەسـڵ) یـان دوور خرابوونـەوە یـان لـە کارەکانیـان گواسـترابوونەوە، لـە مـاوەی نێـوان ١٧/تەممـووزی/١٩٦٨ تـا ٢٠٠٣/٤/٩ دەگەڕێندرێنـەوە بـۆ کارەکانـی خۆیـان لـە ناوچـە ڕەسـەنەکانی خۆیـان یـان شـوێنێکی نزیـك لـە ناوچەکانـی خۆیـان.

٢) ئـەو خێزانانـەی کـە لـە مـاوەی نێوان ١٧/تەممووزی/١٩٦٨ تـا ٢٠٠٣/٤/٩ ناوچەکانـی خۆیـان جێهێشـت یـان بـە هـۆی سیاسـەتەکانی ڕژێمـی پێشـوو کۆچیـان پـێ کـرا، بـۆ ناوچـە ڕەسـەنەکانی خۆیـان دەگەڕێندرێنـەوە و قەربـوو دەکرێنـەوە.

٣) گەڕاندنـەوەی خێزانـە هاوردەکانـی نێـوان ١٧/تەممووزی/١٩٦٨ تـا ٢٠٠٣/٤/٩ بـۆ ناوچەکانـی خۆیـان و قەرەبووکردنەوەیـان.

٤) هەڵوەشـانەوەی هەمـوو ئـەو گرێبەسـتە کشـتوکاڵیانەی کـە بەسـترابوون بـۆ گۆڕینـی دیمۆگرافیـای ناوچە کێشـە لەسـەرەکان و گەڕاندنـەوەی بارودۆخـە بـۆ کاتـی پێش بەسـتنی گرێبەسـتەکان.

• دوای تەواوبوونـی وادەی دەسـتووری بـۆ جێبەجێکردنـی مـاددەی ١٤٠ لـە ٢٠٠٧/١٢/٣١، (UNAMI) بـووە بەشـێک یـان لایەنـی سـێیەمی بەشـدار بـۆ چارەی

کێشـەی ئـەو ناوچانـە لـە نێـوان بەغـدا و هەولێـر بەپێـی بڕیـاری ژمـارە (١٧٧٠) سـاڵی ٢٠٠٧ی ئەنجوومەنـی ئاسـایش و لیژنەیەکـی پێـک هێنـا بـە سـەرۆکایەتیی (سـتافان دیمسـتورا) و کاریـان لـەم دۆسیەیەدا کـرد. (UNAMI) لەلایـەن خۆیانـەوە پشـتیان بـە سـێ بنەمـا بەسـت، (تۆمـاری نفووسـی سـاڵی ١٩٥٧، بڕیارەکانـی ئەنجوومەنـی سـەرکردایەتیی شـۆڕشـی لەناوچـوو، نووسـینگەی لیژنـەی کاروبـاری باکـووری هەڵوەشـێندراوە و ئەنجامـی هەڵبژاردنەکانـی سـاڵی ٢٠٠٥). ئەنجامـی کارەکانیـان (٣) ڕاپـۆرت بـوو کـە جێـگای ڕەزامەندیـی لایەنـەکان نەبـوو.

• لـە سـاڵی ٢٠١١دا لیژنەکـە گۆڕدرایـەوە، ئەوجـارە وەزیـری گواسـتنەوەی عێراقـی (هـادی عامـری) بـە فەرمانـی دیوانـی ژمـارە (٧٨) بـووە سـەرۆکی لیژنـە. لـە دوای ئـەم گۆڕانکارییـە هەمـوو کارەکانـی پێشـووتری کـە کرابـوون، ڕێچکـەی گـۆڕاو بـە ئاقارێکـی تـردا بـرا.

ئەرکەکانی لیژنـەی جێبەجێکردنی ماددەی ١٤٠:

قۆناغی یەکەم: ئاسـاییکردنەوە (التطبیع):

• ڕاگوێـزراوەکان (المرحلین و المنفیـین و المهجرین والمهاجرین).

• عەرەبی هاوردە (الوافدین).

• گەڕانـەوەی ڕاگوێـزراوەکان و ناردنـەوەی عەرەبـی هـاوردە بـۆ شـوێنی خۆیـان و قەرەبووکردنەوەیـان بـە بـڕی ئـەو پارەیـەی کـە بـۆ مـاددەی ١٤٠ تەرخـان کـراوە و، پێویسـت بـوو ٢ ملیـار و ٤٠٠ ملیـۆن دۆلار تەرخـان بکرێـت.

• لـە ساڵی ٢٠٠٦ تاکو سـاڵی ٢٠١٢ بـەم شـێوەیە بودجـەی تەرخانکـراو دابـەش کـرا، کـە کەمتر بـوو لـەو بودجەیـەی پێویسـت بـوو بـۆ قۆناغـی ئاسـاییکردنەوە و بـووە هـۆی تەواونەکردنـی ئـەم قۆناغـە:

کەرکووک:

١- کۆی گشتیی ئەو خێزانە ڕاگوێزراوانەی کە نفووس و پسوولەی خۆراکیان گەڕاندووەتەوە کەرکووک (٨٩٦٣٤) خێزانن.

٢- کۆی گشتیی ئەو خێزانە عەرەبە هاوردانەی کە نفووس و پسوولەی خۆراکیان لە کەرکووک گواستووەتەوە شوێنە ڕەسەنەکانی پێشووی خۆیان (٢٥٦٣٤) خێزانن.

خانەقین:

١- کۆی گشتیی ئەو خێزانە ڕاگوێزراوانەی کە نفووس و پسوولەی خۆراکیان گەڕاندووەتەوە خانەقین (١٥٧٩٢) خێزانن.

٢- کۆی گشتیی ئەو خێزانە عەرەبە هاوردانەی کە نفووس و پسوولەی خۆراکیان لە خانەقین گواستووەتەوە شوێنە ڕەسەنەکانی پێشووی خۆیان (١٥٤٧) خێزانن.

شنگال:

١- کۆی گشتیی ئەو خێزانە ڕاگوێزراوانەی سنووری نووسینگەی شنگال ((نووسینگەی شنگال هەموو ناوچە کوردستانییەکانی سنووری پارێزگای مووسڵ دەگرێتەوە)) کە بە ڕاگوێزراوی ناوخۆی هەمان سنووری خۆیان دەژمێردران، (٩١٩٧٧) خێزانن.

٢- کۆی گشتیی خێزانە هاوردەکان لە سنووری نووسینگەی شنگال (١٣٨٦) خێزانن.

- گرێبەستە کشتوکاڵییەکان (گرێبەستە کشتوکاڵییەکان و هەڵوەشاندنەوەی بڕیارەکانی ئەنجوومەنی سەرکردایەتیی شۆڕش و کۆی ئەو بڕیارانەی لە لیژنەی کاروباری باکوور(هەڵوەشێندراوە)وە دەرچوون:

- سەبارەت بە بڕیاری ژمارە (٣٥٨) لە ساڵی ٢٠١١ سەرۆکایەتیی ئەنجوومەنی وەزیرانی عێراق لە کۆبوونەوەی ئاساییی ژمارە (٤٧) ڕۆژی ٢٧/٩/ ٢٠١١، لیژنەی ماددەی ١٤٠ی ڕاسپارد بە پێشکەشکردنی ڕاپۆرتێک بە هاوکاریی ئەمینداریێتیی گشتیی ئەنجوومەنی وەزیران و هەر یەکە لە نوێنەری وەزارەتەکانی (بەرگری، نەوت، ناوخۆ، دارایی، کشتوکاڵ، دەستەی داواکانی ملْکداری) بە ئەنجوومەنی وەزیران بۆ مەبەستی یەکلاکردنەوەی بابەتی ماددەی ١٤٠ی دەستووری هەمیشەییی عێراقی فیدراڵ. توانرا لە دوای دەرچوونی ئەم بڕیارەوە چەندین کۆبوونەوە ئەنجام بدەن و ڕاپۆرتێکی تایبەت بە یەکلاکردنەوەی ئەم کێشانەی لە خوارەوە ئاماژەمان پێی کردوون پێشکەش بە ئەنجوومەنی وەزیران بکەن.

ئەنجامی ئەم ڕاپۆرتە بەم شێوەیەی خوارەوە بوو:

- بڕیاری ژمارە ٢٩ ساڵی ٢٠١٢، کۆی بڕیارە دەرچووەکانی لیژنەی کاروباری باکوور(هەڵوەشاوە)، هەڵوەشێندرانەوە کە پێوەستن بە پرسی ئەو زەوییە کشتوکاڵیانەی غەیرەعەرەب و مافی مامەڵەپێوەکردنیان و، هەڵوەشاندنەوەی ئەو گرێبەستە کشتوکاڵیانەی لەگەڵیاندا کرابوون.

- بڕیاری ژمارە ٣٠ی ساڵی ٢٠١٢، کە ئاراستەی ئەنجوومەنی وەزیران کراوە، داوا کراوە بڕیارەکانی ئەنجوومەنی سەرکردایەتیی شۆڕشی لەنێوچوو هەڵبوەشێندرێنەوە و بە ئەنجوومەنی شووڕای دەوڵەت بسپێردرێ و یاسای بۆ دەربکات.

أ. بڕیارەکانی لیژنەی کاروباری باکووری هەڵوەشێندراوە:

لە دانیشتنی ئاسایی چوارەمی ئەنجوومەنی وەزیرانی عێراق لە ٢٠١٢/١/٢٤، بڕیاری ژمارە (٢٩)ی ساڵی ٢٠١٢ی دەرکرد کە تایبەتە بە هەڵوەشاندنەوەی گشت بڕیارەکانی لیژنەی کاروباری باکووری هەڵوەشێندراوە و، بە نووسراوی ژمارە (٣١٢٩) لە ٢٠١٢/١/٢٥ی ئەمینداریێتیی گشتیی ئەنجوومەنی وەزیرانی حکوومەتی عێراقی فیدراڵ ئاڕاستەی لایەنە پێوەندیدارەکان کراوە بۆ جێبەجێکردنی ناوەڕۆکی بڕیارەکە.

ب. بڕیارەکانی ئەنجوومەنی سەرکردایەتیی شۆڕشی لەناوچوو:

- لە دانیشتنی ئاسایی چوارەمی ئەنجوومەنی وەزیرانی عێراق لە ٢٠١٢/١/٢٤ بڕیاری ژمارە (٣٠)ی ساڵی ٢٠١٢ دەرچوو، سەبارەت بە ڕاسپاردنی ئەنجوومەنی نوێنەرانی عێراق بە هەڵوەشاندنەوەی بڕیارەکانی ئەنجوومەنی سەرکردایەتیی شۆڕشی لەناوچوو و، ئەنجوومەنی شوورای دەوڵەت ڕاسپێردرا بۆ ئامادەکردنی پرۆژەیاسایەک و ئەم بڕیارەش بە نووسراوی ژمارە (٣١٠١) لە ٢٠١٢/١/٢٥ ئەمینداریێتیی گشتیی ئەنجوومەنی وەزیرانی حکوومەتی عێراقی فیدراڵ ئاڕاستەی لایەنی پێوەندیدار کراوە بۆ کاری پێویست.

- تواندرا ڕێژەی (١،٢٥٠،٠٠٠) دۆنم لە زەویی کشتوکاڵیی ئەو ناوچانە بگەڕێندرێنەوە بۆ خاوەنە ڕەسەنەکانیان هەروەک لە خشتەی ژمارە (٢) و ژمارە (٣) نیشان دراوە. بەڵام بە هۆی تەواونەبوونی وردەکاریی جێبەجێکردنی گەڕاندنەوەی ئەو زەویانە لە ڕووی یاساییەوە لەلایەن حکوومەتی عێراق و، بە ئاراستەی سیاسی لە لایەن وەزارەت و دەزگای پێوەندیداری عێراقی، دوا خرا و بە تەواوی جێبەجێ نەکرا و تا ئێستایش خەڵکەکە بە دوای چارەی کێشەکانیانەوەن بە شێوەی یاسایی و بۆیان تەواو ناکرێت.

٣- گواستنەوەی کۆی فەرمانبەرە دەرکراو، دوورخراوە یان گواستراوەکان بۆ کاری پێشووتر و ناوچەکانی خۆیان:

- زیاتر لە (١٦٢٦) فەرمانبەری ڕاگوێزراوی ئەم ناوچانە وەك قۆناغی یەکەم فەرمانی گواستنەوەیان بۆ دەرچوو.
- کۆی گشتیی فەرمانبەر کە پێویستە بگوازرێنەوە بۆ ناوچە کوردستانییەکان (٢٢٦٢).
- ئەوانەی کە نووسراو بۆ بابەتی گواستنەیان کراوە بۆ ئەنجوومەنی وەزیرانی عێراق (١٦٢٦).
- ئەو فەرمانبەرانەی کە فەرمانی گواستنەوەیان دەرچووە (٥١٨).
- ئەو فەرمانبەرانەی کە فایلی گواستنەویان ئامادەیە (٦٣٤).

ئەم پرۆسەیە بە تەواوی جێبەجێ نەکراوە لەبەر ئەوەی حکوومەتی ناوەندی ڕازی نەبوو مووچەکانیان بدات و لە ناوچە کوردستانییەکانی دەرەوەی ئیدارەی هەرێم دەوام بکەن، بەڵام لە بودجەی هەرێمی کوردستان مووچەکانیان وەربگرن و لیژنەی باڵای جێبەجێکردنی ماددەی ١٤٠ی دەستووری هەمیشەییی عێراق، لە ساڵی ٢٠١١ داوای لە ئەنجوومەنی وەزیران کردووە کە ئەم بابەتە جێبەجێ بکرێت.

٤- ڕاسپاردەکانی گۆڕانکاریی سنووری کارگێڕیی ناوچە جێناکۆکەکان بە هۆکاری سیاسی:

لە ساڵی ٢٠٠٧ ڕەشنووسی یاسایەک ئامادە کراوە لەلایەن لیژنەی جێبەجێکردنی ماددەی ١٤٠ی دەستووری هەمیشەییی عێراق بە هەردوو نووسراوی نهێنی و تایبەت ژمارە (٣٦٢) لە ٢٠٠٧/١٢/٣١ و ژمارە (٣١٢) لە ٢٠١١/٦/١٦، ئاڕاستەی سەرۆککۆماری عێراقی کردووە کە دواتر سەرۆککۆمار بە نووسراوی ژمارە (٢٣٧٩) لە ڕێکەوتی ٢٠١١/١١/٣ بۆ پەسندکردنی، وەک پرۆژەیاسایەک ئەم بابەتەی ئاڕاستەی ئەنجوومەنی نوێنەرانی عێراق کردووە.

• لیژنـەی بـاڵای جێبەجێکردنـی مـاددەی ١٤٠ی دەسـتووری هەمیشـەییی عێـراق لـە سـاڵی ٢٠١١، داوای لـە ئەنجوومەنـی نوێنەرانـی عێـراق کـردووە بـۆ گفتوگـۆ و بڕیـار لەسـەر پڕۆژەپێشـنیازکراوی سـەرۆککۆمار بـۆ هەڵوەشـانەوەی گۆڕانکاریـی سنووری کارگێڕیـی ناوچـە جێناکۆکـەکان بـە هـۆکاری سیاسـی، بـەڵام تاکـو ئێسـتا هەنـگاوی کردەنـی بـۆ ئـەم پڕۆژەیاسـایە نەنـراوە.

قۆناغی دووەم: سـەرژمێری لە ناوچـە جێناکۆکەکان (الاحصاء):

پێویسـت بـوو دوای ئەنجامدانـی قۆناغـی ئاسـاییکردنەوە، سـەرژمێریی گشـتی لـەو ناوچانـە بکرێـت و، ئامادەباشـی بـۆ قۆناغـی سـێیەم بکرێـت کـە ڕاپرسـییە، بـۆ زانیـن ئـەو سـەرژمێرییە پێوەندیـی بـە سـەرژمێریی گشـتیی هەمـوو عێراقـەوە نییـە. حکوومەتـی عێـراق هیـچ هەنگاوێکـی نەنـاوە بـۆ سـەرژمێری بـە بیانـووی تەواونەبوونـی قۆناغـی ئاسـاییکردنەوە کـە تـا ٢٠١٢ هەنـگاوی باشـی بڕیبـوو. لـە دواڕاپۆرتـی لیژنـەی بـاڵای جێبەجێکردنـی مـاددەی ١٤٠ی دەسـتووری هەمیشـەییی عێـراق لـە سـاڵی ٢٠١١، داوای لـە سـەرۆکایەتیی ئەنجوومەنـی وەزیرانـی و ئەنجوومەنـی نوێنەرانـی عێـراق کـردووە:

أ- دانانـی یاسـا و گرتنەبـەری ڕێـکاری پێویسـت لەلایـەن سـەرۆکایەتیی ئەنجوومەنـی وەزیـران و ئەنجوومەنـی نوێنەرانـی عێـراق بـۆ ئـەم مەبەسـتە و، تەرخانکردنی بودجـەی پێویسـت بـۆ ئەنجامدانـی سـەرژمێری لـە کەرکـووک و ئـەو ناوچانـەی ناکۆکییـان لەسـەرە.

ب- ئەنجامدانـی سـەرژمێری لـە کەرکـووک و لـەو ناوچانـەی کـە ناکۆکییـان لەسـەرە، بـۆ جێبەجێکردنـی مـاددەی ١٤٠ی دەسـتوور هەروەهـا بـۆ ئامـادەکاری بـۆ ئەنجامدانـی ڕیفرانـدۆم لـەم ناوچانـە.

قۆناغی سێیەم:

١- ڕاپرسی (الاستفتاء):

لە کۆتاییی ساڵی ٢٠٠٧، لەلایەن لیژنەی جێبەجێکردنی ماددەی ١٤٠ی دەستووری عێراق و بە هاندان و بەدواداچوونی نوێنەرانی کورد لە لیژنەکەدا، کاری پێویست ئەنجام درا لەگەڵ کۆمیسیۆن بە ناردنی نووسراوی داواکاریی پێویست، تاکو لە ئامادەباشیدا بن بۆ ئەنجامدانی ڕاپرسی لە ناوچە کوردستانییەکانی دەرەوەی ئیدارەی هەرێم، بەڵام لەبەر هۆکاری سیاسی پرۆسەکە ڕاگیرا.

لیژنەی باڵای جێبەجێکردنی ماددەی ١٤٠ دەستووری هەمیشەییی عێراق لە ساڵی ٢٠١١، داوای لە سەرۆکایەتیی ئەنجوومەنی وەزیران و ئەنجوومەنی نوێنەرانی عێراق کردووە، پرۆژەیاسا و ڕێکاری پێویست بگرنەبەر بۆ ئەنجامدانی ڕیفراندۆم لە کەرکووک و ناوچە جێناکۆکەکان بۆ دیاریکردنی خواستی خەڵکی ئەو ناوچانە، بەڵام تا ئێستا هیچ نەکراوە.

٢- ئاستی پابەندیی حکوومەتە یەک لە دوای یەکەکانی عێراق لە دوای ٢٠٠٣وە لە چارەکردنی پرسی ناوچە کوردستانییەکان

یەکەم: حکوومەتی ئەیاد عەللاوی

فەرمانی دیوانیی ژمارە (١٥)ی ساڵی ٢٠٠٥ دەرچوو، کە مەبەست لێی پێکهێنانی لیژنەیەکی باڵا بوو بۆ ئاساییکردنەوەی بارودۆخی کەرکووک و ناوچە کوردستانییەکانی تر، بەڵام بە هۆکاری ئەوەی کە تەمەنی حکوومەتەکەی عەللاوی زۆر کورت بوو، تەنیا لیژنەیەک داندرا بێ ئەوەی نوێنەری کوردستانی تێدا بێ و هیچ کارێکیش ئەنجام نەدرا.

دووەم: حکوومەتی ئیبراهیم جەعفەری

تەنیا بەربەستی دروست کرد بۆ جێبەجێکردنی ماددەی ١٤٠ و، دەستتێوەردانی هەرێمییش بەشێك بوو لەو ئەگەرانەی کە نەیهێشت هیچ هەنگاوێك بنرێت. بەڵام ماددەی ٥٨ لە یاسای کاتیی بەڕێوەبردنی دەوڵەت بۆ قۆناغی گواستنەوە لە ماددەی ١٤٠ی دەستووری هەمیشەییی عێراق ساڵی ٢٠٠٥ جێگیر کرا.

سێیەم: سیاسەتی یەکەم حکوومەتی نووری مالکی ساڵی ٢٠٠٦-٢٠١٠

بڕگەی ٢٢ لە بەرنامەی حکوومەتی نووری مالکی بۆ ساڵی ٢٠٠٦

حکوومەت پابەند دەبێ بە جێبەجێکردنی ماددەی ١٤٠ی دەستووری، پشتبەستوو بە ماددەی ٥٨ لە قانوونی ئیدارەی دەوڵەت کە خۆی لە دیاریکردنی سێ قۆناغدا دەبینێتەوە: ئاساییکردنەوە، سەرژمێری و ڕاپرسی لە کەرکووک و ناوچە ناکۆکی لەسەرەکانی دیکە. هەروەها هەر کە حکوومەت پێک هات هەنگاوی پێویست دەنێ بۆ گرتنەبەری ڕێکارەکانی ئاساییکردنەوە بە گێڕانەوەی قەزا و ناحیەکانی لە ئەسڵدا سەر بە کەرکووک بوون. ئەم قۆناغە لە ٢٠٧\٣\٢٩ کۆتایی دێ و قۆناغی سەرژمێرییش لە ٢٠٠٧\٧\٣١ دەست پێ دەکات، دواقۆناغیش کە ڕاپرسییە لە ٢٠٠٧\١١\١٥ جێبەجێ دەکرێ.

چوارەم: سیاسەتی حکوومەتی دووەمی نووری مالکی ٢٠١٠-٢٠١٤

بڕگەی ١ لە بەرنامەی حکوومەتی هاوبەشی نیشتیمانی بە سەرۆکایەتیی نووری مالکی لە ٢٠١٠/١٢/٢٢

پارێزگاریکردن لە دەستووری عێراق و پابەندبوون پێوەی و کارکردن بەوەی بڕیاری لێ دراوە، هەر هەموارکردنێکیشی لە داهاتوودا بەگوێرەی ماددەی ١٤٢ی دەستوور نەبێ ناکرێ. کۆی مادده و بڕگەکانیشی بێ هیچ کەموزیادییێک چالاک دەکرێن و چاودێریکردنی کاری لێژنە پێکهاتووەکانیش

بەگوێرەی دەستوور و بە تایبەت ماددەی ١٤٠ دەبن. پشبەستن بە سیاقی قانوونییش بنەمای سەرەکیی کاری حکوومەت دەبێ و، چارەکردنی ناکۆکی و کێشە هەڵپەسێردراوەکانیش هەر لەسەر ئەو بنەمایە دەبێ؛ هێزە سیاسییەکان و ئەندامانی ئەنجوومەنی وەزیرانیش پابەند دەبن بە دەستوور و بەرنامەی حکوومەتەوە لە سۆنگەی ئەوەوە کە خاڵی کۆکەرەوە و هاوبەشی هێز و حیزبە بەشداربووەکانی پرۆسەی سیاسییە.

ڕۆڵی هادی عامری وەك سەرۆکی لیژنەی ماددەی ١٤٠ لە کابینەی دووەمی نووری مالکیدا:

- گۆڕینی هەموو ئەو ڕێنماییانەی کە ئەحکامەکانی ماددەی ١٤٠ دەیانگرێتەوە پێوەست بە قەرەبووکردنەوەی زیانبارانی ناوەڕاست و باشووری عێراق. بۆیە ڕێنماییی تازە لە کۆتاییی ساڵی ٢٠١١ دەرکرا. بەوپێیەی زەرەرمەندانی تاوانەکانی دەستی ڕژێمی پێشووی عێراق (لە ١٩٦٨ تاکو ٢٠٠٣)، (دەرکراو، ڕاگوێزراو، کۆچکراوان و کۆچ پێکراوان، نەفیکراو) هەرێمی کوردستانیشی دەگرتەوە، لە سەرەتای ساڵی ٢٠١٢ و بەپێی ئەو ڕێنماییە تازانە و هەر لەسەر ئەم بنەمایە، لە هەرسێ پارێزگاکەی هەرێمی کوردستان مامەڵەی هاووڵاتیانی زەرەرمەند لەلایەن لیژنەی ماددەی ١٤٠ کۆ کراوەتەوە. لە هەولێر (١٣٠ ٠٠٠) سەدوسی هەزار مامەڵەیە و لە سلێمانی (٢٥٠ ٠٠٠) دووسەدوپەنجا هەزار مامەڵە و لە دهۆکیش (١٣٩ ٠٠٠) سەد و سیونۆ هەزار مامەڵەیە، کە کۆی گشتیی دۆسیەکان دەکاتە (٥١٩ ٠٠٠)، بەڵام بە هۆی ئەوەی (نووری مالکی) سەرۆکی پێشووی حکوومەتی عێراق ڕەزامەندیی نەدا بە قەرەبووکردنەوەی خەڵکی هەرێمی کوردستان و بە نووسراوێکی فەرمی ڕایگەیاند، کە لە دهۆك و هەولێر و سلیمانی ئەم تاوانانە ڕوویان نەداوە و سەرۆکی لیژنەی ماددەی ١٤٠ بە هەمان شێوە لە جێبەجێکردنی کارەکانی هەرێمی کوردستان لەسەر ئەم بابەتە ڕێگری کرد.

- هـادی عامری بـه بڕیارێکـی تاکلایـەن، نووسـینگەکانی پێوەندیـدار بـە لیژنـەی جێبەجێکردنـی مـاددەی ١٤٠ کـە لـە هەولێـر هەبـوو وەك (لیژنـەی ژمێریـاری، وردبینـی و داتـا و زانیـاری) داخسـتن و هەمـوو ئـەو کارمەندانـەی دەرکـردن کـە لـە هەولێـر کاریـان بـۆ لیژنەکـە دەکـرد، هەمـوو داتـا و زانیـاری و فایلەکانیشـی ڕاپێچـی بەغـدا کردنـەوە.

- هیـچ دەسـتەڵاتێکی بـۆ نوێنەرایەتیـی کـورد نەهێشـتەوە لـە لیژنـەی مـاددەی ١٤٠ و ئـەو کارانـەی لیژنـە کـە پێشـتر بـە تەوافـوق دەکـران، نەیهێشـت و خـۆی بـووە بڕیـاردەری سـەرەکیی لیژنەکـە.

پێنجەم: سیاسەتەکانی حکوومەتی حەیدەر عەبادی ٢٠١٤-٢٠١٨:

أ- لـە بەرنامـەی حکوومەتـی عەبادیـدا ڕێککەوتنێـك هەیـە لەژێـر نـاوی (بەڵگەنامـەی ڕێککەوتنـی سیاسـیی نێـوان کوتلـە سیاسـییەکان). لـە بڕگـەی ١٨ی ئـەو ڕێککەوتنـەدا هاتـووە: (دۆزینـەوەی ڕێچـارەی گونجـاو بـۆ کێشـەی کەرکـووک و کـۆی ناوچـە کێشـە لەسـەرەکان لـە چوارچێـوەی مـاددەی ١٤٠ی دەسـتوور، بەجۆرێـک ئاشـتەواییی کۆمەڵایەتـی و ڕێککەوتنـی نێـوان پێکهاتـە نیشـتەجێبووەکانی پارێـزراو بـێ). وادەی دیاریکـراو سـاڵێکە.

ب- بەپێـی ئـەو بڕگەیـەی بەرنامـەی عەبـادی، دەبـوو لـە مـاوەی سـاڵێکدا کارەکانـی مـاددەی ١٤٠ی تـەواو کردبایـە، بـەڵام هیچ هەنگاوێـك نەنـرا.

ج- هێرشـەکانی داعـش بـۆ ناوچـە کوردسـتانییەکانی دەرەوەی ئیـدارەی هەرێـم لـە سـاڵی ٢٠١٤ بـووە هـۆی دووبـارە ئاوارەبوونـەوەی خەڵکـی ناوچەکـە. ئەنجامدانـی تاوانـی جینۆسـاید و دژەمرۆڤایەتـی و جەنـگ و ڕووخانـدن و سـوتاندن و داگیرکردنـی مڵـك وماڵـی خەڵکـی ڕەسـەنی ئـەو ناوچانـە، بـە تایبەتـی لـە شـنگال و دەشـتی نەینەوا.

د- سەرلەنوێ بارودۆخی ناوچە کوردستانییەکانی دەرەوەی ئیدارەی هەرێم گۆڕانکاری بەسەردا هات و، بە تایبەتی لە دوای هێرشەکانی حەشدی شەعبی و سوپای عێراق لە چوارچێوەی خیانەتی ١٦ی ئۆکتۆبەری ٢٠١٧ و، بووە هۆی دووبارە ئاوارەبوونەوەی خەڵک و، ئەنجامدانی تاوانی دژ بە مرۆڤایەتی و جەنگ و ڕووخاندن و سوتاندن و داگیرکردنی مڵك و ماڵی خەڵکی ڕەسەنی ناوچەکە، بە تایبەتی لە دووزخورماتووو و کەرکووک و هەوڵی دوبارە عەرەباندنەوەی کەرکووك و ناوچە کوردستانییەکان.

تەوەری دووەم: بڕینی بەشەبودجەی هەرێمی کوردستان

لە گرینگترین پابەندییە دەستوورییەکانی دەوڵەت بە چەمکە نوێیەکەی، بریتییە لە دەستەبەرکردنی ژیانی شکۆمەند بۆ هەموو هاوڵاتیان بێ جیاوازی، لە ڕێی دەستەبەرکردنی داهاتی پێویست بۆ دابینکردنی خەرجییەکانی لە چوارچێوەی بودجەی گشتیدا کە بەر لە سەرەتای ساڵی داراییی حکوومەت ئامادەی دەکات و دەستەڵاتی یاسادانان متمانەی پێ دەدات، وەک نوێنەری گەل کە سەرچاوەی دەستەڵاتەکان و یاسادانانیەتی.

بەوپێیەی یەکەکانی پێکهێنەری دەوڵەتی فیدراڵی (هەرێمەکان یان ویلایەتەکان یان کانتۆنەکان) لە ڕووی داراییەوە سەربەخۆییی خۆیان هەیە، بۆیە بەشێک لە داهاتی گشتیی فیدراڵی بۆ ئەم هەرێمانە تەرخان دەکرێ. لە کاتی کەوتنە کاری دەستووری کۆماری عێراق لە ٢٠٠٥ەوە، ڕێککەوتن کراوە لەسەر تەرخانکردنی ڕێژەی ١٧٪ بۆ هەرێم لە کۆی خەرجییە فیعلییەکان و، ڕێژەی ١٧٪ی کۆی خەرجیی فیعلی (خەرجیی تەشغیلی) و خەرجیی پرۆژەکانی وەبەرهێنان بۆ بودجەی گشتیی فیدراڵی کۆماری عێراق، کە دوای بڕینی خەرجییە سەرورییەکان متمانەی پێ دەدرێ.

هەموو یاساکانی بودجەی گشتیی فیدراڵی، ساڵانە ئاماژەی بەو ڕێژەیە کردووە و حکوومەتی عێراق، وەزارەتی دارایی پابەند کردووە بە خەرجکردنی. بەڵام کابینەکانی حکوومەتی عێراق لە ساڵی ٢٠٠٥ەوە ئەو پابەندییە دەستوورییەیان پێشێل کردووە و سیاسەتێکی ئابووریی دڵڕەقانەی بە بەرنامەیان جێبەجێ کردووە بۆ بێزارکردنی هەرێمی کوردستان، ئەویش لە ڕێی:

١- دابەزاندنی ڕێژەی تایبەتی هەرێم، بەشی هەرێم لە باشترین حاڵەتدا لە ١١- ١٢٪ تێپەڕی نەکردووە.

٢- جیاکردنەوەی خەرجییە سەروەرییەکان لە خەرجییە گشتییەکان لە پشکی هەرێم، زێدەڕۆیی لە تەرخانکردنی ئەم خەرجییانە، زیادکردنی جۆری نوێ لە خەرجییە سەروەرییەکان، بە جۆرێک ژمارەی جۆرەکانی لە ساڵی ٢٠٠٦ بە (١٦) جۆر خەرجی دیاری کراوە. بەپێی بڕگەی (ب) لە ماددەی ١٣ لە یاسای بودجەی گشتیی فیدراڵی ژمارە ١ی ساڵی ٢٠٠٦، بە شێوەیەکی بەردەوام ئەم جۆرانە زیاد کراون تا ژمارەیان گەیشتووەتە ٣٣ جۆری خەرجیی سەروەری، سەرباری سوودی قەرز و هەواڵە و قیستی قەرزەکان و ژمارەیان بووەتە ٣٤، بەپێی بڕگەی دووەم لە ماددەی ١٨ی یاسای بودجەی گشتیی فیدراڵی کۆماری عێراق ساڵی ٢٠١٧ ژمارە (٤٤) ساڵی ٢٠١٧.

٣- بێبەشکردنی گەلی کوردستان لە هێزی ئابووری، بە بڕینی پشکی هەرێم لە بودجەی گشتیدا لە شوباتی ٢٠١٤ەوە.

٤- کەمکردنەوەی پشکی هەرێم لە دەرمان، لە ٢٠٠٥ەوە پشکی هەرێم لە باشترین باردا نەگەیشتووەتە ٦٠-٦٥٪. لە سەرەتای تشرینی یەکەمی ٢٠١٦شەوە کەم کراوەتەوە بۆ ٢٥-٣٠٪.

٥- خەرجنەکردنی شایستەکانی هەرێمی کوردستان لە خەرجیی سەروەری کە شایستەی هەرێمە و تەرخان کراوە بۆ وەزارەتی بەرگری، بەمەش هێزەکانی پێشمەرگە لە مووچەکانیان و پڕۆژەکانی بنیاتنانی پرد و سوودی گشتی بێبەش کراون.

بڕینی پشکی هەرێم لە بودجەی گشتی و ئەم سیاسەتانە بە پێشێلکارییەکی زەقی دەقەکانی دەستووری عێراقی دادەنرێ و، بووەتە هۆی بە فیڕۆچوونی زۆرێک لە مافە ئابووری و کۆمەڵایەتییەکانی هاوڵاتیانی هەرێم کە دەستووری عێراق ئاماژەی پێکردوون. ئەم سیاسەتە تا ئێستایش هۆکارێکی بنەڕەتییە کە وا دەکات هاوڵاتیانی هەرێم بێهیوا بن لە سوودی مانەوە لە چوارچێوەی دەوڵەتی عێراق، بە تایبەتی دوای ئەوەی حکوومەتی عێراق سەرکەوتوو نەبوو لە کەڵکوەرگرتن لە دەستوور وەک ئامرازێک بۆ بەهێزکردن و پاراستنی یەکێتیی نیشتیمانی و مافی هاوڵاتیانی ڕەسەنی عێراقی پێ گەرەنتیی بکات.

گرینگترین ئەو خاڵە دەستووریانەی بە هۆی سیاسەتەکانی حکوومەتی عێراقەوە پێشێل کراون، دەکرێ ئاوا پوخت بکرێنەوە:

١- ماددەی (٥)ی دەستوور جەختی کردووەتەوە لەسەر سەروەریی یاسا کە حکوومەتی عێراق بە هۆی پابەندنەبوونی بە بەندەکانی ناردنی پشکی هەرێم لە بودجەی گشتی لە یاساکانی بودجەی گشتیی فیدراڵی لە شوباتی ٢٠١٤وە پێشێلی کردووە، لە کاتێکدا بڕینی بودجە بڕیارێکی تاکلایەنەی سەرۆکوەزیران بوو.

٢- ماددەی (١٤) حکوومەتی عێراق جیاوازیی کردووە لە نێوان هاوڵاتیانی هەرێم و بەشەکانی دیکەی عێراق بە بڕینی مووچە و سەرچاوەی ژیانیان. لە کاتێکدا ئەو ماددەیە دەڵێ، عێراقییەکان

یەکسانن و نابێ بە هۆی ڕەگەز و نەژاد و نەتەوە و ڕەسەنەوە جیاوازیی لە نێوانیاندا بکرێ.

٣- ماددەکانی (٢٥) و (٢٦) حکوومەتی عێراق بە پێچەوانەی ئەو دوو ماددەیەوە (بەپێی بنەما ئابوورییە نوێیەکان، حکوومەتی عێراق ئەرکیەتی کە چاکسازی لە ئابووریی وڵاتدا بکات)، بە شێوەیەک کە ببێتە هۆی وەبەرهێنانی کۆی سەرچاوەکانی و هەمەڕەنگکردنی سەرچاوەکانی و هاندانی کەرتی تایبەت و پەرەپێدانی و هاندانی سەرمایەگوزاری.

حکوومەتی عێراقی بە پێچەوانەی ئەوەوە، بە بڕینی پشکی بودجەی هەرێم زیانی بە ئابووری گەیاند و مامەڵە بازرگانییەکانی پەک خستن، کە زۆربەی کارە بازرگانییەکان لە هەرێم، پشت بە شێوازی قیستی مانگانە دەبەستن. بەتایبەتی پڕۆژەکانی بیناکردن و بانکەکان و بازاڕ و بازرگانی، زۆربەی پشت بە قیستی مانگانە دەبەستن، چ حکوومی بن یان بازرگانی بن یان مامەڵەی تاکەکان بن.

نەدانی ئەو قستانە و دواخستنی، بوونە هۆی پەکخستنی مامەڵە و لە ئەنجامدا پڕۆژەکانی بنیاتنان پەکیان کەوتووە و، بازاڕی کار هەرەسی هێناوە. چونکە زۆرینەی هاووڵاتیانی هەرێم بۆ گوزەرانیان پشت بە کاری حکوومی دەبەستن، ئەمەش بووەتە هۆی دوورکەوتنەوەی سەرمایە و وەبەرهێنانی ناوخۆ و بیانی.

٤- بڕگەی یەکەمی ماددەی (٢٩) و بڕگەکانی یەکەم و دووەمی ماددەی (٣٠)، ئەو بڕگانەی ئەو ماددانە حکوومەتیان پابەند کردووە بە جێبەجێکردنی ئەرکەکانی بەرامبەر خێزان، لەو سۆنگەیەشەوە کە خێزان بنەمای کۆمەڵگایە، لە ڕێی پاراستنی بەها ئایینی، ڕەوشتی و نیشتیمانییەکانەوە پابەندی کردووە بە پاراستنی ڕۆڵی دایکایەتی،

منداڵـی، پیـری و چاودێریی تازەپێگەیشـتووان و لاوان و، دەسـتەبەرکردنی بارودۆخێکـی وەهـا تـا توانا و بەهرەیـان پـەرە پـێ بـدەن، هەروەهـا دابینکردنـی داهاتێکی گونجاو بـۆ هـەر تاکێک و خێزانێکی عێراقـی و، دابینکردنـی جێگای نیشـتەجێبوونی گونجـاو و، ڕەچاوگرتنـی چاودێـری و بیمـەی کۆمەڵایەتـی و تەندروسـتی. هەڵبـەت ئـەو پابەندیانـە بـە مافـە کۆمەڵایەتـی و ئابوورییەکانـی هەمـوو تـاک و خێزانێـک دادەنـرێ، کـە حکوومەتـی عێراقـی بـە بڕینـی بەشـەبودجەی هەرێـم پێشـێلی کـردوون و ئەمانـەش چەنـد ئاکامێکیـان لـێ کەوتووەتـەوە:

ا- زۆربـەی خێزانـەکان بـەرەوڕووی نانبڕیـن بوونەتـەوە بـە هـۆی ئـەوەی زۆربەیـان پشـت بـە کاری گشـتی دەبەسـتن، ئەمـەش بـە ئاشـکرا پێشـێلکردنی بڕگـەی یەکەمـی مـاددەی ٣٠یـە کـە حکوومـەت پابەنـد دەکات بـە دابینکردنـی داهـات و شـوێنی گونجـاو بـۆ تـاک و خێزانـەکان.

ب - بووەتـە هـۆی چەنـدان گرفتـی کۆمەڵایەتـی وەک لەبەریەکـترازان و جیابوونـەوە و کۆچکردنـی سـەرۆک خێزانـەکان و، لـە هەندێـک حاڵەتیشـدا بووەتـە هـۆی خۆکوشـتن و پەنابردن بۆ ڕێی نایاسـایی لەپێنـاو دابینکردنی قوتـی ڕۆژانـەدا.

ج- بەرزبوونـەوەی ڕێـژەی بێـکاری لـە نێـو تاکـەکان و سـەرۆک خێزانەکانـدا بـە هـۆی پەککەوتنـی پـڕۆژە بازرگانییـەکان و کۆمپانیـاکان و سسـتبوونی مامەڵـەی بازرگانـی بـە هـۆی سسـتبوونی ئابوورییـەوە، بەتایبەتـی لـە نێـوان دەرچـووی پەیمانـگا و زانکـۆکان. بەپێـی ئامـاری حکوومەتـی هەرێـم، ڕێـژەی بێـکاری لـە ٢٠١٤ لـە ٧٪ تێپـەڕی نەکـردووە، کەچـی لـە ٢٠١٧دا ١٥٪ بـووە.

د- دوورکەوتنــەوەی گەنجـان لــە هاوســەرگیریکردن و پێکهێنانــی خێـزان بـە هـۆی خراپیـی بـاری گوزەرانیانـەوە. چونکە بەشـەبودجەی هەرێـم بـڕاوە، حکوومەتیـش پێدانـی پێشـەکیی هاوسـەرگیری ڕاگرتــووە.

ه- بێبەشبوونی خاوەنپێداویسـتیی تایبـەت و نـەدارەکان لـە بیمـەی کۆمەڵایەتـی و تەندروسـتی، کـە دژ بـە بڕگـەی ٢ی مـاددەی (٣٠) دەسـتووری عێراقـە.

٥- بڕگـەی یەکەمـی مـاددەی (٣١)، مافـی چاودێریـی تەندروسـتی و گرینگیـدان بـە تەندروسـتیی گشـتی، مافێکـی دەسـتوورییە کـە ئـەم ماددەیـە حکوومەتـی پێـوە پابەنـد کـردووە. وەزارەتـی تەندروسـتی بـە هـۆی بڕینـی پشکی هەرێمەوە لـە بودجـە و دابەزاندنی بەشـەدەرمانی هەرێـم، نەیتوانیـوە پێداویسـتییە پزیشـکییەکان و دەرمـان دابیـن بـکات، ئـەو دەرمانـەی گەیشـتووەتە هەرێمیش لـە باشـترین حاڵەتـدا نەگەیشـتووەتە دابینکردنـی ٦٥٪ی پێداویسـتییەکان، لـە کاتێکـدا هەرێـم ئامێـزی بـۆ ١،٨ ملیـۆن ئـاوارە و پەنابـەر کردووەتـەوە و داڵـدەی داون. هەرێـم چاوەڕوانـی زیادکرنـی بەشـەکەی بـوو کەچـی بارگرانیـی تەندروسـتییان خسـتە سـەر هەرێـم، بەپێـی ئامارەکانـی وەزارەتـی تەندروسـتیی حکوومەتـی هەرێـم، لـە تشرینـی یەکەمـی ٢٠١٦ تـا حوزەیرانـی ٢٠١٧، تێچـووی چارەسـەر و نەشـتەرگەری بـۆ ٣٥ هـەزار ئـاوارە و پەنابـەر و ئەندامانـی سـوپای عێـراق دابیـن کـردووە. لـە تشرینـی یەکەمـی ٢٠١٦شـەوە حکوومەتـی فیدراڵـی بەشـەدەرمانی هەرێمـی بـۆ ٢٥-٣٠٪ کـەم کردووەتـەوە. هەڵبـەت ئامـاژەی کارەسـاتێکی مرۆیـی و تەندروسـتی دەرکـەوت کاتێـک کـە

لـە ئـازاری ٢٠١٧ وەزیـری تەندروسـتیی عێـراق بـە نووسراوێکـی ڕەسـمی داوای لـە ئەنجوومەنـی وەزیـران کـرد بەشـەدەرمانی هەرێـم ببڕدرێ؛ ئـەوە لەکاتێکدا خـەرجیی دەرمـان لـە چوارچێـوەی خـەرجیی حاکیمەیـە لـە عێـراق.

٦- مـاددەی (٣٢)، حکوومەتـی عێـراق پابەندییـە دەسـتوورییەکانی خـۆی بەجـێ نەهێنـا و مافـی کەمئەنـدام و خـاوەن پێداویسـتییە تایبەتـەکان و پێویسـتییەکانی گێڕانەوەیانـی بـۆ نـاو کۆمەڵـگا پێشـێل کـرد، بـە هـۆی بڕینـی بەشـەبودجەوە حکوومەتـی هەرێـم ناچـار بـوو مووچەکانیـان کـەم بکاتـەوە و بـە هـۆی قەیرانـی داراییـی هەرێـم و بـە هـۆی بڕانـی بەشـەبودجەکەیەوە نەتوانـێ پێداویسـتییەکانی سـازکردنەوەیان بـۆ دەسـتەبەر بـکات.

٧- مـاددەی (١٠٦)، بـە هـەر سـێ بڕگەکەیـەوە کـە پێویسـتی کـردووە دەسـتەیەکی گشـتی دابمـەزرێ بـۆ چاودێریکردنـی تەرخانکردنـی داهاتـە فێدراڵیـەکان بـۆ بەدیهێنانـی دادپـەروەری لـە دابەشـکردنی بەخشـین و هـاوکاری و قـەرزی نێودەوڵەتیـدا، بەپێـی شایسـتەی هەرێـم و پارێزگاکانـی کـە لـە چوارچێـوەی هەرێمـدا نیـن (بڕگـەی یەکـەم) و، هەروەهـا لێکۆڵینـەوە لـە بەکارهێنانـی سـەرچاوە داراییـەکان بـە باشـترین شـێوە و دابەشـکردنی، (بڕگـەی دووەم) کـە گەرەنتیـی شـەفافیەت و دادپەروەرییـە لـە تەرخانکردنـی پـارە بـۆ حکوومەتـە هەرێمایەتییـەکان و ئـەو پارێزگایانـەی کـە لـە چوارچێـوەی هەرێمدا نیـن، بەپێـی بڕگـە دیاریکـراوەکان (بڕگـەی سـێیەم)، بـەڵام ئـەم ماددەیـە پـەک خـراوە و هیـچ یاسایەک دەرنەچـووە بـۆ دروسـتکردنی ئـەو دەسـتەیە.

٨- بەهـۆی بڕینـی بەشـەبودجەی هەرێمـەوە، هاوڵاتیانـی هەرێـم لـە گەلێـک لـە مافـە دەسـتوورییەکانیان بێبـەش کـروان لەوانـە:

ا- مـاددەی (٣٣) مافـی تـاک بـۆ ژیـان لـە ژینگەیەکـی سـاغلەم (بڕگـەی یەکـەم)، ئەرکـی سەرشـانی دەوڵـەت بـە پاراسـتنی ژینگـە و فرەڕەنگیـی زیندەیـی و پاراسـتنی ژینگەکـە (بڕگـەی دووەم لـە مـاددەی ٣٣).

ب- مـاددەی (٣٤) تایبـەت بـە مافـی فێربـوون و نەهێشـتنی نەخوێنـدەواری و هاندانـی لێکۆڵینـەوەی زانسـتی و چاودێریکردنـی سـەرکەوتن‌وداهێنـان‌ودروسـتکردنی‌و،هەمـووشـێوازەکانی‌زیرەکـی.

ج- مـاددەی (٣٦) تایبـەت بـە مافـی تـاک بـە وەرزشـکردن و پابەندیی دەوڵـەت بـە پشـتگیریکردنی چالاکییـە وەرزشـییەکان و دابینکردنـی پێداویسـتییەکانی.

د- مـاددەی (١٣٢) مافـی چاودێریـی خێزانـی شـەهیدان و گیـراوە سیاسـییەکان و هەمـوو ئەوانـەی کـە لـە کردەوەکانـی ڕژێمـی بەعسـی دیکتاتـۆردا زیانمەنـد بـوون، بەپێـی بڕگـەی یەکـەم مـاددەی ١٣٢، مافـی شـەهید و زیانمەنـدی کـردەوە تیرۆریسـتییەکان لـە قەرەبووکردنـەوە.

تـەوەری سـێیەم: شکسـتی حکوومەتـی ناوەنـدی لـە ئیدارەدانـی پرسـی نـەوت و گـاز:

نـەوت و گازی سرووشـتی، شـوێنێکی گرینگـی هەیـە لـە ئابووریـی عێـراق، لـە دەسـتووری هەمیشـەییی سـاڵی ٢٠٠٥ مـاددەی تایبـەت پێوەسـت کـراوە بـەو بابەتـەوە، وەک ماددەکانـی (١١١) و (١١٢).

ماددەی (١١١) لە دەستووری هەمیشەییی عێراقدا جەخت لەسەر ئەوە دەکاتەوە، کە نەوت و گاز مڵکی سەرجەم خەڵکی عێراقن لە هەموو هەرێم و پارێزگاکاندا.

ماددەی (١١٢)ش باس لە بابەتی بەرهەمهێنان و ئیدارەدانی مەلەفی نەوت و گاز دەکات، کە دەبێت حکوومەتی ئیتیحادی بە هاوبەشی لەگەڵ حکوومەتی هەرێمەکان و پارێزگاکان بە شێوەیەکی دادپەروەرانە، لەسەر بنەمای دابەشبوونی ڕێژەی دانیشتووان و پشتبەستن بە مەبدەئی شەراکەتی دەستەڵات ئەم کەرتە بەڕێوە ببەن؛ چونکە ئەم پایەیەکی گرینگە لە پایەکانی دەوڵەتی فیدراڵی عێراقدا.

بەڵام ئەم ماددەیە، بە تایبەتیش برگەی یەکەمی کە جەخت لەسەر شەراکەتی دەستەڵات لە نێوان حکوومەتی ناوەند و هەرێمەکان و پارێزگاکان دەکاتەوە، وەکو پێویست جێبەجێ نەکراوە. ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ سێ هۆکار:

هۆکاری یەکەم: لە قۆناغی پێش ڕووخانی ڕژێمی بەعس (پێش ٢٠٠٣)، عێراق یاسایەکی یەکگرتووی نەبوو لە بواری نەوت و گازدا. لە دوای دووبارە دروستکردنەوەی دەوڵەتی عێراقیش پاش ٢٠٠٣، حکوومەتی ئیتیحادی ڕێگری کردووە لەوەی یاسایەک دەربچێت و لەسەر بنەمای شەراکەتی نیشتیمانی نێوان دەستەڵاتی ناوەندی و دەستەڵاتی هەرێم بێت.

هۆکاری دووەم: سیستمی پێشووی ئابووریی عێراق لەسەر بنەمای فەلسەفەی ئابوورییەکی ئاراستەکراو بوو، واتا لەژێر دەستەڵات و کۆنترۆڵی سیستمێکی فەرمانڕانیی شمولیدا بووە، یاساکانی بواری نەوت و گاز کە جێبەجێ کراون، گوزارشتیان لەو سیستمە شمولییە کردووە، بەڵام لە سیستمی نوێی ئابووریی دوای ٢٠٠٣دا، لەسەر بنەمای ئابووریی ئازاد و

کرانەوە بە ڕووی وەبەرهێنەرانی بیانی بنیات نراوە. کەواتە ئەمەش بە مانای نەگونجانێکە لە نێوان یاسا کۆنەکانی (پێش ٢٠٠٣) و یاساکانی دوای ٢٠٠٣ لە بواری نەوت و گازدا.

هۆکاری سێیەم: بەپێی دەقی دەستووری کە دەڵێت (پرسی نەوت و گاز دەبێت بە هاوبەشی لە نێوان حکوومەتی ئیتیحادی و حکوومەتی هەرێمەکان و پارێزگاکان بەڕێوە ببرێت و، داهاتەکانی نەوتیش دەبێت بە شێوەیەکی دادپەروەرانە دابەش بکرێت و، بەشی تایبەت بە هەرێمەکان دابین بکرێت). ئەم بابەتە لە یاسا کۆنەکان ڕێک نەخرابوو، بۆیە پێویست بوو لە یاسای نوێدا ڕێک بخرێت. بەڵام حکوومەتە یەک لە دوای یەکەکان لە عێراق، بوونەتە بەربەست لەبەردەم دەرچوونی یاسایەک بۆ نەوت و گاز لە کاتی پیشکەشکردنی پڕۆژەیاسای نەوت و گاز بۆ ئەنجوومەنی نوێنەران لە ڕێکەوتی ٢٠٠٧/٧/٤، کە جەختی لەسەر بڕگەکانی ئەم پڕۆژەیە دەکردەوە، هەروەها هۆکارەکانی بنەمای دانپێدانانی دەسەڵاتی هەرێمەکان لە بەڕێوەبردن و پەرەپێدانی کەرتی نەوت و گاز. هەروەها پێشتر ئەم پڕۆژەیە پێشکەشی ئەنجوومەنی نوێنەران کرابوو لە ٢٠٠٧/٢/٢٦ کە حکوومەتی ئیتیحادی ڕێی بە دەستتێوەردانی ئەنجوومەنی شورای دەوڵەت دا، کە ئەویش تەنیا دەسەڵاتی ڕاستکردنەوە و داڕشتنەوەی یاساکەی هەیە لە ڕووی زمانەوانییەوە، ئەویش بە یەکخستنەوەی بڕگەی یەکەمی ماددەی (١١٢)ی دەستووری هەمیشەیی عێراق کە باس لە بنەمای هاوبەشی تەواو دەکات لە نێوان حکوومەتی ناوەندی و دەسەڵاتی هەرێم لە کەرتی نەوت و گازدا.

ئیستا و دوای تێپەڕبوونی (١٥) ساڵ بەسەر دەرچوونی دەستووری هەمیشەیی عێراقدا، گرینگترین کەرت لە کەرتەکانی ئابووریی نیشتیمانیی عێراق، بە هۆی کەمتەرخەمیی دەسەڵاتە یەک لە دوای یەکەکانی عێراق و

داننەنان بە بنەمای هاوبەشی حکوومەتی هەرێمی کوردستان (تەنیا هەرێمە لە عێراق) و دەرنەچواندنی یاسای نەوت و گازەوە لە ڕێگای تەشریعی ئیتیحادییەوە، هێشتا دەستەڵاتی ئیتیحادی لە بۆشاییی یاساییدایە. ئەمەش مانای ئەوەیە حکوومەتە یەک لە دوای یەکەکانی عێراق بەرپرسن بەرامبەر هەموو کێشە یاساییەکان لە میانەی گرێبەستە نەوتییەکان لەگەڵ لایەنی دەرەکی و کۆی ئەو کارانەی بێ بوونی هیچ یاسایەک کە چوارچێوەیەکی دیاری کردبێت بۆ گرێبەستەکان لە بواری نەوتدا، هەڵبەت حکوومەتی ئیتیحادی هەموو ئەم کارانەی کردووە تەنیا بۆ ئەوەی دان نەنێت بە مافی هەرێمی کوردستان لە هاوبەشیکردنی لە سەرمایە نیشتیمانییەکان کە مافی هاووڵاتیانی ئەم هەرێمی کوردستانە بەپێی بەڵێننامەی خاوەندارێتی کە لە خودی هەمان دەستوور لە ماددەی (١١١)دا باس کراوە.

بەشی سێیەم

هەڵسەنگاندنی بڕیارەکانی ئەنجوومەنی نوێنەری عێراق و دادگای باڵای ئیتیحادی لەبارەی ڕیفراندۆمی سەربەخۆیی گەلی کوردستان

تەوەری یەکەم: هەڵسەنگاندنی بڕیاری ئەنجوومەنی نوێنەران

گەلی کوردستان لە ڕێکەوتی ٢٥ ی ئەیلوولی ساڵی ٢٠١٧، بە زۆرینە دەنگیان دا بە سەربەخۆیی کوردستان بە (بەڵێ) بە ڕێژەی ٩٢٪، لە دەرئەنجامی ئەم ڕیفراندۆمە، ئەنجوومەنی نوێنەرانی عێراق لە کۆبوونەوەیەکی ئاساییدا لە ڕۆژی چوارشەممە ڕێکەوتی ٢٧ی ئەیلوولی ساڵی ٢٠١٧ ، بە ژمارەی (٢٣) بڕیارێکی دەرکرد، ئەم بڕیارە کۆمەڵێک "ڕاسپاردە" لەخۆ دەگرێت و ڕیفراندۆمی کوردستان بە "نادەستووری" وەسف دەکات و ئاماژە بە ماددەی یەکەم لە دەستوور دەکات.

جا ئەگەر بە وردی دیراسەی ئەم بڕیار و ڕاسپاردانەی ئەنجوومەنی نوێنەرانی عێراق بکەین، دەبینین کە ئەم بڕیارە لە ڕووی ناوەڕۆك و ڕواڵەتەوە بەدەر نییە لە لایەنگیری (إنحیاز) و، لە بڕیاری پارلەمانێك ناچێت کە نوێنەرایەتیی گەلانی وڵاتێك بکات کە سیستمی حوکم تێیدا سیستمێکی فیدراڵییە، جگە لەمەش داڕشتنی بڕیارەکە بە عەقڵیەتێکی شۆڤێنیی دەمارگیری نووسراوەتەوە.

جا ئەگەر کۆی بڕیارەکەی ٢٧ی ئەیلوول بە شێوەیەکی یاسایی و دەستووری شیی بکەینەوە، دەبینیین کە بە هیچ شێوەیەك لە ماددەی (٦١)ی دەستووری هەمیشەییی عێراقدا لە هەر (نۆ) بڕگەکەی کە دەسەڵات و پسپۆڕییەکانی ئەنجوومەنی نوێنەرانی دیاری کردووە، بە هیچ شێوەیەك ئاماژە بەوە نەکراوە بە ڕاشکاوی یان بە ناڕاشکاوی کە ئەنجوومەنی نوێنەران دەسەڵاتی دەرکردنی

(بڕیـار)ی هەبـێ، جگـە لەمـەش ئەنجوومـەنی نوێنـەران ناتوانێـت سرووشـتی یاسـایی (الطبیعـة القانونیـة) یـان گۆڕانکاریـی یاسـایی(التکییف القانـوني) بـۆ حاڵەتێـك یـان واقیعێکـی یاسـایی دیـاری بـکات کـە ڕووی داوە و تێپەڕیـوە.

ئەمـە وەکـو تێڕوانینێـکی گشـتی بـۆ بڕیارەکـەی ئەنجوومـەنی نوێنـەرانی عێـراق، بـەڵام ئەگـەر هەندێـك لـە ڕاسـپاردەکانی نـاو بڕیارەکـە شـیی بکەینـەوە کـە خاڵبەنـدی کـراوە، دەبینیـن بـە هەمـان شـێوە ئـەم ڕاسـپاردانە ناکۆکـن لەگـەڵ دەسـتووری هەمیشـەییی عێراقـدا بـەم شـێوەیەی خـوارەوە:

یەکـەم: لـە خاڵـی (یەکـەم)ی ئـەم بڕیـارەدا هاتـووە کـە ((فەرمانـدەی گشـتیی هێـزە چەکدارەکان ناچـار بکرێـت کـە هەمـوو ڕێکارێـك بگرێتـە بـەر بـۆ پاراسـتنی یەکپارچەییـی خـاکی عێـراق))، کـە ئەمـەش بـە ڕاشـکاوی هەڵکـردنی چـرای سـەوزە بـۆ بەکارهێنـانی هێـزی سـەربازی دژی کوردسـتان، بەڵگـەش لەسـەر ئەمـە ڕووداوەکانی ١٦ی ئۆکتۆبـەرە کـە لەلایـەن یەکـەکانی سـەربازیی سـوپای عێـراق و میلیشـیاکانی حەشـدی شـەعبییەوە هێرشـیان کـردە سـەر کەرکـووك و ناوچـەکانی تـر، هـەر بەوەنـدەش نەوەسـتان کـە هێـرش بکرێتـە سـەر ئـەو ناوچـە کوردسـتانیانەی لـە دەسـتووری عێراقـدا بـە "ناوچـە ناکـوکی لەسـەرەکان" نـاوزەد کـراون، بەڵکـو هێرشـیان بـەرەو هەولێـری پایتەختـی هەرێمـی کوردسـتان و ناوچـەکانی دەوروبـەری دهـۆك دەسـت پـێ کـرد (لـە شـارۆچکەی ئاڵتـوون کۆپـری و سـحێلا، بـە شـێوازێکی زۆر قارەمانانـە لەلایـەن هێـزی پێشـمەرگەی کوردسـتانەوە بەرپـەرچ درانـەوە)، ئـەم ڕێکارەش ڕێـك بـە پێچەوانـەی (خاڵـی أ/ بڕگـەی یەکـەم لـە مـاددەی نۆیـەم) لـە دەسـتووری هەمیشـەییی عێراقـە کـە قەدەغـەی بەکارهێنـانی هێـزە چەکدارەکان دەکات کـە وەکـو ئامـرازی داپڵۆسـینی گـەل بـە کار بهێندرێـت.

دووەم: لـە خاڵـی (دووەم)ی ئـەم بڕیـارەی ئەنجوومـەنی نوێنـەرانی عێراقـدا پرەنسـیپی جیاکردنـەوەی دەسـتەڵاتەکان (مبـدأ الفصـل بیـن السـلطات) کـە

پرەنسیپێکی دەستووریی جیهانییە، هیچ حیسابێکی بۆ نەکراوە و هەروەها دەستەڵاتی یاسادانان خۆی دەخاتە شوێنی دەستەڵاتی دادوەرییەوە کاتێک داوا دەکات بەرپرسانی هەرێمی کوردستان سزا بدرێن و دوور لە بنەمای یاسایی (لا جريمة ولا عقوبة إلا بقانون) و، هەروەها ئەنجامدانی ڕیفراندۆم بە "تاوان" وەسف دەکات.

سێیەم: لە خاڵی (چوارەم)ی ئەم بڕیارەی ئەنجوومەنی نوێنەراندا، داوا دەکات سنوورەکان بە ڕووی هەرێمی کوردستاندا دابخرێن و هاوردەکردنی خۆراک و دەرمان و پێداویستی ژن و منداڵ و خەڵکی ئەم هەرێمە بە (قاچاخ) هەژمار بکات، لە ڕاستیدا ئەم بڕگەیە دوورە لە هەموو بنەمایەکی مرۆڤایەتی و ئایینی و ئەخلاقی، کاتێک پارلەمانێک بڕیاری دابڕاندن و برسیکردنی گەلی وڵاتەکەی بدات.

چوارەم: ئەنجوومەنی نوێنەران لە خاڵی (حەوتەم)ی ئەم بڕیارەدا، داوا لە حکوومەتی ئیتیحادی دەکات کە هۆشداری بدرێتە کۆنسوولخانەکانی نوێنەرایەتیی ئەو وڵاتە بیانیانەی لە هەرێمی کوردستاندا نووسینگەیان هەیە، تا کۆنسوولخانە و نوینەرایەتی و نووسینگەکانیان دابخەن و بیگوازنەوە بۆ ناوچەکانی دەرەوەی هەرێمی کوردستان، بەمەش ئەنجوومەنی نوێنەران مێژوویەکی خراپی بۆ خۆی تۆمار کرد لە بواری دیپلۆماسیدا، چونکە ئەم هەڵسوکەوتە دوورە لە هەموو بنەما و دابە دیپلۆماسییەکان و جگە لەوەش، هەرێمی کوردستان ئارامترین ناوچەی عێراقە، کاتێک دەگوازرێنەوە بۆ دەرەوەی هەرێمی کوردستان، ناکرێت ژیانی ستافی دیپلۆماسیی ئەم کۆنسوولخانە و نوێنەرایەتیانە بخرێنە مەترسییەوە.

پێنجەم: ئەنجوومەنی نوێنەرانی عێراق لە خاڵی (دەیەم) لەم بڕیارەدا، داوا دەکات کە "ڕاگوێزراوان بگەڕێندرێنەوە بۆ شوێنەکانی خۆیان)، ئەمەش ئاماژەیەکی ناڕاشکاوانەیە بەوەی کە ئەم کارە بە زۆر ئەنجام بدرێت، ئەگەرچی

هەرێمی کوردستان بە گەواهیی هەموو ڕێکخراوە نێودەوڵەتی و باڵیۆز و کۆنسوولی زۆربەی وڵاتەکان ئارامترین ناوچەی وڵاتی عێراقە و، هەردەم هەرێمی پێکەوەژیان بووە و جیاکاری نەکردووە بە هۆی نەتەوە و ئایین و ڕەگەزەوە و، هەرلە دوای تێکچوونی بارودۆخی عێراق و سەرهەڵدانی شەڕی تایەفەگەری و پەیدابوونی ڕێکخراوی تیرۆریستی (القاعدة) و ڕێکخراوی تیروریستی (داعش)، لە ناوخۆی عێراق بە سەدان هەزار ئاوارە و ڕاگوێزراو ڕوویان تێی کردووە، ئەمەش بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە کە حکومەتی ئیتیحادی نەیتوانیوە ژیانێکی ئارام لەم ماوە دوورودرێژەدا بۆ هاووڵاتیانی خۆی دابین بکات، بۆیە وەکو لانەیەکی ئارام و بە ناچاری ڕوویان لە هەرێمی کوردستان کردووە.

شەشەم: لەم بڕیارەی ئەنجوومەنی نوێنەرانی عێراق لە خاڵی (سێزدەهەم) دا، کەمترین بنەماکانی هاووڵاتیبوون پێشێل دەکات، ئەم خاڵەش لەگەڵ کۆی مافە مەدەنی و سیاسییەکان کە لە ماددەی (چواردەیەم)ی دەستووری هەمیشەییی عێراقدا ئاماژەیان پێ کراوە، زۆر بە ڕوونی ناکۆکە، کاتێك هەموو جۆرە گفتوگۆیەك ڕەت دەکاتەوە لەگەڵ لایەنی هەرێمی کوردستان کە لەم خاڵەی ئەم بڕیارەدا بە (لایەنی کوردی) وەسفی دەکات، ئەمەش دەرچوونێکە لە ئاراستەکردنی گوتار بەرامبەر هەرێمێکی دەستووری کە بە ڕاشکاوی لە ماددەی (١١٧)ی دەستووری هەمیشەییی عێراقدا دان بەم هەرێمەدا نراوە بە دەرئەنجامی پێشتر (أثر رجعي).

جگە لەم خاڵانەش ئەوەی جێی ئاماژەپێکردنە، ئەنجوومەنی نوێنەران دەستەڵاتێکی بە خۆی داوە کە لە بنەڕەتدا ئەم دەستەڵاتەی نییە تاوەکو بەپێی بنەمای یاسایی (فاقد الشيء لا يعطيه) بیدات بە حکوومەت، تا ئەم ڕێکارانە بە شێوازی دەرکردنی "بڕیار" لە دژی هەرێمی کوردستان ئەنجام بدات، چونکە بەپێی حوکمی دادگای ئیتیحادی عێراقی ژمارە ١٤١/١٤٠ی ٢٠١٨، زۆر بە ڕوون و ڕاشکاوی ئاماژە بەوە دەکات کە ئەنجوومەنی نوێنەران دەستەڵاتی دەرکردنی "بڕیار"ی نییە.

تەوەری دووەم: هەڵسەنگاندنی بڕیاری دادگای باڵای ئیتیحادی

دوای ئەوەی ڕیفڕاندۆمی سەربەخۆیی لە ڕێکەوتی ٢٥ ی ئەیلوولی ساڵی ٢٠١٧ ئەنجام درا و، ئەم ڕیفڕاندۆمە شەرعیەتی جەماوەری بە دەست هێنا، شەرعیەتێك کە پاڵپشتە بە ئیرادەی گەلێك کە تەنها داوای مافی خۆی دەکات لە دیاریکردنی چارەنووسی خۆی کە گشت پەیماننامە و جارنامە گەردوونییەکان جەختی لەسەر دەکەنەوە، ئەوەبوو بە عەقڵیەتێکی شۆڤێنی، لە بەرامبەر دادگای باڵای ئیتیحادی و وەکو کاردانەوەیەك لەسەر ئەنجامدانی ڕیفڕاندۆمی سەربەخۆیی هەرێمی کوردستان، چوار داواکاریی دادوەری (دعوی قضائیة) بەرز کرانەوە و، لە ڕێکەوتی ٢٠١٧/١١/٢٠ دادگای باڵای ئیتیحادی حوکمی ژمارە ٨٩ و٩١ و٩٢ و٩٣ / ئیتحادی /٢٠١٧ دەرکرد، کە تێیدا هاتووە:

> ((فەرمانی هەرێمی ژمارە ١٠٦ی ڕێکەوتی ٢٠١٧/٦/٩ی کە فەرمانێکە تایبەتە بە دیاریکردنی ڕێکەوتی ئەنجامدانی ڕیفراندۆم لە ٢٠١٧/٩/٢٥ لە هەرێمی کوردستان و ناوچە کوردستانییەکانی دەرەوەی هەرێمی کوردستان، بە مەبەستی جیابوونەوە لە عێراق و دامەزراندنی دەوڵەتێکی سەربەخۆ لە هەرێمی کوردستان و ناوچەکانی تر کە ڕیفڕاندۆم دەیانگرێتەوە، هیچ پاڵپشتێکی لە دەستووردا نییە و پێچەوانەی ماددەی یەکەمی دەستووری هەمیشەیی عێراقە)).

هەروەها لە کۆتاییی حوکمی بڕیاری دادگای باڵای ئیتیحادیی ئاماژەپێکراودا هاتووە: (ئەو ڕیفڕاندۆمەی لە هەرێمی کوردستان و ناوچەکانی تر کە ڕیفڕاندۆم دەیانگرێتەوە، بڕیار درا بە نادەستووریبوونی ئەم ڕیفڕاندۆمەی کە لە ٢٠١٧/٩/٢٥ لە هەرێمی کوردستان و ناوچەکانی تر ئەنجام درا و، هەڵوەشاندنەوەی هەموو دەرئەنجامەکانی ئەم ڕیفڕاندۆمە).

ئەگـەر هاتـوو سـەیری ئـەم حوکمـەی دادگای بـاڵای ئیتیحـادی بکەیـن و بـە شـێوەیەکی یاسـایی و بەپێـی بنەمـاکانی لێکدانـەوەی دەقـە یاسـاییەکان ئـەم حوکمـە شـیی بکەینـەوە، دەبینیـن ئـەو حوکمـە پشـتی بەسـتووە بـە مـاددەی (یەکـەم)ی لەگـەڵ مـاددەی (١٠٩) لـە دەسـتووری هەمیشـەییی عێراقـدا وەکـو سـەنەدێکی قانوونی بـۆ ئـەو حوکمـەی کـە بڕیـاری لەسـەر داوە، بـەڵام کـە سـەیری نـاوەڕۆکی ئـەو مـاددە دەسـتووریانە دەکەیـن، دەبینیـن ئـەم ماددانـە بـاسی سـەروەریی عێـراق و یەکپارچەییـی خـاکی عێـراق دەکـەن، کەواتـە گەیشـتن بـەو حوکمـەی کـە دادگای ئیتیحـادی دەریکـردووە، بـە شـێوازێك بـووە کـە بـە ناڕاسـتەوخۆ پاڵپشـتییان داوە بـە مـاددەی یەکـەم و مـاددەی ١٠٩ی دەسـتووری هەمیشـەیی، ئـەو شـێوازەش بریتییـە لـەوەی مانـای دەقـی ئـەو دوو ماددەیە (بـە دیتنـی سـەرۆك و ئەندامـانی دادگای ئیتیحـادی) ئـەوە لەخـۆ دەگرێـت کـە ناکرێـت خـاکی عێـراق بـەو نەخشـەیەی کـە هەیـە پارچـە پارچـە بکرێـت، ئەگینـا بـە ڕاشـکاوی ئـەو ماددەیـە ناڵێـت کـە جیابوونـەوە لـە عێـراق یـان پارچەپارچەکـردنی خـاکی عێـراق یـان ڕیفڕانـدۆم کارێـکی قەدەغەکـراوە، کەواتـە دادگای ئیتیحـادی پشـتی بەسـتووە بـە مانایـاکی تەسـکی دروسـتکراو (مفهـوم ضیـق مصطنـع) بـۆ ئـەو دوو ماددەیـەی کـە وەکـو سـەنەدێکی قانوونـی لـە دەرکـردنی ئـەو حوکمـەدا بـە کاری هێنـاون.

جـا ئەگـەر حوکمـی دادگای بـاڵای ئیتیحـادی حوکمێـکی کۆتایـی (بـات) نەبوایـە، دەکـرا تانـەی لـێ بگیرێـت بـەوەی کـە ئـەو مـاددە دەسـتووریانەی دادگا پشـتی پێبەسـتوون بـە ڕاشـکاوی ڕیفڕانـدۆم قەدەغـە نـاکات، ئـەو مانایـە تەنیـا یەکێکـە لـە لێکدانـەوەی ئـەو دوو ماددەیـە و چەنـد ماددەیـەکی تـر کـە هـەر هەمـان ئـەو ماددانـە لێکدانـەوەی تریـش لـە خـۆی دەگرێـت.

جگـە لەمـەش، دیباچـەی دەسـتووری عێراقـی پشـتگوێ خـراوە کـە ئامـاژە بـەوە دەکات، یەکپارچەییـی خـاکی عێـراق بەنـدە بـە جێبەجێکـردنی دەسـتووری هەمیشـەییی عێراقـەوە، ئـەوەش ڕوون و ئاشـکرایە کـە دەسـتەڵاتە ئیتیحادییـەکان

بـەردەوام بوونـە لـە خۆدزینـەوە لـە جێبەجێکـردنی مـاددە دەسـتوورییەکانی دەسـتووری هەمیشـەییی عێـراق، هـەروەك هەرێمـی کوردسـتان بـە فەرمـی و پێش ئەنجامـدانی ڕیفراندـۆم، یادداشـتێکی یاسـایی دا بـە حکوومـەتی ئیتیحـادی و گشـت سـەفارەت و کۆنسـوولخانەکان لـە عێـراق و لـە هەرێمـی کوردسـتان، بـەوەی کـە دەسـتەڵاتە ئیتیحادییـەکان لـە جێبەجێنەکـردنی (٦٣) مـاددە لـە دەسـتووری هەمیشـەییی عێراقـدا پێشـێلکارییان ئەنجـام داوە.

هەروەهـا نابێـت ئـەوە لـە بیـر بکەیـن کـە ئـەم حوکمەبڕیـارە، لەژێـر هەژموونـی سیاسـیی حکوومـەتی ئیتیحادیـی ئەوکاتـەدا دەرچـووە، کـە تەنانـەت دەقـی بڕیارەکـەش پەلەپەلیـی پێـوە دیـارە، هەروەهـا دەبوایـە دادگای ئیتیحـادی بـۆ مانـەوەی وەکـو دەسـتەڵاتێکی بێلایـەن و بـۆ ئـەوەی دادپـەروەری لـە حوکمـەکانی دادگادا پارێـزراو بێت بـۆ هەمـوو کەسێك و لایەنێـك بـە یەکسـانی و بـێ جیـاکاری، دەبـوو لـە دەرکـردنی حوکمێـکی لـەم شـێوەیە خـۆی بـە دوور بگرێـت.

دەرەنجام:

لـەوەی پێشـەوە بۆمـان دەرکـەوت کـە مـافی دیاریکـردنی چارەنـووس، مافێکـە بـۆ هەمـوو گەلێـک چەسـپاوە کـە مەرجـەکانی گەلـی تێـدا بێـت، جـا ئـەو گەلـە لـە ئێسـتادا گەیشـتبێت بـە سـەربەخۆیی لـە چوارچێـوەی دەوڵـەتدا یـان نـا، هەروەهـا هەرێمـەکانی دەوڵەتـانی فیدراڵیـش مـافی دیاریکـردنی چارەنووسـیان بـە شـێوازی جیابوونـەوە لـە دەوڵـەتی دایـک هەیـە، ئەگـەر بێتـو مەرجـەکانی (گەل)یـان تێـدا بێت. دەکرێـت گـەل بـە شـێوازێکی ئاشـتیانە کـە ڕیفرانـدۆم سـەرەکیترین شـێوازیەتی، مـافی چارەنووسـی پێـڕۆ بـکات، هەروەهـا ئەگـەر شـێوازی ئاشـتیانەی بـۆ فەراهـەم نەکـرا، ئـەوا دەکرێـت بـە شـێوازی بەکارهێنـانی هێـز و خەبـاتی چەکـداری ئـەو مافـەی پێـڕۆ بـکات.

هەروەها بۆمـان دەرکـەوت، مـافی دیاریکـردنی چارەنـووس لـە ئێسـتادا بووەتـە ڕێسـایەکی بەرفەرمانیـی نێودەوڵـەتی و، ڕای ڕاوێـژکاری دادگای دادی نێودەڵەتـی لـە ٢٢ تەمموزی ٢٠١٠ سـەبارەت بـە ڕاگەیاندنـی سـەربەخۆیی تاکلایەنانـەی کۆسـۆڤا لـە سربیا لـە ١٧ ی شـوبات ٢٠٠٨، کـە یەکێکـە لـەو پێشـینە نێودەوڵەتیانـەی کـە بـە سـەرکەوتنێکی گـەورە بـۆ مافـی دیاریکـردنی چارەنـووس هەژمـار دەکرێـت، دانـی بـەو ڕاستیانەدا نـا کـە ڕاگەیاندنـی سـەربەخۆیی تاکلایەنـەی گـەلان، پێشـێلکاری نییـە بـۆ ئەحکامەکانـی یاسـای نێودەوڵەتـی و، بڕیـاردان لـە مافـی چارەنـووس وەکـو پرەنسـیپ، مافـی هەمـوو گەلێکـە و وابەسـتە نییـە تەنیـا بـە گەلانـی ژێردەسـتەی دەوڵەتـی کۆڵۆنیالیزمـەوە و، بڕیـاردان لـە مافـی چارەنـووس باڵاتـرە لـە پرەنسـیپی سـەلامەتیی ئیقلیمـی و، پرەنسـیپی سـەلامەتیی ئیقلیمـی کـە وەکـو پاسـاوێک بـۆ ڕێگریکـردن لـە جیابوونـەوە بـە کار دەهێنرێت. بـە ڕای دادگا ئـەم پرەنسـیپە تەنیـا بـۆ پێوەندیـی نێـوان دەوڵەتەکانـە نـەک لـە نێـوان دەوڵـەت و بەشـێک لـە گەلەکـەی. ڕاگەیاندنـی سـەربەخۆیی دەکرێـت لـە دەوڵەتـی فیدراڵـی تاکلایەنـە بێـت بەبـێ ڕەزامەندیـی حکوومەتـی فیدراڵـی لـە مەرکـەز و، دادگا دانـی نـاوە بـە پرەنسـیپی جیابوونـەوەی عیلاجـی (Remedial Secession) کاتێـک پێکەوەژیـان ئەسـتەم (مسـتحیل) دەبێـت.

لەسـەر ئاسـتی دەسـتووریش، بینیـمان کـە مـاددەی ١٤٠ی دەسـتووری عێـراق بـووە یەکێـک لـەو مادادنـە بـۆ چارەکردنـی کێشـەی ناوچـە کوردسـتانییەکانی دەرەوەی ئیـدارەی هەرێـم و، بەرپرسـارەتیی قۆناغەکانـی چارەکردنـی ئـەم ناوچانـە لـە ئاساییکردنەوە و سـەرژمێری و ڕاپرسـی، لـە ئەسـتۆی حکوومەتـی ئیتیحادیـدان. سـەرەڕای دەسـتپێکردنەوەی قۆناغـی یەکـەم کـە قۆناغـی ئاسـاییکردنەوە و هەوڵدانـە بـۆ چارەکردنـی کێشـەی عەرەبانـدن و گۆڕینـی دیمۆگرافیـا و گۆڕینـی سـنووری ئیـدارەی ناوچـە کوردسـتانییەکان و گەڕاندنـەوەی ئـاوارەکان، بـە بڕیارێکـی سیاسـی لـە سـاڵی ٢٠١٢ کارەکانـی لیژنـەی مـاددەی ١٤٠ پـەک خـران، تەنانـەت پرۆسـەی عەرەبانـدن و ئاوارەبوونـی هاووڵاتیانـی کـورد لـە ناوچـە کوردسـتانییەکان و دووبـارە

سەپاندنەوەی سیاسەتی عەرەباندن و داگیرکردنەوەی زەوییە کشتوکاڵییەکان لە خەڵکی ڕەسەنی ئەو ناوچانە لە دوای ١٦ی ئۆکتۆبەر و، داگیرکردنەوەی ئەو ناوچانە لەلایەن سوپای عێراق و حەشدی شەعبییەوە دەستی پێ کردەوە.

جگە لەم حاڵەتانەش لە ساڵی ٢٠١٤وە، بەشەبودجەی هەرێمی کوردستان بە بڕیارێکی سیاسی ڕاگیرا و پڕۆسەی ئابڵۆقە و گوشاری سیاسی خرایە سەر خەڵکی کوردستان، لە هەمان کاتیشدا یەکێکی تر لەو پرسانەی کە کاریگەری دەبێت لەسەر سەقامگیری و پێکەوەژیان و بنیاتنانی وڵات، بریتییە لە دابەشکردنێکی عادیلانەی داهات و سەروەت و سامانی وڵات، کە تا ئێستا حکوومەتی عێراق هەوڵی نەداوە بنەماییێکی یاسایی لە چوارچێوەی سیستمی فیدراڵیدا بۆ دابنێت، بە تایبەت پرسی نەوت و گاز، شەراکەتی هەرێمەکان و پارێزگاکان لەگەڵ حکوومەتی ئیتحادی دەستنیشان بکات.

دەربارەی هەردوو بڕیاری ئەنجوومەنی نوێنەران و دادگای باڵای فیدراڵی عێراقی لەبارەی ڕیفراندۆمی هەرێمی کوردستانەوە، ئەوەمان بۆ دەردەکەویت کە هەردوو بڕیارەکە بەدەر نین لە کۆسپ و کەلێنی یاسایی، کە ئەگەر دامەزراوەیەك هەبێت بۆ تانەگرتن لەم دوو بریارە، دەکرێت هەردوو بڕیارەکە بە هۆی ئەم کۆسپ و کەلێنە یاساییانە هەڵبوەشێندرێنەوە، جگە لەم لایەنە یاساییەش، ئەم دوو بڕیارە لایەنگیری (انحیاز)یان پێوە دیارە، واتا هەردوو دامەزراوەکە بێلایەنیی خۆیانیان لە هەڵسوکەوتکردن لەگەڵ ڕیفراندۆمی سەربەخۆیی کوردستان نەپاراستووە.

دەقی بەیاننامەی کۆتاییی کۆنگرەی ئۆپۆزیسیۆنی عێراقی لە لەندەن

کۆنگرەی ئۆپۆزیسیۆنی عێراقی کە ڕۆژی سێشەممە ١٥ی کانوونی یەکەمی ٢٠٠٢ لە لەندەن کۆتایی بە کارەکانی هێنا، بڕیاری لەسەر بەڵگەنامەیەکی ١٠ لاپەڕەیی دا لەژێر ناوونیشانی (بەیاننامەی سیاسیی کۆنگرەی ئۆپۆزیسیۆنی عێراق) ئەمەش دەقی تەواوی بەیاننامەکەیە:

بە ناوی خوای گەورە و میهرەبان
بەیاننامەی سیاسیی کۆنگرەی ئۆپۆزیسیۆنی عێراق
١٤ – ١٥ کانوونی یەکەم – دێسەمبەری ٢٠٠٢

بە هۆی ستەمی خۆسەپێنیی ڕژێمی دکتاتۆری ڕەگەزپەرستی تایەفی و، کردارە سەرکوتکاری و تیرۆریستییەکانی و، سەرکێشی و جەنگەکانی لە ناوەوە و دەرەوەی وڵاتدا، ماوەی زیاتر لە سێ دەیە لە مێژووی سیاسیی هاوچەرخی خۆیدا، عێراق بە خراپترین قۆناغەکانیدا تێپەڕی.

بە درێژاییی ئەو ماوەیە، گەلی عێراق بەردەوام بوو لە خەبات و تێکۆشان و زنجیرەیەك هەوڵی بوێرانەی دا لە پێناوی کۆتاییهێنان بەو بارودۆخە بێ وێنەیەی کە ڕژێمی ستەمکار بە سەر میللەتەکەمانیدا سەپاندبوو، لەو هەوڵەدا بەشێکی فراوانی ڕۆڵە شەرەفمەندەکانی هێزە چەکدارەکان، هێزە سیاسی و

میللییەکان و کۆی چین و توێژەکانی کۆمەڵگا نەتەوەیی و بە ئایینی و مەزهەبییەوە، بە گرتنەبەری شێوازەکانی بەشداربوون لەپێناو بەرگریکردنی ڕەوادا بەشدارییان کرد، بە باڵەکانی ئۆپۆزیسیۆنی چەکدارییشەوە، کە هەوڵی ڕاپەڕینە مەزنەکەی ئاداری ١٩٩١ی لێ کەوتەوە. لەو ڕاپەڕینەدا ملیۆنان عێراقی لە خەڵکی سڤیل و سەرباز لە عەرەب، کورد، تورکمان ، ئاشووری و شیعە و سوننە تێیدا بەشدار بوون و، خەریك بوو ڕژێم بخەنە زبڵدانی مێژووەوە کە هەر شایستەی ئەوەبوو. بەڵام وێڕای قەبارەی قوربانیدان و ئەو خوێنە زۆرەی ڕژا، بارودۆخێك کە لە دەرەوەی ویست و ئیرادەی میللەتەکەمان بوو، ڕێگر بوو لە بەردەم هێنانەدی خواستی عێراقییەکان لە بنیاتنانەوەی وڵاتەکەیان لەسەر بنەمای دیموکراسی و دادوەریی و ئاشتەوایی.

ئەمڕۆیش جارێکی دیکە و بە پشتبەستن بە هەندێك فاکتەری نێودەوڵەتی لە پێناوی ڕووخاندنی ڕژێمی فاشی و ئەنجامدانی پرۆسەی گۆڕانکاریدا، دەرفەت لە بەردەم گەلی عێراقمان ڕەخساوە و ڕەهەندی تازە و هاوبەش لەدایك دەبن، کە پشتبەستوون بە پابەندبوون بە حەتمیەتی هێنانەدی ئەو دەستکەوتە نیشتیمانییە و پشتگیریکردن لە پرۆسەی گۆڕان بە پلەی یەکەم لە بەرژەوەندیی میللەتەکەمان و، بە ڕەچاوکردنی بەرژەوەندییە ڕەواکانی وڵاتانی دراوسێی، ئیقلیمی و عەرەبی و ئیسلامی و کۆمەڵگای نێودەوڵەتی.

لەو پێناوەشدا، کۆنگرەی ئۆپۆزیسیۆنی عێراق کە زۆربەی هێز و ڕەوت و کەسایەتییەکانی ئۆپۆزیسیۆنی نیشتیمانی دەگرێتە خۆی، لەژێر ناونیشانی (لەپێناوی ڕزگارکردنی عێراق و هێنانەدی دیمۆکراسی) لە ماوەی نێوان ١٤ - ١٥ی دیسەمبەر - کانوونی یەکەمی ٢٠٠٢ لە لەندەن ساز دەکرێ، جەخت لەسەر بنەما و بڕیارە بنەڕەتییەکانی کۆنگرە و کۆبوونەوەکانی ڕابردووی

ئۆپۆزسیۆن دەکاتەوە، بە تایبەتی کۆنگرەی ساڵی ١٩٩٢ لە سەڵاحەددین و گوتاری سیاسیی شاندی ئۆپۆزیسیۆن لە واشنگتۆن لە ئۆگست - ئابی ٢٠٠٢.

لەو ڕوانگایەوە کۆنگرە ئەو بڕیار و ڕاسپاردانەی خوارەوەی ڕاگەیاند:

١- ڕۆڵی ئۆپۆزیسیۆنی عێراق لە پڕۆسەی گۆڕانکاریدا:

ئامادەبووانی کۆنگرە دانیان نا بە ئەولەویەتی ڕۆڵی ئۆپۆزیسیۆنی نیشتیمانی بە سەرجەم ڕەوت و ڕێکخراو و پێکهاتە جیاوازەکان و جەماوەری میللەتەکەمان، بە تێکڕای ڕووبەری جیۆگرافیی عێراق و گرینگیی کۆی قۆناغەکانی پڕۆسەی گۆڕانکاریی چاوەڕوانکراو، بەو شێوازەی کە لەگەڵ سرووشتی دۆخی مەیدانی و تواناکانیدا بگونجێ.

٢- پاشەڕۆژی عێراق و دیمۆکراسی:

عێراق (بۆ سەرجەم عێراقییەکان) دەوڵەتێکی دیموکراسی، پارلەمانیی فرەیی فیدراڵە و، لە ڕوانگای پشتبەستن بە چەمکی مرۆیی و شارستانی و هاووڵاتیبوون لە عێراقێکی بنیاتنراودا لەسەر بنەمای جیاوازینەکردن بە هۆی بنەچە یان ئایین یان ڕەگەز یان مەزهەب، کۆنگرە جەخت لەسەر گرینگیی دانانی دەستوورێکی هەمیشەیی بۆ وڵات دەکاتەوە کە تێیدا ڕەچاوی پێکهاتەکانی گەلی عێراق بکرێ و دەستەڵاتەکانی یاسادانان و جێبەجێکردن و دادوەری لە یەك جیا بکرێنەوە و، پابەند بێ بە سەروەریی یاسا و پاراستنی مافەکانی مرۆڤ و ئازادییە گشتی و تایبەتەکان و ڕێزیش لە دامودەزگاکانی کۆمەڵگای مەدەنی بگرێ.

٣- ئیسلام ئایینی دەوڵەتە:

ئایینـی ئیسـلام لـە بنەمـا جێگیرەکانـی دەوڵەتـی عێـراق، شـەریعەتی ئیسـلامیش لـە بنەمـا سـەرەکییەکانی یاسـادانانە. هەروەهـا کۆنگـرە جەخـت لەسـەر پێویسـتیی پابەندبـوون بـە بەهـا و بنەمـا پیرۆزەکانـی ئایینـی ئیسـلام دەکاتـەوە، ئەمـە وێڕای جەختکردنـەوە لەسـەر ڕەچاوکردنـی بەرنامـە و فێرکارییەکانـی لـە کولتـوور و ڕاگەیانـدن و پرۆگرامـە پەروەردەییـەکان، هەروەهـا ڕێزگرتـن لـە سـەرجەم ئایینـە ئاسـمانی و بیروباوەڕەکانـی تـر.

٤- دەوڵەتی یاسا:

بەشـداربووانی کۆنگـرە کـۆك بـوون لەسـەر ئـەوەی بشـوێنەخوازی و تۆڵەسـەندنەوە و هیـچ شـێوازێکی پێشـێلکاری و نایاسـایی کـە بیـەوێ خـۆی بسـەپێنێ لـە عێراقـی داهاتـوودا جێـی نابێتـەوە، ئینجـا ئەمـە بـە هـەر بیانـوو و پاڵنەرێـک بـێ و پێویسـتە دەسـتەڵاتی دادوەری و یاسـا ڕێـکاری خۆیـان بگرنـە بـەر لـە چارەکردنـی کـۆی حاڵەتـەکان وەکچـۆن دەسـتەڵاتی دادوەری و یاسـاییە ناوخۆیـی و نێودەوڵەتییـە تایبەتمەنـدەکان لێیـان دەڕوانـن و، لێکۆڵینـەوەش بکـرێ لەبـارەی کـۆی پێشـێلکارییە مەدەنییەکانـی وەك دەستبەسـەرداگرتنی مـاف و پـارە و تاوانـە ئاسـایی و سیاسـییەکان، ئـەو تاوانانـەی بەڵگـەی جێگیـر و پشتڕاسـتکراوەیان لەبـارەوە هەیـە، هاوشـێوەی تاوانەکانـی پاکتـاوی ڕەگـەزی و جینۆسـاید و تاوانەکانـی جەنـگ.

٥- بڕیاری سیاسی:

کۆنگـرە کـۆك بـوو لەسـەر بەشـدارییپێکردنی سـەرجەم پێکهاتەکانـی گەلانـی عێـراق لـە داڕشـتنی بڕیـاری سیاسـیدا، بـە عـەرەب، کـورد، تورکمان، ئاشـووری و

کلدان و ئەوانی تریش، بە موسوڵمانی شیعە و سوننە، کرستیان و ئێزدی و ئایینە ئاسمانییەکانی دیکەشەوە.

٦- ڕەتکردنەوەی هەر جۆرە دەستتێوەردانێك کە ببێتە مایەی بەلاڕێدابردنی ئیرادەی گەلانی عێراق لە پرۆسەی گۆڕانکاریدا:

بە مەبەستی ڕزگاربوون لە ڕژێمی دکتاتۆری، کۆنگرە داوا لە کۆمەڵگای نێودەوڵەتی دەکات پشتگیریی لە گەلانی عێراق بکات، هاوکات کۆنگرە هەموو شێوازێکی داگیرکاری یان حوکمی سەربازیی خۆماڵی یان بیانی یان وەسیەتکاریی دەرەکی یان دەستتێوەردانی ئیقلیمی ڕەت دەکاتەوە، جەختیش لە ڕێزگرتن لە سەروەریی عێراق و سەربەخۆییی وڵاتانی دراوسێ و داننان بە بنەماکانی دراوسێیەتی و هاوکاریی ئیقلیمی و دەستوەرنەدان لە کاروباری ناوخۆییی وڵاتانی تر دەکاتەوە، ئەمە وێڕای پابەندبوون بە هەموو ئەو پەیماننامە و بەڵگەنامانەی کە لەلایەن کۆمەڵگای نێودەوڵەتییەوە دانیان پێدا نراوە، لە سەروویانەوە میساقی نەتەوە یەکگرتووەکان و جاڕنامەی جیهانیی مافەکانی مرۆڤ و سەرجەم ئەوانەی دیکە کە پەیوەستن بەو مافانەوە، هەروەها پابەندبوون بە میساقی کۆمکاری وڵاتانی عەرەب و ڕێکخراوی کۆنگرەی ئیسلامی.

٧- بابەتی تایەفەگەری و سڕینەوەی ئاسەوارەکانی:

بە درێژاییی قۆناغی ڕابردوو، شیعەی عێراق هاوشێوەی هەموو تایەفەکانی دیکە، بە تایبەتی لە سایەی ڕژێمی ئێستادا بەرەوڕووی چەوساندنەوە و ستەم و گۆشەگیرکردن بوونەتەوە، کە کۆی بوارەکانی مافە مەدەنی و سیاسی و ئابووری و کولتووریی و کۆمەڵایەتی و مەزهەبییەکانی گرتووەتەوە، کە ئەمە بووەتە مایەی تێکدانی پارسەنگی کۆمەڵایەتی و یەکێتیی نیشتیمانی و گیانی

برایەتی و لێبوردەیی بە ئاقارێکی مەترسیداردا بردووە. هەروەها سیاسەتەکانی سەرکوتکردن لە لایەن دامودەزگا تایبەتەکان و شێوازەکانی فێڵکردن، درۆکردن و مانۆڕکردن بە مەبەستی دەستبەسەرداگرتنی کۆمەڵگای عێراقی بە هەموو توێژ و نەتەوەکانییەوە، بە زۆرینەی شیعەشەوە، بووە هۆی ئەوەی گەلی عێراق یەکێك لە گرینگترین فاکتەرەکانی خۆپارێزی و بەرگریکردن لە خۆی لە دەست بدات و، بواریشی بۆ ئەوە ڕەخساند کە سیاسەتە دیکتاتۆری و ڕەگەزپەرستی و تایەفەگەرییەکان سەرجەم عێراقییەکان بگرنەوە.

بۆیە کۆنگرە وای دەبینێ کە پێویستە پەلە بکرێ لە نەهێشتنی هەموو سیاسەتە تایەفەگەرییەکان و قەدەغەکردنیان، هەروەها چاودێریکردنی سەرجەم مافە پێشێلکراوە شەرعییەکانی شیعە و، کۆنگرە پرۆتستۆی ئەم جۆرە سیاسەتە چەپەڵانەش دەکات کە خۆیان لە بەزاندنی حورمەتی مەرجەعیەت و حەوزە عیلمییەکان و دەستوەردان لە کاروباریان و گەمارۆدانیان و سەپاندنی مەحسوبیەتی خۆیان بەسەریاندا دەبینێتەوە، هەروەها کۆنگرە پرۆتستۆی تیرۆرکردنی مەرجەعە ئایینەکان و خێزانەکانیان و زاناکان و دەستگیرکردن و ئەشکەنجەدانی هەزاران کەسی دیکە دەکات کە لێرەدا بوار نییە ناویان بێنین.

هاوکات کۆنگرە سیاسەتەکانی دەستبردن بۆ مافی دەزگا و حەوزەی ئایینی لە نەجەف و شارە پیرۆزەکانی دیکە و وێرانکردنی مزگەوت و حوسێنیە و سەنتەرە ئیسلامییەکان و کتێبخانەکان، هەروەها قەدەغەکردنی کتێب و سەپاندنی سانسۆرکردنیان و ڕێگەنەدان بە ئەنجامدانی بۆنە و مەراسیمە مەزهەبییەکان و وێرانکردنی گوند، شارۆچکە و ماڵی شیعەکان و وشککردنی ناوچەکانیان و ڕاگواستنایان و هێنانی خەڵکی بیانی لە وڵاتانی دیکە و نیشتەجێکردنیان

لەسەر خاکی ئەوان و دروستکردنی گومان سەبارەت بە ئینتیمای شیعەی عەرەبی عێراق بۆ ڕەچەڵەکی عەرەبی و عێراقی نیشتیمانیان ڕەت دەکاتەوە. ئەمە سەرباری پرۆتستۆکردنی ڕاگواستنی شیعەی غەیرەعەرەبی عێراقی لە ڕێگەی ڕەتکردنەوەی عێراقیبوونیان و بێبەشکردنیان لە ڕەگەزنامەی عێراقی و دەستبەسەرکردنی ڕۆڵەکانیان و زەوتکردنی ماڵ و مڵکیان. هاوکات کۆنگرە پێی وایە کە دەستووری نوێی عێراق، دەبێ زامنی دووبارەنەبوونەوەی ئەم جورە کردەوانە بکات و بەبێ جیاوازییش هەموو پێکهاتەکانی عێراق بپارێزێ.

٨- دەربارەی هەڵمەتەکانی کۆمەڵکوژی و هەڵەبجە و ئەنفال:

کۆنگرە پرۆتستۆی ئەو ستەمە دەکات کە دەرهەق بە گەلی کوردستانی عێراق کراوە لە جیاکاری و زوڵم و چەوساندنەوەی پلان بۆداڕێژراو لەلایەن ڕژێمی ڕەگەزپەرستی سەددامەوە، بە تایبەت هەڵمەتەکانی کۆمەڵکوژی (جینۆساید)، پرۆسەی ئەنفالی بەدناو کە زیاتر لە ١٨٠ هەزار هاووڵاتی بێسەروشوێن کران، سەرباری هەشت هەزار بارزانی و پێنج هەزار فەیلی و پێنج هەزار کەس لە دانیشتوانی هەڵەبجە، هەروەها وێرانکردنی هەزاران گوند و شارۆچکە، ئەو کارانەی کە ویژدانی جیهانیان هەژاند.

لە کاتێکدا کۆنگرە داوای دانانی کۆتاییەك بۆ ئەم سیاسەتە توندوتیژانە دەکات، لە هەمان کاتیشدا جەخت لەسەر ئاشکراکردنی چارەنووسی قوربانیان و ڕێزگرتن لە گیانیان و قەرەبووکردنەوەی کەسوکاریان دەکاتەوە، بەرامبەر بەو زیانە گەورانەی بەریان کەوتووە، هەروەها داوای بنیاتنانەوەی هەموو ئەوەی لەلایەن ڕژێمەوە وێران کراوە و، کار لەسەر ئەوە بکرێ کە ئەنجامدەرانی ئەو تاوانانە ڕاپێچی بەردەم دادگا نێودەوڵەتییەکان بکرێن.

٩- دەربارەی ڕاگواستن و پاکتاوی ڕەگـەزی و گۆڕینی واقیعی نەتەوەیی:

کۆنگـرە پرۆتسـتۆی ڕاگواسـتنی زۆرەملـێ و پاکتـاوی ڕەگــەزی و بەکارهێنانــی چەکـی کیمیـاوی و گۆڕینـی ناسـنامە و واقیعـی نەتەوەییـی ناوچەکانـی کەرکـووك و مەخمـوور و خانەقیـن و شـنگال و شـێخان و زومـمار و مەندەلـی و ناوچەکانـی دیکـەی هاوشـێوە دەکات، هەروەهـا کۆنگرە داوای نەهێشـتنی ئاسـەوارەکانی دەکات لـە ڕێگـەی گرتنەبـەری ئـەم ڕێوشـوێنانەی خـوارەوە:

ا - گێڕانـەوەی ڕاگوێـزراوان بـۆ سـەر مـاڵ و حاڵـی خۆیـان و گەڕاندنەوەی ملـك و ماڵیــان و قەرەبووکردنەوەیــان بەرامبــەر بــەو زەرەر و زیانانــەی بەریـان کەوتـووە.

ب - گەڕاندنـەوەی ئەوانـەی دەسـتەڵات بـە مەبەسـتی نیشـتەجێکردن لـە ناوچـە ئاماژەپێکـراوەکان هێناونـی بـۆ شـوێنەکانی پێشـوویان.

ت - گەڕاندنــەوەی کــوردە فەیلییــەکان و هەمــوو ئــەو عێراقیانــەی بەبــێ گوێدانــە ڕەگــەز و بــە بیانــووی ئــەوەی ڕەچەڵــەک ئێرانیــن و وەدەر نـراون، هەروەهــا پێدانــەوەی ڕەگەزنامــە بــە هەمــوو ئەوانــەی بــە ناهــەق لەلایــەن دەســتەڵاتەوە مافــی هاووڵاتیبوونــی عێراقیــان لــێ ســەندراوەتەوە و مــاڵ و ملکەکانیــان بــۆ بگەڕێندرێتــەوە و بــە هـۆی ئـەو زیانانـەی بەریـان کەوتـووە قەرەبـوو بکرێنـەوە، هەروەهـا ئاشـکراکردنی چارەنووسـی ئـەو فەیلییانـەی لـە مانگـی ئەپریـل- نیسـانی ١٩٨٠وە دەسـتگیر کـراون.

پ – لادانـی هەمـوو ئـەو ڕێوشـوێنە ئیداریانـەی کـە ڕژێـم لـە سـاڵی ١٩٦٨وە گرتوونیەتــە بــەر، کــە ئامانــج لێــی گۆڕینــی واقیعــی دیمۆگرافیــی بــووە لــە کوردســتانی عێــراق.

١٠- فیدراڵیـەت و چارەکردنی دۆزی کورد:

لـە کاتـی دیراسـەکردنی دۆزی کـورد و شـێوازەکانی گەیشـتن بـە ڕێگەچارەی چاوەڕوانکـراو بـۆی، کۆنگـرە جەختـی لەسـەر ڕاسـتیی هەمەجـۆری و فرەیـی لـە پێکهاتـەی نەتەوەیـی و مەزهەبـی و سیاسـیی کۆمەڵگای عێراقیدا کـردەوە، کۆکیش بـوون سـەبارەت بـە گرینگیـی پتەوکـردن و بەهێزکردنـی یەکێتیـی نیشـتیمانی لـە ڕێگـەی هێنانـەدی یەکسـانیی تـەواو لـە نێـوان هەمـوو هاووڵاتیـان لەگـەڵ ڕەچاوکردنـی سـەرجەم بڕگـە و بڕیارەکانـی کۆنگـرەی سـەڵاحەددین و کۆنگرەکانـی دیکـەی ئۆپۆزیسـیۆنی عێـراق و وتـاری سیاسـیی کۆبوونـەوەی سـەرکردایەتیی ئۆپۆزیسـیۆن لـە واشـینگتۆن لـە مانگـی ئۆگسـت - ئابـی ٢٠٠٢ و ئـەو پـڕۆژە تـەواوەی کـە سـەبارەت بـە فیدراڵـی لەلایـەن ئەنجوومەنـی نیشـتیمانیی کوردسـتان لـە دانیشـتنی ٧ی نۆڤەمبـەر- تشرینـی دووەمـی ٢٠٠٢ بڕیـاری لەبـارەوە درا.

کۆنگـرە ڕێـزی بـۆ گەلـی کوردسـتان و ئیـرادەی ئازادانـەی لـە بـژاردەی شـێوازی گونجـاو بـۆ هاوبەشـی لەگـەڵ ڕۆڵەکانـی یـەک نیشـتیمان دەربـڕی. کۆنگـرە لەسـەر ئەزموونەکانـی سیسـتمی فیدراڵـی هەڵوەسـتەی کـرد و پێـی وایـە، بژاردەیەکـی گونجـاوە بـۆ حوکمکـردن لـە عێراقـدا و پێویسـتە دوای لەناوبردنـی ڕژێمـی دیکتاتـۆری سـەددام و هێنانـەدی گۆڕانکاریـی چاوەڕوانکـراو، وەک بنەمایـەک بـۆ چارەکردنـی کێشـەی کـورد لـە چوارچێـوەی دامـودەزگا دەسـتوورییەکانی عێراقـدا پشـتی پـێ ببەسـترێ.

لەوبـارەوە کۆنگـرە پێداگـری کـرد لەسـەر یەکێتیـی عێـراق و پێکەوەژیانـی نێـوان نەتەوەکانـی لەسـەر بنەمـای یەکێتیـی ئارەزوومەندانـە. کۆبوونەوەکـە جەختـی کـردەوە لـە جێبەجێکردنـی داواکارییـە ڕەواکانـی گەلـی کوردسـتان و نەهێشـتنی هەمـوو سـیماکانی چەوسـاندنەوە و بنبڕکـردن، بـە گوێـرەی بنەمـای یاسـای

نێودەوڵەتـی کـە دان دەنـێ بـە مافـی دیاریکردنـی چارەنـووس و دووپاتکردنـەوەی گیانـی برایەتـی و یەکێتـی و هاوبەشـی لـە نیشـتیماندا.

١١- مافی تورکمان:

کۆنگـرە تاوتـووی ئـەو جیـاکاری و چەوسـاندنەوە نەتەوەیـی و تایەفییـەی کـرد کە تورکمان بـەرەوڕووی بوونەتـەوە و، جەختـی لـە زامنکردنـی نەبوونـی جیـاوازی و داننـان بـە مافـە نەتەوەیـی و کولتـووری و ئیدارییـە ڕەواکانیـان کـردەوە لـە چوارچێـوەی شـێوازێکی یاسـاییی دیاریکـراو و پاراسـتنی لـە ڕووی دەسـتووریەوە.

١٢- مافی ئاشوورییەکان:

کۆنگـرە دیراسـەی ئـەو چەوسـانەوە و سـتەمەی کـرد کـە لـە ئاشـوورییەکان کـراوە و بڕیـاری لەسـەر زامنکردنـی یەکسـانی و مافـە نەتەوەیـی و کولتـووری و ئیدارییـە ڕەواکانیـان کـردەوە، لـە چوارچێـوەی شـێوازێکی یاسـاییی دیاریکـراو و پاراسـتنی لـە ڕووی دەسـتوورییەوە.

١٣- کارەساتی زۆنگاوەکانی عێراق:

ناوچـەی زۆنـگاوەکان بـەرەوڕووی کارەسـاتێکی مرۆیـی و ژینگەیـی بوونەتـەوە و ڕووبـەری بەرفراوانـی ئـەو ناوچانـە وشـك کـران و دووچـاری وێرانکردنـی تـەواو و نەهێشـتنی سـەرچاوەکانی ژیـان بوونـەوە، هەروەهـا هـەزاران هاووڵاتـی ڕاگوێـزران، ئەمـەش پێویسـتی بـە چاودێرییەکـی تـەواو هەیـە لەلایـەن دەسـتەڵاتی تـازەوە، لـە گێڕانـەوەی دانیشـتوان بـۆ ناوچەکانیـان و قەرەبووکردنەوەیـان و پێشکەشـکردنی یارمەتیـی پێویسـت بـە مەبەسـتی گەشـەکردنەوەی ناوچەکـە و دابینکردنـی سـەرچاوەکانی ژیـان بـۆ ڕۆڵەکانـی.

١٤- دەربارەی یاسا و بڕیارە نابەجێکان:

کۆنگرە داوای سڕکردن، دواتر لادانی هەموو ئەو یاسا و بڕیارە ڕەگەزپەرستی و تایەفەگەرییە نابەجێیانە دەکات کە لەلایەن ڕژێمەوە لە دژی کورد، تورکمان، ئاشووری و شیعە دەرکراون.

١٥- دەربارەی ئەزموونی هەرێمی کوردستان:

کۆنگرە ئەزموونی هەرێمی کوردستانی عێراق لە ئازادی و دیمۆکراسی و بنیاتنانەوە بەرز دەنرخێنێ و پێی وایە، ئەمە بەڵگەیەکە بۆ ئەوەی ئەگەر عێراقییەکان لە دکتاتۆریەت ڕزگاریان بێ، دەتوانن چ جۆرە هەنگاوی گەورە بنێن، کۆنگرە پێی وایە دەکرێ سوود لەو ئەزموونە سەرکەوتووە وەربگیرێ بەوپێیەی وەك هەنگاوێکی پێشکەوتوو وایە لەسەر ڕێگای گۆڕانکاریی دیمۆکراسیی چاوەڕوانکراو لە عێراق و چارەکردنی ناکۆکییەکان لە ڕێگای گفتوگۆی برایانە و دوورکەوتنەوە لە توندوتیژی لە کاری سیاسیدا.

کۆنگرە داوای چاککردنی ئەزموونەکە و پشتگیریکردن و مامەڵەکردن لەگەڵ دامودەزگا یاساییە هەڵبژێردراوەکانی دەکات، تا کاتی دانانی دەستوورێکی نوێی دیمۆکراتیی فیدراڵی بۆ وڵات بە هەرێمی کوردستانی عێراقیشەوە، هەروەها تێکەڵکردنی یەکەکانی پێشمەرگە لەگەڵ هێزە چەکدارەکانی عێراق.

١٦- دەزگا ئەمنییەکان:

کۆنگرە پرۆتستۆی سیاسەتی ڕژێم دەکات لە کوشتنی بەکۆمەڵی هەزاران عێراقی و لەناوبردنی هەزاران هاووڵاتی و کادری سیاسی و زانستی و ئەفسەرانی سوپا، جەختیش لەسەر گرینگیی ئاشکراکردنی ڕاستییەکان دەکاتەوە دەربارەی ئەو تاوانانە و بەرپرسیارانیش بەپێی یاسا دادگایی بکرێن.

کۆنگره وایدەبینێ و بە پێویستی دەزانێ هەموو ئەو دامودەزگا داپڵۆسێنەرانە نەهێڵرێن کە ڕژێم بە مەبەستی چەوساندنەوە و تۆقاندنی هاووڵاتیان دایمەزراندوون و جارێکی دیکە دەزگای ئەمنی بنیات بنرێتەوە، بە جۆرێک ڕەچاوی حورمەتی یاساکان و مافی هاووڵاتیبوون و مرۆڤ و ئاسایشی وڵات بکات بە گوێرەی یاسا.

١٧- سوپا و هێزە چەکدارەکان:

بەشداربووانی کۆنگرە جەختیان کردەوە لەسەر گرینگیی دووبارە بنیاتنانەوەی دامودەزگا سەربازییەکان و هێزە چەکدارەکانی عێراق بە شێوازێکی پیشەیی و نیشتیمانیی دروست و، دوور بێ لە بەسەربازیکردنی کۆمەڵگا و ململانێ ناوخۆییەکان و سیاسەتی جیاکاریی نەتەوەیی و تایەفی و، ڕەتکردنەوەی پرۆژەکانی پێشخستنی چەکی کۆکوژ و هەموو ئەو چەکانەی لەلایەن کۆمەڵگای نێودەوڵەتییەوە قەدەغە کراون و، دوورخستنەوەی سوپا لە کردەوەی توندوتیژیی ناوخۆیی و دوژمنکاریی دەرەکی و کۆکردنەوەی ئەرکی سوپا لە بەرگریکردن لە نیشتیمان و بنیاتنانەوەدا.

١٨- بارودۆخی ئابووری و نەهێشتنی ئاسەواری دوو جەنگی وێرانکار:

کۆنگرە بەرپرسیارێتیی نالەباری و تێکچوونی دۆخی ئابووری و گوزەران و ئەمنی و کۆمەڵایەتی دەخاتە ئەستۆی ڕژێمی ئێستا، کە لە ڕێگەی وێرانکردن و ڕاگواستنی چەندان ملیۆن کەس لە ڕۆڵەکانی لە ناوچەکانیان بەرەو دەرەوە، سوپاسگوزاری وڵاتانی دۆستیشە بەرامبەر میوانداریکردنیان و دابینکردنی شوێنی حەسانەوە و ئاسانکاری بۆیان.

هەروەها کۆنگرە بەرپرسیارێتیی ئەخلاقی و یاسایی و مێژوویی بەرپاکردنی جەنگ لە دژی دراوسێکانی، ئێران و کوێت دەخاتە ئەستۆی ڕژێمی سەددام و داوای هاوکارییش لەم دوو وڵاتە دراوسێیە دەکات لە پێناوی ئازادکردنی دیل و

بەندکراوان و کۆتاییهێنان بە ئاسەوارەکانی ئەو قۆناغە ناخۆشە و زامنکردنی بەکارنەهێنانی خاکی عێراق بۆ دەستدرێژیکرنە سەر وڵاتانی دیکە.

هاوکات کۆنگرە بەرپرسیارێتیی سەپاندنی ئابلۆقە و سزای ئابووری بۆ سەر عێراق دەخاتە ئەستۆی ڕژێمی ئێستا و، داوا لە کۆمەڵگای نێودەوڵەتی و وڵاتانی دراوسێ دەکات کە بە شێوەیەکی بەرپرسیارانە مامەڵە لەگەڵ دەستەڵاتی نوێ بکەن و، هاوکار بن لەپێناوی کۆتاییهێنان بە بارودۆخە ناهەموارەکان و نەهێشتنی هەموو ئاسەوارە کردەیی و یاساییەکان بە گوێرەی بڕیارەکانی نەتەوە یەکگرتووەکان، بۆ ئەوەی عێراق جارێکی دیکە بگەڕێتەوە باوەشی کۆمەڵگای نێودەوڵەتی و بازنە هەرێمایەتییەکان و بە ئاشتی و هێمنی بژییێت.

هاوکات کۆنگرە داوا لە کۆمەڵگای نێودەوڵەتی و وڵاتانی دۆست و دامودەزگا و دەستە نێودەوڵەتییەکان دەکات، لە ڕێگەی پڕۆژەیەکی تۆکمەی هەمەلایەنەوە کە ژمارەیەکی زۆر لایەنیش تیایدا بەشدار دەبن، لە قۆناغی ڕاگوزەریدا هاوکاری عێراق بن بۆ ئەوەی ئەو بارودۆخە ناهەموارە تێپەڕ بکات کە گەلانی عێراق تیایدا دەژین.

لەو بارەوە کۆنگرە جەخت لەسەر ئەم ڕێوشوێنە خێرایانەی خوارەوە دەکاتەوە:

أ – کۆکردنەوەی بڕێکی زۆری داهات لە عێراق و لایەنە نێودەوڵەتی و ئیقلیمییەکان.
ب – ڕێگە بە عێراق بدرێ بگاتە بەرزترین ئاستی ناردنەدەرەوەی نەوت.
ت – ئەنجامدانی دانوستان لەگەڵ ئەو لایەنانەی قەرزیان لێ

وەرگیراوە بە مەبەستی چارەکردنی کێشەی قەرز و ئەو قەرەبووەی کەوتووەتە ئەستۆی عێراق.

پ - داوا لە کۆمەڵگای نێودەوڵەتی بکرێ بە تایبەتی وڵاتانی دۆست، کە کار بۆ ئازادکردنی پارە بلۆککراوەکانی عێراق بکەن و یارمەتیدەر بن بۆ ئاشکراکردنی سامانی سەددام و تێوەگلاوان و کەس و کۆمپانیا خەیاڵی و ئەوانەشی کە ڕاستین و ئەو هەژمارە بانکیانەی لە زۆربەی وڵاتان بە ناوی ئەوانەوە کراونەتەوە دەستیان بەسەردا بگیرێ، بەوپێیەی ئەوە بەشێکە لە سامانی گشتیی گەلی عێراق.

ج - هەروەها کۆنگرە داوا لە دەستەڵاتی نوێ دەکات دووبارە چاو بە هەموو ئەو ڕێککەوتننامە بازرگانی و ئابووری و نەوتیانەدا بخشێنێتەوە کە عێراق لە ئۆگست - ئابی ١٩٩٠ەوە لەگەڵ کۆمپانیا و وڵاتاندا واژۆی کردوون و، دەستنیشانکردنی ئاستی یاسایی و بەرژەوەندییەکانی عێراق لە واژۆکردنیان.

ح - کۆنگرە بە تایبەت داوا لە دەستەڵاتی تازە دەکات کە بە مەبەستی ئازادکردنی دیل و بەندکراوان لە هەردوولا و نەهێشتنی هەموو ئاسەوارە نێگەتیڤەکانی تر و لەگەڵ ئێران و کوێت هاوکار بێ.

١٩- پرۆگرامی نەوت بەرامبەر خۆراک:

کۆنگرە بە پێویستی دەزانێ پرۆگرامی نەوت بەرامبەر خۆراک بپارێزرێ کە لە ڕێگەیەوە خۆراک و دەوا و دەرمان دابین دەکرێ، هەروەها ژێرخانی گەلی عێراق بنیات بنرێتەوە و کار بکرێ لە پێناوی چارەکردنی لایەنە نێگەتیڤەکانی،

تا ئەو کاتەی چاو بە بڕیارە پەیوەندیدارەکانی ئەنجوومەنی ئاسایشدا دەخشێنرێتەوە و پرۆگرامێکی گونجاو لەلایەن دەستەڵاتی تازەوە ئامادە دەکرێ تا ببێتە مایەی فەراهەمکردنی ژیانێکی گونجاو بۆ میللەت، بە تایبەتی چینی هەژار و کەمداهات و، پرۆگرامەکانی گەشەکردنی تێدا ڕەچاو بکرێ، هاوکات داهاتەکان بەسەر هەرێم و تەواوی ناوچەکانی وڵاتدا دادوەرانە دابەش بکرێ.

٢٠- یاسایەکی تازە بۆ ڕەگەزنامە:

ئامادەبووانی کۆنگرە بڕیاریان دا لە پێویستیی داڕشتنی یاسایەکی مرۆیی و سەردەمیانەی تازە سەبارەت بە ڕەگەزنامە، بە جۆرێك هەموو پۆلێنکردنەکانی هاووڵاتیبوون و ئەو کونوکەلەبەرانە نەهێڵێ کە لە ڕێگەیانەوە دەیانهەزار عێراقی لە ناسنامەی نیشتیمانی بێبەش کران، هەروەها دوای ڕووخانی ڕژێمی ئێستا، کار بکرێ بۆ گەڕاندنەوەیان بۆ عێراق و سەرجەم ئەو ئاسەوارە نێگەتیڤە کەڵەکەبووانەی بە هۆی ئەو ڕێکارە زۆرەملێیی و نامرۆڤانەییانەی کەوتوونەتەوە، چارە بکرێن.

٢١- ئاسانکاری بۆ گێڕانەوەی دەرکراو، ڕاگوێزراو و پەنابەرانی عێراقی:

بەشداربووانی کۆنگرە بڕیاریان دا لە پێویستیی دەستبەجێ ئاسانکاریکردن لەلایەن دەستەڵاتی ڕاگوزەرەوە بۆ گێڕانەوەی ملیۆنان دەرکراو و ڕاگوێزراو و پەنابەری عێراقی لە مەنفاکانیان و، دابینکردنی پێداویستییە بنەڕەتییەکان کە هۆکار دەبن لە ئاسان گەڕانەوەی خۆیان و خانەوادەکانیان و بەشداربوونیان لە پرۆسەی دووبارە بنیاتنانەوەی نیشتیمان و، گێڕانەوەی ماڵ و ملکیان و بەهۆی زیانباربوونیشیان قەرەبوو بکرێنەوە.

٢٢- ڕۆڵی توانستە ئەکادیمی و زانستییەکان:

کۆنگرە بە باشی دەزانێ دوای ڕووخانی ڕژێمی ئێستا، کۆمەڵە ئەکادیمی و

تایبەتمەندەکان و هەموو ئەو زانا عێراقیانەی کە خاوەنی توانست و بڕوانامەی بەرزی زانستین، شارەزایی و تواناکانی خۆیان بخەنە خزمەتی دارشتنی پلانی گەشەکردنی هەنووکەیی و ئاییندەیی لە بوارە جیاجیاکاندا.

کۆنگرە ڕێز بۆ شەهیدانی ئازادیی عێراق دەنوێنێ و، پشتگیریی خۆی بۆ دەیانهەزار بەندکراوی سیاسی ڕادەگەیێنێ، ئەوانەی لەگەڵ خانەوادەکانیان چەندان ساڵ لە بەندیخانەکانی ڕژێمدا بەند کراون.

هەروەها کۆنگرە ڕێز لە خەڵکەکەمان لە ناوخۆی عێراق و هەر گۆشە و بستێکی وڵات دەگرێ و شانازیی بە ڕووحیەتی بەرگریخوازانەی میللەتەکەمانەوە دەکات بەرامبەر سیاسەتەکانی ڕژێم کە پڕە لە ڕاپرسیی گاڵتەجاڕانە و شانۆی ئازادکردنی بەندکراوان و چەندان کردەوەی دیکەی ساختە بە ئیرادەی میللەتەکەمان کە کاتی ئازادبوونی زۆر نزیك بووەتەوە.

*** لە خوارەوە لیستی ئەندامانی لیژنەی چاودێری و هەماهەنگی دەخەینە ڕوو کە لەلایەن کۆنگرەی ئۆپۆزیسیۆنی عێراقەوە لە کۆتایی کارەکانی ڕۆژی سێیەم لە لەندەن بڕیاری لەبارەوە دراوە و، ٦٥ کەسایەتی دەگرێتە خۆی کە دواتر ناوی دە کەسی دیکەشی بۆ زیاد کرا:

١- ئیبراهیم حەمودی
٢- ئەحمەد ئەلچەلەبی
٣- عەقید ئەحمەد عەلی موحسین
٤- ئەکرەم ئەلحەکیم
٥- ئەلبێرت یەڵدا
٦- ئەیاد ئەلسامەڕائی
٧- ئەیاد عەللاوی
٨- ئەیهەم ئەلسامەڕائی

٩- خاتوو بەیان ئەلئەعرەجی
١٠- بەیان جەبر
١١- تۆفیق ئەلیاسری
١٢- جەلال تاڵەبانی
١٣- جونەید مەنکۆ
١٤- جەواد ئەلعەتار
١٥- جەوهەر نامیق
١٦- حاتەم موخلیس
١٧- حاتەم شەعلان ئەبولجون
١٨- حاجم ئەلحوسەینی
١٩- حامید ئەلبەیاتی
٢٠- حوسێن ئەلجبوری
٢١- حوسێن ئەلشەعلان
٢٢- حوسێن ئەلشامی
٢٣- ڕەزا جەواد تەقی
٢٤- خاتوو سوعاد ئەلکەریماوی
٢٥- سەعد ئەلبەزاز
٢٦- سەعد جەواد
٢٧- سەعد ساڵح جەبر
٢٨- سەعدوون ئەلدلێمی
٢٩- سینان ئەلشبیبی
٣٠- سادق ئەلموسەوی
٣١- خاتوو سەفیە ئەلسوهێل
٣٢- سەلاحەددین بەهائەددین
٣٣- سەلاح ئەلشێخلی
٣٤- سەنعان ئەحمەد ئاغا
٣٥- تاریق ئەلئەعزەمی
٣٦- عادل عەبدولمەهدی
٣٧- عەباس ئەلبەیاتی

٣٨- عەبدولعەزیز ئەلحەکیم
٣٩- عەبدولسەتار ئەلجومەیلی
٤٠- عەبدولمەجید ئەلخوئی
٤١- عێززەددین سەلیم
٤٢- عەلی بن ئەلحوسەین
٤٣- غەسان ئەلعەتییە
٤٤- فاڕووق ڕەزاعە
٤٥- فوئاد مەعسووم
٤٦- قادر عەزیز
٤٧- کەریم ئەحمەد
٤٨- کەنعان مەکییە
٤٩- کۆسرەت ڕەسووڵ عەلی
٥٠- گۆران تاڵەبانی
٥١- محەممەد بەحر ئەلعلوم
٥٢- محەممەد تەقی ئەلمەولا
٥٣- محەممەد ئەلحەیدەری
٥٤- محەممەد عەبدولجەبار
٥٥- محەممەد حاجی مەحموود
٥٦- مەسعود بارزانی
٥٧- مەشعان ئەلجبوری
٥٨- موزر شەوکەت
٥٩- موەفەق ئەلڕوبەیعی
٦٠- ناجی حیلمی
٦١- نەجمەددین کەریم
٦٢- هۆشیار زێباری
٦٣- لیوا ڕوکن وەفیق ئەلسامەڕائی
٦٤- وەلید محەممەد ساڵح
٦٥- یونادم یووسف کەننا

بەڵگەنامەی سیاسیی گرێنتیکردنی مافی پێکهاتە نەتەوەیی و ئاییینەکانی کوردستان

ئـەم بەڵگەنامەیـە کـە لـە لایـەن لیژنەیەکـی تایبـەت بـە سەرپەرشـتیی د. خەلیـل ئیبراهیـم و ئەندامێتیـی (ڕۆمیـۆ هـەکاری ، شـێخ شـامۆ، مونـا قەهوەچـی، ڤیـان دەخیـل، د. تالیب کاکەیـی، کەریم سـولەیمان، هـالان هورمـوز، محەممەد سـەعدەددین) ئامـادە کرابـوو، لـە ڕۆژی یەکشـەممە ٢٤ـی ٩ـی ٢٠١٧ لـە دواییـن کۆبوونـەوەی ئەنجوومەنـی بـاڵای ڕیفرانـدۆم، بـە کـۆی دەنـگ پەسـەند کـرا.

بەڵگەنامەی سیاسی بۆ دەستەبەرکردنی مافی پێکهاتە نەتەوەیی و ئاییینەکان لە کوردستان

ئێمـەی ئەندامـانی ئەنجوومـەنی بـاڵای ریفرانـدۆم لـە کوردسـتان، بەوپێیـەی کـە نوێنـەری زۆربـەی پارتییـە سیاسـییەکانی کوردسـتانین و، لـە سـۆنگەی باوەڕبوونمـان بـەوەی کـە کوردسـتان وڵاتی هەمووانـە، بـە کـورد و تورکمان و کلدان سریـان ئاشـوور و عـەرەب و ئەرمـەن و، بـە مووسـڵمان و ئێـزدی و کریسـتیان و کاکەیـی و جولەکـە و زەردەشـتی و سـابیئەی مەنـدائی و شـەبەکەوە و، لەکاتێکـدا کـە هەموومـان یـادی ئـەو چەوسـاندنەوە و کارەسـاتانە دەکەینـەوە کـە لـە دەیـەکانی رابـردوودا بـەرەوڕووی هەمـوو پێکهاتـەکانی گـەلی کوردسـتان بووەتـەوە.

لەو باوەڕەداین کە سەرکەوتن بەسەر ئەو کارەساتانەدا لە ڕێی زاڵبوونەوە دەبێ بەسەر جوداکاری و چەوساندنەوەی نەتەوەیی و ئایینی و تایەفی و هەروەها لە ڕێی چەسپاندنی مافەکانی مرۆڤ و ڕێزگرتنی ئازادییە بنەڕەتییەکان بەبێ جیاوازی بە هۆی ڕەگەز و زمان و ئایین و بیروباوەڕ و ڕێزگرتنی شەهیدانمان لە پێناو ئازادیدا دەبێ، هەروەها بە ئیلهام وەرگرتن دەبێ لە گیانی لێبوردەیی و برایەتی و قبووڵکرنی بەرانبەر، کە خەسڵەتی گەلی کوردستانن و، بە بڕوابوونمان بە مافە بنەڕەتییەکانی مرۆڤ و کەرامەتی و بەهاکەی و بە مافە یەکسانەکانی گەلان بە بچووك و گەورەیانەوە دەبێ، لەژێر ڕۆشناییی ئەو بنەمایانەی کە لە ڕێککەوتنە نێودەوڵەتییەکاندا هاتوون دەربارەی مافی کەمینە نەتەوەیی و ئایینیەکان و پاراستنیان و گەشەپێدانیان و، لەپێناو ئەوەی کە پێکهاتەکانی کوردستان مافەکانی خۆیان بە گوێرەی بنەما دیموکراسی و باڵادەستیی یاسا و دادپەروەری بە دەست بهێنن، کە دەبنە هۆی سەقامگیریی ئاسایش و ئاشتی، نەك تەنها لە کوردستان، بەڵکو لە ناوچەکە و هەموو جیهاندا، بڕیارمان دا پێوەندییەکانی نێوان پێکهاتەکان لە سەر ئەم بنەمایانەی خوارەوە ڕێك بخەین:

ماددەی(١):

داننان بە فرەنەتەوەیی و ئایینی و مەزهەبی و کولتووریی کۆمەڵگای کوردستانی و دەستەبەرکردنی مافی هەموو پێکهاتەکان لە سەر بنەماکانی هاووڵاتیبوون و یەکسانی و ڕەچاوکردنی تایبەتمەندییە ئایینەکان و مومارەسەکردنی داب و نەریتەکان و، پاراستن و بایەخدان بە شوێنەکانی عیبادەت.

ماددەی (٢):

ا- دەستەبەرکردنی مافە نەتەوەیی و کولتووری و ئیدارییەکانی تورکمان و کلدان سریان ئاشوور و عەرەب و ئەرمەنەکان، لە سەرەتاوە

بە ئیدارەی زاتی و حوکمی زاتی و نامەرکەزی تا دەگاتە فیدراڵییەت بۆ ناوچە مێژووییەکانی پێکهاتەکان بە گوێرەی سەرژمێریی ساڵی١٩٥٧.

ب- دەستەبەرکردنی مافی ئێزدییەکان بە ئیدارەی زاتی و حوکمی زاتی و نامەرکەزی تا دەگاتە فیدراڵییەت لەو ناوچانەی کە زۆرینە دانیشتوانن. ڕێکخستنی ئەوەیش بە گوێرەی یاسا دەبێت.

ماددەی (٣):

دەستەبەرکردنی نوێنەرایەتیکردنی پێکهاتەکان لە ئەنجوومەنە هەڵبژێردراوەکانی یاسایی و دەزگا ئیدارییەکان و سلکی دیپلۆماسی و دەستە سەربەخۆکان. ڕێکخستنی ئەوەش بە گوێرەی یاسا دەبێت.

ماددەی (٤):

دەستەبەرکردنی نوێنەرایەتیکردنی پێکهاتە نەتەوەیی و ئایینەکان لە دادگای باڵای دەستووری بەپێی ئەو مەرجانەی کە ڕێسا گشتییەکان دەیخوازن.

ماددەی (٥):

دەستەبەرکردنی بەشداریکردنی پێکهاتە نەتەوەیی و ئایینەکان لە دەزگاکانی جێبەجێکردن و پۆستە سیادییەکان و سیستەمی بەرگری و هێزەکانی ئاسایش و ناوخۆ و پێشمەرگە بە گوێرەی یاسا بەرکارەکان.

ماددەی (٦):

ژماردنی زمانەکانی کوردی و تورکمانی و سریانی و عەرەبی و ئەرمەنی وەك زمانی فەرمی. ڕێکخستنی ئەوەش بە گوێرەی یاسا دەبێت.

ماددەی (٧):

دەبێ ئاڵا و لۆگۆی کوردستان و سروودی نیشتمانی ئاماژە بە پێکهاتەکانەوە بکەن، ڕێکخستنی ئەوەش بە گوێرەی یاسا دەبێت.

ماددەی (٨):

ڕێکخستنی جەژن و بۆنە ئایینی و نەتەوەییەکان و پشووە فەرمییەکان بە گوێرەی یاسا.

ماددەی (٩):

دەوڵەت، دەستەبەرکردنی ئازادیی بیروڕا و مومارەسەی داب و نەریتە ئایینەکانی هەموو پێکهاتەکان لەئەستۆ دەگرێ.

ماددەی (١٠):

لایەنگرانی پێکهاتە ئایینیەکان، جگە لە ئیسلام، بۆیان هەیە ڕەوشی ئایینی تایبەتیی خۆیان پیرۆز بکەن لە ڕێی دامەزراندنی دادگای کەسی و، نابێ حوکمی هیچ ئایینێك بەسەر لایەنگرانی ئایینێکی دیکەوە بسەپێندرێ.

ماددەی (١١):

لابردن و نەهێشتنی گۆڕانکاریی دیمۆگرافی لە ناوچە مێژووییەکانی پێکهاتەکان، بە گوێرەی سەرژمێریی ١٩٥٧ و لە کاتی دروستکردنی دەوڵەتی عێراقەوە و، لابردنی ئاسەواری زوڵم و جینۆساید، کە بەرەوڕووی کوردی ئێزدی و کلدان سریان ئاشوور و تورکمان و هەموو پێکهاتەکانی هاتووە و، گەشەپێکردنی ئەو ناوچانەی کە تووشی وێرانکاری هاتوون و، قەرەبووکردنەوەی زیانەکان.

ماددەی (١٢):

دەستەبەرکردنی مافی دامەزراندنی ئەنجوومەن و کۆمەڵە و کۆڕبەند و ڕێکخراو و یانەی تایبەت بە پێکهاتەکان.

ماددەی (١٣):

دەوڵەت ئەرکی پاراستن و ژیاندنەوەی جێگا شوێنەواری و شارستانی و ئایینەکانی هەموو پێکهاتەکان لەئەستۆ دەگرێ.

ماددەی (١٤):

لە بابەتەکانی پەروەردە و فێرکردن، باسی مێژووی پێکهاتەکان و چەمکەکانی لێبوردەیی و پێکەوەژیان و یەکترقبووڵکردن بکرێ، سەرەڕای باسکردنی ڕەتکردنەوەی کولتووری رق و کینە و هەموو ئەو شتانەی کە دەبنە هۆی بڵاوبوونەوەی توندوتیژی لە هزر و مومارەسە.

ماددەی (١٥):

نوێنەرانی هەموو پێکهاتە نەتەوەیی و ئایینەکان بەشدار دەبن لە دارشتنی دەستووری دەوڵەت.

ماددەی (١٦):

لە گەڵ دەستپێکردنی یەکەمین خوولی پەرلەمانی، دوای دەرچوونی ئەم بەڵگەنامەیە، کار دەکرێ بە جێبەجێکردنی هەموو ماددەکانی ئەم بەڵگەنامەیە.

جاڕنامەی بنەما دەستوورییەکان[١]

پێشەکی

بە پشتبەستن بە دەقی بڕگەی ٢١ ی جاڕنامەی نەتەوە یەکگرتووەکان، کە ئاماژە بە ئامانجی نەتەوە یەکگرتووەکان دەکات لە هەوڵدان لە پێناوی گەشەپێدانی پێوەندییە نێودەوڵەتییەکان لە نێوان نەتەوەکان لەسەر بنەمای ڕێزگرتن لەو پرەنسیپەی دەبێتە مایەی یەکلاکردنەوەی مافەکان لە نێوان گەلاندا، بەوەی هەر گەل و میللەتێک مافی ئەوەی هەبێ کە خاوەنی دیاریکردنی مافی چارەنووسی خۆی بێت. هەروەها ماددەی (٥٥)ی جاڕنامەکە کە ئاماژە بە: فەراهەمکردنی بنەماکانی سەقامگیری و خۆشگوزەرانیی پێویست بۆ بنیاتنانی پێوەندیی دروست لە نێوان گەلان، پشتبەستوو بە بنەمای ڕێزگرتن لەو پرەنسیپەی کە دەبێتە مایەی یەکلاکردنەوەی مافەکان لە نێوان گەلاندا، بەوەی هەر گەل و میللەتێک مافی ئەوەی هەبێ کە خاوەنی دیاریکردنی مافی چارەنووسی خۆی بێت". هەروەها بەگوێرەی ئەوەی لە بڕیاری ژمارە ١٥١٤ی ئەنجوومەنی گشتی کە لە کانوونی یەکەمی ١٩٦٠دا هاتووە و پەیوەستە بە جاڕدانی بەخشینی سەربەخۆیی بە گەل و وڵاتانی کۆلۆنیاکراو بەوەی "سەرجەم گەلان مافی ئەوەیان هەیە بڕیار لەبارەی چارەنووسی

١- پرۆژەی جاڕنامەی بنەما دەستوورییەکان لەسەر پێشنیازی مەسعود بارزانی سەرۆکی هەرێمی کوردستان و بڕیاری ئەنجومەنی باڵای ڕیفراندۆم لەلایەن دکتۆر کاوە مەحموود. سکرتێری حیزبی شیوعیی کوردستان ئامادە کرابوو.

خۆیان بدەن، بەگوێرەی ئەو مافەش بۆیان هەیە ئازادانە پێگەی سیاسیی خۆیان دەستنیشان بکەن، هەروەها ئازادانەش هەوڵی هێنانەدی گەشەکردنی ئابووری و کۆمەڵایەتی و کولتووریی خۆیان بدەن.

هەروەها بە ئاماژەدان بە ماددەی یەکەمی هەردووك پەیماننامەی نێودەوڵەتی تایبەت بە مافە مەدەنی و سیاسییەکان و مافە ئابووری و کۆمەڵایەتی و کولتوورییەکان کە لە ساڵی ١٩٦٦ بڕیاریان لەبارەوە دراوە کە دەربارەی بەخشینی مافی چارەنووس بە هەموو گەلان، بەگوێرەی ئەو مافە گەلان بۆیان هەیە بڕیار دەربارەی بارودۆخی سیاسیی خۆیان بدەن و ئازادانەش بەدواداچوون بۆ گەشەی ئابووری و کۆمەڵایەتی و کولتووریی خۆیان بکەن. هەروەها بە ئاماژەدان بە جاڕنامەی پرەنسیپەکانی یاسای نێودەوڵەتی، پەیوەست بە پێوەندیی دۆستایەتی و هاریکاری، بەگوێرەی جاڕنامەی نەتەوە یەکگرتووەکان کە بەپێی بڕیاری ژمارە ٢٦١٥ ی ساڵی ١٩٧٠ی ئەنجوومەنی گشتی و لەژێر بنەمای یەکسانیی گەلان لە مافەکانیان و لە مافی دەستنیشانکردنی چارەنووسیاندا دەرکراوە، کە تیایدا هاتووە: سەرجەم گەلان، بەگوێرەی بنەمای یەکسانیی گەلان لە مافەکانیان و لە مافی دیارکردنی چارەنووسیان کە لە جاڕنامەی نەتەوە یەکگرتووەکاندا هاتووە، مافی ئەوەیان هەیە ئازادانە و بەبێ دەستوەردانی دەرەکی پێگەی سیاسیی خۆیان دەستنیشان بکەن، هەروەها ئازادانەش کار بۆ هێنانەدی گەشەی ئابووری و کۆمەڵایەتی و کولتووریی خۆیان بکەن و پێویستە هەموو دەوڵەتانیش بەگوێرەی بنەماکانی ئەو بەڵێننامەیە ڕێز لەو مافە بگرن.

بە ئاماژەدان بە دەقی جاڕنامەی جیهانیی مافی گەلانی ساڵی ١٩٧٦، هەروەها بەندی هەشتەمی بەندەکانی ڕێککەوتنی هێلسنکی کە دەرەنجامی کۆنگرەی ئاسایش و هاریکاریی ئەورووپایی لە ئابی ١٩٧٥ بوو، هاوکات جاڕنامەکەی کۆنگرەی ڤییێننای مافەکانی مرۆڤی ساڵی ١٩٩٣ کە لەژێر چاودێریی نەتەوە یەکگرتووەکاندا

ساز کرا و، جەخت لەوە کراوەتەوە کە "سەرجەم گەلان مافیان هەیە بڕیار لە چارەنووسی خۆیان بدەن" و ئەمە وێڕای بۆچوونەکانی دادگای دادی نێودەوڵەتی دەربارەی پابەندبوون بە مافی چارەنووس، ئەمەش لە بڕیارەکانی ئەو دادگایە دەربارەی نامیبیا لە ٢١ ی حوزەیرانی ١٩٧١ و بیابانی رۆژئاوا لە ١٦ی تشرینی یەکەمی ١٩٧٥ و تەیمووری رۆژهەڵات لە ٣٠ حوزەیرانی ١٩٩٥ و بۆچوونی هەمان ئەو دادگایە دەربارەی سەربەخۆیی کۆسۆڤا لە ساڵی ٢٠٠٨، دەرکەوت.

پێشینەکانی بواری یاسای نێودەوڵەتی جەخت لەو مافە دەکەنەوە، ئەمەش بە پشتبەستن بە بڕیارەکانی کۆمەڵگای نێودەوڵەتی تایبەت بە جیابوونەوەی هەریەکە لە سەنیگال لە مالی، ساڵی ١٩٦٠ و سەنگاپوور لە مالیزیا ساڵی ١٩٦٠ و بەنگلادیش لە پاکستان ساڵی ١٩٧٤ و ئەریتیریا لە ئەسیوپیا ساڵی ١٩٩٣ و، سەربەخۆیی وڵاتان لە ئەورووپای رۆژهەڵات لە سەرەتای نەوەدەکان و جیابوونەوەی کۆمارەکانی بەلتیق و لەدایکبوونی کۆمارەکانی یەکێتیی سۆڤییێتی پێشوو و هەڵوەشانەوە و دابەشبوونی یۆگسلاڤیا بۆ شەش دەوڵەت.

هەروەها بە ئاماژەدان بە دەستووری ساڵی ٢٠٠٥ ی عێراق کە لە دیپاچەکەی و لە ماددەی یەکەمیدا جەخت لەوە کراوەتەوە کە جێبەجێکردنی ئەم دەستوورە دەبێتە مایەی پاراستنی خاك و گەل و سەروەریی عێراق و، دەستوور زامنکاری یەکێتیی عێراقە. بەوپێیەش کە زیاتر لە ١٣ ساڵ بەسەر دەرکردنی دەستووردا تێپەڕیوە و لەو ماوەیەدا زیاتر لە ٥٠ ماددەی جێبەجێ نەکراون، هەروەها بەهۆی قووڵتربوونی قەیرانی بنیاتگەریی تایبەت بە پێکهاتەی دەوڵەتی عێراق و نەبوونی توانای جێبەجێکردنی سیستمی فیدراڵی کە لە ڕووی کردەییەوە مانای یەکێتیی ئارەزوومەندانە دەبەخشێ و، ناکرێ دەوڵەتی عێراق بە شێوەی زۆرەملێ بنیات بنرێتەوە و، بەهۆی بوونی مەترسیی زۆر لە ئەنجامی ئەو بارودۆخەی کە

دووچاری کوردستان دەبێـەوە و لـە پێنـاوی هەوڵـدان بـۆ دوورکەوتنـەوە و خۆپاراسـتن لـە ئەگـەری ڕوودانـی هـەر بەرەوڕووبوونەوەیەکـی نەتەوەیـی یـان ڕەگـەزی یـان تایەفـی لـە نێـوان کوردسـتان و عێـراق، گەلـی کوردسـتان بڕیـاری دا ڕوو بکاتـە ئەنجامدانـی ڕاپرسـییەك بـە مەبەسـتی دەستنیشـانکردنی پێوەندییەکانـی لەگـەڵ عێراقـدا، لەسـەر بنەمـای مافـی چارەنـووس و گەڕانـەوە بـۆ خواسـت و بڕیـاری گەلـی کوردسـتان دەربـارەی ئـەو بابەتـە.

بڕیـاری ئەنجامدانـی ڕاپرسـییش دەبێتـە بناغەیـەك بـۆ چارەکردنـی ناکۆکـی و کێشـەکانی نێـوان کوردسـتان و عێـراق لەسـەر بنەمـای دیموکراسـیی ئاشـتیانە، هەروەهـا دەبێتـە مایـەی خوڵقاندنـی ئاییندەیـەك بـۆ پێوەندیی دروست و پشتبەسـتراو بـە دراوسـێیەتی و هاریـکاری و کاری هاوبـەش کـە ببێتـە مایـەی خزمەتکـردن بـە بەرژەوەندییەکانـی گەلانـی عێـراق و کوردسـتان.

بڕیـاری ئەنجامدانـی ڕاپرسـی بەگوێـرەی مەرسـومێکی سـەرۆکایەتیی هەرێـم، دەرەنجامـی خەباتـی گەلـی کوردسـتانە بـە هەمـوو نەتـەوە و پێکهاتەکانـی و تێکۆشـانی بزووتنـەوەی ڕزگاریخـوازی کوردسـتان و ئـەو قوربانییـە زۆرانـەی کـە لـە پڕۆسـەکانی ئەنفـال و بۆردوومانـی کیمیـاوی و هەڵمەتەکانـی جینۆسـاید بەخـشران. هـاوکات ئەمـە شانازییەکیشـە بـە خەباتـی گەلـی کوردسـتان بـە درێژاییـی مێـژوو لـە پێنـاوی ئـازادی و دادپەروەریـی و یەکسـانی و سـەروەریی نیشـتیمانی و ئاشـتەواییی مرۆیـی و، ئـەو بەرهەمانـەی کـە مرۆڤایەتـی پێشکەشـی شارسـتانەتیی کـردووە، هـاوکات هەسـت بـەو بەربەسـتانە دەکەیـن کـە بەرەوڕوومـان دەبنـەوە و، جەخـت لـەوە دەکەینـەوە کـە گـەل سـەرچاوەی دەسـەڵاتەکانە. لەبـەر گرینگیـی بڕیـاری ڕاپرسـی و ئـەو بژاردەیـەی خراوەتـە بـەردەم گـەل، پێمـان گونجـاو بـوو بنەمـا دەسـتوورییە گشـتییەکان ڕابگەیەنیـن کـە وەك بناغەیـەك وان بـۆ بـژاردەی دەوڵەتـی نیشـتیمانیی کوردسـتانی سـەربەخۆ.

ئـەم ڕاگەیاندنـە گوتارێکـی سیاسییە و ئاراسـتەی ڕای گشـتیی ناوخۆیـی و ڕای گشـتیی هەرێمایەتـی و نێودەوڵەتـی و حکوومـەت و وڵاتـان دەکـرێ و، بەوپێیـەی بەڵێننامەیەکـی باوەڕپێکـراوە و تیایـدا ئامـاژە بـە بنەمـا دەسـتوورییە گشـتییەکان دەکـرێ کـە دەسـتووری دەوڵەتـی لەدایکبـوو دەیگرێتـە خـۆی و، جەخـت لەسـەر سرووشـتی سیسـتمی سیاسـی و پابەندبوونـی بـە بنەمـا نێودەوڵەتییـەکان دەکات کـە لەلایـەن نەتـەوە یەکگرتووەکانـەوە ڕاگەیـەنراون، هەروەهـا پابەندبوونـی بـە پرەنسـیپەکانی مافەکانـی مـرۆڤ و بنیاتنانـی دەوڵەتـی یاسـا، بـە هەمـوو بنەمـا و دامـەزراوە مەدەنییە دیموکراسـییە هاوچەرخـەکان.

ڕاگەیاندنـی بنەمـا دەسـتوورییەکان ئەلتەرناتیڤـی دەسـتوور نییـە کـە لـە داڕشـتنیدا هەمـوو پێکهاتـە نەتەوەیـی و ئایینـەکان لـە ڕێگـەی ئەنجوومەنێکـی دامەزرێنـەرەوە بەشـدار دەبـن و دواتـر لەلایـەن گەلـەوە ڕاپرسـی لەبـارەوە ئەنجـام دەدرێ. وەك شـانازییەك بـە خەباتـی گەلەکەمـان و وەك دڵسـۆزییەك بـۆ گیانـی شـەهیدان لـە شۆڕشـە یـەك لـە دوایەکـەکان، بنەمـا بنەڕەتییەکانـی دەسـتووری دەوڵەتـی نیشـتیمانیی کوردسـتانی سـەربەخۆ بـەم شـێوەیەی خـوارەوە ڕادەگەیەنیـن:

١- کۆمـاری کوردسـتان، دەوڵەتێکـی مەدەنـی دیموکراتـە و پشـت بـە هاووڵاتیبـوون و سـەروەریی یاسـا دەبەسـتێت، ڕێـز لـە فرەیـی دەگرێـت و، ئـازادی و دادوەری و یەکسـانی و، خوڵقاندنـی دەرفەتـی یەکسـان بـۆ سـەرجەم هاووڵاتیـان بەبـێ جیـاوازی یـان ڕەچاوکردنـی ئاییـن و ڕەگـەز فەراهـەم دەکات. هەروەهـا دەوڵەتێکـی نیشـتیمانییە بـۆ سـەرجەم هاووڵاتیانـی کـورد، عـەرەب، تورکـمان، ئاشـوور، کلـدان ـ سریـان و ئەرمـەن، دەوڵـەت بـە پاراسـتنی کەلەپـووری نیشـتیمانیی تایبـەت بـە هەمـوو نەتـەوە و پێکهاتـەکان پابەنـد

دەبێت، ئەمەش لە ئاڵا و سروودی نیشتیمانیدا دەردەکەوێ کە ڕەنگدانەوەی فرەییی نەتەوەیی و ئایینی تیادا بەدی دەکرێ.

٢- گەل سەرچاوەی دەستەڵاتەکانە و ئەمەش لە ڕێگای راپرسی و هەڵبژاردنی بێگەردەوە جێبەجێ دەکات، پرۆسەکەش لە ڕێگای کۆمیسیۆنێکی سەربەخۆدا و بە سەرپەرشتیی دادوەری بەڕێوە دەچێ و بەگوێرەی سیستمێکی هەڵبژاردنی وا کە ببێتە مایەی زامنکردنی دادپەروەریی نوێنەرایەتیکردن بۆ هاووڵاتیان بەبێ هیچ جیاوازی و دوورخستنەوەیەك. هاوکات دەستوور نوێنەرایەتیکردنی هەموو نەتەوە و پێکهاتەکانی کوردستان لە ڕێگای کۆتا زامن دەکات، وێڕای مافەکانیان لە لیستە گشتییەکاندا.

٣- سیستمی سیاسیی دەوڵەت کۆماریی پارلەمانیی دیموکراسی دەبێ و پشت بە هاوسەنگیی نێوان دەستەڵاتی یاسادانان و جێبەجێکردن و دادوەری و جیاکردنەوە لە نێوانیاندا و دەستاودەستکردنی ئاشتیانەی دەسەڵات و فرەحیزبیی سیاسی دەبەستێت، بە جۆرێك پێچەوانەی ماف و ئازادییە بنەڕەتییەکان نەبێت.

٤- دەوڵەت مافی هەموو نەتەوە و پێکهاتەکان زامن دەکات لەسەر بنەمای یەکسانیی نێوان تاك و پێکهاتەکان و ڕەچاوکردنی تایبەتمەندییەکان زامن دەکات، پشتبەستوو بە دیموکراسی و فراوانکردنی لامەرکەزی و ئۆتۆنۆمی و خۆبەڕێوەبردن پێڕۆ دەکات، ئەمەش لە ڕێگای ژمارەیەك چوارچێوەی جۆراوجۆر کە خواست و داواکاریی پێکهاتەکان لە بەرچاو بگرێ، تا دەگاتە ئاستی فیدراڵی لە ڕێکخستنی ئیداریدا.

٥- دەوڵـەت ئازادیـی سـەرجەم هاووڵاتیـان لـە ئاییـن و بیروبـاوەڕ و ئەنجامدانـی مەراسـیمی ئایینـی بـۆ موسـوڵمان و ئێـزدی و کریسـتیان و کاکەیـی و جولەکـە و زەردەشـتی و سـابیئەی مەندایـی و سـەرجەم ئاییـن و بیروباوەڕەکانـی دیکـە دابیـن دەکات.

٦- دەوڵەتـی کوردسـتان بەشـێکی ڕۆژهەڵاتـی ناوەڕاسـتە و، خـۆی بـە بەشـێك لـە کۆمەڵـگای نێودەوڵەتـی دەزانێـت و هەوڵـی بنیاتنانـی پێوەندیـی دۆسـتایەتیی نێـوان سـەرجەم گەلانـی ڕۆژهەڵاتـی ناوەڕاسـت و جیهـان و نێـوان وڵاتـان دەدات، کـە پشـت بـە پێکەوەژیانـی هاوبـەش و هاوکاریکـردن لەپێنـاوی هێنانـەدی ئاشـتی و سـەقامگیری و نەهێشـتنی چاوگەکانـی بارگـرژی و دژایەتیکردنـی تیـرۆر و ڕێزگرتـن لـە سـەروەریی وڵاتـان دەبەسـتێ، هـاوکات کار بـۆ گرێدانـی پێوەندیـی دراوسـێییەتی و پتەوکردنـی بنەماکانـی دادوەریـی و مافەکانـی مـرۆڤ و هاوکاریکـردن لـە نێـوان گـەلان و وڵاتـان دەکات.

لەلایەکـی دیکـەوە، دەوڵەتـی کوردسـتان پابەنـد دەبـێ بـە پەیماننامـە و ڕێککەوتنـە نێودەوڵەتییـەکان و ئەوانـەش کـە تایبەتـن بـە دیارکردنـی سـنوور لەگـەڵ وڵاتانـی دراوسـێ، هەروەهـا دەوڵـەت پابەنـد دەبـێ بـە سـنوورە مێژوویـی و جیۆگرافییەکانـی کوردسـتانی باشـوور و کار بـۆ یەکلاکردنـەوەی هەمـوو کێشـەکان لەگـەڵ دەوڵەتـی عێـراق لـە ڕێـگای گفتوگـۆوە دەکات، بـە شـێوەیەك کـە ببێتـە مایـەی چەسـپاندنی ئاشـتی و ئاسـایش و سـەقامگیری. هـاوکات دەوڵەتـی کوردسـتان هەوڵـی بەشـداربوون لـە بنیاتنانـی شارسـتانەتیی مرۆڤایەتـی دەدات.

٧- هێزەکانی پێشمەرگە، هێزی چەکداری کوردستانین و مڵکی گەلن و پێویستە ببێ بە دامەزراوەیەکی نیشتیمانیی کراوە لە بەردەمی هەموو هاوڵاتیانی کوردستان بە هەموو نەتەوە و پێکهاتەکانی، هەروەها ڕێگا لە دامەزراندنی میلیشیا دەگیرێ ئینجا لەژێر هەر ناوونیشانێك بێت.

٨- دەوڵەت لەسەر بنەمای سەروەریی یاسا و سەربەخۆییی دادوەری، وەك زامنکردنێکی بنەڕەتی بۆ هێنانەدی دادوەری بۆ هەموو هاوڵاتیان، بنیات دەنرێت.

٩- هەموو هاوڵاتیان ئازاد و یەکسانن لە بەردەمی یاسا لە ماف و ئازادی و ئەرکە گشتییەکاندا، کەرامەتی مرۆڤیش مافێکی سەرەکی و پارێزراوە، ڕێگە بە جیاکاریی نێوان هاوڵاتیان بە هۆی ڕەگەز یان ڕەچەڵەك یان زمان یان ئایین و بیروباوەڕ و سامان و پێگەی کۆمەڵایەتی و بیروڕای سیاسی نادرێت، هەروەها دەوڵەت ئازادیی ئافرەت و مافەکانی و بەشداریکردنی لە سەنتەرەکانی بڕیار زامن دەکات، هاوکات دەوڵەت پێداویستییەکانی ئەو چین و توێژانە کە پێویستیان بە پارێزگاریی هەیە دابین دەکات.

١٠- هیچ تاوان و سزایەك نابێ تەنیا بە گوێرەی دەقێکی یاسایی نەبێ، گومانلێکراویش بێ تاوانە تا ئەوکاتەی لە دادگایەکی دادوەردا تاوانەکەی بەسەردا دەسەپێت، هەروەها کەسانی سڤیل لەبەردەمی دادگایەکی بەدەر یان دادگای سەربازیی دادگایی ناکرێ. نابێ کەسی سڤیل دەستگیر بکرێ یان بپشکێنرێ یان بەند و دەستگیر بکرێ یان ئازادیی

کەسێتی نەهێڵرێ تەنیا بە بڕیارێکی پێشووی دادوەر نەبێت. دەوڵەتیش ئازادیی مانەوە و جووڵەکردن بۆ هەموو هاووڵاتیان زامن دەکات.

١١- رەگەزنامەی کوردستانی مافی هەموو هاووڵاتیانی دەوڵەتە و رێگا نادرێ ئەو مافە لە هاووڵاتیان بستێندرێتەوە یان لە وڵات دوور بخرێتەوە یان رێگای گەڕانەوەی لێ بگیرێ.

١٢- دەوڵەت ئازادیی بیروباوەڕ و ئەنجامدانی ئەرك و مەراسیمە ئایینەکان زامن دەکات و شوێنەکانییان دەپارێزێت.

١٣- ئازادیی بیروڕا و ڕادەربڕین و ئازادیی رۆژنامەگەری و شێوازەکانی ڕاگەیاندن زامن دەکرێن، بە مەرجێك نەبێتە بەربەست لە بەردەمی ژیانی تایبەت و مافی نەتەوە و پێکهاتەکان، بەبێ بڕیاری پێشووتری دادگا و بۆ ماوەیەکی دیاریکراو نەبێ، ڕێگا بە چاودێریکردنی شێوازەکانی ڕاگەیاندن یان دەستبەسەرگرتنیان، یان داخستنیان نادرێت.

١٤- مافی دامەزراندنی حیزب و سەندیکا و یەکێتی و ئەنجوومەن و دامەزراوە ئەهلییەکان، هەروەها مافی کۆبوونەوە و ئەنجامدانی خۆپیشاندانی ئاشتیانە، و پرەنسیپ و ماف و ئازادییە بنەڕەتییەکان بەبێ پێشێلکردنی مافی خەڵکی دیکە پارێزراوە.

١٥- دەوڵەت لە سیاسەتەکانیدا پشت بە گەشەکردنی هەمەلایەن و بەردەوام و بنەماکانی حوکمڕانی باش و شەفافیەت و

هاووڵاتیبوونی کارای کوردستانی دەبەستێت و، کار بۆ پاراستنی کولتووری نیشتیمانیی هەموو گەل و پێکهاتەکان دەکات، هەروەها دەوڵەت پابەند دەبێ بە پاراستنی سامانە سرووشتییەکان (نەوت، گاز، ئاو، کانزاکان)، بەوپێیەی ئەوانە مڵکی گشتیی میللەتن و دەبنە مایەی هێنانەدی خۆشگوزەرانیی کۆمەڵایەتی و دابینکردنی پێداویستییە بنەڕەتییەکانی هاووڵاتیان و هاندانی وەبەرهێنان و پاراستنی مافی بەکاربەر و پێشبڕکێی ئازاد و ڕێگەگرتن لە قۆرخکاری و پاراستنی ژینگە.

١٦- مڵکداریی گشتی پارێزراو دەبێ و ڕێگا نادرێ تەنیا لە ڕێگای بڕیاری دادگا و بەرانبەر قەرەبووی دادوەرانە نەبێ دەستی بۆ ببرێت.

١٧- هەموو هاووڵاتییەك مافی هەیە وەزیفەی گشتی وەربگرێ و مافی کارکردنیش زامن دەکرێ، هەروەها دەوڵەت کار دەکات بۆ دابینکردنی دەرفەتی کار بۆ هەر هاووڵاتییەك، هاوکات پابەند دەبێت بە دەستنیشانکردنی ڕادەی نزمیی کرێ، بە شێوەیەك ببێتە مایەی دابینکردنی ئاستێکی ژیانی وا کە لەگەڵ کەرامەتی مرۆڤایەتیدا بگونجێت.

١٨- فێربوونی بنەڕەتی ئیلزامییە و دەوڵەت سەرپەرشتیی هەموو دامودەزگا فێرکارییە گشتی و تایبەت و ئەهلییەکان دەکات، بە شێوەیەك ببێتە مایەی زامنکردنی پاراستنی ئینتیما و شوناس و کولتوور. هەروەها دەوڵەت کار بۆ زامنکردنی مافی فێربوون، ئازادییە ئەکادیمییەکان، توێژینەوەی زانستی، داهێنان و دەستبەرکردنی زانست، ئاڵوگۆڕکردنی زانیاری و بڵاوکردنەوەیان و بەشداریکردن لە ژیانی ڕۆشنبیری و هونەری

دەکات بــە ســەرجەم شــێوازەکانی و هەمەجــۆری چالاکییەکانــی. ئەمــە وێــڕای ســەربەخۆیی زانکــۆکان و ســەنتەرەکانی توێژینــەوەی زانســتی. دەوڵــەت پابەندیــش دەبــێ بــە دابینکردنــی دەرفەتــی فێربوونــی بێبەرانبــەر لــە دامــودەزگا فێرکارییــەکان.

١٩- ڕێزگرتــن لــە ژیانی تایبەتی هەر مرۆڤێــك و نامەگۆڕینــەوە و گفتوگۆی تەلەفۆنــی و پێوەندییــە ئەلیکترۆنییــەکان و، شــێوازەکانی دیکــەی پێوەندیکــردن پارێــزراو دەبــن و تەنیــا بــە بڕیــاری دادوەر و بــۆ کاتێکــی دیاریکــراو نەبــێ، ڕێــگا نــادرێ دەســتدرێژییان بکرێتــە ســەر یــان ڕێگایــان لــێ بگیرێــت.

٢٠- مافــی دابینکردنــی ژیانێکــی هێمــن و ژینگەیەکــی پــاك و دوور لــە پیســبوون، هەروەهــا مافــی دابینکردنی خۆراکی تەندروســت و شــوێنی ژیــان و چاودێریــی تەندروســتی و ئەنجامدانــی وەرزش، ئەمــە وێــڕای مافــی بوونــی بیمــە لــە دژی بێــکاری و نەخۆشــی و پیــری، بــە گوێــرەی ڕێنماییــە یاساییەکان و هاریــکاری کۆمەڵایەتــی.

بەڵگەنامەکان

بەڵگەنامەی ژمارە ١

سەرۆکایەتیی هەرێمی کوردستان

فـەرمـانـی هـەرێـمـی

ژمارە (١٠٦)، ساڵی ٢٠١٧

کۆماری عێراق
هەرێمی کوردستان
سەرۆک

فـەرمـانـی هــەرێـمـی

ژمارە (١٠٦)

پاڵپشت بە یاسای سەرۆکایەتیی هەرێمی کوردستان ژمارە(١)ی ساڵی ٢٠٠٥ ی هەموارکراو، و بە لەبەرچاوگرتنی بەرژەوەندیی گشتی و پشت بەست بە بنەمای مافی چارەی خۆنووسین کە مافێکی دانپێنراوە لەلایەن کۆمەڵەی گشتیی نەتەوە یەکگرتووەکان و یاسا نێودەوڵەتییەکان بۆ گەلانی جیهان و نەتەوەکان و، بەو پێیەی گەلی کوردستان گەلێکی خاوەن هەموو تایبەتمەندییەکانی خۆیەتی لە رووی خاک و زمان و کلتوور و مێژوو و شوناس و گشت بنەماکانی پێناساندنی وەکو گەلێک بە هەموو پێکهاتەکانییەوە، بە هەموو پێوەرە مرۆیی و نێودەوڵەتییەکان مافی هەیە بڕیار بدات لەسەر دیاریکردنی جۆری ژیان و داهاتووی خۆی.

گەلی کوردستان هەر لە دروستبوونی دەوڵەتی عێراقەوە خەبات و تێکۆشانی کردووە بۆ چەسپاندنی مافەکانی و بۆ پێکەوە ژیانێکی ئاشتیانە لەگەڵ گەلانی تری عێراق، بۆ ئەوەی بوونی وەکو گەلێک پارێزراو بێت. لە ئەنجامی خەباتی دەیان ساڵەی بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی گەلی کوردستان، لە چەندین قۆناغدا هەندێ پڕۆژە و بەڵێنی پێدراون لەلایەن دەسەڵاتدارانی عێراقەوە، هەرچەندە ئەو ماف و بەڵێنانە بە تەواوی نەدەگونجان لەگەڵ ئامانجەکان و قوربانیدانی گەلەکەمان. نموونە بۆ ئەم پڕۆژە و بەڵێنانەی دەکرێت ئاماژە بدرێ بە بەیانی بەریتانی - عێراقی لە ساڵی ١٩٢٢ دەربارەی دامەزراندنی حکومەتێکی کوردی، یاسای زمانە خۆجێییەکان ژمارە (٧٤) ی ساڵی ١٩٣١، لێدوانی فەرمی عێراق دەربارەی بەڵێنەکانی عێراق بۆ کۆمەڵەی نەتەوەکان، پەیوەستبوونی عێراق بە جێبەجێکردنی خوێندنی کوردی لە کوردستاندا، مافی (٣) لە دەستووری کاتی عێراقی ساڵی ١٩٥٨، پڕۆژەی ئیدارەی لامەرکەزی لە عێراق لە ساڵی ١٩٦٣، بەیانی ٢٩ی حوزەیرانی ساڵی ١٩٦٦، ڕێککەوتننامەی ١١ی ئازاری ساڵی ١٩٧٠، یاسای ئۆتۆنۆمی ژمارە (٣٣) بۆ کوردستان - عێراق ساڵی ١٩٧٤، ماددەی ٥٨ لە یاسای بەڕێوەبردنی دەوڵەت لە قۆناغی گواستنەوە ساڵی ٢٠٠٤.

حکومەتە یەک لە دوای یەکەکانی عێراق نەک هەر بەڵگەنامەکانیان پێشێل کردووە و پشتگوێ خستووە، بەڵکو وەڵامی داواکارییەکانی گەلی کورد بۆ مافە ڕەواکانیان بە ئاگر و ئاسن داوەتەوە و، ئەنجامەکەی کارەسات و ماڵوێرانی بووە بۆ کوردستان، وەک

جینۆسایدکردنی گەلی کورد لەژێر ناوی ئەنفال، راگواستنەوەی و نیشتەجێکردنی زۆرەملێ، خاپوورکردنی گوند و ئاوایییەکان و ژێرخانی ئابووری و، بەکارهێنانی گازی ژەهراوی قەدەغەکراو لەسەر ئاستی نێودەوڵەتی لە دژی خەڵکی سیڤیل.

هەروەها دوابەدوای پرۆسەی رزگارکردنی عێراق لە ساڵی ٢٠٠٣ و روخانی رژێمی پێشووی بەعس و، هاتنە پێشەوەی دەرفەتێکی نوێ بۆ بنیادنانی عێراق لەسەر بنەمای دیموکراتی و دامەرزاوەیی و هاووڵاتیبوون کە مافی هەموو پێکهاتەکان تێیدا پارێزراو بێت، گەلی کوردستان سەرەڕای هەموو نەهامەتی و قوربانیدانی، بەشدارییەکی کارای کرد لە رێگەی نوێنەرەکانیەوە بۆ بنیاتنانی عێراقی نوێ و دارشتنی دەستووری عێراقی لە ساڵی ٢٠٠٥ کە بووە بناغەیەک بۆ دروستکردنی دەوڵەتی دیموکراتی فیدراڵی پارلەمانی فرە حیزبی لەسەر بنەمای پرەنسیپی یەکێتیی ئارەزومەندانە، و دیاریکردنی بنەماکانی پاراستنی مافی پێکهاتەکان و چارەسەرکردنی کێشە مێژووییەکانی وڵات، بەڵام لە دوای تێپەڕبوونی چەندین ساڵ لە تەمەنی ئەم دەستوورە، عێراق هێشتا پڕە لە پێشێلکاری زەقی یاسایی و دەستووری و ئەو بنەمایانەی کە دەوڵەتی نوێی عێراق لەسەر دامەزرا لە دابەشکردنی ماف و دەسەڵاتەکان لە نێوان ناوەند و هەرێم.

گرنگترین پایەکانی سیستەمی فیدراڵی دابەشکردنی داهات و دیاریکردنی سنووری هەرێمی کوردستانە. لەڕووی داراییەوە بودجەی هەرێم بڕدرا. لە ڕووی دیاریکردنی سنوورەوە، هەرچەندە ناوچە

کوردستانییەکانی دەرەوەی ئیدارەی هەرێم لەڕووی مێژوو و جوگرافیا و دیموگرافییەوە بەشێکن لە هەرێمی کوردستان، بەڵام سەرکردایەتیی سیاسیی کوردستان بۆ سەڵماندنی نیەتپاکی و چارەسەرکردنی ئاشتیانەی پرۆسەکە رەزامەندبوون لەسەر ناوەرۆکی ماددەی (١٤٠)ی دەستوور کە نەخشە ڕێگایەکی دانا و دەبوایە تا کۆتایی ساڵی ٢٠٠٧ پرۆسەی ڕاپرسی ئەنجامبدرێت، تاوەکو دانیشتووانی ئەو دەڤەرانە بە ویستی ئازادانەی خۆیان بڕیار لەسەر داهاتووی خۆیان بدەن. سەرکردایەتی چەندین جار دووپاتیان کردەوە کە پابەندن بە ئەنجامی راپرسیەکە هەرچییەک بێت، بەڵام حکومەتی عێراق جێبەجێی نەکرد. هەروەها دروستکردنی ئەنجومەنی فیدراڵیش بەپێی ماددەی(٦٥)ی دەستوور پشتگوێ خرا.

هەروەک لە دیپاچەی دەستووردا هاتووە گەلانی عێراق بە ئازادی و ئارەزوومەندانە ئەم یەکێتییەیان هەڵبژاردووە و، " پابەندبوون بەم دەستوورە یەکێتیی ئارەزوومەندانەی عێراق و گەلەکەی و خاکەکەی و سەروەرییەکەی دەپارێزێت"، بە پێچەوانەوە پێشێلکردنی بەندەکانی دەبێتە هۆکاری لێکترازان.

بەهۆی بەردەوامبوونی حکومەت و سەرکردایەتیی سیاسیی عێراقی لەسەر سیاسەتی پێشێلکردن و پابەندنەبوون بە ناوەرۆکی دەستوور و، پشتگوێخستنی ماف و داواکارییەکانی گەلی کوردستان و، بەوپێیەی بارووDۆخی ناوچەکە و کوردستان بە گشتی و عێراق بە تایبەتی وا دەخوازێت بڕیارێکی یەکلاکەرەوە بدرێت بۆ داهاتووی ئەم گەلە و، دوابەدوای کۆبوونەوە و ڕاوێژ لەگەڵ لایەنە سیاسیەکانی کوردستان بە

گشت پێکهاتەکانیەوە لە ڕۆژی ٢٠١٧/٦/٧، گەیشتینە ئەو دەرئەنجامەی کە پێویستە بگەڕێینەوە بۆ را و ئیرادەی گەلەکەمان بۆ بڕیاردان لەسەر چارەنووس و داهاتووی خۆیان و، لەسەر ئەو بنەمایانە بڕیارماندا بە:

١. ئەنجامدانی ڕاپرسیی گشتی لە رۆژی (٢٠١٧/٩/٢٥) لە سەرتاسەری هەرێمی کوردستان و ناوچە کوردستانییەکانی دەرەوەی ئیدارەی هەرێم.

٢. پڕۆسەی ڕاپرسی بە دەنگدانێکی گشتیی نهێنی راستەوخۆی ئازاد ئەنجام دەدرێت. پڕۆسەکە لە کاتژمێر هەشتی بەیانی دەستپێدەکات و تا شەشی ئێوارە بەردەوام دەبێت.

٣. بە مەبەستی جێبەجێکردنی مافی چارەنووس، بەشداربووانی پڕۆسەکە بە بەڵێ یان نەخێر وەڵامی ئەم پرسیارەی لای خوارەوە دەدەنەوە، ئەویش بە دانانی هێمای ڕاست بەرامبەری.

• ئایە دەتەوێ هەرێمی کوردستان و ناوچە کوردستانییەکانی دەرەوەی ئیدارەی هەرێم ببێتە دەوڵەتێکی سەربەخۆ؟

- بەڵێ
- نەخێر

٤. پێویستە دەنگدەر شیاویی دەنگدانی تێدابێت بەپێی یاسا و ڕێنماییە پەیرەوکراوەکان.

٥. کارتی دەنگدان بە زمانەکانی کوردی و عەرەبی و تورکمانی و سریانی بەشێوەی چاپکراو بە ڕوونی دەنوسرێت.

٦. ئەو بژاردەیەی کە زۆرترینەی دەنگ وەردەگرێت بە براوە ئەژمار دەکرێت، و دەبێتە ئیرادەی گشتیی گەلی کوردستان بە گشت

پێکهاتەکانییـــەوە.

٧. ســەبارەت بــە تۆمــاری دەنگــدەران و ڕێــکلام و دەنگــدان و تاوانــی هەڵبــژاردن ئــەو ئەحکامانــەی لــە یاســای هەڵبژاردنــی پارلەمانــی کوردســتان ژمــارە (١)ی ســاڵی ١٩٩٢ی هەموارکــراو و یاســا پەیوەندیدارەکانــدا هاتــوون جێبەجــێ دەکرێــن.

٨. کۆمیســیۆنی بــاڵای ســەربەخۆی هەڵبــژاردن و ڕاپرســی لــە کوردســتان هەڵدەســتێت بــە ئەنجامــدان و سەرپەرشــتی کردنــی ڕاپرسیەکە و ئامادەکردنی تۆمــاری دەنگــدەران و جیاکردنــەوە و ژماردنــی دەنگــەکان و بڵاوکردنــەوەی ئەنجامەکانــی. لــەم بارەیشــەوە پەیــڕەوی ڕێنمایــی و ئەحکامــی یاســا پەیوەنــدارەکان و ســتاندەرە جیهانییــەکان دەکات.

٩. کۆمیســیۆنی بــاڵای ســەربەخۆی هەڵبــژاردن و ڕاپرســی هەماهەنگــی دەکات لەگــەڵ ئەنجومەنــی بــاڵای ڕاپرســی لــە کوردســتان بــۆ جێبەجێکردنــی پرۆســەکە.

١٠. دامــەزراوە حکومیــەکان و حیزبییــەکان بۆیــان نییــە بــە هیــچ شــێوەیەک لــە شــێوەکان دەســتوەردان بکــەن لــە کاروبــاری بەرپرســان و سەرپەرشــتیاران و ئەنجامدانــی پرۆســەی ڕاپرســی، و ڕێــگا نادرێــت هیــچ کــەس و لایەنێــک دەســتبخاتە نــاو کاروبــار و دەســەڵاتەکانی کۆمیســیۆنی بــاڵای ســەربەخۆی هەڵبــژاردن و ڕاپرســی لــە کاتــی ئەنجامدانــی ئەرکەکانــی بــە بێلایەنانــە و ســەربەخۆیی و دەســتپاکی و ئاشــکرایی تــەواو بــە پێــی یاســاکان.

١١. لایەنــە پەیوەندیــدارەکان بــواری پێویســت دەرەخســێنن بــۆ بەشــداریکردنی تێکــڕای ئەندامانــی گــەل و گرەنتیــی ئازادیــی ڕادەربڕیــن و گردبوونــەوە و هاتووچــۆ و دەنگــدان بــە پێــی یاســا پەیڕەوکــراوەکان دەکــەن و، ئاســانکاری و هەماهەنگــی دەکــەن لەگــەڵ کۆمیســیۆنی بــاڵای

سەربەخۆی هەڵبژاردن و ڕاپرسی بۆ بەڕێوەچوونی پرۆسەکە.

١٢. مسۆگەرکردنی بەشداریکردنی لایەنە پەیوەندیدارە بیبیانییە فەرمی و نافەرمییەکان و ڕێکخراوەکانی کۆمەڵگەی مەدەنی و میدیا لە چاودێری کردنی گشت کاروباری ریکلام و بەڕێوەچوونی دەنگدان و جیاکردنەوە و ژماردنی دەنگەکان و بڵاوکردنەوەی ئەنجامەکان.

١٣. کۆمیسیۆنی باڵای سەربەخۆی هەڵبژاردن و ڕاپرسی کار دەکات بۆ رەخساندنی بوار بۆ بەشداریی رەوەندی کوردستانی لە دەرەوە لەم راپرسیەدا.

مەسعود بارزانی

سەرۆکی هەرێمی کوردستان

هەولێر

٢٠١٧/٦/٨

کۆماری عێراق
هەرێمی کوردستان
سـەرۆك

جمهورية العراق
إقليم كوردستان
الرئيس

فـەرمـانـی هـەرێـمـی

ژمـــارە (١٠٦)

پاڵپشت بە یاسای سەرۆکایەتی هەرێمی کوردستان ژمارە (١) ی ساڵی ٢٠٠٥ ی هەموارکراو، و بە لەبەرچاوگرتنی بەرژەوەندی گشتی و پشت بەست بە بنەمای مافی چارەی خۆنووسین کە مافێکی دانپێنراوە لەلایەن کۆمەڵەی گشتی نەتەوە یەکگرتووەکان و یاسا نێودەوڵەتییەکان بۆ گەلانی جیهان و نەتەوەکان، و بەو پێیەی گەلی کوردستان گەلێکی خاوەن هەموو تایبەتمەندییەکانی خۆیەتی لە رووی خاك و زمان و کلتور و مێژوو و شوناس و گشت بنەماکانی پێناساندنی وەکو گەلێك بە هەموو پێکهاتەکانییەوە، بە هەموو پێوەرە مرۆیی و نێودەوڵەتییەکان مافی هەیە بڕیار بدات لەسەر دیاریکردنی جۆری ژیان و داهاتووی خۆی.

گەلی کوردستان هەر لە دروستبوونی دەوڵەتی عێراقەوە خەبات و تێکۆشانی کردووە بۆ چەسپاندنی مافەکانی و بۆ پێکەوە ژیانێکی ئاشتیانە لەگەڵ گەلانی تری عێراقی، بۆ ئەوەی بوونی وەکو گەلێك پارێزراو بێت. لە ئەنجامی خەباتی دەیان ساڵەی بزوتنەوەی رزگاریخوازی گەلی کوردستان، لە چەندین قۆناغدا هەندێك پرۆژە و بەڵێنی پێدراون لەلایەن دەسەڵاتدارانی عێراقەوە، هەرچەندە ئەو ماف و بەڵێنانە بە تەواوی نەدەگونجان لەگەڵ ئامانجەکان و قوربانیدانی گەلەکەمان. نموونە بۆ ئەم پرۆژە و بەڵێنانە دەکرێت ئاماژە بدرێ بە بەیانی بەریتانی – عێراقی لە ساڵی ١٩٢٢ دەربارەی دامەزراندنی حکومەتێکی کوردی ، یاسای زمانە خۆجێییەکان ژمارە (٧٤) ی ساڵی ١٩٣١، لێدوانی فەرمی عێراق دەربارەی بەڵێنەکانی عێراق بۆ کۆمەڵەی نەتەوەکان ، پەیوەستبوونی عێراق بە جێبەجێکردنی خوێندنی کوردی لە کوردستاندا، ماددەی (٣) لە دەستووری کاتی عێراقی ساڵی ١٩٥٨ ، پرۆژەی ئیدارەی لامەرکەزی لە عێراق لە ساڵی ١٩٦٣ ، بەیانی ٢٩ ی حوزەیرانی ساڵی ١٩٦٦ ، رێککەوتننامەی ١١ی ئازاری ساڵی ١٩٧٠ ، یاسای ئۆتۆنۆمی ژمارە (٣٣) بۆ

كۆماری عێراق
هەرێمی كوردستان
سەرۆك

جمهورية العراق
إقليم كوردستان
الرئيس

كوردستان – عێراق سالْی ١٩٧٤ ، ماددەی ٥٨ لە یاسای بەڕێوەبردنی دەوڵەت لە قۆناغی گواستنەوە سالْی ٢٠٠٤.

حكومەتە یەك لەدوای یەكەكانی عێراق نەك هەر بەڵگەنامەكانیان پێشیل كردووە و پشتگوێ خستووە، بەڵكو وەلاّمی داواكارییەكانی گەلی كورد بۆ مافە رەواكانیان بە ئاگر و ئاسن داوەتەوە ، و ئەنجامەكەی كارەسات و مالوێرانی بووە بۆ كوردستان، وەك جینۆسایدكردنی گەلی كورد لەژێر ناوی ئەنفال، راگواستنەوەی و نیشتەجێكردنی زۆرەملێ، خاپووركردنی گوند و ئاواییەكان و ژێرخانی ئابووری، و بەكارهێنانی گازی ژەهراوی قەدەغەكراو لەسەر ئاستی نێودەوڵەتی لە دژی خەلكی سیڤیل.

هەروەها دوابەدوای پرۆسەی رزگاركردنی عێراق لە سالْی ٢٠٠٣ و روخانی رژێمی پێشووی بەعس، و هاتنە پێشەوەی دەرفەتێكی نوێ بۆ بنیادنانی عێراق لەسەر بنەمای دیموكراتی و دامەزراوەیی و هاولاّتیبوون كە مافی هەموو پێكهاتەكان تێیدا پارێزراو بێت، گەلی كوردستان سەرەڕای هەموو نەهامەتی و قوربانیدانی، بەشدارییەكی كارای كرد لە رێگەی نوێنەرەكانییەوە بۆ بنیاتنانی عێراقی نوێ و دارشتنی دەستووری عێراقی لە سالْی ٢٠٠٥ كە بووە بناغەیەك بۆ دروستكردنی دەوڵەتی دیموكراتی فیدراڵی پەرلەمانی فرەحیزبی لەسەر بنەمای پرەنسیپی یەكێتی ئارەزومەندانە، و دیاریكردنی بنەماكانی پاراستنی مافی پێكهاتەكان و چارەسەركردنی كێشە مێژووییەكانی ولاّت، بەلاّم لەدوای تێپەڕبوونی چەندین سالْ لە تەمەنی ئەم دەستوورە ، عێراق هێشتا پڕە لە پێشێلكاری زەقی یاسایی و دەستووری و ئەو بنەمایانەی كە دەوڵەتی نوێی عێراقی لەسەری دامەزرا لە دابەشكردنی ماف و دەسەلاّتەكان لە نێوان ناوەند و هەرێم.

گرنگترین پایەكانی سیستەمی فیدراڵی دابەشكردنی داهات و دیاریكردنی سنووری هەرێمی كوردستانە. لەرووی داراییەوە بودجەی هەرێم بڕدرا. لەرووی دیاریكردنی سنوورەوە، هەرچەندە ناوچە كوردستانییەكانی دەرەوەی ئیدارەی هەرێم لەرووی مێژوو و جوگرافیا و دیموگرافییەوە

کۆماری عێراق
هەرێمی کوردستان
سەرۆک

جمهورية العراق
إقليم كوردستان
الرئيس

بەشێکن لە کوردستان، بەڵام سەرکردایەتی سیاسی کوردستان بۆ سەلماندنی نیەتپاکی و چارەسەرکردنی ئاشتیانەی پرۆسەکە رەزامەند بوون لەسەر ناوەرۆکی ماددەی (١٤٠) ی دەستوور کە نەخشە رێگایەکی دانا و دەبوایە تا کۆتایی ساڵی ٢٠٠٧ پرۆسەی راپرسی گشتی ئەنجام بدرێت، تاوەکو دانیشتووانی ئەو دەڤەرانە بە ویستی ئازادانەی خۆیان بڕیار لەسەر داهاتووی خۆیان بدەن. و سەرکردایەتی کوردستان چەندین جار دووپاتیان کردەوە کە پابەندن بە ئەنجامی راپرسیەکە هەرچییەك بێت، بەڵام حکومەتی عێراقی جێبەجێی نەکرد. هەروەها دروستکردنی ئەنجومەنی فیدراڵیش بەپێی ماددەی (٦٥) ی دەستوور پشتگوێ خرا.

هەروەك لە دیباجەی دەستووردا هاتووە گەلانی عێراق بە ئازادی و ئارەزوومەندانە ئەم یەکێتییەیان هەڵبژاردووە، و "پابەندبوون بەم دەستوورە یەکێتی ئارەزوومەندانەی عێراق و گەلەکەی و خاکەکەی و سەرەوەرییەکەی دەپارێزێ" . بە پێچەوانەوە پێشێلکردنی بەندەکانی دەبێتە هۆکاری لێکترازان.

بەهۆی بەردەوامبوونی حکومەت و سەرکردایەتی سیاسی عێراقی لەسەر سیاسەتی پێشێلکردن و پابەندنەبوون بە ناوەرۆکی دەستوور، و پشتگوێخستنی ماف و داواکارییەکانی گەلی کوردستان ، و بەو پێیەی بارودۆخی ناوچەکە و جیهان بە گشتی و عێراق بە تایبەتی وادەخوازێت بڕیارێکی یەکلاکەرەوە بدرێت بۆ داهاتووی ئەم گەلە، و دوابەدوای کۆبوونەوە و راوێژ لەگەڵ لایەنە سیاسیەکانی کوردستان بە گشت پێکهاتەکانیەوە لە رۆژی ٢٠١٧/٦/٧ ، گەیشتینە ئەو دەرئەنجامەی کە پێویستە بگەڕێینەوە بۆ را و ئیرادەی گەلەکەمان بۆ بڕیاردان لەسەر چارەنووس و داهاتووی خۆیان، و لەسەر ئەو بنەمایانە بڕیارماندا بە:

١. ئەنجامدانی راپرسی گشتی لە رۆژی (٢٠١٧/٩/٢٥) لە سەرتاسەری هەرێمی کوردستان و ناوچە کوردستانییەکانی دەرەوەی ئیدارەی هەرێم.
٢. پرۆسەی راپرسی بە دەنگدانێکی گشتی نهێنی راستەوخۆی ئازاد ئەنجام دەدرێت. پرۆسەکە لە کاتژمێر هەشتی بەیانی دەستپێدەکات و تا شەشی ئێوارە بەردەوام دەبێت

کۆماری عێراق
هەرێمی کوردستان
سەرۆك

جمهورية العراق
إقليم كوردستان
الرئيس

٣. بە مەبەستی جێبەجێ کردنی مافی چارەنوس، بەشداربووانی پرۆسەکە بە بەڵێ یان نەخێر وەڵامی ئەم پرسیارەی لای خوارەوە دەدەنەوە ، ئەویش بە دانانی هێمای راست بەرامبەری.

- ئایە دەتەوێ هەرێمی کوردستان و ناوچە کوردستانییەکانی دەرەوەی ئیدارەی هەرێم ببێتە دەوڵەتێکی سەربەخۆ؟
  - بەڵێ ☐√
  - نەخێر ☐√

٤. پێویستە دەنگدەر شیاوی دەنگدانی تێدا بێت بەپێی یاسا و رێنماییە پەیرەوکراوەکان.

٥. کارتی دەنگدان بە زمانەکانی کوردی و عەرەبی و تورکمانی و سریانی بە شێوەی چاپکراو بە روونی دەنوسرێت.

٦. ئەو بژاردەیەی کە زورینەی دەنگ وەردەگرێت بە براوە ئەژمار دەکرێت، و دەبێتە ئیرادەی گشتی گەلی کوردستان بە گشت پێکهاتەکانییەوە.

٧. سەبارەت بە تۆماری دەنگدەران و ریکلام و دەنگدان وتاوانی هەڵبژاردن ئەو ئەحکامانەی لە یاسای هەڵبژاردنی پەرلەمانی کوردستان ژمارە (١)ی ساڵی ١٩٩٢ی هەموارکراو و یاسا پەیوەندیدارەکاندا هاتوون جێبەجێ دەکرێن.

٨. کۆمسیۆنی باڵای سەربەخۆی هەڵبژاردن و راپرسی لە کوردستان هەڵدەستێت بە ئەنجامدان و سەرپەرشتی کردنی راپرسیەکە وئامادەکردنی تۆماری دەنگدەران و جیاکردنەوە و ژماردنی دەنگەکان وبلاوکردنەوەی ئەنجامەکانی. لەم بارەیشەوە پەیرەوی رێنمایی و ئەحکامی یاسا پەیوەندیدارەکان و ستاندەرە جیهانییەکان دەکات.

٩. کۆمسیۆنی باڵای سەربەخۆی هەڵبژاردن و راپرسی هەماهەنگی دەکات لەگەڵ ئەنجومەنی باڵای راپرسی لە کوردستان بۆ جێبەجێکردنی پرۆسەکە.

١٠. دامەزراوە حکومیەکان و حیزبییەکان بۆیان نییە بەهیچ شێوەیەك لە شێوەکان دەستێوەردان بکەن لە کاروباری بەرپرسان و سەرپەرشتیاران و ئەنجامدەرانی پرۆسەی راپرسی، و ریگا نادرێت هیچ کەس و لایەنێك دەستبخاتە ناو کاروبار و دەسەڵاتەکانی کۆمسیۆنی باڵای

کۆماری عێراق | جمهورية العراق
هەرێمی کوردستان | إقليم كوردستان
سەرۆك | الرئيس

سەربەخۆی هەڵبژاردن و راپرسی لە کاتی ئەنجامدانی ئەرکەکانی بە بێلایەنانە وسەربەخۆیی و دەستپاکی وئاشکرایی تەواو بە پێی یاساکان.

١١. لایەنە پەیوەندیدارەکان بواری پێویست دەڕەخسێنن بۆ بەشداری کردنی تێکڕای ئەندامانی گەل و گرەنتی ئازادی رادەربڕین و گردبونەوە و هاتوچۆ ودەنگدان بە پێی یاسا پەیرەوکراوەکان دەکەن ، و ئاسانکاری و هەماهەنگی دەکەن لەگەڵ کۆمسیۆنی باڵای سەربەخۆی هەڵبژاردن و راپرسی بۆ بەڕێوەچوونی پرۆسەکە.

١٢. مسۆگەرکردنی بەشداریکردنی لایەنە پەیوەندیدارە بیيانییە فەرمی و نافەرمییەکان و رێکخراوەکانی کۆمەڵگەی مەدەنی و میدیا لە چاودێریکردنی گشت کاروباری ریکلام و بەڕیوەچونی دەنگدان و جیاکردنەوە و ژماردنی دەنگەکان و بلاْوکردنەوەی ئەنجامەکان.

١٣. کۆمسیۆنی باڵای سەربەخۆی هەلبژاردن و راپرسی کار دەکات بۆ رەخساندنی بوار بۆ بەشداری رەوەندی کوردستانی لە دەرەوە لەم راپرسیەدا.

مسعود بارزانی

سەرۆکی هەرێمی کوردستان

هەولێر

٢٠١٧/٦/٨

بەڵگەنامەی ژمارە ٢

سەرۆکایەتیی هەرێمی کوردستان

بڕیار

ژمارە (٤)، ساڵی ٢٠١٧

کۆماری عێراق

هەرێمی کوردستان

سەرۆک

بڕیار

ژمارە (٤) ساڵی ٢٠١٧

لەسەر ڕۆشنایی کۆبوونەوەکانی ئەنجومەنی باڵای ڕیفراندۆم لە ٢٠١٧/٨/٢٣ و لە ٢٠١٧/٨/٢٧ و بە مەبەستی زیاتر ڕێکخستنی کاروباری ئەنجومەن، بڕیاردار بە:

یەکەم: پێکهێنانی سکرتاریەتی ئەنجومەن

أ. پێکهێنانی (سکرتاریەت) بۆ ئەنجومەنی باڵای ڕیفراندۆم بە سەرپەرشتیی بەڕێز (فۆاد حسێن) سەرۆکی دیوانی سەرۆکایەتیی هەرێم، بەشداریی ئەم بەڕێزانەی خوارەوە:

١. هۆشیار زێباری.

٢. سەعدی ئەحمەد پیرە.

٣. خەلیل ئیبراهیم.

٤. عەبدولڕەحمان فارس (ئەبو کاروان).

٥. بەهمەن حسێن.

٦. نوێنەرانی پێکهاتەکان لە هەرێمی کوردستان.

٧. دڵشاد شەهاب / نوێنەری ئەنجومەنی وەزیران.

٨. نوێنەری پارلەمانی کوردستان.

ب. ئەرک و کارەکانی سکرتاریەت بەم شێوەی خوارەوە دەبێت:

١. ڕێکخستنی کۆبوونەوەکانی ئەنجوومەنی باڵای ڕیفراندۆم و دیکیۆمێنت کردنیان.

٢. ئامادەکردنی ئەجێندای کۆبوونەوەکانی ئەنجومەنی باڵای ڕیفراندۆم.

٣. بەدواداچوون بۆ بڕیارەکانی ئەنجومەنی باڵای ڕیفراندۆم و ئاگادارکردنی ئەنجومەنی باڵا لە دەرئەنجامەکان.

٤. هەماهەنگی لەگەڵ حکومەتی عیراقی فیدراڵ و، وڵاتانی بیانی و دراوسێی هەرێمی کوردستان و ڕێکخستنی سەردانەکانی شاندی دانوستاندن.

دووەم: پێکهێنانی لێژنەی ڕاگەیاندن

أ. پێکهێنانی (لێژنەی ڕاگەیاندن) بە سەرپەرشتیی بەڕێز (مەلا بەختیار) و بەشداریی ئەم بەڕێزانەی خوارەوە:

١. مەحموود محەممەد / بەرپرسی مەکتەبی ڕاگەیاندنی پارتی دیموکراتی کوردستان.

٢. یەحیا ڕێشاوەیی / بەرپرسی ڕاگەیاندنی یەکگرتووی ئیسلامیی کوردستان.

٣. هەندرێن ئەحمەد / بەرپرسی ڕاگەیاندنی حیزبی شیوعیی کوردستان.

٤. هیوا سەید سەلیم / بەرپرسی ڕاگەیاندنی حیزبی زەحمەتکێشانی کوردستان.

٥. نوێنەری پێکهاتەکان لە هەرێمی کوردستان.

٦. عەبدوڵڵا ئەنوەر عەبدوڵڵا / سەرۆکایەتیی هەرێم.

٧. زکری مووسا وسو / سەرۆکایەتیی هەرێم.

ب. لێژنەی ڕاگەیاندن هەڵدەستێت بەم ئەرکانەی خوارەوە:

١. ئامادەکردنی پرۆگرام و چالاکیەکانی ڕاگەیاندنی ناوخۆ و عەرەبی و جیهانی.

٢. ئاشناکردنی هاووڵاتیان دەربارەی پرۆسەی ڕیفراندۆم.

٣. هاندانی هاووڵاتیانی کوردستان بۆ بەشداریکردن لە پرۆسەی ڕیفراندۆم.

سێیەم: هەڵبژاردنی بەڕێز (د.فؤاد حسێن) سەرۆکی دیوانی سەرۆکایەتیی هەرێم بە (وتەبێژ)ی ئەنجوومەنی باڵای ڕیفراندۆم.

چوارەم: ئامادەکردنی ڕەشنووسی بەڵگەنامەکان(وثیقة)تایبەت بە مافی پێکهاتەکان لە دەوڵەتی داهاتووی کوردستان بە سەرپەرشتیی بەڕێز (خەلیل ئیبراهیم).

پێنجەم: ئامادەکردنی ڕەشنووسی (ڕاگەیاندنی بنەما سەرەکییەکانی دەوڵەت) لە دەوڵەتی داهاتووی کوردستان بە سەرپەرشتیی بەڕێز (د.کاوە مەحموود).

شەشەم: ناردنی شاندێك بۆ سەردانکردنی لایەنە عەرەبییەکان لە کەرکووک.

ئەم بڕیارە جێبەجێ دەکرێت لە ڕۆژی دەرچوونییەوە.

مەسعود بارزانی

سەرۆکی ئەنجومەنی باڵای ڕیفراندۆم

هەولێر

٢٠١٧/٩/١١

کۆماری عێراق
هەرێمی کوردستان
سەرۆک

جمهورية العراق
اقليم كوردستان
الرئيس

بڕیار

ژمارە (٤) ساڵی ٢٠١٧

لەسەر رۆشنایی کۆبوونەوەکانی ئەنجومەنی باڵای ریفراندۆم لە ٢٠١٧/٨/٢٣ و لە ٢٠١٧/٨/٢٧ و بە مەبەستی زیاتر رێکخستنی کاروباری ئەنجومەن ، بڕیاردرا بە:

یەکەم : پێکهێنانی سکرتاریەتی ئەنجومەن

أ. **پێکهێنانی (سکرتاریەت) بۆ ئەنجومەنی باڵای ریفراندۆم بە سەرپەرشتی بەڕێز (فؤاد حسێن) سەرۆکی دیوانی سەرۆکایەتی هەرێم، و بەشداری ئەم بەڕێزانەی خوارەوە**

١. هوشیار زێباری
٢. سەعدی ئەحمەد پیرە
٣. خليل ابراهيم
٤. عبدالرحمن فارس (ابوكاروان)
٥. بەهمەن حسێن
٦. نوێنەرانی پێکهاتەکان لە هەرێمی کوردستان
٧. دلشاد شەهاب/ نوێنەری ئەنجومەنی وەزیران
٨. نوێنەری پەرلەمانی کوردستان

ب. ئەرک و کارەکانی سکرتاریەت بەم شێوەی خوارەوە دەبێت

١. رێکخستنی کۆبوونەوەکانی ئەنجومەنی باڵای ریفراندۆم و دۆکیۆمێنت کردنیان.
٢. ئامادەکردنی ئەجێندای کۆبوونەوەکانی ئەنجومەنی باڵای ریفراندۆم.

کۆماری عێراق
هەرێمی کوردستان
سەرۆک

جمهورية العراق
إقليم كوردستان
الرئيس

٣. بەدواداچوون بۆ بڕیارەکانی ئەنجومەنی باڵای ریفراندۆم و ئاگادارکردنی ئەندامانی ئەنجومەنی باڵا لە دەرئەنجامەکان.

٤. هەماهەنگی لەگەڵ حکومەتی عیراقی فیدراڵ، و وولاَتانی بیانی و دراوسێی هەرێمی کوردستان و رێکخستنی سەردانەکانی شاندی دانوساندن.

دووەم : پێکهێنانی لێژنەی راگەیاندن

أ. پێکهێنانی (لێژنەی راگەیاندن) بە سەرپەرشتی بەرێز (مەلا بەختیار) و بەشداری ئەم بەڕێزانەی خوارەوە

١. محمود محمد/ بەرپرسی مەکتەبی راگەیاندنی پارتی دیموکراتی کوردستان
٢. یەحیا رێشاوەیی/ بەرپرسی راگەیاندنی یەکگرتووی ئیسلامی کوردستان
٣. هندرێن ئەحمەد/ بەرپرسی راگەیاندنی حیزبی شیوعی کوردستان
٤. هیوا سید سلیم/ بەرپرسی راگەیاندنی حیزبی زەحمەتکێشانی کوردستان
٥. نوێنەرانی پێکهاتەکان لە هەرێمی کوردستان
٦. عبدالله انور عبدالله/ سەرۆکایەتی هەرێم
٧. زکری موسی وسو/ سەرۆکایەتی هەرێم

ب. لێژنەی راگەیاندن هەڵدەستێت بەم ئەرکانەی خوارەوە:

١. ئامادەکردنی پرۆگرام و چالاکیەکانی راگەیاندنی ناوخۆ و عەرەبی و جیهانی
٢. ئاشناکردنی هاولاتیان دەربارەی پرۆسەی ریفراندۆم.
٣. هاندانی هاولاَتیانی کوردستان بۆ بەشداریکردن لە پرۆسەی رێفراندۆم

کۆماری عێراق
هەرێمی کوردستان
سەرۆك

جمهورية العراق
إقليم كوردستان
الرئيس

سێیەم: هەڵبژاردنی بەڕێز (د.فؤاد حسێن) سەرۆکی دیوانی سەرۆکایەتی هەرێم بە (وتەبێژ)ی ئەنجومەنی باڵای ڕێفراندۆم.

چوارەم: ئامادەکردنی رەشنووسی بەڵگەنامەی (وثیقة) تایبەت بە مافی پێکهاتەکان لە دەوڵەتی داهاتووی کوردستان بە سەرپەرشتی بەڕێز (خەلیل ئیبراهیم).

پێنجەم: ئامادەکردنی رەشنووسی (ڕاگەیاندنی بنەما سەرەکییەکانی دەوڵەت) لە دەوڵەتی داهاتووی کوردستان بە سەرپەرشتی بەڕێز (د.کاوە محمود).

شەشەم : ناردنی شاندێك بۆ سەردانکردنی لایەنە عەرەبییەکان لە کەرکوك.

ئەم بڕیارە جێبەجێ دەکرێت لە ڕۆژی دەرچوونییەوە.

مسعود بارزانی
سەرۆکی ئەنجومەنی باڵای ریفراندۆم

هەولێر
٢٠١٧/٩/١١

بەڵگەنامەی ژمارە ٣

کۆمیسیۆنی باڵای سەربەخۆی هەڵبژاردن و ڕاپرسی

وەڵامی فەرمانی هەرێمی

ژمارە (٦٩)، ساڵی ٢٠١٧

هەرێمی کوردستان - عێراق
کۆمیسـیۆنی باڵای سەربەخۆی هەڵبژاردن و ڕاپرسی
ئەنجومەنی کۆمیسیاران

ژمارە: ٦٩

بەروار: ٢٠١٧/٨/١٤

بەڕێز/ سەرۆکایەتیی هەرێمی کوردستان - سەرۆکایەتیی دیوان

بابەت/ وەڵامی فەرمانی هەرێمی

ئەنجومەنی کۆمیسیاران گەرمترین سڵاوتان ئاراستە دەکات.

ئامـاژە بـە فەرمانـی هەرێمـی ژمـارە (١٠٦) لـە ٢٠١٧/٦/٨، سـەبارەت بـە ئەنجامدانـی پرۆسـەی ڕاپرسـی، کۆمیسـیۆن ئامـادەکاری کـردووە بـۆ ئەنجامدانـی ڕاپرسـی لـە ٢٠١٧/٩/٢٥، هەروەهـا هیواخـوازە کە پارلەمانی کوردسـتان ئاسـایی بکرێتەوە بۆ پاڵپشـتیی ڕێـکارە یاسـاییەکانی پرۆسـەکە بـۆ بەڕێوەچوونـی ڕاپرسـی لـە کاتـی خۆیـدا.

لەگەڵ ڕێزدا..

هەندرێن محەممەد ساڵح

سەرۆکی ئەنجومەنی کۆمیسیاران

وێنە بۆ:

ـ بەڕێز سەرۆکایەتی پارلەمانی کوردستان..... بۆ ئاگاداریتان لەگەڵ ڕێزدا.

ـ دۆسیەی تایبەت

هەرێمی كوردستان-عێراق
كۆمسیۆنی باڵای سەربەخۆی هەڵبژاردن و ڕاپرسی
ئەنجومەنی كۆمسیاران

اقليم كوردستان العراق
المفوضية العليا المستقلة للانتخابات والاستفتاء
مجلس المفوضين

Kurdistan Region - Iraq
The Independent High Elections and Referendum Commission
Board of Commissioners

ژمارە: ٦٩
بەروار: ١٤/ ٨/ ٢٠١٧

كۆمسیۆنی باڵای سەربەخۆی هەڵبژاردن و ڕاپرسی
ئەنجومەنی كۆمسیاران
هاتوو
ژمارە:
بەروار: / / ٢٠١

بەڕێز/ سەرۆكایەتی هەرێمی كوردستان - سەرۆكایەتی دیوان

بابەت/ وەڵامی فەرمانی هەرێمی

ئەنجومەنی كۆمسیاران گەرمترین سڵاوتان ئاراستە دەكات.
ئاماژە بە فەرمانی هەرێمی ژمارە (١٠٦) لە ٢٠١٧/٦/٨، سەبارەت بە ئەنجامدانی پرۆسەی ڕاپرسی، كۆمسیۆن ئامادەكاری كردووە بۆ ئەنجامدانی ڕاپرسی لە ٢٠١٧/٩/٢٥، هەروەها هیواخوازە كەپەرلەمانی كوردستان ئاسایی بكرێتەوە بۆ پاڵپشتی ڕێكارە یاساییەكانی پرۆسەكە، بۆ بەڕێوەچوونی ڕاپرسی لەكاتی خۆیدا.

لەگەڵ ڕێزدا..

هەندرێن محمد صالح
سەرۆكی ئەنجومەنی كۆمسیاران
/ /٢٠١٧

وێنە بۆ:
- بەڕێز سەرۆكایەتی پەرلەمانی كوردستان... بۆ ئاگاداریتان لەگەڵ ڕێزدا.
- دۆسیەی تایبەت

بەڵگەنامەی ژمارە ٤

کۆمیسیۆنی باڵای سەربەخۆی هەڵبژاردن و ڕاپرسی

وەڵام بۆ پارلەمانی کوردستان

ژمارە (٧١)، ساڵی ٢٠١٧

هەرێمی کوردستان - عێراق
کۆمیسیۆنی باڵای سەربەخۆی هەڵبژاردن و ڕاپرسی
ئەنجومەنی کۆمیسیاران

ژمارە: ٧١
بەروار: ٢٠١٧/٨/١٤

بەڕێز/ سەرۆکی پارلەمانی کوردستان
بابەت/ وەڵام

ئەنجومەنی کۆمیسیاران گەرمترین سڵاوتان ئاراستە دەکات.

ئاماژە بە نووسراوتان ژمارە (٣٠) لە لە ٢٠١٧/٥/٢٩، سەبارەت بە ئەنجامدانی پڕۆسەی ڕاپرسی، کۆمیسیۆن ئامادەکاری کردووە بۆ ئەنجامدانی ڕاپرسی لە ٢٠١٧/٩/٢٥، هەروەها هیواخوازە کە پارلەمانی کوردستان ئاسایی بکرێتەوە بۆ پاڵپشتیی ڕێکارە یاساییەکانی پڕۆسەکە بۆ بەڕێوەچوونی ڕاپرسی لە کاتی خۆیدا. هەروەها ئامادەکاری کردووە بۆ ئەنجامدانی پڕۆسەی هەڵبژاردنی سەرۆکایەتیی هەرێم و خولی پێنجەمی پارلەمانی کوردستان لە ٢٠١٧/١١/١.

لەگەڵ ڕێزدا..

هەندرێن محەممەد ساڵح
سەرۆکی ئەنجومەنی کۆمیسیاران

وێنە بۆ:
ـ بەڕێز سەرۆکایەتیی پارلەمانی کوردستان. .... بۆ ئاگاداریتان لەگەڵ ڕێزدا.
ـ دۆسیەی تایبەت

هەرێمی کوردستان عێراق
کۆمسیۆنی باڵای سەربەخۆی هەڵبژاردن و ڕاپرسی
ئەنجومەنی کۆمسیاران

اقليم كوردستان العراق
المفوضية العليا المستقلة للانتخابات والاستفتاء
مجلس المفوضين

Kurdistan Region – Iraq
The Independent High Elections and Referendum Commission
Board of Commissioners

ژمارە: ٧١
بەروار: ٢٠١٧/٨/١٤

کۆمسیۆنی باڵای سەربەخۆی هەڵبژاردن و ڕاپرسی
ئەنجومەنی کۆمسیاران
دەرچوو
ژمارە:
بەروار: / / ٢٠١

بەڕێز/ سەرۆکی پەرلەمانی کوردستان

بابەت/ وەڵام

ئەنجومەنی کۆمسیاران گەرمترین سڵاوتان ئاراستە دەکات.

ئاماژە بە نوسراوتان ژمارە (٣٠) لە ٢٠١٧/٥/٢٩، سەبارەت بە ئەنجامدانی پرۆسەی ڕاپرسی، کۆمسیۆن ئامادەکاری کردووە بۆ ئەنجامدانی ڕاپرسی لە ٢٠١٧/٩/٢٥، هەروەها هیواخوازە کەپەرلەمانی کوردستان ئاسایی بکرێتەوە بۆ پاڵپشتی ڕێکارە یاساییەکانی پرۆسەکە، بۆ بەڕێوەچوونی ڕاپرسی لەکاتی خۆیدا. هەروەها ئامادەکاری کردووە بۆ ئەنجامدانی پرۆسەی هەڵبژاردنی سەرۆکایەتی هەرێم و خولی پێنجەمی پەرلەمانی کوردستان لە ٢٠١٧/١١/١.

لەگەڵ ڕێزدا..

هەندرێن محمد صالح
سەرۆکی ئەنجومەنی کۆمسیاران
/ ٢٠١٧/

__وێنە بۆ:__
- بەڕێز سەرۆکایەتی پەرلەمانی کوردستان... بۆ ئاگادارییان لەگەڵ ڕێزدا.
- دۆسیەی تایبەت

Email: kurdihcrc@gmail.com

بەڵگەنامەی ژمارە ٥

سەرۆکایەتیی پارلەمانی کوردستان

بـۆ سەرۆکایەتیی هەرێمی کوردستان

ژمارە (١٨١٣/٣/٤)، ساڵی ٢٠١٧

هەرێمی کوردستان - عێراق
کوردستان - هەولێر
بەڕێوەبەرایەتیی کاروباری پارلەمان و لیژنەکان

ژمارە: ١٨١٣/٣/٤
بەروار: ٢٠١٧/٩/١٧

بۆ/ سەرۆکایەتی هەرێمی کوردستان – عێراق
بابەت/ ناردنی ڕاسپاردە

هاوپێچ لەگەڵ نووسراوماندا وێنەیەك لە ڕاسپاردەی (پارلەمانی کوردستان _ عێراق) بۆ بەڕێزتان ڕەوانە دەکەین کە لە دانیشتنی نائاسایی رۆژی ٢٠١٧/٩/١٥ دەنگی لەسەردراوە، بۆ جێبەجێکردنی.

لەگەڵ ڕێزدا
جەعفەر ئیبراهیم ئێمینکی
جێگری سەرۆکی پارلەمانی کوردستان - عێراق

وێنە بۆ /
- نووسینگەی بەڕێز جێگری سەرۆکی پارلەمان.
- نووسینگەی بەڕێز سکرتێری پارلەمان.
- بەڕێوەبەرایەتیی کاروباری پارلەمان و لیژنەکان/بەشی کاروباری پارلەمان.

ڕاسپاردنی کۆمیسیۆنی باڵای سەربەخۆی هەڵبژاردن و ڕاپرسی بۆ ئەنجامدانی ڕاپرسیی سەربەخۆیی کوردستان

یەکەم:

پارلەمانی کوردستان کۆمیسیۆنی باڵای سەربەخۆی هەڵبژاردن و ڕاپرسی ڕادەسپێرێت کە ڕۆژی دووشەممە بەرواری (٢٠١٧/٩/٢٥) لە هەرێمی کوردستان و سەرجەم ناوچە کوردستانییەکانی دەرەوەی ئیدارەی هەرێم ڕاپرسی بۆ پرسی سەربەخۆیی کوردستان ئەنجام بدات.

دووەم:

پارلەمانی کوردستان هەموو ئەو ڕێکارانە پەسەند دەکات کە کۆمیسیۆنی باڵای سەربەخۆی هەڵبژاردن و ڕاپرسی و گشت لایەنە پەیوەندیدارەکان گرتوویانە بەر بۆ سەرخستنی پرۆسەی ڕیفراندۆم.

سێیەم:

کۆمیسیۆنی سەربەخۆی هەڵبژاردن و ڕاپرسی، سەبارەت بە میکانیزمە یاساییەکانی بەڕێوەبردنی پرۆسەی ڕیفراندۆم بۆ سەربەخۆیی کوردستان پشت دەبەستێت بە یاسای هەڵبژاردنی

پارلەمانی کوردستان - عێراق، ژمارە (١)ی ساڵی ١٩٩٢ هەموارکراو، هەروەها یاسای کۆمیسیۆنی باڵای سەربەخۆی هەڵبژاردن و راپرسی ژمارە (٤)ی ساڵی ٢٠١٤ و، هەر یاسایەکی دیکەی پەیوەندیدار.

چوارەم:

پارلەمانی کوردستان لایەنە پەیوەندیدارەکان سەرپشک دەکات بۆ گرتنەبەری هەر رێکار و بڕیارێکی دیکە بۆ دەستەبەری مافی چارەنووس و تەواوی مافەکانی گەلی کوردستان، بە جۆرێک لە پرسە چارەنووسسازەکاندا بگەڕێنەوە بۆ پارلەمانی کوردستان، کۆمیسیۆنی باڵای سەربەخۆی هەڵبژاردن و راپرسیش رادەسپێرێت بۆ هەماهەنگی لەگەڵ ئەم لایەنانە.

پێنجەم:

ئەو راسپاردانە کە لە خاڵەکانی سەرەوەدا هاتوون تایبەتن بە ریفراندۆمی راگەیێندراو لە ٢٠١٧/٩/٢٥.

Kurdistan parliament Iraqi
Kurdistan - Erbil
Directorate Of
Parliament Affairs
NO:
DATE:

پەرلەمانی کوردستان ـ عیراق
کوردستان ـ هەولێر
بەڕێوەبەرایەتی کاروباری پەرلەمان و لیژنەکان
ژمارە: ١٨١٢/٢/٤
ڕۆژ: ٢٠١٧/٩/١٧

بۆ/ سەرۆکایەتی هەرێمی کوردستان ـ عێراق

بابەت/ ناردنی ڕاسپاردە

هاوپێچ لەگەڵ نووسراوماندا وێنەیەك لە ڕاسپاردەی (پەرلەمانی کوردستان ـ عێراق)، بۆ بەڕێزتان ڕەوانە دەکەین کە لە دانیشتنی نائاسایی ڕۆژی ٢٠١٧/٩/١٥ دەنگی لەسەرداوە، بۆ جێبەجێکردنی.

لەگەڵ ڕێزدا

جعفر إبراهيم ئێمینکی
جێگری سەرۆکی پەرلەمانی کوردستان ـ عێراق

وێنەیەك بۆ/
نووسینگەی بەڕێز جێگری سەرۆکی پەرلەمان.
نووسینگەی بەڕێز سکرتێری پەرلەمان.
بەڕێوەبەرایەتی کاروباری پەرلەمان و لیژنەکان/ بەشی کاروباری پەرلەمان.

ڕاسپاردنی کۆمسیۆنی باڵای سەربەخۆی هەڵبژاردن و ڕاپرسی بۆ ئەنجامدانی ڕاپرسی سەربەخۆیی کوردستان

یەکەم: پەرلەمانی کوردستان کۆمسیۆنی باڵای سەربەخۆی هەڵبژاردن و ڕاپرسی ڕادەسپێرێت کە ڕۆژی دووشەممە بەرواری (٢٠١٧/٩/٢٥) لە هەرێمی کوردستان و سەرجەم ناوچە کوردستانیەکانی دەرەوەی ئیدارەی هەرێم ڕاپرسی بۆ پرسی سەربەخۆیی کوردستان ئەنجام بدات.

دووەم: پەرلەمانی کوردستان هەموو ئەو ڕێکارانە پەسەند دەکات کە کۆمسیۆنی باڵای سەربەخۆی هەڵبژاردن و ڕاپرسی و گشت لایەنە پەیوەندیدارەکان گرتوویانە بەر بۆ سەرخستنی پرۆسەی ریفراندۆم.

سێیەم: کۆمسیۆنی سەربەخۆی هەڵبژاردن و ڕاپرسی، سەبارەت بە میکانیزمە یاساییەکانی بەڕێوەبردنی پرۆسەی ریفراندۆم بۆ سەربەخۆیی کوردستان پشت دەبەستێت بە یاسای هەڵبژاردنی پەرلەمانی کوردستان - عێراق ژمارە (١)ی ساڵی ١٩٩٢ هەموارکراو، هەروەها یاسای کۆمسیۆنی باڵای سەربەخۆی هەڵبژاردن و ڕاپرسی ژمارە (٤)ی ساڵی ٢٠١٤ و، هەر یاسایەکی دیکەی پەیوەندیدار.

چوارەم: پەرلەمانی کوردستان لایەنە پەیوەندیدارەکان سەر پشك دەکات بۆ گرتنەبەری هەر ڕێکار و بریارێکی دیکە بۆ دەستەبەری مافی چارەنووس و تەواوی مافەکانی گەلی کوردستان، بەجۆرێك لە پرسە چارەنوسسازەکاندا بگەڕێنەوە بۆ پەرلەمانی کوردستان، کۆمسیۆنی باڵای سەربەخۆی هەڵبژاردن و ڕاپرسیش ڕادەسپێردرێت بۆ هەماهەنگی لەگەڵ ئەم لایەنانە.

پێنجەم: ئەو ڕاسپاردانە کە لە خاڵەکانی سەرەوەدا هاتوون تایبەتن بە ریفراندۆمی ڕاگەیاندراو لە ٢٠١٧/٩/٢٥.

توصية المفوضية العليا المستقلة للانتخابات والاستفتاء

بإجراء استفتاء استقلال كوردستان

أولاً: يوصي برلمان كوردستان المفوضية العليا المستقلة للانتخابات والاستفتاء بإجراء الاستفتاء على مسألة استقلال كوردستان في يوم الاثنين المصادف (٢٠١٧/٩/٢٥) في إقليم كوردستان وجميع المناطق الكوردستانية خارج إدارة الإقليم.

ثانياً: يصادق برلمان كوردستان على جميع الإجراءات المتخذة من قبل المفوضية العليا المستقلة للانتخابات والاستفتاء وكافة الجهات ذات العلاقة من أجل إنجاح عملية الاستفتاء.

ثالثاً: تستند المفوضية العليا المستقلة للانتخابات والاستفتاء، بخصوص الآليات القانونية لإدارة عملية الاستفتاء لاستقلال كوردستان، إلى قانون انتخاب برلمان كوردستان رقم (١) لسنة ١٩٩٢ المعدل، وكذلك قانون المفوضية العليا المستقلة للانتخابات والاستفتاء رقم (٤) لسنة ٢٠١٤، وأي قانون آخر معني.

رابعاً: يخير برلمان كوردستان الجهات المعنية في اتخاذ أي إجراء وقرار آخر لضمان حق تقرير المصير وجميع حقوق شعب كوردستان، على أن يرجعوا إلى برلمان كوردستان في القضايا المصيرية، ويوصي المفوضية العليا المستقلة للانتخابات والاستفتاء بالتنسيق مع تلك الجهات.

خامساً: التوصيات الواردة في النقاط أعلاه خاصة بالاستفتاء المعلن في ٢٠١٧/٩/٢٥.

بەڵگەنامەی ژمارە ٦

سەرۆکایەتیی ئەنجومەنی وەزیران

بڕیاری ئەنجامدانی ڕاپرسی

ژمارە (٤٣٥)، ساڵی ٢٠١٧

هەرێمی کوردستان - عێراق
سەرۆکایەتیی ئەنجومەنی وەزیران

ژمارە: ٤٣٥
ڕێکەوت: ٢٠١٧/٦/١٨

بۆ/ گشت وەزارەتەکان
ب/ ئەنجامدانی ڕاپرسی

هاوپێچ وێنەیەک لە فەرمانی هەرێمی ژمارە (١٠٦)ی ساڵی ٢٠١٧ بۆتان دەنێرین، کە لە لایەن ڕێزدار جەنابی سەرۆکی هەرێمی کوردستان دەرکراوە بە نووسراوی دیوانی سەرۆکایەتیی هەرێم ژمارە (٣٦٩) لە (٢٠١٧/٦/١) بۆمان هاتووە، تایبەت بە ئەنجامدانی ڕاپرسی لە هەرێمی کوردستان و ناوچە کوردستانییەکانی دەرەوەی ئیدارەی هەرێم لە ڕۆژی ٢٠١٧/٩/٢٥، بۆ کاری پێویست بەپێی پەیوەندی.

لەگەڵ ڕێزدا....

هاوپێچ:

وێنەیەک لە فەرمانی سەرەوە

نێچیرڤان ئەحمەد عەبدوڵڵا
سەرۆکی دیوان

وێنە بۆ /

- سەرۆکایەتیی هەرێمی کوردستان / دیوان / نووسراوتان لە سەرەوە بۆ ئاگاداری لەگەڵ ڕێزدا...
- پارلەمانی کوردستان / ئاماژە بە نووسراوی دیوانی سەرۆکایەتیی هەرێم، ژمارە لە سەرەوە، لەگەڵ ڕێزدا...
- ئەنجومەنی دادوەری / ئاماژە بە نووسراوی دیوانی سەرۆکایەتیی هەرێم، ژمارە لە سەرەوە، لەگەڵ ڕێزدا...
- ئەنجومەنی ئاسایشی هەرێمی کوردستان / لەگەڵ وێنەیەک لە فەرمانی هەرێمی، ژمارە لە سەرەوە، لەگەڵ ڕیزدا...
- گشت دەستە و فەرمانگە و دامودەزگاکانی نەبەستراو بە وەزارەت / لەگەڵ وێنەیەک لە فەرمانی سەرەوە، لەگەڵ ڕێزدا...
- فەرمانگەی میدیا و زانیاری / لەگەڵ وێنەیەک لە فەرمانی سەرەوە، لەگەڵ ڕێزدا...
- فەرمانگەی کاروباری کارگێڕی و دارایی.
- خامەی نهێنی.

هەرێمی کوردستان ـ عێراق
سەرۆکایەتی ئەنجومەنی وەزیران
سەرۆکایەتی دیوان
فەرمانگەی کاروباری کارگێڕی و دارایی
بەڕێوەبەرایەتی کارگێڕی

Kurdistan Regional Government
Council of Ministers

إقليم كوردستان ـ العراق
رئاسة مجلس الوزراء
رئاسة الديوان
دائرة الشؤون الإدارية والمالية
مديرية الادارة

ژمارە: ٤٣٥
ڕێکەوت: ٢٨ / ٧ / ٢٧١٧ کوردی
٢٠١٧/٦/١٨

بۆ / گشت وەزارەتەکان
ب/ئەنجامدانی ڕاپرسی

هاوپێچ وێنەیەک لە فەرمانی هەرێمی ژمارە(١٠٦)ی ساڵی ٢٠١٧ بۆتان دەنێرین ، کە لە لایەن ڕێزدار جەنابی سەرۆکی هەرێمی کوردستان دەرکراوە و بە نووسراوی دیوانی سەرۆکایەتی هەرێم ژمارە(٣٦٩) لە ٢٠١٧/٦/١١ بۆمان هاتووە، تایبەت بە ئەنجامدانی ڕاپرسی لە هەرێمی کوردستان و ناوچە کوردستانییەکانی دەرەوەی ئیدارەی هەرێم لە ڕۆژی ٢٠١٧/٩/٢٥. بۆ کاری پێویست بە پێی پەیوەندی.

لەگەڵ ڕێزدا...

هاوپێچ:
ـ وێنەیەک لەفەرمانی سەرەوە

نێچیرڤان احمد عبدالله
سەرۆکی دیوان

وێنەیەک بۆ:

- سەرۆکایەتی هەرێمی کوردستان/دیوان/نووسراوتان لە سەرەوە بۆ ئاگاداری لەگەڵ ڕێزدا...
- پەرلەمانی کوردستان/ ئاماژە بە نووسراوی دیوانی سەرۆکایەتی هەرێم ژمارە لە سەرەوە لەگەڵ ڕێزدا...
- ئەنجومەنی دادوەری/ ئاماژە بە نووسراوی دیوانی سەرۆکایەتی هەرێم ژمارە لە سەرەوە لەگەڵ ڕێزدا...
- ئەنجومەنی ئاسایشی هەرێمی کوردستان/ لەگەڵ وێنەیەک لە فەرمانی هەرێمی ژمارە لە سەرەوە لەگەڵ ڕێزدا...
- گشت دەستە و فەرمانگە و دامودەزگاکانی نەبەستراو بە وەزارەت/ لەگەڵ وێنەیەک لە فەرمانی سەرەوە لەگەڵ ڕێزدا...
- فەرمانگەی میدیا و زانیاری/ لەگەڵ وێنەیەک لە فەرمانی سەرەوە لەگەڵ ڕێزدا...
- فەرمانگەی کاروباری کارگێڕی و دارایی
- خامەی نهێنی

Council of Ministers, Kurdistan Street, Erbil, Kurdistan Region, Iraq
Phone: +964 (066) 2220210 - 2230247 - 2230248

cm@gov.krd
www.gov.krd

هەرێمی کوردستان - هەولێر- شەقامی کوردستان - ئەنجومەنی وەزیران
تەلەفون: ٢٢٣٠٢٤٨_٢٢٣٠٢٤٧_٢٢٢٠٢١٠(٠٦٦) ٩٦٤+

بەڵگەنامەی ژمارە ٧

کۆمیسیۆنی باڵای سەربەخۆی هەڵبژاردن و ڕاپرسی

ڕاگەیاندنی ئەنجامی کۆتایی ڕاپرسی بۆ سەرۆکایەتیی هەرێمی کوردستان

ژمارە (١١٦)، ساڵی ٢٠١٧

هەرێمی کوردستان - عێراق
کۆمیسیۆنی باڵای سەربەخۆی هەڵبژاردن و ڕاپرسی

ژمارە: ١١٦

بەروار: ٢٠١٧/١٠/١٠

بەڕێز/ دیوانی سەرۆکایەتیی هەرێمی کوردستان
بابەت/ ڕاگەیاندنی ئەنجامی کۆتایی راپرسی

ئەنجومەنی کۆمیسیاران گەرمترین سڵاوتان ئاراستە دەکات.

پاڵپشت بە برگەی(نۆیەم) لە ماددەی (چوارەم) لە یاسای ژمارە(٤)ی یاسای کۆمیسیۆنی باڵای سەربەخۆی هەڵبژاردن و راپرسی، هاوپێچ دەقی ڕاگەیاندنی ئەنجامی کۆتایی و پەسەندکراوی پرۆسەی ڕاپرسیی سەربەخۆیی هەرێمی کوردستان و ناوچە کوردستانییەکانی دەرەوەی ئیدارەی هەرێمی کوردستان لە ٢٠١٧/٩/٢٥ ڕەوانە دەکەین.

لەگەڵ ڕێزدا..

هاوپێچ/

- دەقی بەڵگەنامەی ڕاگەیاندنی ئەنجامی کۆتایی و پەسەندکراوی پرۆسەی ڕاپرسی.
- نووسراوی ژمارە (١/ دەستەی دادوەری هەڵبژاردن و ڕاپرسی / ٢٠١٧.

هەندرێن محەممەد ساڵح

سەرۆکی ئەنجومەنی کۆمیسیاران

٢٠١٧/١٠/٩

وێنە بۆ:

ـ بەڕێز سەرۆکایەتی پارلەمانی کوردستان. .... بۆ ئاگاداریتان لەگەڵ ڕێزدا.

ـ دۆسیەی تایبەت

هەرێمی کوردستان عێراق
کۆمسیۆنی باڵای سەربەخۆی هەڵبژاردن و راپرسی

اقليم كوردستان العراق
المفوضية العليا المستقلة للانتخابات والاستفتاء
Kurdistan Region – Iraq
The Independent High Elections and Referendum Commission

ژمارە: ١١٦
بەروار: ١٠/ ١٠/ ٢٠١٧

کۆمسیۆنی باڵای سەربەخۆی هەڵبژاردن و راپرسی
ئەنجومەنی کۆمسیاران
دەرچوو
ژمارە:
بەروار: / / ٢٠١

٥٣٣
هاتوو
١٠/١٢

بەڕێز/ دیوانی سەرۆکایەتی هەرێمی کوردستان
بابەت/ راگەیاندنی ئەنجامی کۆتایی راپرسی

ئەنجومەنی کۆمسیاران گەرمترین سڵاوتان ئاراستە دەکات.

پاڵپشت بە برگەی (نۆیەم) لە ماددەی (چوارەم) لە یاسای ژمارە (٤)ی ساڵی (٢٠١٤)ی یاسای کۆمسیۆنی باڵای سەربەخۆی هەڵبژاردن و راپرسی، هاوپێچ دەقی ڕاگەیاندنی ئەنجامی کۆتایی و پەسەندکراوی پرۆسەی ڕاپرسی سەربەخۆی هەرێمی کوردستان و ناوچەکوردستانیەکانی دەرەوەی ئیدارەی هەرێمی کوردستان لە ٢٠١٧/٩/٢٥ ڕەوانە دەکەین.

لەگەڵ ڕێزدا..

هاوپێچ/
- دەقی بەڵگەنامەی ڕاگەیاندنی ئەنجامی کۆتایی و پەسەندکراوی پرۆسەی ڕاپرسی.
- نوسراوی ژمارە (١/دەستەی دادوەری هەڵبژاردن و ڕاپرسی/٢٠١٧)

هەڵۆین محمد صالح
سەرۆکی ئەنجومەنی کۆمسیاران
٢٠١٧/ ١٠/٩

وێنە بۆ:
- ئەنجومەنی ئەنجومەنی دادوەری/سەرۆکایەتی دادگای پێداچوونەوەی هەرێمی کوردستان/دەستەی دادوەری هەڵبژاردن و ڕاپرسی. لەگەڵ ڕێزدا...
- دۆسیەی تایبەت.

ناونیشان: هەولێر-شەقامی ١٠٠ مەتری-بەرامبەر بازاری هەولێری هاوچەرخ
Email: kurdiherc@gmail.com

هەرێمی کوردستان - عێراق
کۆمیسیۆنی باڵای سەربەخۆی هەڵبژاردن و ڕاپرسی

ڕاگەیاندنی ئەنجامی کۆتایی ڕاپرسی

ڕاگەیاندنی ئەنجامی کۆتایی و پەسەندکراوی پرۆسەی ڕاپرسیی سەربەخۆیی هەرێمی کوردستان و ناوچە کوردستانییەکانی دەرەوەی ئیدارەی هەرێمی کوردستان لە ٢٠١٧/٩/٢٥

پاڵپشت بە بڕگەی (نۆیەم) لە ماددەی (چوارەم) لە یاسای ژمارە (٤)ی ساڵی (٢٠١٤)ی یاسای کۆمیسیۆنی باڵای سەربەخۆی هەڵبژاردن و ڕاپرسی، ئەنجومەنی کۆمیسیاران بە نووسراوی ژمارە (١٠٨) لە ڕێکەوتی (٢٠١٧/٩/٢٨) ئەنجامە بەراییەکانی پرۆسەی ڕاپرسی ئاراستەی ئەنجومەنی دادوەری - سەرۆکایەتیی دادگای پێداچوونەوەی هەرێمی کوردستان - دەستەی دادوەریی هەڵبژاردن و ڕاپرسی کرد بەمەبەستی پەسەندکردنیان.

ئەنجامەکانی پرۆسەی ڕاپرسیی سەربەخۆیی هەرێمی کوردستان و ناوچە کوردستانییەکانی دەرەوەی ئیدارەی هەرێمی کوردستان لەلایەن بەڕێزیانەوە پەسەند کرا، بە نووسراوی فەرمیی ژمارە (١ / دەستەی هەڵبژاردن و ڕاپرسی /٢٠١٧) لە (٢٠١٧/١٠/٤) ئاراستەی کۆمیسیۆنی باڵای سەربەخۆی هەڵبژاردن و ڕاپرسی کرد.

پاڵپشت بە خاڵی (٦) لە بڕگەی (یەکەم) لە ماددەی (شەشەم)ی یاسای ژمارە (٤)ی ساڵی (٢٠١٤)ی یاسای کۆمیسیۆنی باڵای سەربەخۆی هەڵبژاردن و ڕاپرسی، ئەنجومەنی

کۆمیسیاران ئەنجامی کۆتایی و فەرمیی پەسەندکراوی ڕاپرسیی سەربەخۆیی هەرێمی کوردستان و ناوچە کوردستانییەکانی دەرەوەی ئیدارەی هەرێمی کوردستان ڕادەگەیێنێت، کە بەم شێوەیەی خوارەوەیە:

ڕێژەی بەشداربووان لە کۆی گشتیی دەنگدەران (٧٢,١٦٪)

ژمارەی دەنگدەران	ژمارەی بەشداربووان	دەنگی سپی و پووچەڵ و دوورخراوە	دەنگی دروست
٤,٥٨١,٢٥٥	٣,٣٠٥,٩٢٥	٢١٩,٩٩٠	٣,٠٨٥,٩٣٥

ئەم بەڵگەنامەیە لە ڕۆژی چوارشەممە ٢٠١٧/١٠/٤ لە هەولێر نووسراوە و واژۆ کراوە.

دەنگە دروستەکان	بەڵێ	نەخێر	ڕێژەی بەڵێ	ڕێژەی نەخێر	کۆ
٣,٠٨٥,٩٣٥	٢,٨٦١,٤٧١	٢٢٤,٤٦٨	٪٩٢,٧٣	٪٧,٢٧	٪١٠٠

ڕێزان حەمەڕەشید کەریم
سەرۆکی کارگێڕیی هەڵبژاردن

ئیسماعیل حەمەعەلی عەبدولقادر
سەرۆکی کارگێڕیی هەڵبژاردن

سلێمان مستەفا حەسەن
جێگری سەرۆکی ئەنجومەن

هەندرێن محەممەد ساڵح سەعید
سەرۆکی ئەنجومەن

شێروان زرار نەبی
وتەبێژی ئەنجومەن

جووتیار عادل مەحموود
ئەندام

عەبدولسەمەد خزر عەبدوڵڵا
ئەندام

نەهرۆ سەلیم حەنا
ئەندام

سەیاح عەبدوڵڵا قاسم
ئەندام

هەرێمی کوردستانی عێراق

کۆمسیۆنی باڵای سەربەخۆی هەڵبژاردن و ڕاپرسی

المفوضية العليا المستقلة للانتخابات والاستفتاء

The Independent High Elections and Referendum Commission

ڕاگەیاندنی ئەنجامی کۆتایی ڕاپرسی

ڕاگەیاندنی ئەنجامی کۆتایی و پەسەندکراوی پرۆسەی ڕاپرسی سەربەخۆی هەرێمی کوردستان و ناوچەکوردستانیەکانی دەرەوەی ئیدارەی هەرێمی کوردستان لە ٢٠١٧/٩/٢٥.

پاڵپشت بە برگەی (نۆیەم) لە ماددەی (چوارەم) لە یاسای ژمارە (٤)ی ساڵی (٢٠١٤)ی یاسای کۆمسیۆنی باڵای سەربەخۆی هەڵبژاردن و ڕاپرسی، ئەنجومەنی کۆمسیاران بەنوسراوی ژمارە (١٠٨) لە ڕێکەوتی (٢٠١٧/٩/٢٨) ئەنجامە بەراییەکانی پرۆسەی ڕاپرسی ئاراستەی ئەنجومەنی دادوەری - سەرۆکایەتی دادگای پێداچونەوەی هەرێمی کوردستان — دەستەی دادوەری هەڵبژاردن و ڕاپرسی کرد بەمەبەستی پەسەندکردنیان.

ئەنجامەکانی پرۆسەی ڕاپرسی سەربەخۆی هەرێمی کوردستان و ناوچە کوردستانیەکانی دەرەوەی ئیدارەی هەرێمی کوردستانی لەلایەن بەڕێزیانەوە پەسەند کرا، بە نوسراوی فەرمی ژمارە (١/دەستەی دادوەری هەڵبژاردن و ڕاپرسی/٢٠١٧) لە (٢٠١٧/١٠/٤) ئاراستەی کۆمسیۆنی باڵای سەربەخۆی هەڵبژاردن و ڕاپرسی کرد.

پاڵپشت بە خاڵی (٦) لە برگەی (یەکەم) لە ماددەی (شەشەم) ی یاسای ژمارە (٤) ی ساڵی (٢٠١٤)ی یاسای کۆمسیۆنی باڵای سەربەخۆی هەڵبژاردن و ڕاپرسی، ئەنجومەنی کۆمسیاران ئەنجامی کۆتایی و فەرمی پەسەندکراوی ڕاپرسی سەربەخۆی هەرێمی کوردستان و ناوچە کوردستانیەکانی دەرەوەی ئیدارەی هەرێمی کوردستان ڕادەگەیەنێت، کە بەم شێوەی خوارەوەیە:

ژمارەی دەنگدەران	ژمارەی بەشداربوان	دەنگی سپی و پوچەڵ و دورخراوە	دەنگی دروست
٤,٥٨١,٢٥٥	٣,٣٠٥,٩٢٥	٢١٩,٩٩٠	٣,٠٨٥,٩٣٥

ڕێژەی بەشداربوان لە کۆی گشتی دەنگدەران (٧٢,١٦٪)

دەنگە دروستەکان	بەڵێ	نەخێر	ڕێژەی بەڵێ	ڕێژەی نەخێر	کۆ
٣,٠٨٥,٩٣٥	٢,٨٦١,٤٧١	٢٢٤,٤٦٨	٪٩٢,٧٣	٪٧,٢٧	٪١٠٠

ئەم بەڵگەنامەیە لە ڕۆژی چوارشەممە ٢٠١٧/١٠/٤ لە هەولێر نوسراوە و واژۆ کراوە.

ڕێزان حەمەرشید کریم سەرۆکی کارگێڕی هەڵبژاردن	اسماعیل حمەعلی عبدالقادر بڕیاردەری ئەنجومەن	سلیمان مصطفی حسن جێگری سەرۆکی ئەنجومەن	هەندرێن محمدصالح سعید سەرۆکی ئەنجومەن

شیروان زرار نبي وتەبێژی ئەنجومەن	جوتیار عادل محمود ئەندام	عبدالصمد خضر عبدالله ئەندام	نەهرۆ سلیم حنا ئەندام	سیاح عبداللە قاسم ئەندام

بەڵگەنامەی ژمارە ٨ و ٩

سەرۆکایەتیی دادگای پێداچوونەوەی هەرێمی کوردستان

وەڵام بۆ سەرۆکایەتیی پارلەمانی کوردستان / ناردنی بڕیار

ژمارە (١)، ساڵی ٢٠١٧

هەرێمی کوردستان - عێراق
ئەنجومەنی دادوەری
سەرۆکایەتیی دادگای پێداچوونەوەی هەرێمی کوردستان
(دەستەی دادوەریی هەڵبژاردن و ڕاپرسی)

ژمارە: ١
ڕێکەوت: ٢٠١٧/١٠/٤

بۆ/ کۆمیسیۆنی باڵای سەربەخۆی هەڵبژاردن و ڕاپرسی لە هەرێمی کوردستان
بابەت / ناردنی بڕیار

ئاماژە بە هەردوو نووسراوتان بە ژمارەکانی (١٠٨) لە (٢٠١٧/٩/٢٨) و (١٠٩) لە (٢٠١٧/١٠/٢)، هاوپێچ بڕیاری دەستەی دادوەریی هەڵبژاردن و ڕاپرسی لە دادگای پێداچوونەوەی هەرێمی کوردستان بە ژمارە (١ / دەستەی دادوەریی هەڵبژاردن و ڕاپرسی / ٢٠١٧) لە (٢٠١٧/١٠/٤) تان بۆ دەنیرین بۆ جێبەجێکردنی ناوەڕۆکەکەی. ... لەگەڵ ڕێزدا.

سەرۆک

ئەسعەد حسێن عەزیز

إقـليم كـوردستان / العراق
مجلس القضاء
رئاسة محكمة تمييز إقليم كوردستان
﴿الهيئة القضائية للإنتخابات و لإستفتاء﴾

Kurdistan Region - Iraq
Judicial Council

هـەرێمی کـوردستان / عـێراق
ئەنجومەنی دادوەری
سەرۆکایەتی دادگای پێداچوونەوەی هەرێمی کوردستان
﴿ دەستەی دادوەری هەڵبژاردن و راپرسی﴾

ژمارە/١/ دەستەی دادوەری هەڵبژاردن و راپرسی/٢٠١٧ بەروار ٢٠١٧/١٠/٤

بۆ/ کۆمسیۆنی باڵای سەربەخۆی هەڵبژاردن و راپرسی لە هەرێمی کوردستان

بابەت/ ناردنی بڕیار

ئاماژە بە هەردوو نوسراوتان بە ژمارەکانی (١٠٨) لە (٢٠١٧/٩/٢٨) و (١٠٩) لە (٢٠١٧/١٠/٢)
هاوپێچ بڕیاری دەستەی دادوەری هەڵبژاردن و راپرسی لە دادگای پێداچوونەوەی هەرێمی کوردستان بە ژمارە **(١/دەستەی دادوەری هەڵبژاردن و راپرسی/٢٠١٧)** لە **(٢٠١٧/١٠/٤)** تان بۆ دەنێرین بۆ جێ بە جێ کردنی ناوەڕۆکەکەی ....لەگەڵ رێزدا .

سەرۆك
اسعد حسين عزيز

(ڕاژان)

هەرێمی کوردستان - عێراق
ئەنجومەنی دادوەری
سەرۆکایەتیی دادگای پێداچوونەوەی هەرێمی کوردستان
(دەستەی دادوەریی هەڵبژاردن و ڕاپرسی)

ژمارە: ١
ڕێکەوت: ٢٠١٧/١٠/٤

لە ڕۆژی (٢٠١٧/١٠/٤) دەستەی دادوەریی هەڵبژاردن و ڕاپرسی لە دادگای پێداچوونەوەی هەرێمی کوردستان پێکهات بە سەرۆکایەتیی جێگری سەرۆک بەڕێز دادوەر (ئەسعەد حسێن عەزیز) و ئەندامیەتیی هەریەک لە بەڕێزان دادوەران (حاجی محەممەد تاهیر ئاکرەیی) و (د. محەممەد عومەر مەولوود) کە ڕێیان پێدراوە بەناوی گەلەوە حوکم بکەن و ئەو بڕیارەی خوارەوەیان دەرکرد.

بـــڕیار/

پاش وردبینی و تێڕوانینی ئەنجامە بەراییەکانی ڕاپرسی بۆ سەربەخۆیی کوردستان کە لەلایەن کۆمیسیۆنی باڵای سەربەخۆی هەڵبژاردن و ڕاپرسی لە هەرێمی کوردستان پێمان گەیشتووە، بە پێی ناوەڕۆکی نووسراویان ژمارە (١٠٩) لە (٢٠١٧/٩/٢٨) و دوای ئەوەی کە ئەو ئەنجامە بەراییانە لە سێ ڕۆژنامە لە بەرواری (٢٠١٧/٩/٢٨) بڵاوکرانەوە بەپێی بڕگەی سێیەم لە ماددەی نۆیەم لە یاسای کۆمیسیۆنی باڵای سەربەخۆی هەڵبژاردن و ڕاپرسی لە هەرێمی کوردستان ژمارە چواری ساڵی (٢٠١٤) و لەبەر نەبوونی هیچ تانەیەک لەو ئەنجامە لە ماوەی یاسایی خۆیدا بۆیە بەپێی ئەو دەسەڵاتەی کە بەپێی بڕگەکانی چوارەم و پێنجەم و شەشەم لە ماددەی نۆیەم لە یاسای سەرەوە پێمان دراوە بڕیارمان دا بە پەسەندکردنی ئەو ئەنجامانە و ئەو بڕیارەش بە تێکڕایی دەنگ لە ڕۆژی (٢٠١٧/١٠/٤) دەرچوو.

د. محەممەد عومەر مەولوود	حاجی محەممەد تاهیر ئاکرەیی	ئەسعەد حسێن عەزیز
ئەندام	ئەندام	سەرۆک

هەرێمی کوردستان / عێراق
ئەنجومەنی دادوەری
سەرۆکایەتی دادگای پێداچوونەوەی هەرێمی کوردستان
﴿ دەستەی دادوەری هەڵبژاردن و ڕاپرسی﴾

Kurdistan Region - Iraq
Judicial Council

إقليم كوردستان / العراق
مجلس القضاء
رئاسة محكمة تمييز إقليم كوردستان
﴿الهيئة القضائية للإنتخابات و لإستفتاء﴾

ژمارە/١/ دەستەی دادوەری هەڵبژاردن و ڕاپرسی/٢٠١٧ بەروار ٢٠١٧/١٠/٤

لە ڕۆژی (٢٠١٧/١٠/٤) دەستەی دادوەری هەڵبژاردن و ڕاپرسی لە دادگای پێداچوونەوەی هەرێمی کوردستان پێکهات بە سەرۆکایەتی جێگری سەرۆك بەرێز دادوەر (**أسعد حسين عزيز**) و ئەندامیەتی هەریەك لە بەرێزان دادوەران (**حاجی محمد طاهر ئاکرەیی**) و (**د. محمد عمر مولود**) کە ڕێیان پێدراوە بە ناوی گەلەوە حوکم بکەن و ئەو بڕیارەی خوارەوەیان دەرکرد .

بـــــڕیار/

پاش ووردبینی و تێروانینی ئەنجامە بەراییەکانی ڕاپرسی بۆ سەربەخۆیی کوردستان کە لەلایەن کۆمسیۆنی باڵای سەربەخۆیی هەڵبژاردن و ڕاپرسی لە هەرێمی کوردستان پێمان گەیشتووە بە پێی ناوەرۆکی نوسراویان ژمارە (١٠٩) لە (٢٠١٧/٩/٢٨) و دوای ئەوەی کە ئەو ئەنجامە بەراییانە لە سێ ڕۆژنامە لە بەرواری (٢٠١٧/٩/٢٨) بڵاوکرانەوە بە پێی برگەی سێیەم لە ماددەی نۆیەم لە یاسای کۆمسیونی باڵای سەربەخۆیی هەڵبژاردن و ڕاپرسی لە هەرێمی کوردستان ژمارە چواری ساڵی (٢٠١٤) و لە بەرنەبوونی هیچ تانەیەك لەو ئەنجامانە لە ماوەی یاسایی خۆیدا بۆیە بە پێی ئەو دەسەڵاتەی کە بە پێی برگەکانی چوارەم و پێنجەم و شەشەم لە ماددەی نۆیەم لە یاسای سەرەوە پێمان دراوە بڕیارمان دا بە پەسەندکردنی ئەو ئەنجامانە و ئەو بڕیارەش بە تێکرایی دەنگ لە ڕۆژی (٢٠١٧/١٠/٤) دەرچوو .

سەرۆك	ئەندام	ئەندام
اسعد حسين عزيز	حاجی محمد طاهر ئاکرەیی	د. محمد عمر مولود

(ڕاژان)

E-Mail \ hozan@kjc. ((www.kjc.krd)) هەرێمی کوردستان .. هەولێر .. شەقامی ٦٠ مەتری

پێڕستی ناو، ناونیشان و شوێنەکان

ئـ

ئاشتن کارتەر ٦٨
ئەبو کاروان ٢٣٤
ئەحمەد حەسەن بەکر ٣٧
ئەسعەد حسێن عەزیز ٢٦٣, ٢٦٥, ٢٦٨
ئەنگێلا میرکڵ ٦٥
ئەیاد عەللاوی ١٦١, ٢٠٠
ئیبراهیم ئەحمەد ٤٧
ئیبراهیم جەعفەری ١٦٢
ئیبراهیم داوود ٣٧
ئیسماعیل حەمەعەلی عەبدولقادر ٢٦٠
ئیقبالپوور ١١٤

ئەنفال ٤١ , ٤٢ , ٤٤ , ٤٧ , ٧١ , ١٤٧ , ١٩١ , ٢١١ , ٢٢٢

ئەنجومەنی کۆمیسیاران ٢٥٩
ئەنجوومەنی باڵای ڕیفراندۆم ٧٩ , ٨٠ , ٨٣ , ٨٤ , ٨٥ , ٢٠٣
ئەنجوومەنی گەلی کلدان سریان ئاشوور ٧٩, ٨١
ئەنجوومەنی نەتەوەیی کلدان ٨٢
ئەنجوومەنی نوێنەرانی عێراق ١٠٤, ١٠٥, ١٥٨, ١٥٩, ١٦٠, ١٦١
ئۆپۆزسیۆنی عێراقی ٤٦ , ٤٧
ئۆتۆنۆمی ٣٤, ٣٨, ٦٣, ٢١٣, ٢٢٢

ئاشوور ٧٩ , ٨١ , ٢٠٣ , ٢٠٤ , ٢٠٦
ئاڵتوون کۆپری ١٧٧
ئەرمەن ٢٣ , ٧٩ , ٨١ , ٢١٣

ئەریتیریا ١٣٩ , ٢١٠
ئەزمیر ٢٦
ئەسیوپیا ١٣٩ , ٢١٠
ئەڵمانیا ٢٤ , ٦٢ , ٦٥
ئەڵمانیای ڕۆژهەڵات ٦٢
ئەمەریکا ٤٦ ,٤٧ ,٤٨ ,٥٠ ,٥١ ,٥٣ ,٥٦ ,٦٥ ,٦٦ ,٦٧ ,٦٨ ,٦٩ ,٧٦ ,٧٧,
٨٥ ,٩٢ ,٩٣ ,٩٤ ,٩٥ ,٩٦ ,١٠٢ ,١٠٥ ,١١٣ ,١١٤ ,١١٥ ,١١٦ ,١٢٨
ئەندەنووسیا ١٣٠
ئەورووپا ٨٥ , ٨٨
ئۆردۆن ٢٥, ٢٦, ١١٣, ٢٦٩
ئیتالیا ٢٨, ٢٩
ئینگلیز ٢٤, ٣٠, ٣١
ئێران ٢٠ , ٣٨ , ٤١ , ٥١ , ٨٥ , ٩٦, ١١٧, ١٩٦, ١٩٨

ب

بارزانیی نەمر ٣٣ , ٣٤ , ٣٥ , ٣٧
بان کی موون ٦٠
باراک ئۆباما ٦٦, ٦٧, ٦٨
برێت مەکگورک ٩٢ , ٩٤
بەهمەن حسێن ٢٣٤

بادینان ٤٢ , ١٤٦
بارزان ٢٢ , ٣٠ , ٣١ , ٤١
باڵەک ٣١
بزووتنەوەی ئاشتیخوازانی کوردستان ٨٢
بزووتنەوەی ئیسلامیی کوردستان ٧٩, ٨١
باڵیۆزی ئەمەریکا ٦٧, ٩٣, ٩٤, ١١٥, ١١٦

بزووتنەوەی تورکمانی بێلایەن ٨٢

بزووتنەوەی دیموکراتی ئاشووری ٧٩, ٨١

بزووتنەوەی دیموکراتی تورکمان ٨٢

بزووتنەوەی دیموکراتی گەلی کوردستان ٨٢

بزووتنەوەی ڕزگاریی دیموکراتی کوردستان ٨٢

بەرەی تورکمانیی عێراق ٧٩, ٨١

بودجە ٥٢, ٧٣, ٧٤, ١٠٧, ١١٠, ١١٩, ١٦٧, ١٧٠

برۆکسل ٢٩

بەریتانیا ٢٣, ٢٥, ٢٧, ٢٨, ٢٩, ٣١, ٨٥, ٩٢, ٩٣, ٩٦, ١١٥, ١٥٠

بەغدا ٢٩, ٣٤, ٣٨, ٤٠, ٤٣, ٤٤, ٤٥, ٤٨, ٥٢, ٥٣, ٥٤, ٦٠, ٦٤, ٦٧, ٧٠, ٧١, ٧٢, ٧٣, ٨٩, ٩٠, ٩١, ٩٣, ١٠٢, ١٠٥, ١٠٧, ١١٦, ١٢١, ١٥٥, ١٦٤

بەلژیکا ٢٩

بەلفۆر ٢٦

بەلەدرووز ٤٠

بەنی هەریر ٣٥

بەیرووت ٢٥

بیابانی ڕۆژئاوا ١٣٨

پ

پارتی پێشکەوتنخوازی دیموکراتی کوردستان ٨٢

پارتی چاکسازیی پێشکەوتووی کوردستان ٧٩ , ٨١

پارتی دیموکراتی کوردستان ٧٩ , ٨٠

پارتی دیموکرات ٣٧

پارتی دیموکراتی تورکمانی کوردستان ٨٢

پارتی ڕزگاریی نەتەوەییی تورکمانی ٨٢

پارتی گەشەپێدانی تورکمان ٧٩ , ٨١
پارتی گەلی تورکمان ٨٢
پارتی نەتەوەیی کوردستان ٨٢
پارتی نیشتیمانیی ئاشووری ٨٢
پارتیی کرێکاران و ڕەنجدەرانی کوردستان ٧٩
پارلەمانی کوردستان ٧٨ , ٧٩ , ٨٢
پەیماننامەی نێودەوڵەتیی مافە مەدەنی و سیاسییەکان ١٢٨
پەیمانی سیڤەر ٢٦

پێشمەرگە ٣٧ , ٥٤ , ٥٥ , ٥٦ , ٥٧ , ٥٨ , ٥٩ , ٦٥, ٦٧, ٦٨, ٧٣, ٧٥, ٧٦, ١١٤, ١١٥, ١١٦, ١١٧, ١١٨, ١٦٧, ١٩٥, ٢١٥
پاریس ٢٦
پارێزگای مووسڵ ٢٩ , ١٥٦
پاکستان ١٣٤ , ٢١٠
پیرەمەگروون ٣٥

ت

تالیب کاکەیی ٢٠٣
تیلەرسن ٩٢, ٩٤, ٩٥

تبلیس ٢٣, ٢٤
تەلەعفەر ٧٦, ١٠٩, ١١٠
تەیمووری ڕۆژهەڵات ١٢٩, ١٣٠, ١٣٩
تورکیا ٢٨ , ٣٠ , ٨٥ , ٩٦
تورکمان ٣٦ , ٨٢ , ٨٩

ج

جەلال تاڵەبانی ٢٠١
جەرجیس فەتحوڵڵا ٤٧
جەعفەر ئیبراهیم ئێمینکی ٢٤٧, ٢٥٤
جەنەڕاڵ پۆڵ فانك ١١٥
جووتیار عادل مەحموود ٢٦٠
جۆ بایدن ٦٥, ٦٦, ٦٧, ٦٨

جینۆساید ٤٥ , ٦١, ١٠٠, ١٦٤, ١٨٨, ١٩١, ٢١١
جەزاییر ٣٨
جەزیرە ١٤٩
جەلەولا ٤٠
جۆرجیا ٢٣

چ

چاڵدێران ٢٠
چیای شنگال ٥٧
چیك ٦٢

ح

حاجی محەممەد تاهیر ئاکرەیی ٢٦٥
حەیدەر عەبادی ٧٠, ١٦٤

حیزبی دەعوە ٧١
حکوومەتی عێراق ٣٢, ٣٧, ٤١, ٥٢, ٥٣, ٦٠, ٧٣, ٧٥, ٨٣, ١٠٢, ١٠٤,
١٠٥, ١٠٧, ١٠٨, ١١٠, ١٥٨, ١٦٠, ١٦٣
حەشد ٧٥, ٧٦, ١٠٩, ١١٠, ١١٤, ١١٥, ١١٦, ١١٧
حیزبوڵڵا ١١٧

حیزبی ئیتیحادی دیموکراتی کلدانی ٨٢
حیزبی بێت نەهرێنی دیموکراتی ٨٢
حیزبی زەحمەتکێشان ٨٤
حیزبی زەحمەتکێشانی کوردستان ٧٩ , ٨١
حیزبی سۆسیالیست دیموکرات ٨٤
حیزبی سۆسیالیست دیموکراتی کوردستان ٧٩ , ٨١
حیزبی شیوعی ٨٤
حیزبی شیوعیی کوردستان ٧٩ , ٨١
حەزەر ٥٤
حەمرین ١٤٩
حەویجە ٤٠ , ٧٦ , ١٠٩

خ

خەلیل ئیبراهیم ٨٣ , ٨٤ , ٢٠٣ , ٢٣٤ , ٢٣٦

خانەقین ٤٧ , ١٥٦, ١٩٢
خوارووی سوودان ١٣٩

د

دڵشاد شەهاب ٢٣٤
دەبلیو. ئی. ویگرام ٢٣
دەرباز کۆسرەت ٦٦
دۆگلاس سلێمان ٩٣, ٩٤, ١١٦

دادگای ئیتیحادی ١٧٩, ١٨١, ١٨٢
دەستەی دادوەریی هەڵبژاردن و ڕاپرسی ٢٥٩ , ٢٦٣ , ٢٦٥
داعش ٥٣ , ٥٤ , ٥٥ , ٥٦ , ٥٧ , ٧٠ , ٧١ , ٧٥ , ٧٦ , ٩٢ , ٩٣ , ٩٤ , ١٠٧,
١٠٩, ١١٥, ١٦٤, ١٧٩
دهۆك ٩٢, ١٦٣ , ١٧٧

دەشتی نەینەوا ٨٥ , ١١٠ , ١٦٤
دووزخورماتووو ١٦٥
دیجلە ٩٢, ٩٣

ر

ڕائد فهمي ١٥٣
ڕ. ف. جاردین ٢٩
ڕۆژ نووری شاوێس ٤٨, ٥٣, ٨٤
ڕۆمیۆ هەکاری ٤٨, ٢٠٣
ڕێزان حەمەڕەشید کەریم ٢٦٠

ڕاپرسی ٤٩ , ٧٤ , ١٦١ , ١٦٢ , ١٨٣ , ٢٠٠ , ٢٢٤ , ٢٢٥ , ٢٢٦ ,٢٢٧, ٢٤٠
, ٢٤١ , ٢٤٣ , ٢٤٤ , ٢٥٦ , ٢٥٧ , ٢٥٩ , ٢٦٣ , ٢٦٥
ڕاپەڕین ٤٣, ٤٤, ٤٥, ٤٧
ڕاگواستن ٤٠, ٤١, ٤٤, ٤٧, ١٩٢
ڕێککەوتنی جەزاییر ٣٨

ڕیفراندۆم ٥١ , ٥٥ , ٦٧, ٦٨, ٦٩, ٧٣, ٧٨ , ٧٩ , ٨٠ , ٨٢ , ٨٣ ,
٨٤ , ٨٥ , ٨٨ , ٨٩ , ٩٠, ٩١, ٩٢, ٩٣, ٩٤ , ٩٥ , ٩٦ , ٩٧, ١٠١,
١٠٢, ١٠٣, ١٠٤, ١٠٥, ١٠٦, ١٠٧, ١٠٨, ١٠٩, ١١٠, ١١٣,
١١٥, ١١٦, ١٢١, ١٢٢, ١٢٣, ١٦٠, ١٦١, ١٨٠, ١٨٢, ٢٠٣
ڕاژان ٢٢ , ٢٣
ڕانیە ٣٥
ڕەواندوز ٣٥
ڕووباری دیجلە ٩٣
ڕووس ٢٣
ڕووسیا ٢٣, ٢٤, ٢٥, ٢٨, ٨٥
ڕۆژهەڵاتی کوردستان ٢٢
ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست ٢٧, ٦٨
ڕۆمانی ٢٨

ز

زاڵمای خەلیلزاد ٥١
زکری مووسا وسو ٢٣٥

زمانی کوردی ٢١, ٢٩

زاخۆ ٤١
زوممار ٤٠, ٤٧, ٥٧
زۆزك ٣٥

ژ

ژاپۆن ٢٨

س

سلێمان مستەفا حەسەن ٢٦٠
سلێمان نەزیف پاشا ٢٢
سەلاحەددین بەهائەدین ٤٨
سەددام حوسێن ٣٧
سەعدی ئەحمەد پیرە ٨٤ , ٢٣٤
سەیاح عەبدوڵلا قاسم ٢٦٠
سەعدوون غێدان ٣٦
سەیدتەهای محەممەد سدیق نەهری ٢٣
سەید عەممار حەکیم ٥٣ , ٧١
سەید موختار ١١٧
سێر (پرسی کاکس) ٢٩
سێرگێی لاڤرۆف ٢٣
سێرگێی سازانۆف ٢٥

سکرتێری گشتیی نەتەوە یەکگرتووەکان ٩٣
سەرۆکایەتیی پارلەمانی کوردستان ٢٤٤, ٢٤٦, ٢٦٢
سەرۆکایەتیی دادگای پێداچوونەوەی هەرێمی کوردستان ٢٥٩, ٢٦٢, ٢٦٣, ٢٦٥
سوپای عێراق ٣١, ١١٥, ١٦٥, ١٧٠, ١٨٤

سیڤەر ٢٦
سەفەوی ١٥
سان ریمۆ ٢٦
سانت پیتەرسبورگ ٢٥
سحێلا ٥٧ , ٩٢ , ١١٧, ١٧٧
سریان ٧٩ , ٨١ , ٢١٣
سلۆڤاکیا ٦٢
سلێمانی ٣٠ , ٣١ , ١٦٣
سەرپولی زەهاو ٢٠
سەفین ٣٥
سەنگاپوور ٢١٠
سووریا ٢٥, ٢٦, ٤٠, ٥٦, ٩٣
سوید ٢٩
سویس ٢٨, ٢٩
سۆڤییێت ٣٣, ١٣٢, ١٣٤, ١٣٩

ش

شا عەبدوڵلا ١١٣
شەریفی مەککە ٢٧
شێخ ئەحمەدی بارزان ٣١ ،٣٠
شێخ شامۆ ٨٩, ٢٠٣
شێخ عەبدولسەلام ٢٢, ٢٣, ٢٤
شێخ عەبدولسەلام بارزانی ٢٢, ٢٤
شێخ مەحموودی حەفید ٣٠
شێروان زرار نەبی ٢٦٠

شۆڕشی ئەیلوول ٣٣, ٣٤, ٣٥, ٣٧, ٣٨, ٤٧, ٦٣
شازدەی ئۆکتۆبەر ٥٥, ٩٧, ١٠٩
شام ٢٦
شنگال ٤٠ , ٤٧ , ٥٦ , ٥٧ , ٧٦ , ١١٤, ١١٥, ١٥٦, ١٦٤, ١٩٢
شنۆ ٣١
شێخان ٤٧, ١٩٢

ع

عەبادی ٥١ , ٥٩ , ٧٠ , ٩٦ , ١٠٤ , ١٠٦, ١١٦, ١١٧, ١٦٤
عەبدولڕەحمان محەممەد عارف ٣٧
عەبدولڕەزاق نایف ٣٧
عەبدولسەلام عارف ٣٤, ٣٥
عەبدولسەمەد خزر عەبدوڵڵا ٢٦٠
عەبدولعەزیز عەقیلی ٣٥
عەبدولکەریم قاسم ٣٤
عەبدوڵڵا ئەنوەر عەبدوڵڵا ٢٣٥
عەلی باپیر ٦٩
عوسمانی ١٥, ٢٠, ٢١, ٢٢, ٢٣, ٢٥, ٢٦

ف

فرانك بەیكەر ٩٣, ١١٥
فەڕەنسوا جۆرج پیکۆ ٢٥
فواد حوسێن ٨٣, ٨٤

فەڕەنسا ٢٤, ٢٦, ٢٨, ٩٢
فەلەستین ٢٥, ١٣٨
فەیسەڵ ٢٧, ٢٨
فیدراڵیەت ١٤٧, ١٩٣

فیدڕاڵی ١٧, ٤٧, ٤٨, ٦١, ٦٥, ١٠٠, ١٠٧
فیدڕاڵیزم ٤٧, ٦٥

ڤ

ڤیان دەخیل ٢٠٣
ڤێتنام ١٣٨

ق

قوباد تاڵەبانی ٦٦

قەراج ٤٠
قەرەتەپە ٤٠
قەڵادزێ ٣٥, ٤٢
قوبرس ١٣٨

ک

کاوە مەحموود ٢٠٨, ٢٣٦
کەریم سولەیمان ٢٠٣
کەرخی ئاڵتی برماغ ٤٨
کۆسرەت ڕەسووڵ ٦٦, ٨٤, ٢٠٢

کۆدەتا ٦٩
کۆمەڵەی گەلان ٣٢
کۆمەڵگای زۆرەملێی قادسیە و قودس ٤١
کۆمەڵەی گشتیی نەتەوە یەکگرتووەکان ١٣١
کۆمەڵی ئیسلامی ٦٩
کۆمیتەی دیپلۆماسی ٨٥
کۆمیتەی گفتوگۆ لەگەڵ پێکهاتەکانی کەرکووک ٨٥
کۆمیتەی گفتوگۆ لەگەڵ حکوومەت و لایەنە سیاسییەکانی عێراق ٨٥

کۆمیتەی هەماهەنگی و کاروباری ڕاگەیاندن ٨٥
کۆمیسیۆنی هەڵبژاردن ٧٤, ٨٥
کۆمیسیۆنی هەڵبژاردن و ڕاپرسی ٧٤
کۆنفرانسی میونشن ٦٥
کۆنگرەی ئۆپۆزیسیۆنی عێراق ١٨٥, ١٨٦
کیمیاباران ٤٢, ٤٧
کەنیسەی کانتەربەری ٢٣
کلدان ٧٩, ٨١, ١٨٩, ٢٠٣, ٢٠٤, ٢٠٦, ٢١٣
کوردانی ئێزدی ٥٦, ٥٨
کوردی فەیلی ٤٠, ٤١, ٤٤, ٧١

کریسکو ١٣٥
کشمیر ١٣٨
کەرکووك ٤٢, ٤٤, ٤٧, ٥٩, ٧٦, ٧٨, ٨٤, ٨٥, ٩٦, ٩٧, ١٠٣, ١٠٥, ١١٤, ١١٦,
١٦١, ١٦٥, ١٧٧, ١٩٢, ٢٣٦
کوردســـتان ١٨, ١٩, ٢٠, ٢٣, ٣٠, ٣٣, ٣٤, ٣٥, ٣٧, ٣٨, ٣٩, ٤٠ ,
٤١, ٤٢ , ٤٣ , ٤٤ , ٤٥ , ٤٧ , ٤٨ , ٤٩ , ٥٠ , ٥١ , ٥٢ , ٥٤ , ٥٥ ,
٥٦ , ٥٩ , ٦٠, ٦١, ٦٢, ٦٣, ٦٤, ٦٥, ٦٦, ٦٨, ٦٩, ٧٠, ٧٤, ٧٥, ٧٦,
٧٧, ٧٨, ٧٩, ٨٠ , ٨١ , ٨٢ , ٨٣ , ٨٨ , ٩٠, ٩١, ٩٣, ٩٥, ٩٦, ٩٧,
١٠٠, ١٠١, ١٠٢, ١٠٤, ١٠٥, ١٠٦, ١٠٧, ١٠٨, ١٠٩, ١١٤, ١١٥, ١١٦,
١١٧, ١١٨, ١١٩, ١٢٠, ١٢١, ١٢٢, ١٢٣, ١٢٤, ١٢٥, ١٢٦, ١٣٨, ١٤٦,
١٤٧, ١٤٩, ١٥١, ١٥٩, ١٦٣, ١٧٦, ١٧٧, ١٧٨, ١٧٩, ١٨٠, ١٨٢,
١٨٤, ١٩٣, ١٩٥, ٢٠٣, ٢٠٤, ٢٠٦, ٢١١, ٢١٢, ٢١٣, ٢١٤, ٢١٥, ٢١٩
کۆڕێ ٤٥
کیوبك ١٣٨

کریستیان ٣٦
کۆماری عێراق ١٦٥, ١٦٦, ٢٢١, ٢٣٤
کۆمەڵەی ڕۆشنبیریی تورکمان لە کوردستان ٨٢
کۆمەڵەی لیبراڵی تورکمان ٨٢
کۆمەڵی گەلان ٢٩
کۆنگرەی قاهیرە ٢٧

گ

گەرمیان ٤٢, ٤٤, ١٤٦

گۆڕان ٦٦, ١٨٦

ل

لەیلا قاسم ٣٨

لەندەن ٤٦ , ٤٧ , ١٢٥, ١٨٥, ١٨٦, ٢٠٠ , ٢١٩

لوبنان ٢٥, ٢٦, ١١٧

لۆزان ٢٨ , ٢٩

لیستی ئەرمەن لە پارلەمانی کوردستان ٧٩

لیستی هەولێری تورکمانی ٧٩ , ٨١

م

مارشەمعون ٢٢

مارک سایکس ٢٥

مام جەلال ٤٣، ٥٠، ٦٦، ١١١، ١١٢

محەممەد سەعدەددین ٨٩ , ٢٠٣

محەممەد فازڵ پاشای داغستانی ٢٢

محەممەد هاودیانی ٨٩

محەممەدی حاجی مەحموود ٤٨

محەممەد ئیحسان ١٥٣

محەممەد عومەر مەولوود ٢٦٥

مستەفا بارزانی ٢٢ , ٣١ , ٣٧

مستەفا سەیدقادر ٦٦

مەحموود محەممەد ٢٣٥

مەسروور بارزانی ٤٨ , ٨٤

مەلا بەختیار ٨٤ , ٢٣٥

مەلیك جۆرج ٢٣

مونا قەهوەچی ٢٠٣

مافە کولتووری و کۆمەڵایەتی و ئابوورییەکان ١٢٨
مینبەری دیموکراتی کلدانی ٨٢
مووسڵمان ٢٠٣

مالیزیا ١٣٤, ٢١٠
مەحموودیە ١١٧
مەخموور ٤٠ , ٤٧ , ١٩٢
مەرگەوەڕ ٣١
مەککە ٢٧
مەندەلی ٤٠, ٤٧, ١٩٢
مووسڵ ٢٢, ٢٤, ٢٧, ٢٨, ٢٩, ٣١, ٥٣, ٥٤, ٥٩, ٧٥, ٧٦, ١٠٩, ١٤٨, ١٤٩, ١٥٠, ١٥٦

ن

نەجمەددین کەریم ٨٩
نەرمین عوسمان ١٥٣
نەهرۆ سەلیم حەنا ٢٦٠
نەوشیروان مستەفا ٤٨
نووری مالکی ٥٤ , ١٦٢, ١٦٣
نێچیرڤان بارزانی ٨٤ , ١١١
نێچیرڤان ئەحمەد عەبدوڵلا ٢٥٤

نەتەوە یەکگرتووەکان ٣٥, ٦٠, ٩٢, ٩٣, ١٣١, ١٣٢, ١٣٨, ١٣٩, ١٤١, ١٤٢, ١٤٣, ١٤٥, ١٨٩, ١٩٧, ٢٠٨, ٢٠٩
نەینەوا ٤٠ , ٥٤ , ٨٥ , ١١٠, ١٦٤

و

وودرۆ ویڵسن ١٢٨
وەحیدە یاقو هورمز ٨٩
وینستۆن چەرچڵ ٢٧, ٢٨
واشنگتۆن ١٨٧
ورمێ ٢٢
ویلایەتی مووسڵ ٢٧, ٢٨, ٣١

ه

هادی عامری ٧٣, ١٥٥, ١٦٣, ١٦٤
هاشم ئەلشبلی ١٥٣
هالان هورموز ٢٠٣
هەندرێن ئەحمەد ٢٣٥
هەندرێن محەممەد ساڵح ٢٤١, ٢٤٤, ٢٥٧, ٢٦٠
هۆشیار زێباری ٨٤ , ٨٩ , ٢٠٢, ٢٣٤
هیوا سەید سەلیم ٢٣٥

هەرێمی باشووری کوردستان ٢٧

هەریر ٣٥, ٤١
هەڵەبجە ٤١ , ٤٢ , ٤٤ , ١٤٦, ١٩١
هەندرێن ٣٥ , ٢٣٥ , ٢٤١ , ٢٤٤, ٢٥٧ , ٢٦٠
هەنگاریا ٢٩
هەولێر ٢٣ , ٤١, ٤٢ , ٨٤ , ١١٦, ١٥٥, ١٦٣, ١٦٤, ٢٢٧, ٢٣٦, ٢٤٧, ٢٦٠

ی

یان کۆبیچ ٩٢
یەحیا ڕێشاوەیی ٢٣٥

یازدەی ئازار ٣٧

یەکگرتووی ئیسلامی ٨٤
یەکگرتووی ئیسلامیی کوردستان ٧٩ , ٨١
یەکێتی ٨٤ , ١٩٤, ٢١٦
یەکێتیی نیشتیمانیی کوردستان ٧٨ , ٧٩ , ٨٠
یەکێتیی بێت نەهرێنی نیشتیمانی ٨٢
یەکێتیی نەتەوەیی دیموکراتی کوردستان ٨٢

یوگۆسلاڤیا ١٣٢, ١٣٩

نەخشەکان

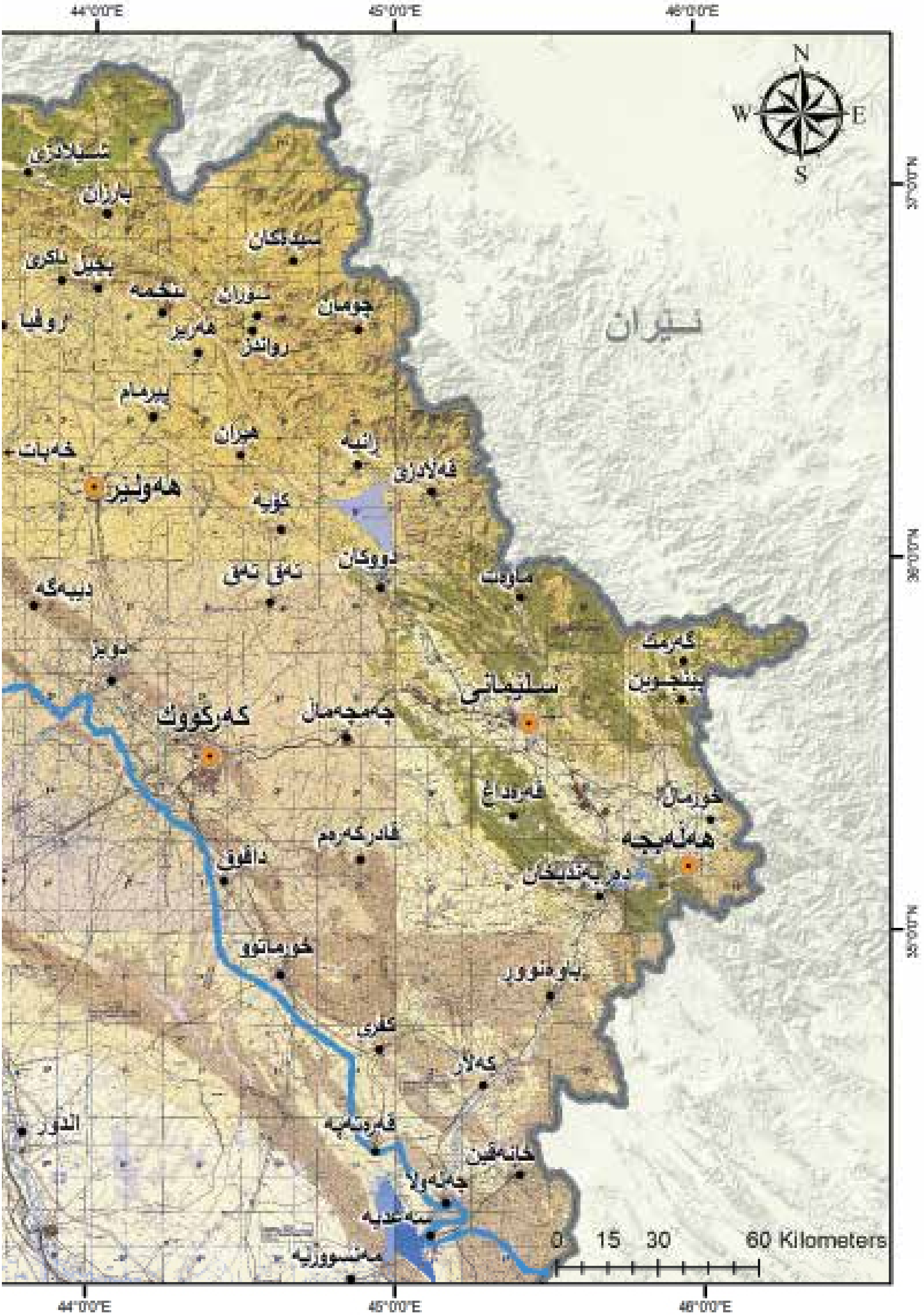
44°0'0"E
45°0'0"E
46°0'0"E
37°0'0"N
36°0'0"N
35°0'0"N
N
S
W
E
ئێران
هەولێر
کەرکووک
سلێمانی
هەڵەبجە
کۆیە
رانیە
دوکان
پیرمام
خەبات
دیبەگە
دوبز
چەمچەماڵ
قادرکەرەم
داقوق
خورماتوو
کفری
کەلار
خانەقین
جەلەولا
الدور
پێنجوێن
قەرەداغ
خورماڵ
ماوەت
سۆران
چۆمان
حەریر
0 15 30 60 Kilometers

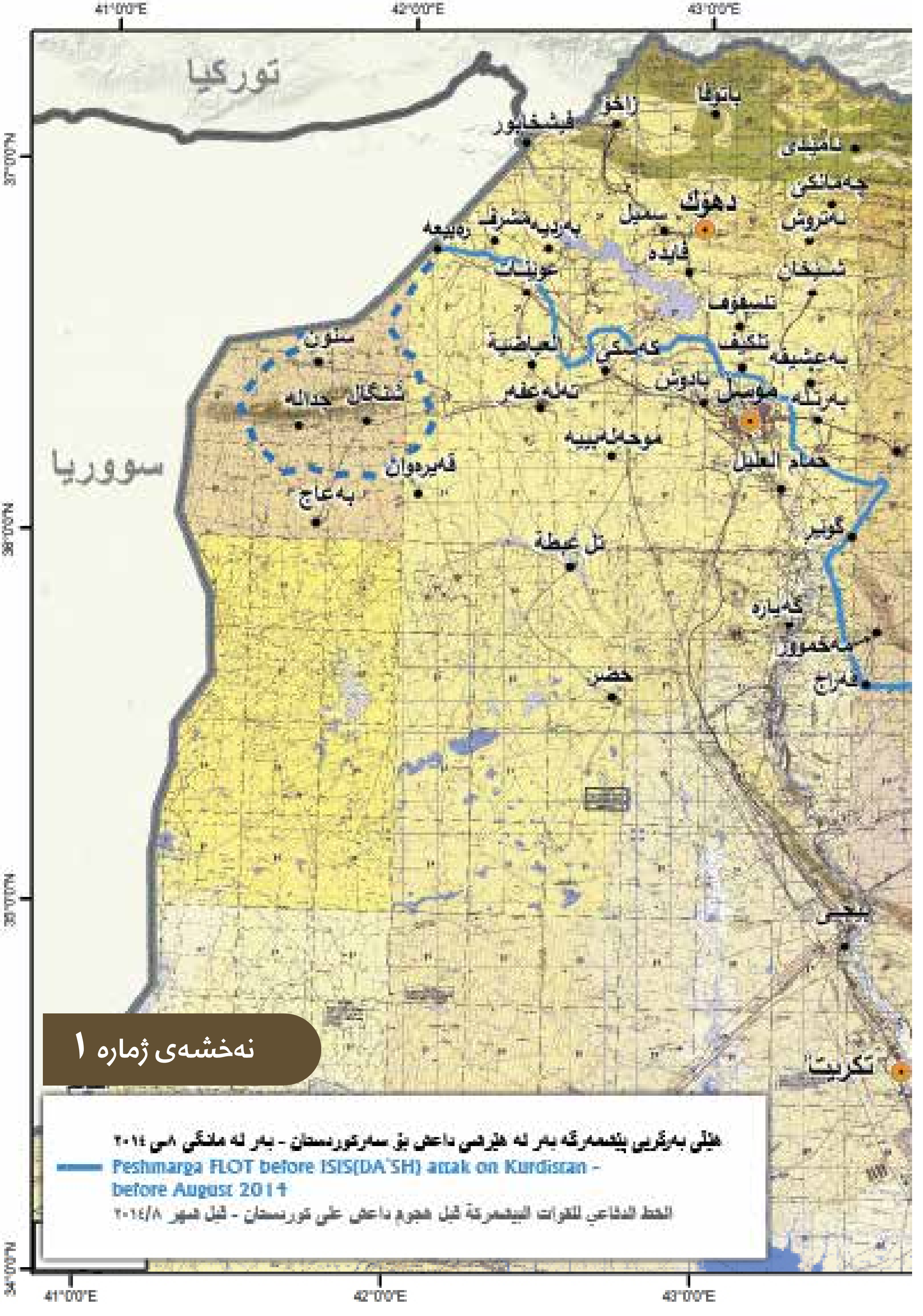

نەخشەی ژمارە ١

نەخشەی ژمارە ٢
30/9/2014

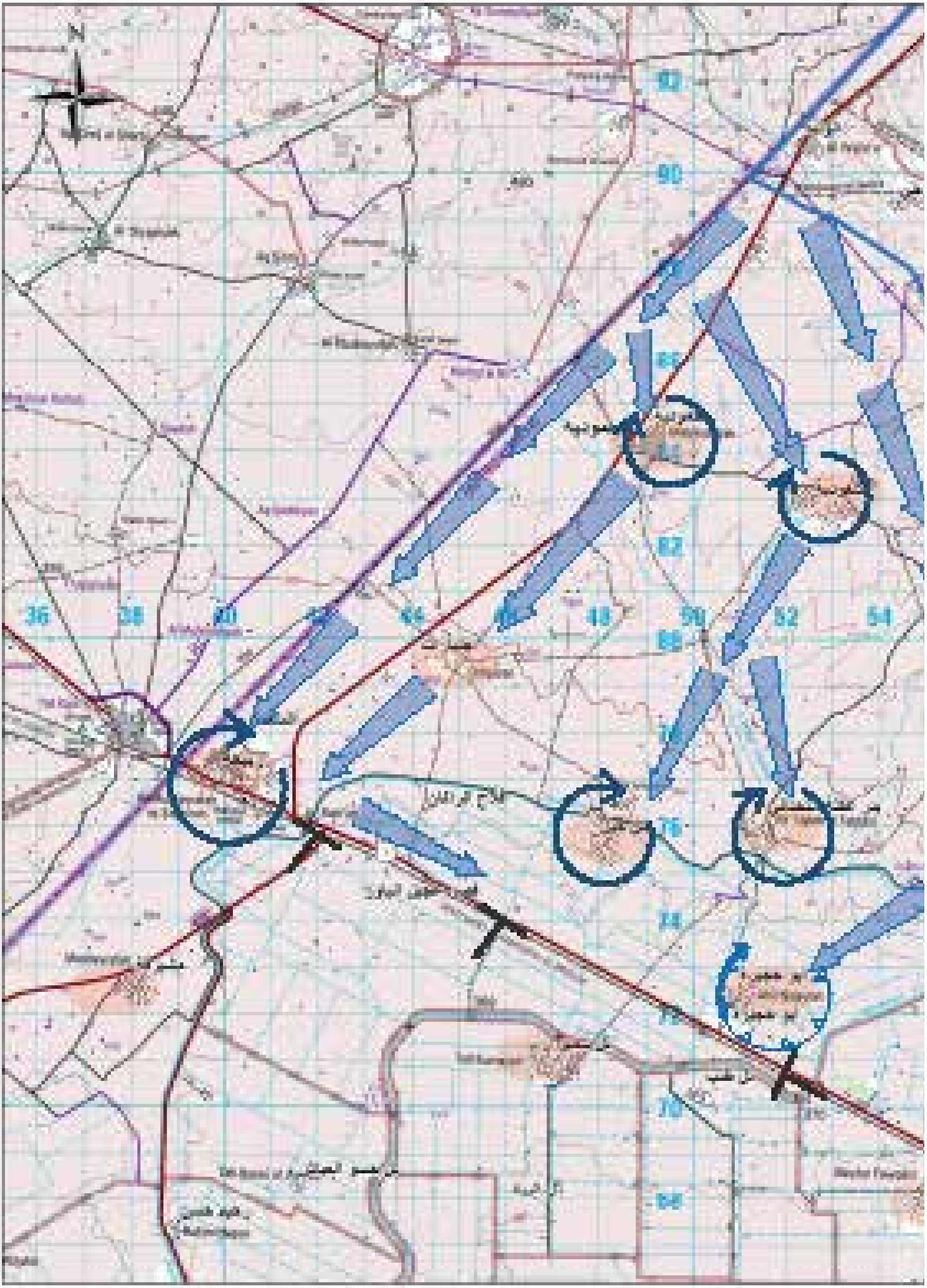

نەخشەی ژمارە ٣

نەخشەی ژمارە ٤

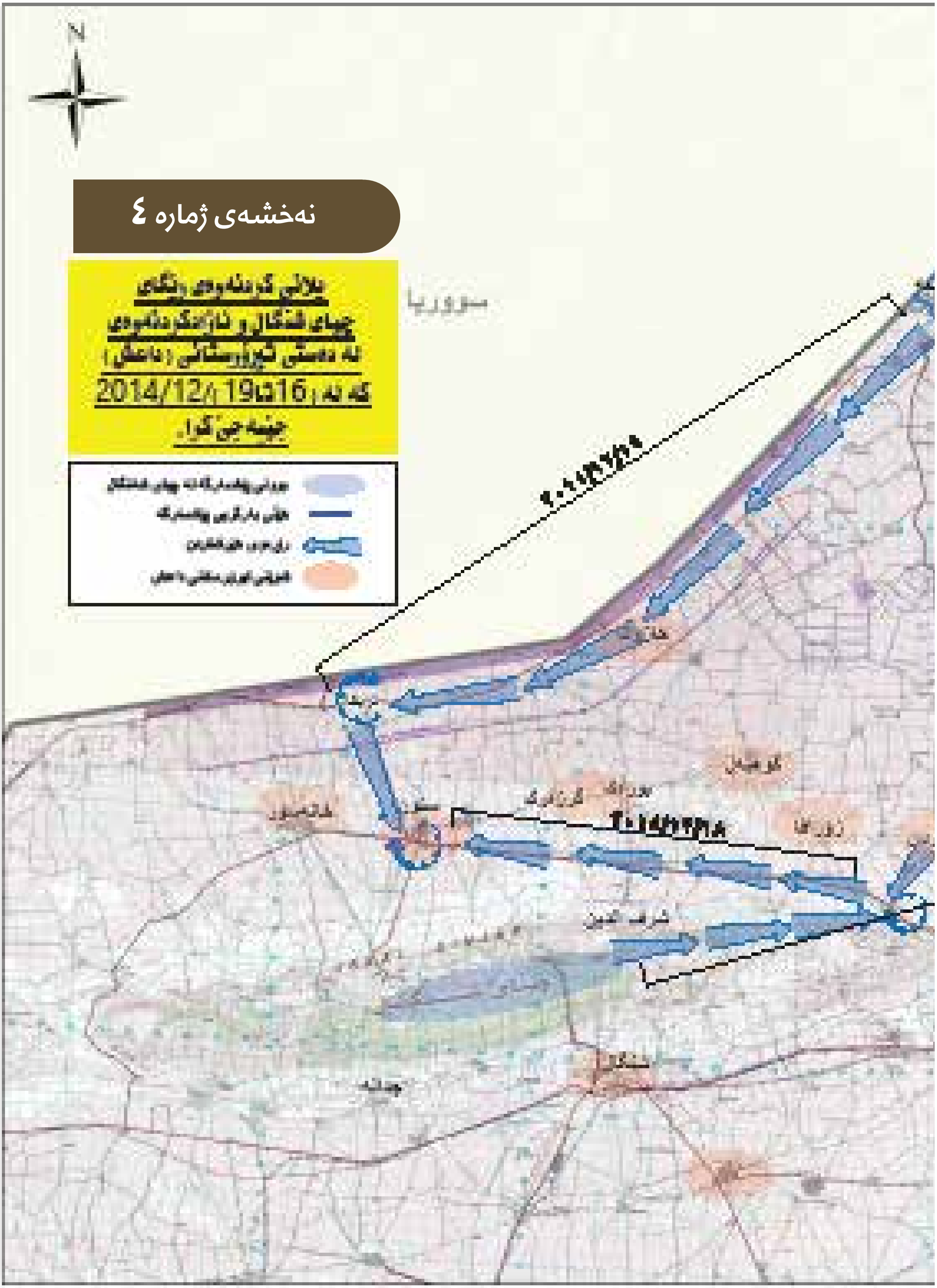

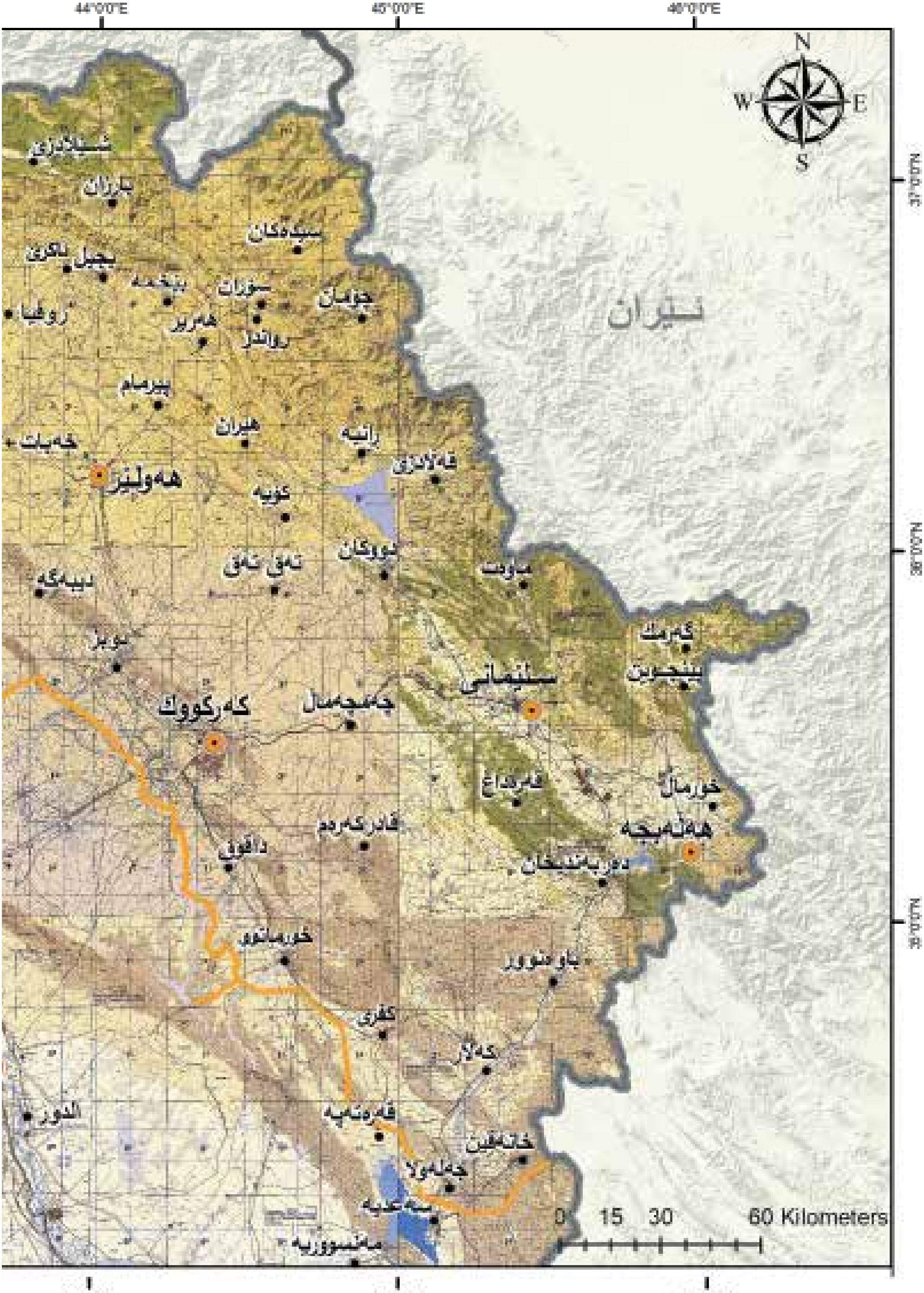
44°0'0"E
45°0'0"E
46°0'0"E
37°0'0"N
36°0'0"N
35°0'0"N
N
S
W
E
ئێران
شێلادزێ
سیدەکان
چۆمان
سۆران
هەریر
ڕواندز
پیرمام
هیران
ڕانیە
قەلادزێ
هەولێر
کۆیە
دوکان
تەق تەق
دیبەگە
پێنجوێن
سلێمانی
چەمچەماڵ
کەرکووک
قەرەداغ
خورماڵ
هەڵەبجە
دەربەندیخان
قادرکەرەم
داقوق
خورماتوو
باوەنوور
کفری
کەلار
قەرەتەپە
خانەقین
جەلەولا
سەعدیە
مەنسووریە
الدور
0 15 30 60 Kilometers

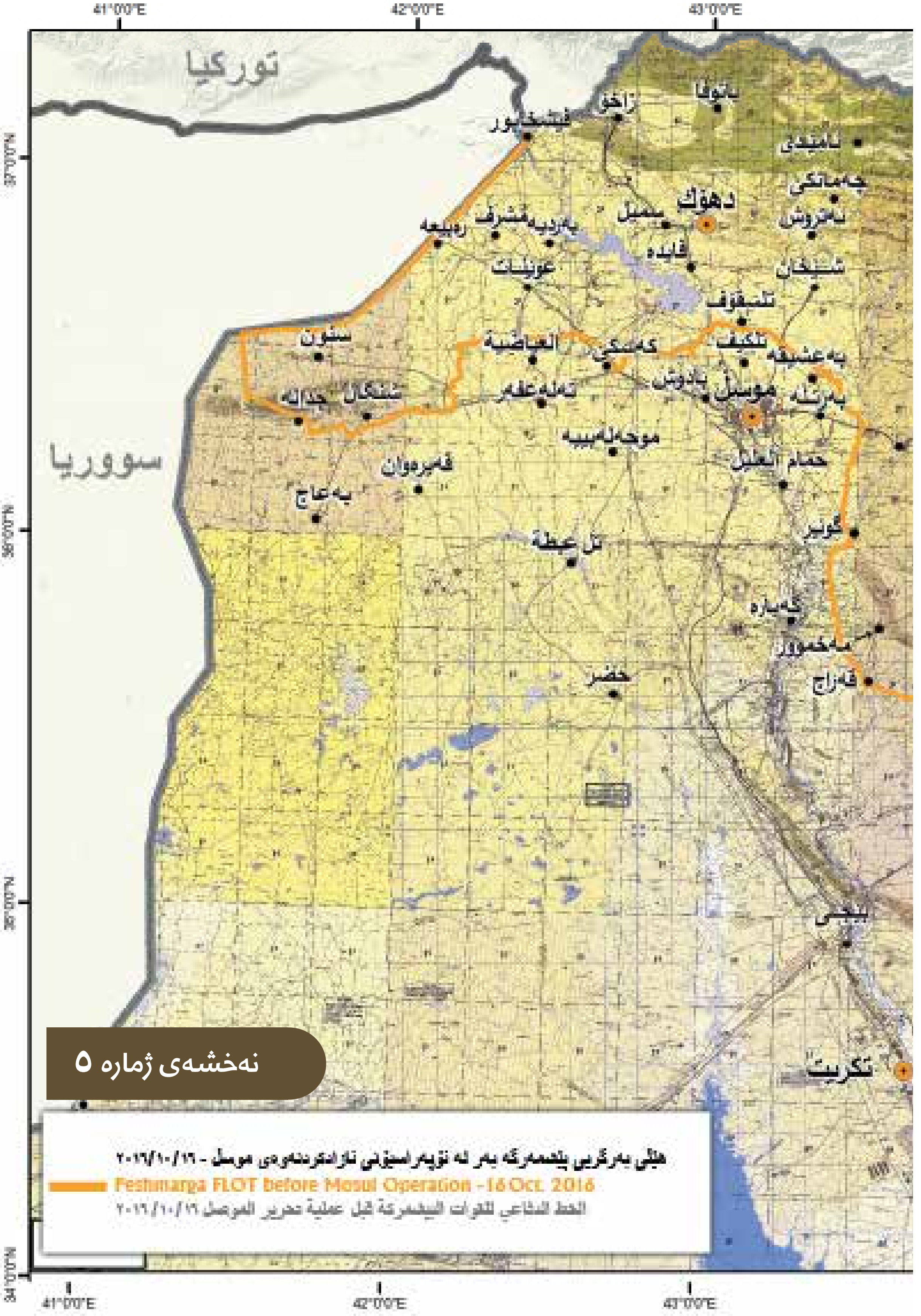

نەخشەی ژمارە ٥

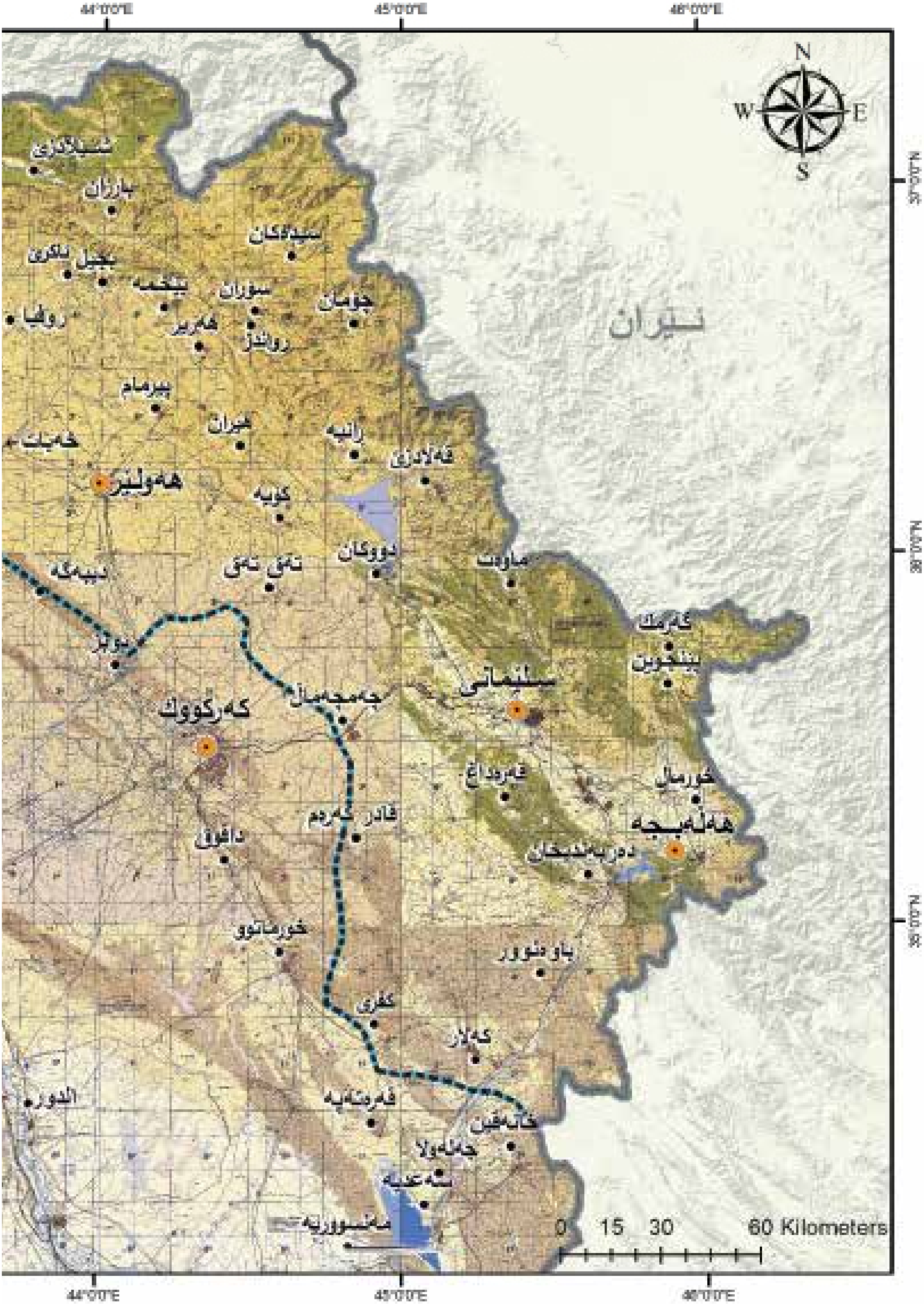

44°0'0"E
45°0'0"E
46°0'0"E
N
S
E
W
شیلادزێ
سیدەکان
سۆران
چۆمان
هەریر
رواندز
بیرمام
هیران
رانیە
قەلادزێ
هەولێر
کۆیە
دووکان
ماوەت
تەق تەق
دوبز
ئێران
پێنجوین
سلێمانی
چەمچەماڵ
کەرکووک
قەرەداغ
خورماڵ
هەڵەبجە
قادر کەرەم
داقوق
دەربەندیخان
خورماتوو
باوەنوور
کفری
کەلار
قەرەتەپە
خانەقین
جەلەولا
الدور
0 15 30 60 Kilometers

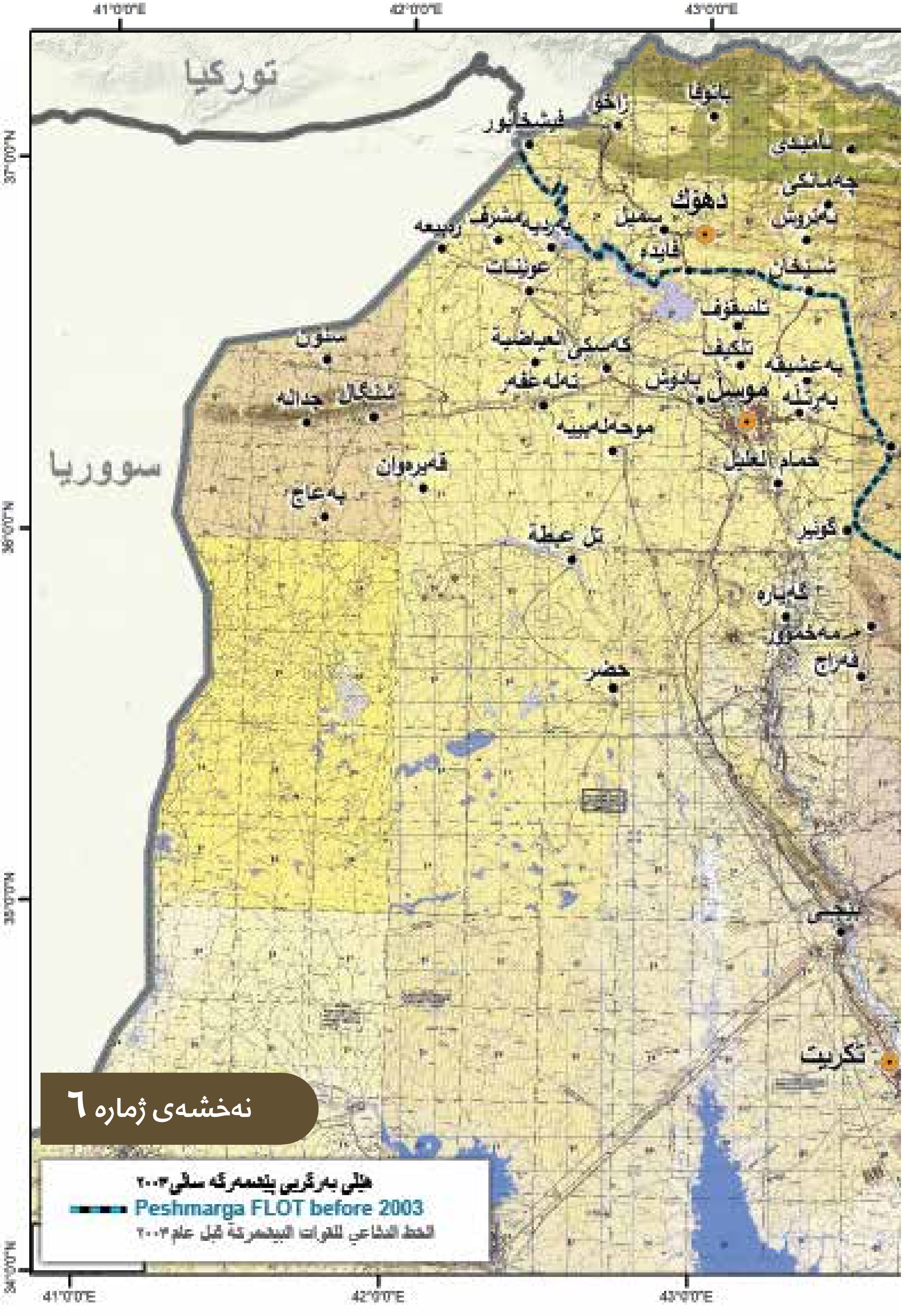

نەخشەی ژمارە ٦

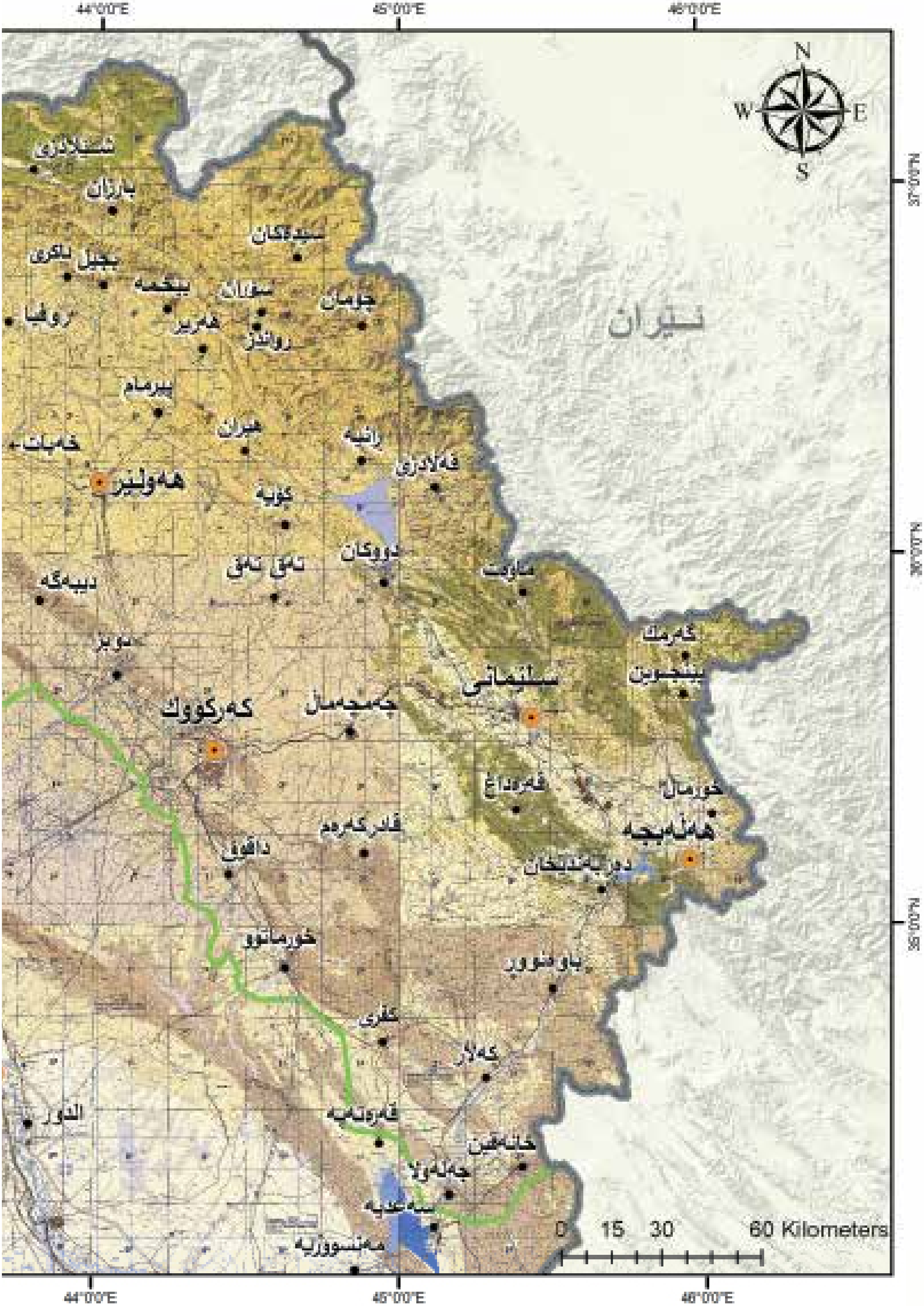

44°0'0"E
45°0'0"E
46°0'0"E
37°0'0"N
36°0'0"N
35°0'0"N
N
S
E
W
ئێران
شێلادزێ
بارزان
سیدەکان
ئاکرێ
سۆران
چۆمان
حەریر
ڕواندز
پیرمام
هیران
خەبات
ڕانیە
قەڵادزێ
هەولێر
کۆیە
دووکان
تەق تەق
دیبەگە
پێنجوێن
سلێمانی
کەرکووک
چەمچەماڵ
قەرەداغ
خورماڵ
قادرکەرەم
هەڵەبجە
داقوق
دەربەندیخان
خورماتوو
باوەنوور
کفری
کەلار
الدور
قەرەتەپە
خانەقین
جەلەولا
سەعدیە
مەنسوورییە
0
15
30
60 Kilometers

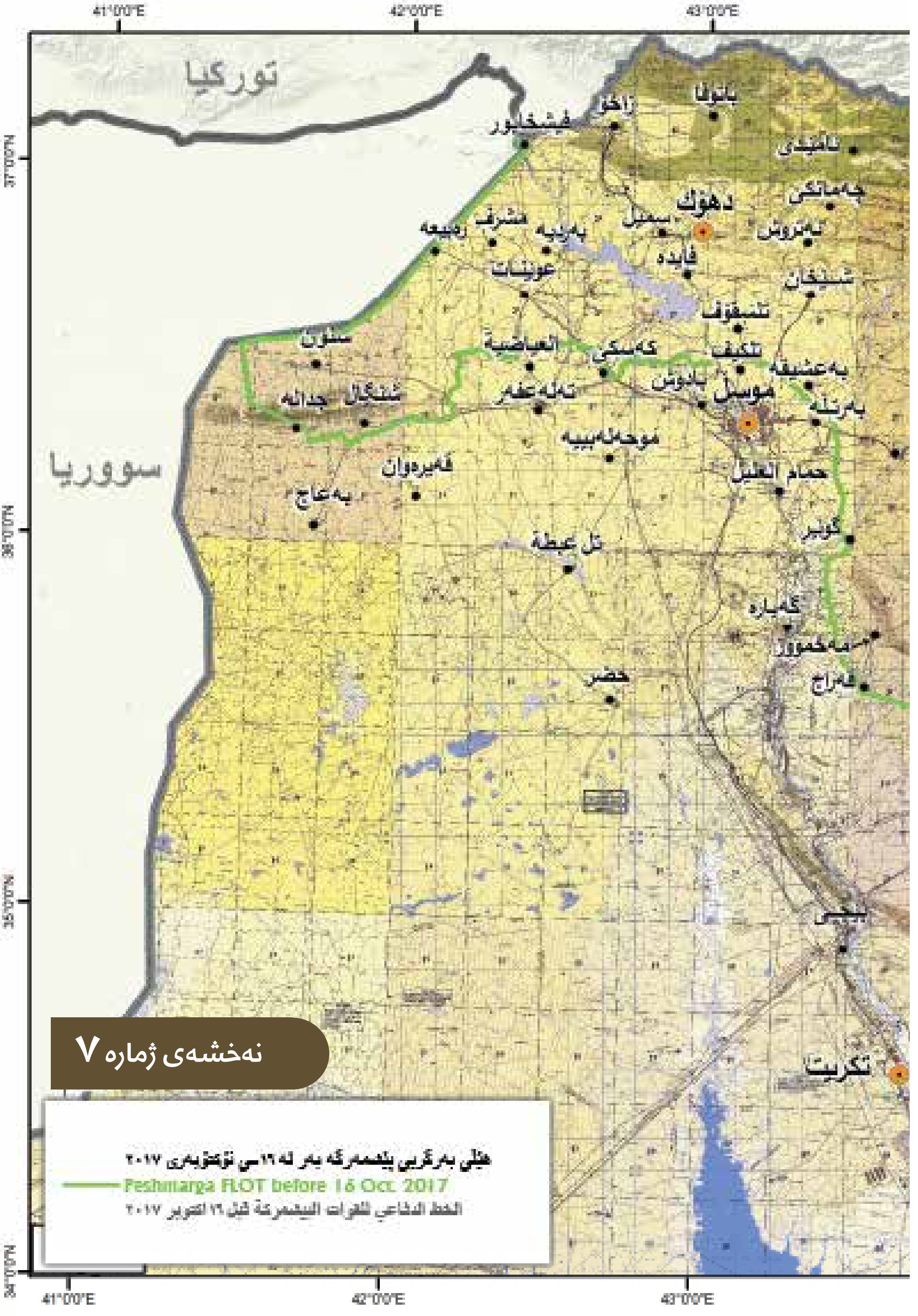

نەخشەی ژمارە ٧

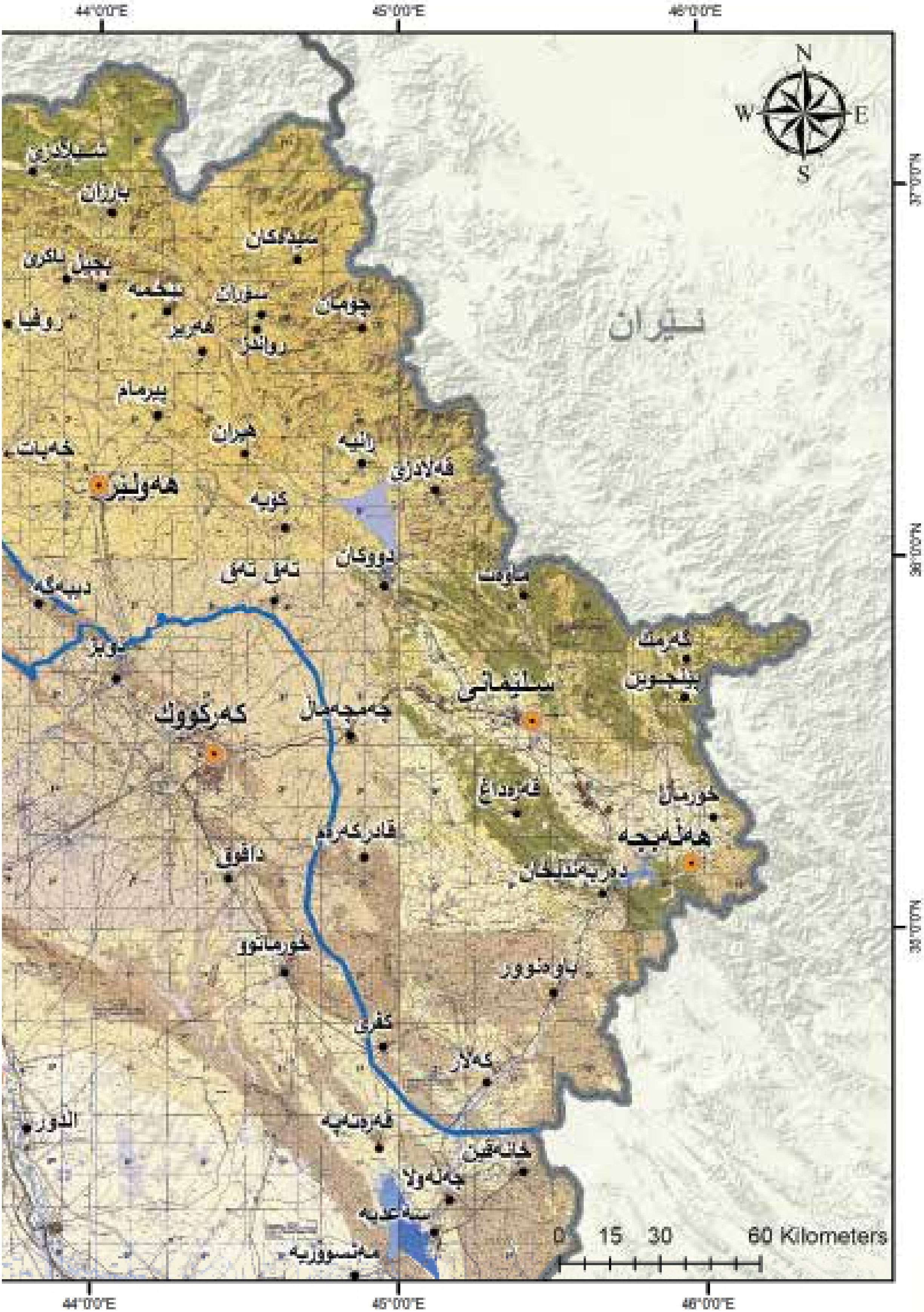
44°0'0"E
45°0'0"E
46°0'0"E
37°0'0"N
36°0'0"N
35°0'0"N
N
S
W
E
ئێران
بارزان
سیدەکان
ئاکرێ
سۆران
چۆمان
هەریر
ڕەواندز
پیرمام
هیران
خەبات
ڕانیە
قەلادزێ
هەولێر
کۆیە
دووکان
تەق تەق
ماوەت
دیبەگە
دوبز
پێنجوێن
سلێمانی
کەرکووک
چەمچەماڵ
قەرەداغ
خورماڵ
هەڵەبجە
قادرکەرەم
داقوق
دەربەندیخان
خورماتوو
باوەنوور
کفری
کەلار
الدور
قەرەتەپە
خانەقین
جەلەولا
سەعدیە
مەنسووریە
0
15
30
60 Kilometers

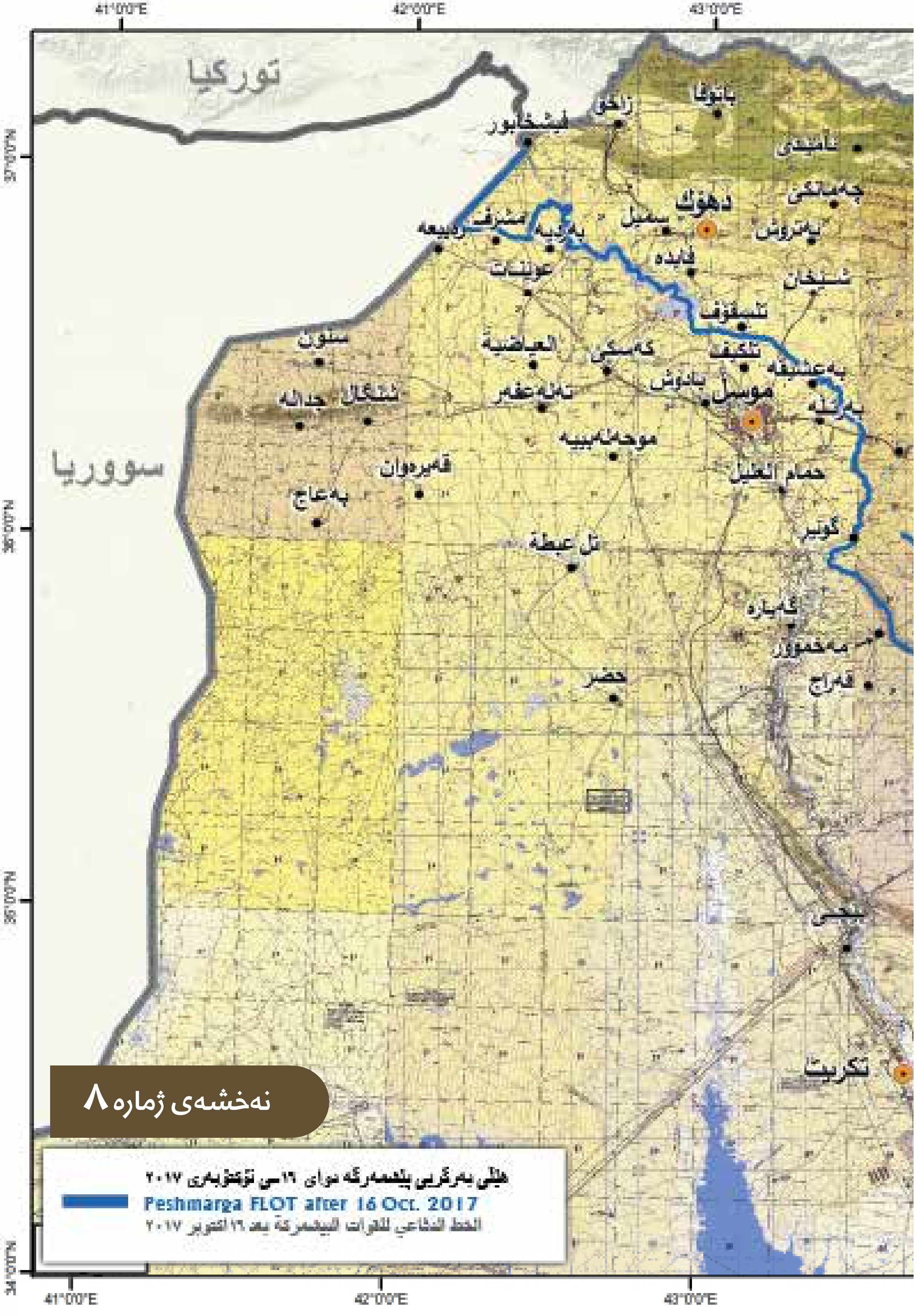

نەخشەی ژمارە ٨

44°0'0"E
45°0'0"E
46°0'0"E
37°0'0"N
36°0'0"N
35°0'0"N
N
W
E
S
ئێران
شێلادزێ
بارزان
سیدەکان
ئاکرێ
بجیل
سۆران
چۆمان
رۆفیا
هەریر
رواندز
پیرمام
هیران
رانیە
خەبات
قەڵادزێ
هەولێر
کۆیە
دووکان
ماوەت
تەق تەق
دیبەگە
پێنجوێن
سلێمانی
چەمچەماڵ
کەرکووک
قەرەداغ
خورماڵ
هەڵەبجە
قادر کەرەم
داقوق
دەربەندیخان
خورماتوو
باوەنوور
کفری
کەلار
الدور
قەرەتەپە
خانەقین
جەلەولا
سەعدیە
مەنسووریە
0 15 30 60 Kilometers

نەخشەی ژمارە ٩

١٣ـی نۆڤەمبەری ٢٠١٥

چیای شنگال - ڕاگەیاندنی سەرکەوتنی ئۆپەراسیۆنی ئازادکردنی شاری شنگال.

Photo: Adnan Muhammed

بۆ مێژوو

مەسعود بارزانی

لە سەد ساڵی ڕابردوودا گەلی کوردستان هەموو ڕێگەیەکی تاقی کردەوە بۆ ئەوەی بتوانێ لەگەڵ دەوڵەتی عێراقدا لە ئاشتی و شەراکەت و یەکسانیدا بژییێت. لە بەرانبەر ئەوەدا حکوومەتەکانی عێراق هەتا توانیان، وزە و دامەزراوەکانی دەوڵەتیان بە ئاراستەی شۆڤینیزم و تایبیفەگەری تاو دا. ڕێگەی پەراوێزخستن و تەعریب و جینۆساید و نانبڕین و نکۆڵیکارییان گرتەبەر.

هەر بۆیەش گەلی کوردستان دوای ئەوەی لە هەموو ڕێگەیەك نائومێدبوو، ڕیفراندۆمی ئەنجام دا. ڕیفراندۆم قووڵایی پێگەییشتوویی و باوەڕی گەلی کوردستانی پێشان دا بۆ چارەسەری سەردەمیانە و ئاشتیانەی کێشە یەکی ئاڵۆزی سەد ساڵە. بەڵام وەڵامی دەنگی ڕەوا و ئاشتیانەی گەلی کوردستان، دیسان زمانی چەك و زەبروزەنگ و عەقڵیەتی شۆڤینی بوو. تەنیا ڕێگە بۆ چارەکردنی کێشەکانی عێراق و نەهێشتنی گرفتەکانی نێوان هەرێم و بەغدا و، تاکە ڕێگە بۆ گەییشتن بە پێشکەوتن و ئاشتی، وازهێنانە لە عەقڵیەتی شۆڤێنی و، گرتنەبەری فەرهەنگی یەکترقبووڵکردنە.

مافی وەرگێڕان و لەچاپدانەوەی پارێزراوە بۆ
دەزگای خێرخوازیی بارزانی

داهاتی فرۆشی ئەم کتێبە بۆ هاوکاریی مرۆیی تەرخان دەکرێت.

نرخ: ١٠،٠٠٠ دینار

چاپی سێیەم

هەولێر
تشرینی دووەمی
٢٠٢٠

هەولێر - تشرینی دووەمی ٢٠٢٠